

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ МОЛОДИХ ВЧЕНИХ

**КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА**

Випуск 10

Кам'янець-Подільський
2019

УДК 378.4(477.43)(082)

ББК 74.58я431

3-41

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ № 15870-4342 Р від 13.11.2009 року.

Друкується згідно з рішенням вченої ради Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка, протокол № 6 від 23 травня 2019 року.

Рецензенти:

Брицький П.П., доктор історичних наук, професор;
Бріцин В.М., доктор філологічних наук, професор;
Герасименко В.І., доктор фізико-математичних наук, професор;
Клименко В.В., доктор психологічних наук, професор;
Терещук Г.В., доктор педагогічних наук, професор.

Редакційна колегія:

Копилов С.А., доктор історичних наук, професор (*голова*);
Конет І.М., доктор фізико-математичних наук, професор (*відповідальний редактор*);
Білецька Т.В., кандидат соціологічних наук, доцент (*відповідальний секретар*);
Бахмат Н.В., доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу педагогічного факультету;
Боднар А.О., кандидат педагогічних наук, старший викладач, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу факультету фізичної культури;
Боднарчук Т.Л., кандидат економічних наук, старший викладач, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу економічного факультету;
Комарніцький О.Б., доктор історичних наук, доцент, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу історичного факультету;
Гаврилова Н.С., кандидат психологічних наук, доцент, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології;
Гарбар В.В., кандидат географічних наук, старший викладач, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу природничого факультету;
Джурбій Т.О., кандидат філологічних наук, старший викладач, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу факультету української філології та журналістики;
Оттасюк С.В., кандидат фізико-математичних наук, доцент, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу фізико-математичного факультету;
Шулик П.Л., кандидат філологічних наук, доцент, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу факультету іноземної філології.

3-41 **Збірник наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.** — Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2019. — Випуск 10. — 106 с.

У збірнику вміщено доповіді та повідомлення науково-педагогічних працівників, аспірантів і здобувачів наукових ступенів, виголошені на науковій конференції молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Адресується науковцям, учителям і студентам.

УДК 378.4(477.43)(082)
ББК 74.58я431

Матеріали збірника подані в авторській редакції.
Автори опублікованих матеріалів відповідають за точність наведених фактів, цитат,
економіко-статистичних даних, власних імен та ін.

УДК 330.1:659.15(477)

Т. Л. Боднарчук, кандидат економічних наук

ІСТОРИЧНА ПРАКТИКА УЧАСТІ ВІТЧИЗНЯНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У МІЖНАРОДНИХ ВИСТАВКАХ

У статті проаналізовано особливості включення вітчизняних підприємців до міжнародної експозиційної справи на етапі XIX – початку XX ст.

Ключові слова: підприємництво, виставки, експозиційна справа, державна підтримка.

Уже з початку XIX ст. розвиток підприємництва зумовив появу на теренах тогочасної України такого інституту як виставки. Національні експозиції стали важливим засобом ринкової комунікації та налагодження ділової співпраці. У той же час, уряд Російської імперії, до складу якої входили українські землі, створював умови для участі вітчизняних виробників й у міжнародних виставках у Лондоні, Відні, Парижі, Філадельфії, Антверпені, Копенгагені, Чикаго. Перша всесвітня виставка відбулася у Лондоні у 1851 р., на якій були присутні близько 370 вітчизняних експонента [1, с.75]. На Паризькій всесвітній виставці 1867 р. кількість учасників від Російської імперії, відмічених винагородами, склала більше 1200 чол. (табл. 1).

Таблиця 1

*Участь Російської імперії у всесвітній виставці 1867 р.
(за показником кращих експонентів)*

Групи експозицій	Число експонентів, чол.	У % до загальної кількості	Кількість винагород, шт.	У % до загальної кількості	Відношення нагород до кількості експонентів, %
Витвори мистецтва	52	2,3	2	1,5	3,8
Наука та освіта (книги, канцелярія, фотографія, музичні інструменти)	83	2,2	32	1,7	38,6
Меблі та предмети житлового господарства	85	2,4	42	2,6	49,4
Одяг	233	3,4	127	3,9	54,5
Сировина та промислові товари	443	5,2	128	3,9	28,9
Інструменти, обладнання, машини	105	1,9	36	1,4	34,3
Харчові продукти	248	3,5	66	2,9	26,6
Сільськогосподарська продукція (жива)	7	-	-	-	-
Продукти садівництва та городництва	1	-	-	-	-
Продукти соціального значення (народні костюми, дешева продукція для нужденних)	24	1,2	3	0,3	12,5

Джерело: складено автором на основі: Киттары М.Я. Всемирная выставка 1867 года в Париже. СПб., 1868. LXXVI с.

Як видно, на виставці можна було представити свої товари у таких категоріях, як витвори мистецтва, типографічна продукція та книги, меблі, одяг, сировина та напівфабрикати, промислові машини, обладнання та інструменти, харчові продукти, продукція тваринництва, садівництва та рослинництва. За абсолютним і відносним показником найбільше експонентів було представлено у групі сировини та промислових товарів (443, що складало 5,2% від загальної кількості учасників), продукції харчової та легкої промисловості (відповідно 248 чоловік (3,5%) та 233 (3,4%). Досить позитивними були результати участі з якісної точки

зору: попри порівняно невелику кількість учасників практично кожний другий представник отримав почесні винагороди у групах «Одяг» та «Меблі та предмети житлового господарства»; кожний третій – у групах «Наука та освіта», «Сировина та промислові товари», «Інструменти, обладнання, машини», «Харчові продукти».

Однією з найвизначніших подій виставкової діяльності досліджуваного періоду стала Паризька всесвітня виставка 1900 р., участь у якій значною мірою мотивувалася різними урядовими заходами. Зокрема, на облаштування російського експозиційного відділу з державної казни було виділено більше 2 млн. руб. [2, с.7]. Чимало заходів було здійснено для залучення більшої кількості експонентів: у 42 столичних та провінційних друкованих виданнях розміщено оголошення про виставку; окремим компаніям надіслано адресні запрошення; проведено безпосередні зустрічі державних органів з представниками промислово-торгівельної сфери у провідних містах (Петербург, Москва, Київ, Харків, Одеса, Варшава, Лодзь); низці учасників надано право пільгового залізничного транспортування експонатів тощо.

Під егідою уряду у 1898 р. на території Російської імперії було відкрите відділення Міжнародного товариства всесвітніх виставок, штаб-квартира якого знаходилася у Парижі. Організацію було створено виключно для сприяння участі вітчизняних підприємців та торговців у Паризькій всесвітній виставці 1900 р. Усім бажаючим товариство пропонувало так звану «книгу перебування», власнику якої надавалися особливі умови участі у виставці.

Пророблена робота дала досить позитивні результати. Із отриманих 3500 заяв безпосередніми учасниками виставки від Російської імперії стали 2500 експонентів, які представили свою у продукцію у 18 групах товарів (121 клас) та отримали низку винагород [2, с.9]. Зокрема, порівняно із всесвітньою виставкою 1867 р., де кращі експоненти отримали 436 відзнак, у 1900 р. їх кількість зросла у 3,5 рази (1526 нагород). При цьому, відзначені учасники отримали 211 гранд-прізів, 370 золотих, 424 срібних та 326 бронзових медалей, 195 почесних відгуків [2, с.69]. Найбільше відзнак було отримано у таких групах продукції: «Пряжа, тканини та одяг» – 12,7% усіх винагород, «Виховання та освіта» – 12,5%, «Землеробство» – 8,9%, «Харчові продукти» – 8,5%, «Меблі та предмети житлового господарства» – 6,7%, «Хімічне виробництво» – 6,6%.

Участь вітчизняних підприємців у всесвітніх експозиціях мала низку позитивних наслідків для економіки в цілому, оскільки дозволила продемонструвати матеріальне багатство країни та рівень її господарського розвитку, виступила механізмом налагодження зовнішньоторгівельних зв'язків та створення сприятливого іміджу для стимулювання іноземного інвестування.

Список використаних джерел:

1. Спасский П.Х. История торговли и промышленности в России : в 3-х т. Санкт-Петербург : Тип. Н.В. Гаевского, 1910. Т. 1. 272 с.

2. Участие России на Всемирной Парижской выставке 1900 г.: Отчет ген. комиссара Рус. отд. М-во финансов. Санкт-Петербург, 1901. 117 с.

In the article the main conditions and peculiarities of the domestic entrepreneurs' integration into the system of interna-

tional exposition business in the period of XIX – early XX centuries are analyzed.

Key words: entrepreneurship, exhibitions, exposition business, state support.

Отримано: 04.11.2018

УДК 659.4

В. Б. Буторіна, кандидат економічних наук

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ PR-ТЕХНОЛОГІЙ

У статті наведено етапізацію психологічних PR-технологій. Висвітлено підходи до трактування поняття «психотехніка», визначено об'єкт психотехнології. Визначено позитивний і негативний впливи психологічної PR-технології на ставлення споживачів. Проаналізовано компоненти впливу психологічної PR-технології на поведінку. Деталізовано принципи формування емоційних реакцій споживача.

Ключові слова: PR-технологія, психотехніка, психотехнології, ставлення, поведінка, емоція.

Актуальність теми дослідження. Досягнення психологічної науки широко використовуються у різних сферах життя. Для провадження PR-діяльності використовують механізм психологічного управління громадською думкою. Однак люди починають усвідомлювати негативні сторони впливу на підсвідомість і намагаються обмежити на законодавчому рівні застосування таких технік.

Проблематика психологічного впливу і досі залишається найпопулярнішою сферою дослідницьких і практичних інтересів психології та застосовується в найрізноманітніших сферах нашого життя.

Аналіз досліджень з даної теми. Відомі фахівці в галузі PR, як зарубіжні (С. Блек, І.В. Альошина, І.Л. Вікентьєв), так і вітчизняні (Г.Г. Почепцов, В.Г. Королько, В.І. Моїсєєв, Д.О. Богущ, А.І. Біденко), звертають увагу на застосування знань з прикладної психології у сфері зв'язків з громадськістю.

Мета дослідження. Проаналізувати особливості застосування психологічних PR-технологій.

Виклад основного матеріалу. До PR-технології відносять комплекс методів, способів, технік, за допомогою яких здійснюють вплив на громадську думку з метою управління нею. Завданням є формування загальної думки про людину, компанію, організацію, продукцію, послуги; розбір будь-якої конкретної ситуації, що склалася на підприємстві, визначення рекомендацій з того чи іншого питання.

Етапи психологічних PR-технологій:

1. Аналіз, дослідження та визначення цілей і завдань.
2. Розробка плану дій.
3. Комунікації та виконання плану.
4. Контроль за результатами, оцінка та можливі зміни.

Одним із завдань психотехніки було спочатку визначення «ефективності різних засобів впливу на споживача». Якщо розкласти це поняття на складові, то психотехніка є мистецтвом впливу на психіку. За визначенням Є.В. Руденського, «психотехніка являє собою систему взаємопов'язаних операцій, направлених на зміну стану, мотивацій, настановлень особистості, на яку здійснюється вплив» [8].

Психотехнологія є наукою про практичне використання психологічних технік управління людьми. Об'єктом є людська психіка.

За Семом Блеком, PR-технології можуть дати максимальний результат лише тоді, коли люди, які їх застосовують, матимуть у своєму розпорядженні широкі знання і ресурси [2].

Вплив психологічної PR-технології на ставлення споживачів (табл. 1) до певної фірми суттєвий, особливо, якщо спирається на потреби і запити аудиторії. На людину також вплив здійснюється через органи чуття (зорові, слухові). Мета: зміна вихідного стану.

Таблиця 1

Вплив психологічної PR-технології на ставлення споживачів

Позитивний вплив	Негативний вплив
Поява у людини нових емоцій, уявлень, бажань та прагнень, пов'язаних з базовим суб'єктом PR.	Стереотипізація мислення, а відтак – поведінки, нав'язує готові моделі й стандарти життя.

Продовження таблиці 1

Модель впливу реклами на психіку AIMDA (запропонована Е. Палмером 1896 р.), де: А – Attention – увага, І – Interest – інтерес, М – Motive – мотив, D – Desire – бажання, А – Activity – активність.	Марнославство. Формування системи цінностей, орієнтованої виключно на споживання.
Зона інтересів кожної людини досить різна, часто виходить, що наявність одних інтересів виключає інші	Виникнення у багатьох людей, особливо молодих, комплексу меншовартості

Джерело: систематизовано автором з використанням [3].

Активність людини завжди індивідуальна. Чинники, що впливають на рішення про купівлю: ступінь необхідності товару, ступінь привабливості мети, заради якої здійснюється купівля; можливості досягнення мети [5, с.132]. Розглянемо вплив психологічної PR-технології на поведінку (рис. 1).

Компоненти впливу психологічної PR-технології на поведінку

Рис. 1. Компоненти впливу психологічної PR-технології на поведінку
Джерела: [4, с.111, 1, 7].

Застосування PR-технології пробуджує почуття, які впливають на ставлення до базового суб'єкта PR та поведінку покупця. Чуттєві реакції ще називають емоційними реакціями, оскільки без аргументації вони бувають позитивними або негативними.

Емоційні реакції в PR-технології викликають за *принципами*:

- Пробудження сердечності, збудження, страху, веселощів.
- Пробудження задоволення від інформаційного повідомлення.
- Трансформація досвіду з додаванням нових атрибутів.
- Вироблення умовного рефлексу.
- Асоціювання позитивних відчуттів з базовим суб'єктом PR.

Але PR-технологія, що спочатку не сподобалась, може бути ефективною, оскільки: стимулює увагу й обробку інформації [6, с.125]; здійснюється ознайомлення покупця з торговою маркою; емоційне роздратування заважає аргументувати відмову від торгової марки.

Висновки. Завданням PR-технології є формування загальної думки про людину, компанію, організацію, продукцію, послуги. Психотехніка є мистецтвом впливу на психіку, а об'єктом психотехнології є людська психіка. Можна виділити чотири етапи психологічних PR-технологій: аналіз, дослідження та визначення цілей і завдань; розробка плану дій; комунікації та виконання плану; контроль за результатами, оцінка та можливі зміни. Психологічні PR-технології на ставлення громадськості впливають як позитивно, так і негативно, а вплив психологічної PR-технології на поведінку відбувається на емоційному та поведінковому рівнях. Дослідження умо-

жливило визначення принципів, за якими викликають емоційні реакції в PR-технологіях.

Список використаних джерел:

1. Алешина К.В. Поведение потребителей : учебное пособие. Москва : Фаир-Пресс, 2006. 273 с.
2. Блэк Сэм. Паблик рилейшнз. Что это такое? Москва : Византия, 1990. 216 с.
3. Бутенко Н. Ю. Соціальна психологія в рекламі : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2006. 384 с.
4. Власов П.К. Психология в рекламе / под ред. П.К. Власова. 2-е издание. Харьков : Гуманитарный центр, 2007. 320 с.
5. Джугенхаймер Д.У., Гордон И.У. Основы рекламного дела / перевод с англ. Б. Косенкова. Самара : Корпорация «Федоров», 1996. 479 с. С. 132.
6. Мельникова О.Т. Социальная психология в современном мире. Потребительское поведение: теория и действительность / под ред. Г.М. Андреевой, А.И. Донцова. Москва, 2002. 258 с.
7. Мокшанцев Р. И. Психология рекламы. Москва : ИНФРА-М; Новосибирск : Сибирское соглашение, 2006. 230 с.
8. Руденский Е.В. Основы психотехнологии общения менеджера : учебное пособие. Москва : ИНФРА-М; Новосибирск : НГАЭиУ, 1997. 180 с.

The article presents the stages of psychological PR-technologies. The approaches to the interpretation of the concept «psychotechnology» are described, the object of psychotechnology is defined. Positive and negative influences of psychological PR-technology on the attitude of consumers are determined. The components of the influence of psychological PR-technology on behavior are analyzed. The principles of forming emotional reactions of the consumer are detailed.

Key words: PR technology, psychotechnology, attitude, behavior, emotion.

Отримано: 08.11.2018

УДК 331.101.386

Л. А. Парок, кандидат економічних наук

ЗАСТОСУВАННЯ МОТИВАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ СТИМУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ПЕРСОНАЛУ

Охарактеризовано застосування мотиваційного механізму стимулювання праці персоналу, описана демотивація та матеріальна мотивація.

Ключові слова: підприємство, персонал, мотивація, стимулювання.

Механізм мотивації персоналу являє собою комплекс організаційно-економічних, матеріально-технічних та соціально-психологічних інструментів та методів, що спонукають до виконання завдань визначених менеджерами підприємства. Рушійною силою мотиваційного механізму є стимули особистості. Основу мотиваційного механізму складають особливості персоналу їх потреби, інтереси, установки і цінності. Він враховує традиції, історичний досвід роботи, зовнішні фактори, які впливають на підприємство і отже на його працівників. Управлінська модель механізму мотивації є цілісною системою внутрішніх мотивів та зовнішніх стимулів діяльності працівників, використання яких дозволяє виявити внутрішні резерви стійкого розвитку підприємства.

Механізм мотивації персоналу орієнтується на задоволення від роботи, починаючи від удосконалення робочих місць, їх автоматизації, розширення сфери діяльності, поділу і кооперації обслуговування робочих місць та закінчуючи оцінкою якості і кількості затрачених персоналом зусиль, його мотивацією через різні види матеріальних та нематеріальних мотиваторів. Можливість використання різноманітних підходів до механізмів мотивації персоналу напряму пов'язані з його саморозвитком. Персоналом в повсякденній діяльності керують потреби, що знаходяться в постійній динаміці та взаємодії. Механізм мотивації повинен спонукати до активної і ефективної роботи, а менеджерів до розвитку підприємства. Забезпечуючи з одного боку можливість задоволення, за рахунок справедливої винагороди, різноманітних потреб, а з другого боку – отримання очікуваних результатів для досягнення цілей підприємства [1].

Найважливішими елементами механізму мотивації підприємства має бути дотримання принципів: відповідності та пов'язаності з матеріальними мотиваторами результатів діяльності працівника, колективу, підприємства; об'єктивності та справедливості встановлення винагороди для всього персоналу; спрямованості мотивів на задоволення потреб, а стимулів на задоволення інтересів підприємства; гнучкості, довгостроковості та гласності мотивації [2].

Мотивований механізм стимулювання праці персоналу включає в себе оцінку діяльності персоналу, різноманітні методи мотивації, умови роботи та результат мотивації. При характеристиці складових системи мотивації варто використовувати методику, за допомогою якої можна проаналізувати індивідуальне поєднання найбільш і найменш актуальних для конкретної людини потреб і надати рекомендації щодо формування системи стимулів даної людини. Для початку мори, які впливають на підприємство і отже на його працівників. Управлінська модель механізму мотивації є цілісною системою внутрішніх мотивів та зовнішніх стимулів діяльності

працівників, використання яких дозволяє виявити внутрішні резерви стійкого розвитку підприємства.

Механізм мотивації персоналу орієнтується на задоволення від роботи, починаючи від удосконалення робочих місць, їх автоматизації, розширення сфери діяльності, поділу і кооперації обслуговування робочих місць та закінчуючи матеріальними мотиваторами результатів діяльності працівника, колективу, підприємства; об'єктивності та справедливості встановлення винагороди для всього персоналу; спрямованості мотивів на задоволення потреб, а стимулів на задоволення інтересів підприємства; гнучкості, довгостроковості та гласності мотивації [2].

Мотивований механізм стимулювання праці персоналу включає в себе оцінку діяльності персоналу, різноманітні методи мотивації, умови роботи та результат мотивації. При характеристиці складових системи мотивації варто використовувати методику, за допомогою якої можна проаналізувати індивідуальне поєднання найбільш і найменш актуальних для конкретної людини потреб і надати рекомендації щодо формування системи стимулів даної людини. Для початку роль мотивації для працівників з різним ступенем ефективності; незбалансованість оплати праці відносно галузевого ринку; відсутність оптимального балансу заохочення та покарання; система оплати залежить тільки від думки начальника; висока плинність кадрів.

Основні бар'єри і фактори демотивації при впровадженні системи мотивації на підприємстві: нечіткість кінцевих результатів діяльності підприємства; відсутність чітких критеріїв оцінки результатів діяльності; помилковість думки щодо необхідності обов'язкового підвищення фонду оплати праці; порушення домовленостей, що були обговорені при прийомі на роботу (зміни посади); ігнорування ідей та ініціативи; відсутність почуття причетності до підприємства; відсутність відчуття досягнень; відсутність визначення досягнень у персоналу; відсутність змін у статусі співробітника.

Враховання чинників демотивації при визначенні кола завдань працівника, залучення його до різноманітних проєктів та створення атмосфери причетності до підприємства дозволить досягти високого рівня мотивації працівників і розкриття їх потенціалу.

Методи мотивації працівників повинні підбиратися з врахуванням вікових груп. Матеріальна мотивація не може на довго утримати працівників, тому менеджери повинні пам'ятати про короткостроковий характер дій. Висока заробітна плата в деяких випадках може утримати працівників від звільнення з підприємства, але не змусить його постійно працювати інтенсивніше, ефективніше і бути креативним.

вним. При мотивації лише грошима, працівник легко змінить роботу виходячи тільки з матеріального інтересу.

Список використаних джерел:

1. Стойка А.В. Соціалізація і мотивація економічних суб'єктів. *Економіка та держава*. 2009. №8. С. 56-58.
2. Блинов А. Мотивація персонале корпоративних структур. *Маркетинг*. 2015. №1. С. 88-101.
3. Фаргушна А.І. Матеріальна мотивація персоналу. Харків : Магістр, 2010. С. 137-140.

4. Старобинский Э. Передача полномочий – один из важнейших принципов менеджмента. *Управление персоналом*. 2015. №4. С. 23-27.

The application of the motivational mechanism of staff incentives is described, demotivation and material motivation are described.

Key words: enterprise, personnel, motivation, stimulation.

Отримано: 12.11.2018

УДК 331.108.43

О. В. Парок, кандидат економічних наук

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ АТЕСТАЦІЇ І НАВЧАННЯ ПЕРСОНАЛУ

Зроблено аналіз удосконалення системи атестації та навчання персоналу, визначено мету атестації та план дій.

Ключові слова: підприємство, персонал, атестація, навчання.

Атестація і навчання персоналу підприємства виступає необхідним засобом вивчення якісного складу персоналу, його сильних і слабких сторін. Це основа для удосконалення індивідуальних здібностей і підвищення його кваліфікації. Рушійною силою здійснення атестації та навчання є потреба в розвитку персоналу.

При визначенні потреби в навчанні персоналу менеджери можуть використати наступне: результати ділової оцінки, результати атестації, особиста бесіда із працівниками, думка керівника, анкетування.

Експертна оцінка незалежного консультанта і психологічна оцінка потребують додаткового залучення спеціалістів і коштів. Аналіз посадових інструкцій і аналіз роботи працівників не враховує можливого їх потенціалу [2].

Безперервне навчання персоналу пов'язане зі значними фінансовими затратами, контроль за використанням бюджету є найважливішою складовою управління професійного навчання. Виділяють два основні фактори, які впливають на величину бюджету виділеного на розвиток персоналу: по-перше потреба підприємства в кваліфікованих працівниках, по-друге – фінансове становище підприємства [3].

При розрахунку бюджету на навчання персоналу необхідно враховувати усі компоненти витрат. До них входять прямі витрати [4, 1]: заробітна плата інструкторів (тренерів); оренда навчального приміщення; матеріали і технічне обладнання.

Підприємство не включає до витрат: відсутність спеціалістів на робочому місці. Тому наявність повної інформації по витратах пов'язаних з розвитком дасть можливість підібрати відповідні методи навчання персоналу.

Працівник в процесі роботи виконує однотипні завдання, пов'язані з середнім і високим ступенями відповідальності. Вирішення останніх потребують значних фізичних, розумових, інформаційних затрат. Особа може думати, що не володіє ресурсами для подолання труднощів (проблем), що пов'язані з роботою. Метод неформального вирішення локальних проблем полягає в визначенні працівником з частки рутинної і нової роботи, завдань при вирішенні яких виникають труднощі. Це здійснюють добровільно всіма працівники відділу.

Перелік проблем виноситься на обговорення, яке проводиться в робочий час і триває не більше години. Учасником обговорення не може бути керівники відділів чи менеджери вищого рівня. Його функцію бере на себе неформальний лідер. Відділ вибирає людину (неформального лідера) раз на рік шляхом відкритого голосування. Лідер відповідає за регламент проведення обговорення і слідкує за дотриманням обов'язків які були роздані. Присутність всіх працівників відділу не обов'язкова, також можуть залучатися працівники інших відділів, якщо вони сприятимуть вирішенні проблеми. Дата обговорення визначається лідером, і проводиться раз на місяць, частіше, якщо виникає потреба в допомозі колег і вирішення якої потребує не менше 5 годин; перелік проблем за місяць перевищують шість.

Результатом обговорення є план вирішення кожної проблем. Який включає: анкету розвитку, дії працівника, дії помічника, визначена ціль.

Анкета розвитку – це бланк, який використовується працівником для повного аналізу проблеми, шляхів її вирішення.

Помічник – це інший працівник неформально прикріплений у вільний від роботи час на період вирішення проблеми. Проблема яка не була вирішена за поточний місяць переноситься на наступне обговорення.

Переваги методу неформального вирішення локальних проблем: скорочення адаптаційного періоду працівників; покращення внутрішніх комунікацій; згуртованість колективу через командну роботу; аналіз роботи працівників; усунення проблем у роботі працівників; підвищення рівня взаємодопомоги між колегами; збільшення за рахунок колективної відповідальності рівня довіри до керівника і працівників.

Недоліки: конкуренція формального і неформального лідерів; надмірне покладання на других колег; затрати робочого часу і відрив від виробництва.

Відмінність навчання за методом неформального вирішення локальних проблем від інших полягає в використанні неформального лідера і його впливу на колектив. Вирішення важких робочих питань за допомогою обговорення його працівниками. Метод дозволяє в неформальні обстановці навчатися і переймати досвід своїх колег.

Взаємозалежним і невіддільним від навчання є атестація персоналу, яка здійснюється попередньо, поточно та як підсумування результатів навчання. Вона виявляє сильних і слабких сторін працівників підприємства, а не здача атестаційних бланків у відділ персоналу. Перед проведенням атестації визначається мета і при її завершенні – оцінюється чи була вона досягнута. Інформація отримана в результаті процедури атестації повинна зберігатися в архіві відділу персоналу.

Мета проведення атестації – виявлення і аналіз потенціалу персоналу підприємства. План дій – поетапний розподіл функцій і обов'язків кожного в системі атестації.

Наприклад, атестація відділу персоналу включатиме дві частини для зрівноваження об'єктивних і суб'єктивних факторів. Перша частина це електронне тестування. Друга частина бесіда з керівником, яка повинна проводитися як діалог. Тривалість якого не повинен перевищувати двадцять хвилин і не менше п'ятнадцяти хвилин. Тема бесіди «Роль кожного працівника на підприємстві, що Ви робите для свого розвитку і для розвитку підприємства». Основними етапами бесіди керівника з підлеглим є підготовка керівника до співбесіди, яка спрямована на відчуття значущості кожної особи на підприємстві. Початок бесіди, спрямований на вираження довіри і щиро розмову, для самостійного осмислення працівником його дій і рішень. Завершальний етап це підведення підсумків самим працівником.

Керівник проводячи розмову з працівниками повинен пам'ятати, що для ефективності розмови потрібно [5]: уникати формувань, які ускладнюють аргументацію; викладати свої докази якомога наочніше; переконливість викликає опір зі сторони співбесідника, особливо якщо у нього агресивна натура; пристосовувати аргументи до особливостей працівника, зважати на його смаки на манеру ведення справ; використовувати термінологію зрозумілому співрозмовнику.

В перелік запитань керівника, для аналізу особистості повинен включати:

– Як справи у Вашій сім'ї? Як справи з сесією? (Питання на особисті теми дозволить налаштувати співрозмовника на відкриту розмову);

– Чи є труднощі у роботі? Чи є потреба в новому обладнанні? (Виявляє потребу працівника в інформації, технічних засобах);

– Як Ви ставитися до навчання по своєму напрямку? Чи варто проводити семінар на тему «...»? (Дозволить зрозуміти чи готова людина затрачувати свої зусилля заради розвитку);

– Чи влаштовують Вас умови роботи в колективі? (Дас можливість зрозуміти статус людини в неформальних групах);

– Які плани на наступний рік? На якій посаді Ви бачиш себе через рік? (Вкажуть на зацікавленість працівника в довгостроковій роботі на підприємстві);

– Як Ви думаєте для чого я це Вам говорю? (Дозволить працівнику самостійно підвести підсумки).

Діалог керівника з підлеглим дозволить не тільки зрозуміти зацікавленість працівника в роботі і розвитку, а покаже його значущість в системі підприємства. Керівник щоденно спілкується з підлеглими роздаючи накази, забуваючи про те що діалог потрібно вести не лише при прийомі чи звільненні з роботи, а для загального аналізу діяльності.

Проведення електронного тестування працівника повинне включати групи наступних питань: опитування, щодо якості робочого процесу; питання по спеціальності; аналітичні питання по забезпеченості працівника відповідними ресурсами; пропозиції працівника.

Вказані групи питань допоможуть проаналізувати не тільки кваліфікацію працівника (2 група питань), а визна-

чити можливі причини не ефективної роботи (1,3 групи питань) та шляхи вирішення (4 група питань). Таким чином визначається не тільки головна причина неякісної роботи, а і другорядні для повної оцінки працівника.

З вищеведеного можна зробити наступний висновок, що перед проведенням атестації необхідно визначити мету, а після її завершення оцінити досягнення поставленої цілі. Інформацію, яку отримано в результаті процедури атестації, потрібно зберігати в архіві відділу персоналу. Атестацію відділу слід проводити частинами для зрівноваження об'єктивності та суб'єктивності думок: перша частина електронне тестування, друга частина бесіда із керівником.

Список використаних джерел:

1. Щербина В.С. Господарське право : підручник. Київ, 2011. 342 с.
2. Кір'яні Т. Професійне навчання кадрів на виробництві: проблеми фінансово-економічного забезпечення. *Україна: аспекти праці*. 2009. №4. С. 23-27.
3. Овчинников Д.Л. О системе управления персоналом в современной Японии. *Актуальные проблемы соврем. науки*. 2007. №4. С. 33-34.
4. Хрящева Н. Развитие персонала ключевой фактор успеха бизнеса. *Управление персоналом*. 2015. №10. С. 16-17.
5. Гриценко Т.Б., Гриценко С.П., Іщенко Т.Д. та ін. Етика ділового спілкування. Київ, 2007. 344 с.

The analysis of the improvement of the system of attestation and personnel training was made, the purpose of the attestation and the action plan were determined.

Key words: enterprise, personnel, certification, training.

Отримано: 16.11.2018

УДК [330.101:331.522.4](477)

В. Р. Чаплінський, кандидат економічних наук

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВА

Відмічено особливості нематеріальних активів підприємства, розглянуто методи їх оцінки.

Ключові слова: нематеріальні активи, інтелектуальний капітал, оцінка.

Постановка проблеми. Нематеріальні активи, процес їх формування та розвиток є першочерговим завданням сучасного інформаційного суспільства. Процес аналізу таких активів є досить неоднозначним, оскільки єдиного методу для вартісного вираження на сьогоднішній день не існує, що досить сильно ускладнює процес оцінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологію оцінки нематеріальних активів досліджували такі вітчизняні та закордонні вчені – Краснокутська Н.С., Федонін О.С., Комаров І.К., Хлопцов Д.М., К. Свейбі та інші.

Метою дослідження є аналіз існуючих методів оцінки нематеріальних активів.

Виклад основного матеріалу. Одними з перших хто почав досліджувати проблему оцінки нематеріальних активів стали Л. Едвінссон і М. Мелоун. На їхню думку, під інтелектуальним капіталом слід вважати сукупність таких показників як: володіння знаннями, практичним досвідом, організаційними навичками, зв'язками із споживачами та професійною кваліфікацією. Основним завданням їхнього дослідження було створення методики кількісної оцінки інтелектуального капіталу на базі аналізу вищезазначених показників у режимі реального часу [1]. Проте, надійної методики оцінки інтелектуального капіталу отримати їм так і не вдалося.

З кінця 90-х років почали функціонувати такі дослідницькі проекти, як METRIUM (Measuring Intangibles to Understand and Improve Innovation Management), що стартував 1998 року, і MAGIC (Measuring and Accounting Intellectual Capital), що є результатом роботи Європейської комісії із дослідження інтелектуального капіталу і конкурентних переваг. До проекту METRIUM залучені 9 університетів і дослідницьких інститутів з 6 європейських країн: Фінляндії, Франції, Данії, Норвегії, Швеції та Іспанії. MAGIC являє собою масштабніший проект, який створений для глибшого

дослідження проектного і виробничого аспектів діяльності в соціально-економічних системах. До нього залучені близько 40 європейських компаній світового рівня з таких країн, як: Данія, Фінляндія, Німеччина, Австрія, Іспанія, Португалія. Метою даних проектів є пошук оптимального набору ключових показників ефективності із прив'язкою до стратегічних сфер управління: технології, виробництво, економіка і соціальна сфера, а також розробка оптимальної методології та системи виміру для інтелектуального капіталу [2].

Враховуючи п'ятнадцятирічний досвід роботи цих проектів, результат їхньої діяльності є досить неоднозначним. З однієї сторони кількість пропозицій, як і що вимірювати, є більш ніж достатньою, але в той самий час єдиної, якісної методики для виміру нематеріальних активів досі не існує.

На сьогоднішній день найоб'єктивніше та найкраще згрупував методи оцінки нематеріального капіталу шведський учений Карл-Ерік Свейбі, виділивши 42 основних методи [3].

Усі заявлені методи К. Е. Свейбі можна згрупувати у 4 групи, відповідно до форми та шляхів визначення вартості інтелектуального капіталу:

- 1) методи прямого вимірювання (Direct Intellectual Capital methods – DIC) ґрунтуються на ідентифікації та оцінці в грошових величинах окремих активів або компонентів інтелектуального капіталу, після чого виводиться інтегральна оцінка інтелектуального капіталу підприємства;
- 2) методи ринкової капіталізації (Market Capitalization Methods – MCM), у них обчислюється вартість нематеріальних активів (різниця між ринковою капіталізацією підприємства і власним капіталом його акціонерів, наприклад, коефіцієнт Тобіна);
- 3) методи віддачі на активи (Return on Assets methods – ROA) розраховують відношення середнього доходу компанії до вираховування податків за деякий період до матеріальних

активів підприємства (ROA) і порівнюється з аналогічним показником для галузі в цілому. Середній додатковий дохід від інтелектуального капіталу являє собою сукупність отриманої різниці помноженої на матеріальні активи підприємства. Шляхом прямої капіталізації або дисконтування одержуваного грошового потоку можна визначити вартість інтелектуального капіталу підприємства;

- 4) методи підрахунку балів (Scorecard Methods – SC) ідентифікують різні компоненти інтелектуального капіталу за допомогою визначення індексів у вигляді підрахунку балів. Застосування SC-методів не передбачає отримання грошової оцінки нематеріального капіталу (наприклад, збалансована система показників).

Відмітимо, що перші три групи методик відповідають відомим в теорії оцінювання витратному, доходному і порівняльному підходам.

Висновки. Аналіз існуючих методик оцінювання дозволив визначити, що усі вони специфічні та володіють індивідуальними перевагами та недоліками, і вибрати одну, а відкинути

іншу буде недоцільно і неправильно, оскільки для кожного окремого об'єкта оцінки потрібні свої підходи. Тому під час оцінки нематеріальних активів підприємства доцільним є поєднання різних методик для досягнення об'єктивного результату, тобто використання інтегрального методу оцінки.

Список використаних джерел:

1. Edwinston L., Malone M. Intellectual Capital. Realizing Your Company's True Value by Finding Its Hidden Roots. N. Y. : Harper Business, 1997. 375 p.
2. European Commission work on Intangible Assets. URL: www.ll-a.fr/intangibles/ec_work.html
3. Офіційний сайт Свейбі К. URL: <http://www.sveiby.com>.

Features of intangible assets of the enterprise are noted, methods of their estimation are considered.

Key words: intangible assets, intellectual capital, estimation.

Отримано: 07.11.2018

УДК 821.112.2'255.4

О. О. Добринчук, кандидат філологічних наук

РОЛЬ МОДАЛЬНИХ ЧАСТОК В ОПОВІДАННІ В. БОРХЕРТА «ВНОЧІ ЩУРИ ТАКИ СПЛЯТЬ»

У статті розглядаються особливості функціонування німецьких модальних часток у художньому творі німецького письменника ХХ століття В. Борхерта «Вночі щури таки сплять». Аналізується роль модальних часток у формуванні ідіостилію письменника на матеріалі короткого оповідання.

Ключові слова: модальні частки, значення, особливості, ідіостиль, емоційність, контекст.

Повсякденне мовлення є доволі таки емоційним та насиченим. Жодна розмова не може проходити без ознак вираження емоцій. І як справедливо зауважує Садикова О.К.: «Розмова мова без модальних часток сприймається носіями німецької мови як суха, нелюб'язна, занадто категорична. Володіння німецькою розмовною мовою передбачає правильне вживання модальних часток (надалі МЧ) дозволяє співрозмовникам краще порозумітися «без зайвих слів». Дослідження МЧ та їх ролі в художньому творі допоможуть краще зрозуміти сфери їх вживання у певних ситуаціях та розкрити зміст та значення МЧ, а також окреслити ідіостиль письменника, що і обумовлює **актуальність** дослідження.

Метою нашої праці є практичний аналіз МЧ в оповіданні В. Борхерта «Вночі щури таки сплять».

МЧ використовуються у німецькій мові у порівнянні з іншими мовами досить часто. Вони зустрічаються частіше в усному мовленні ніж у писемному, у розмовній мові ніж у літературній, у спонтанному мовленні ніж у підготовленому, у діалогічному ніж у монологічному [3, S.245].

У реченні МЧ відіграють різноманітні функції передачі комунікативної ролі і допомагають зрозуміти мету і наміри мовця, про що говорить, яка емоційна оцінка змісту висловлювання, які взаємини існують між партнерами по комунікації.

МЧ у художньому творі є важливими індикаторами, які при аналізі художнього тексту потрібно уважно розглядати та аналізувати, тому що саме вони допомагають читачеві інтерпретувати авторську думку [3, S.554].

Високої експресивності творам В. Борхерта надає лексика та лексико-стилістичні засоби, які автор вдало використовує. Одним з таких іллокутивних індикаторів в коротких оповіданнях письменника стають МЧ.

Коротке оповідання «Вночі щури таки сплять» («Nachts schlafen die Ratten doch») є ідеальною площиною для дослідження функціонування німецьких МЧ, адже у невеликому за обсягом творі (лише 2 сторінки) їх налічуємо більше 30 [2]. Мовлення головних персонажів характеризується варіативністю у вживанні МЧ: *wohl, doch, denn, eben, mal, ja, schon*.

У творі розповідається історія зустрічі хлопчика із старою людиною на руїнах німецького міста відразу після Другої світової війни. Чоловік, завдяки співчутливим запитанням, дізнається, що хлопчик сидить тут із великою палицею, щоб проганяти щурів, які можуть прийти та з'їсти тіло його померлого чотирирічного брата, яке опинилося у пащі руїн.

Діалог розпочинається, коли з'являється старший чоловік. Саме він розпочинає розмову. Тип його запитань наптовхує читача на думку, що Юрген – це хлопчик, адже автор ще цього не казав. У своїх запитаннях чоловік (його ім'я так і не називається автором) неодноразово використовує МЧ *wohl*. Так, у першому ж запитанні: «Du schläfst hier *wohl*, was?» – «Ти що тут спиш?» МЧ *wohl* говорить про щире здивування героя, який не сподівався побачити сплячого хлопчика на руїнах будинку. Дізнавшись, що хлопчик не спить, а щось

пильнує, старший чоловік продовжує розпитувати юнака: «So, dafür hast du *wohl* den großen Stock da?» – «Отже, саме для цього, мабуть, тобі потрібна ця палиця?». У цьому запитанні МЧ *wohl* вже виражає певне припущення та цікавість мовця. Чоловік все ж таки хоче знати, для чого хлопцю палиця і, що саме він оберігає з її допомогою, тому у наступному запитанні він вже використовує МЧ *denn*, яка сигналізує про допитливість дорослого: «Worauf passt du *denn* auf?» – «І за чим же ж ти пильнуєш?». Саме ці МЧ підкреслюють сильне здивування та цікавість у мовця.

Зауважимо, що на перші п'ять запитань дорослого чоловіка хлопчик відповідає досить стисло, коротко, сухо та конкретно. При цьому у жодній його відповіді він не використовує МЧ. Це свідчить про те, що рівень довіри до співрозмовника ще не досягнуто. Адже, як зазначає дослідник Т. Петріч: «Між МЧ та рівнем конфіденційності тексту існує тісний зв'язок. Якщо розмова приймає емоційний, особистісний та довірчий характер, тобто рівень конфіденційності тексту зростає, то частота вживання МЧ зростає також.» [4, S.245-246]. Хлопчик довго не розповідає своєму співрозмовнику про те, за чим він стежить. У своїй неконкретній відповіді він використовує МЧ *eben*, яка говорить про сильне розчарування та песимізм у словах мовця: «Ich kann es nicht sagen. Was anderes *eben*» – «Я не можу цього сказати. За чимось зовсім іншим». Чоловік це усвідомлює, проте відверто не показує, він хоче підбадьорити Юргена. Цього разу він констатує певні факти за допомогою МЧ *ja*, яка у реченнях підкреслює правоту мовця: «...bist du *ja* ein fixer Kerl» – «...та ти молодець» «Dann weißt du *ja* auch, wie viel drei mal neun sind, wie?» – «Тоді ти, певно, точно знаєш, скільки буде три помножити на дев'ять, правда?». Цими реченнями старий хоче похвалити хлопця за його кмітливість і тим самим завоювати його довіру. Йому це вдається. У своїй відповіді на запрошення Юрген використовує МЧ *doch*, щоб нагадати співрозмовнику, що він вже йому про це казав: «Ich kann *doch* nicht. Ich muss *doch* aufpassen» – «Я ж не можу. Я ж мушу пильнувати». МЧ *doch* виражає тут дружнє нагадування, яке має підтекст «хіба не зрозуміло, я це вже казав». Дев'ятирічний хлопчик розкриває свою таємницю лише після того, як розуміє, що втрачає можливість обрати собі кроленя, яке би він так хотів мати. Його мовлення стає багатшим на МЧ, що свідчить про те, що рівень довіри до співрозмовника та рівень конфіденційності зростає. Розповідаючи про свого брата, Юрген використовує у кожному реченні МЧ: про сум та прагнення донести важливу думку до співрозмовника говорить МЧ *doch* у наступному реченні: «Er ist *doch* viel kleiner als ich» – «Він же менший за мене». Саме ця МЧ повідомляє читачеві про те, що дев'ятирічний хлопчик відчуває обов'язок старшого брата, який має оберігати меншого навіть після смерті. А МЧ *ja* у реченні хлопчика: «Es muss hier *ja* noch sein» – «Це точно має бути десь тут» свідчить про те, що Юрген переконує сам себе, що він сидить на правильному місці, що саме десь там, під руїнами лежить його братик.

Намагаючись переконати Юргена у тому, що шури вночі сплять, старий чоловік не шкодує мовних засобів. Він намагається переконати хлопчика у тому, що його вчитель неправий, коли говорить, що шури вночі не сплять. Для цього він вживає МЧ. Речення «Na, ... das ist aber ein Lehrer, wenn er das nicht mal weiß» – «Ну, ... що ж це за вчитель, який цього не знає» повторюється в оповіданні двічі. МЧ *mal* лише підкреслює сумнів та недовіру до знань вчителя, який не знає елементарних, на думку, мовця речей. А для підсилення своєї правоти старий використовує МЧ *doch*: «Nachts schlafen die Ratten doch» – «Вночі шури таки сплять». Саме МЧ бере на себе основну функцію – переконати хлопчика. МЧ у мовленні старого чоловіка допомагають встановити контакт із хлопчиком, йому вдається переконати Юргена піти додому і трішки поїсти, що є життєво необхідним.

Отже, вище наведений аналіз МЧ у короткому оповіданні «Вночі шури таки сплять» В. Борхерта свідчить про те, що вони є потужним засобом вираження емоцій, мовної економії, виконують важливі функції іллокутивного характеру. Також МЧ є одним із лінгвостилістичних засобів, які характеризують ідіостиль німецького письменника, адже завдяки їм мова автора проста і зрозуміла, але водночас колоритна.

УДК 305:82-92

А. В. Дубінська, викладач кафедри іноземної мови

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ У ПУБЛІЦИСТИЦІ

Дана стаття присвячена вивченню позначення гендерних стереотипів у публіцистичному дискурсі, а саме на морфо-семантичному, лексико-семантичному та граматико-семантичному мовних рівнях у чоловічому та жіночому мовленні. Виявлено спільні та відмінні риси мовлення і мовної поведінки, що притаманні чоловікам та жінкам на лексичному та стилістичному мовних рівнях, а також позначення гендеру на морфо-семантичному, граматико-семантичному та лексико-семантичному рівнях на матеріалі англійських газетних та журнальних статей.

Ключові слова: гендер, гендерні стереотипи, дискурс, публіцистика, жіноче та чоловіче мовлення.

Питання гендеру та гендерних відносин усе частіше постає у нашому суспільстві, оскільки життя та розвиток сучасного суспільства залежить від гендерних відносин, а саме які позиції займають чоловіки та жінки у ньому та ролі які вони відіграють. На нашу думку, роль та значення гендерних відносин у суспільстві найкраще можна прослідкувати у публіцистиці, оскільки вона вибирає у себе всі сфери суспільних відносин та репрезентує їх за допомогою текстів, які є найкращим матеріалом для їх дослідження.

Гендерні відносини у публіцистиці почали досліджуватися у 80-х роках ХХ століття і були спрямовані на визначення ролі жінки у публіцистиці в соціально-економічному аспекті [6, с.39]. Вони стали поштовхом для вивчення та аналізу дискурсу. Під терміном «дискурс» розуміють текст, який є результатом цілеспрямованої соціальної дії й текст як сукупність мовних, мовленнєвих, соціокультурних, прагматичних, когнітивних і психічних факторів [1, с.136-137]. Лінгвістична реальність, що є підґрунтям для аналізу гендера, створюється дискурсом – мисленнєво-комунікативною діяльністю, що постає як сукупність процесу і результату та включає екстралінгвальний і суто лінгвальний аспекти, за якими криється особлива семантика, що реалізується у певному наборі різномірних одиниць мови (Р. Водак, Т.А. ван Дейк, В.В. Красних, М.Л. Макаров, Ю.С. Степанов, І.С. Шевченко, Д. Шифрін) [5, с.48].

Незважаючи на чисельність і фундаментальність уже здійснених досліджень у закордонному та вітчизняному мовознавстві, питання вираження гендерного аспекту на різних мовних рівнях та питання гендерних особливостей і відмінностей мовленнєвої поведінки чоловіків та жінок є неповністю розкриті, а особливо у публіцистиці.

Метою статті є визначення гендерних ознак у публіцистиці на різних мовних рівнях та на рівні комунікативної поведінки особи-чоловіка й особи-жінки. Матеріалом для нашого дослідження слугували вибірки із англійських статей з газет і журналів, а саме діалогічне та монологічне мовлення людей та мовлення автора. Завдання, що ставляться для досягнення мети: визначити лінгвальні (лексичні, морфологічні, граматичні, стилістичні) засоби, що формують та позначають гендерні відносини у публіцистичному дискурсі.

Список використаних джерел:

1. Садикова О.К. Модальні частки для вираження емоцій у німецькій розмовній мові. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства* : зб. наук. пр. Хмельницький : ХНУ, 2009. Вип. 4. С. 187-189.
2. Borchert Wolfgang. Nachts schlafen die Ratten doch. URL: <http://www.deutschunddeutsch.de/contentLD/GD/GT82rRatten.pdf>.
3. Liefländer-Koistinen Luise. Modalpartikeln als Übersetzungsproblem. *Übersetzung, translation, traduction: ein internationales Handbuch*. 2004. Band 1. S. 550-555.
4. Petric Teodor. Indexikalische Leistungen der Modalpartikeln und ihre Natürlichkeitstheoretische Bewertung. S. 245-259. URL: https://www.researchgate.net/publication/307770845_Indexikalische_Leistungen_der_Modalpartikeln_und_ihre_naturlichkeitstheoretische_Bewertung.

The article deals with the peculiarities of the functioning of the German modal particles in the work of the German writer of the twentieth century W. Borchert «But The Rats Sleep At Nights». The role of the modal particles in the formation of the writer's style is analyzed on the material of the short story.

Key words: modal particles, values, peculiarities, writer's style, emotionality, context.

Отримано: 15.11.2018

Публіцистичний дискурс – це упорядкована мовленнєво-мисленнєва діяльність, яка реалізується в межах друкованих засобів масової інформації та має два плани: лінгвальний та лінгвокогнітивний, які відображаються в основній формі організації та продукції цієї діяльності – тексті. Даний вид дискурсу є проявом масової культури і відтворює стереотипи масової свідомості, включаючи гендерні стереотипи. За словами Дудалової О.В., головними комунікативними стратегіями, що зумовлюють вибір суспільно усвідомлених мовних засобів різних рівнів, характерних для публіцистичного дискурсу, є інформування та вплив. Втілення даних стратегій визначає наявність однієї з головних ознак публіцистичного дискурсу – регулярного чергування і контрастування стандартизованих та експресивних мовних засобів. Експресивність здійснює емоційний та естетичний вплив на адресата. Стандартизація полягає у відтворенні мовних засобів, які денотативно співвідносяться з регулярно повторюваними фактами та явищами суспільно-культурного життя, є одним із засобів ідеологічного впливу, що нав'язує адресату певні стереотипи. Публіцистичний дискурс відображає сучасний стан суспільства та є актуальним комунікативним контекстом для вивчення особливостей функціонування гендерних стереотипів. Дослідниця зазначає, що на когнітивному рівні гендерні стереотипи визначаються як типові уявлення про якості, ознаки, моделі поведінки та соціальні ролі, сумісні або несумісні з образом типового чоловіка або жінки у свідомості певного лінгвокультурного соціуму на конкретному історичному етапі його розвитку, а на мовному рівні гендерні стереотипи розглядаються як системи знаків, що репрезентують етно- та соціокультурні уявлення про типового чоловіка або жінку за певної передбачуваності асоціативних зв'язків [3, с.3-6]. Важливе значення у висвітленні зазначеної проблеми відіграє рольова теорія. У ній наголошується на соціальному конструванні гендерних категорій, які визначаються «статевими ролями», або, з недавнього часу, «гендерними ролями», і аналізує, як вони засвоюються і приводяться в дію [7, с.128]. Рольова теорія, в працях Лінтона, Парсонса та Комаровські, визначила соціальний і динамічний аспекти конструювання ролей та їх здійс-

снення. Проте, на рівні безпосередньої взаємодії її використання для аналізу гендеру є досить проблематичним. Вони являють собою ситуативні ідентичності, ролі не є стрижневими ідентичностями на відміну від категорії належності за статтю, котра проходить через усі ситуації. На відміну від більшості ролей, таких як «няня», «лікар», «батько», «студент», гендер не прив'язаний до специфічного місця або організаційного контексту. Більше того, багато ролей самі по собі є гендерно маркованими тому на позначення винятку з правил необхідно використовувати специфічні граматичні форми як «жінка-лікар» або «чоловік-лікар». Торн зазначає, що при підході до гендеру як до ролі виникає складність в оцінці його впливу на інші ролі. Рольовий підхід зменшує пояснювальні можливості категорії «гендер» в обговоренні проблем влади та нерівності. Рабін і Торн закликають до формування нового погляду на чоловіків і жінок, як на різні соціальні групи, конституційовані в «конкретних і в цілому нерівних соціальних відносинах, що історично змінюються» [2, с.37].

У сучасній англійській мові більшість науковців класифікують засоби вираження статі зі двох підходів: належність засобу до певного рівня мови та експліцитного чи імпліцитного способу вираження статі [4, с.178]. О. Дудалова розробила класифікацію за належністю засобу до певного рівня мови: 1) морфо-семантичний рівень, який є представлений суфіксальними морфемами, котрі маркують статево належність референта; 2) лексико-семантичний рівень представлений формально-немаркованими за родом номінаціями, що позначають референта певної статі; формально-маркованими номінаціями, що є складними номінаціями з компонентами -man, -woman, -person тощо, котрі репрезентуються як родові маркери статевої належності референта; двокомпонентними номінативними словосполученнями, одним з компонентів яких є родовий маркер man, male, boy, woman, female, lady, girl тощо; 3) граматико-семантичний рівень представлений антецедентно-анафоричними співвідношеннями (займенників he, she, his, her та інших з іменниками, займенниками та іншими номінативними одиницями) [3, с.9-11].

Матеріалом нашого дослідження стали приклади відібрані з «масових» та «впливових» газет і журналів, які відображають гендерні відносини у сучасному публіцистичному англійському дискурсі.

На морфо-семантичному рівні ми виявили наступні номінації на позначення осіб жіночої статі *bachelorette*: *The two got together on an especially problematic season of the dating show, which premiered by having the guys choose between two potential bachelorettes* (The USA Today, 2018), *mistress*: *Who better to help him out than his former mistress?* (The Times, 2018) та інші. Однак, у сучасному публіцистичному дискурсі існує тенденція уникнення гендерно-маркованих слів для позначення певної професії, що дозволяє говорити нам про існування гендерної рівності у суспільстві на даному етапі: *Another flight attendant on board, Sarah Motter, told me that she commutes about 20 hours door-to-door from Guam, where her husband is stationed in the Navy. She shares a «crash pad» in New York with other flight attendants, too, so she has a place to stay overnight in her base city* (CNBS, 2018).

На лексичному та граматичному рівнях гендерні маркери репрезентують чоловіків у ракурсі сильних особистостей, які займають часто керівні посади: *Jamie Taylor, head chef at Acorn, an award-winning vegan restaurant in Bath, has found recruiting accomplished staff so problematic he's launched an apprenticeship scheme in order to teach people on the job and promote from within their own ranks.* (Cosmopolitan, 2018), дещо жорстоких та грубих: *I don't know, her husband is Donald Trump, a man who frequently takes to Twitter to bully people who disagree with him.* (Cosmopolitan, 2018)

Що стосується жіночої половини населення, то лексичні одиниці маркують їхню професію: *«This life-changing breakthrough is absolutely wonderful news as it could liberate thousands of women from the agony of chemotherapy,» said Rachel Rawson, a clinical nurse specialist with the charity Breast Cancer Care.* (The Independent, 2018); *«This case, which should have been dismissed, presents important questions that warrant immediate appellate review,» said Kelly Laco, a department spokeswoman.* (The Independent, 2018), а також жінки у пуб-

ліцистичі висвітлюються особами слабкими та зворушливими: *Her appearance on Who Do You Think You Are? Predated all this, and at the time she was keeping a public lid on her problems. Or as she puts it: «Not being honest with anyone about how much I was struggling, with drink, with my mental health. And when I heard all that about my great-grandfather, I'm sat there on TV saying, 'Oh! Really! That's so interesting...' But you can see the tears start rolling down my face. And in my head I'm thinking, my God, the parallels.* (The Guardian, 2018); *First daughter, presidential adviser and failed shoe entrepreneur Ivanka Trump is hard at work empowering women!* (The Guardian, 2018), лагідними та добрими: *She also wrote: «She was always putting others before herself. She was a kind and thoughtful daughter with a caring nature.* (The Sun, 2018), які нічого не розуміють у політиці: *Having more women in office means nothing if those women enact regressive policies.* (Cosmopolitan, 2018), інфантильними: *Andrew Griffiths, 48, who is married with a baby girl ...* (The Sunday Times, 2018). Однак, останнім часом жінкам почали приписувати і чоловічі характеристики такі як сміливість та мужність: *Ms Nuttall's mother, Ms Sproates, said: «It is with an utterly broken heart that I have to tell you all that my beautiful warrior lost her battle early this morning»;* *Actress Kate Winslet said the young mum was 'a beacon of strength'* (The Sun, 2018). Також ми визначили, що лексико-семантичні поля дім, сім'я, сад, виховання, діти, мода більш притаманні особам жіночої статі, у той час як для чоловіків характерні лексико семантичні поля робота, політика, спорт, але варто зазначити, що є теми, які є спільними для обох статей, такі як харчування, відпочинок та здоровий спосіб життя.

Що стосується лексичного наповнення мови чоловіків та жінок, то варто зазначити, що жінки є більш ввічливими у спілкуванні: *Gemma had viewers in tears as she told the actress: «Thank you so much for all your hard work and me being able to have my treatment that I really did need. You saved my life».* (The Sun, 2018). Чоловіки, у свою чергу не бояться використовувати нецензурну лексику: *However Lennon was exposed to jibes in the street from people who saw him as mixed race. He says his school caretaker called him 'n*****' and threatened to attack him with a dog.* (The Daily Mail, 2018), а також багато виразів із сучасної розмовної мови: *He says: «It is now 6:00 p.m. I'd like to say I'm going to take a nap for a few hours. But I'm not. The older kids just got home from the park, so I'm going to hang with them before bedtime».* (Men's Health, 2018). Жінки використовують нейтральну лексику, щоб уникнути конфліктів та не образити людей: *Her sister Kim says: We didn't want to stress her out, but we knew that it was the right thing to do. So I'm the one that told Khloe. I didn't want to hurt her feelings, but I felt like she should hear it from one of us versus on the internet.* (The Daily Mail, 2018).

Згідно результатів наших досліджень, ми можемо стверджувати, що гендерні відносини можна простежити у публіцистичі на морфо-семантичному, лексико-семантичному та граматико-семантичному мовних рівнях та й у самому мовленні чоловіків і жінок, які відображають певні гендерні стереотипи у суспільстві у певну епоху. Так, чоловіки займають керівну позицію у суспільстві, що відображається у виборі професій та поведінці, а також у мовленні (вживання нецензурної, грубої лексики, розмовної лексики та професіоналізмів). Жінка у дискурсі позначається як особа, котра є нижчою за рангом за чоловіка у професійній та політичній діяльності, але у той же час тендітною, лагідною та доброю, а також емоційними, у порівнянні з чоловіками (використання великої кількості вигуків та емоційнозabarвленої лексики; використання нейтральної лексики для уникнення різних непорозумінь, конфліктних ситуацій, а також, щоб не образити співрозмовника). Виявлено, що зміни у сприйнятті гендерних стереотипів у суспільстві почали відбиватися і у дискурсі, а саме, в уникненні використання гендерно-маркованих слів на позначення професій, а також явище фемінізації суспільства, котре позначається у використанні номінацій, які характерні для чоловіків, для позначення жінок сучасного суспільства (*she-warrior*).

Список використаних джерел:

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. 2-е изд. Москва : Большая Российская энциклопедия, 1998. С. 136-137.

2. Григорян А.А. Дискурс и гендер. *Gender, Language, Culture, Communication* : материалы Третьей международной конференции, 27-28 ноября 2003. Москва : МГЛУ, 2003. С. 36-38.
3. Дудалова О.В. Динаміка мовної репрезентації гендера в англійському публіцистичному дискурсі (друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст.) : автореф. дис. ... канд. філ. наук. Харків, 2003. 21 с.
4. Жеребкіна І.А. Введение в гендерные исследования : учебное пособие. Харьков : ХЦГИ, 2001 ; СПб.: Алетейя, 2001. Ч. I. 708 с.
5. Мартинюк А.П. Конструювання гендеру в англійському дискурсі. Харків : Константа, 2004. 292 с.
6. Нурсейтова Х.Х. Введение в гендерную лингвистику. Павлоград : ПДУ, 2008. 70 с.
7. Рябова Т.Б. Стереотипы и стереотипизация как проблема гендерных исследований. *Личность. Культура. Общество*. Иваново, 2003. Вып. 1-2 (15-16). Т. 5. С. 120-139.

This article is devoted to the study of the denotation of gender stereotypes in journalistic discourse, namely on the morpho-semantic, lexico-semantic and grammatical-semantic language levels, and in men's and women's speeches. The common and distinctive features of speech and linguistic behavior that are characteristic of men and women on lexical and stylistic linguistic levels, as well as the denotation of gender on morpho-semantic, lexico-semantic and grammatical-semantic levels on the basis of English-speaking newspaper and magazine articles is revealed.

Key words: gender, gender stereotypes, discourse, journalism, feminine and masculine speech.

Отримано: 16.11.2018

УДК 387.091.33-028.22:811.112.2

Т. В. Зданюк, кандидат педагогічних наук

FILME IM FREMDSPRACHENUNTERRICHT

У статті розглядається питання доцільності використання відеофільмів на уроках іноземної мови, описується алгоритм роботи з відеоматеріалом для досягнення дидактичного та методологічного успіху.

Ключові слова: відеоматеріал, іноземна мова, студенти, методологія.

Der Einsatz technischer Lehrmittel ist heute Voraussetzung für das Erlernen von Fremdsprachen und ein wesentlicher Bestandteil des gesamten Lernprozesses. Die Hauptrolle in diesem Prozess ist den Schulungsvideos gewidmet, die eine einfache, zugängliche und interessante Form der Präsentation von Bildungsmaterial darstellen, in der die Idee und Gefühle eines Drehbuchautors, Regisseurs, Schauspielers usw. verkörpert sind. Videomaterial ist eine einzigartige Quelle sowohl sprachlicher als auch außersprachlicher sozio-kultureller Informationen. Für das effektive Training von Studenten mit Videoaufzeichnungen spielt die Wahrnehmung ihrer Informationen auf auditiven und visuellen Kanälen eine bedeutende Rolle. Die Besonderheit des Videos besteht darin, dass Sie unter typischen Umständen Bild- und Tonbilder kombinieren können, um den Schülern eine Sprachsituation zu bieten, in der sie mit Hilfe eines Lehrers als aktive Kommunikationsteilnehmer fungieren können.

Die Filmarbeit im DaF-Unterricht folgt die folgenden Prinzipien [1]:

- Kommunikative Ausrichtung.
- Handlungsorientierung.
- Authentizität.
- Lernerorientierung.
- Lernerautonomie.
- Methodenvielfalt.
- Lehrende als Helfer und Partner.
- Förderung der vier sprachlichen Grundfertigkeiten, Förderung des Hör-Seh-Verstehens.
- Mehrsprachigkeit.
- Lernen mit und von Filmen.
- Möglichkeit der Filmarbeit auf allen GER-Sprachniveaus.
- Gemeinsames Lernen («Lernende ↔ Lernende» und «Lernende ↔ Lehrende»: Besonders in internationalen und heterogenen Gruppen können Lehrende bei der Filmarbeit von ihren Lernenden unterstützt werden), Kooperation.
- Mögliche Förderung aller Fertigkeiten und Fähigkeiten: Schwerpunktsetzung auf das Hör-Seh-Verstehen, jedoch eine mögliche Verknüpfung mit anderen Fertigkeiten bei der Filmarbeit.
- Lehrende nicht nur als Helfer und Partner, sondern auch als Mit-Zuschauer und als Moderatoren.
- Methodenfreiheit beim Filmeinsatz im Unterricht: es gibt nicht die einzig richtige Methode und die einzig richtige Aufgaben- und Übungstypologie.

Allgemeine Methoden für die Filmarbeit im Fremdsprachenunterricht zeigen wie der Lehrer bei der Filmarbeit im Fremdsprachenunterricht allgemein methodisch vorgehen kann, um so einen didaktisch-methodischen Erfolg zu erzielen. Der didaktisch-

methodische Erfolg bedeutet, dass die Studenten den Film bzw. die Sequenz wirklich verstanden haben, indem sie sich mit dem Thema oder anderen Einzelaspekten aktiv auseinandergesetzt haben. Um dies zu verwirklichen, muss der Lehrer in erster Linie Unterrichtsbedingungen schaffen, die das ermöglichen. Die Faustregel, die der Lehrer allgemein einhalten soll, um überhaupt einen erfolgreichen Unterricht zu gestalten, ist natürlich die gründliche Unterrichtsvorbereitung. Die Vorbereitungsphase besteht im allgemeinen Sinne aus zwei Teilen: Dem (mehrmaligen) Ansehen des ganzen Films und der Schlüsselsequenzenauswahl. Was ist genau eine Schlüsselszene? «Eine Sequenz ist dann eine Schlüsselszene, wenn sie einen wesentlichen thematischen Aspekt des Films beleuchtet und wenn die Hauptpersonen des Films darin erscheinen». Brandi empfiehlt, eine oder mehrere Schlüsselszenen auszuwählen, die jeweils eine in sich abgeschlossene Einheit darstellen. Außerdem müssen ihrer Meinung nach die Schlüsselszenen nicht der Chronologie des Filmablaufs entsprechen [2].

Die nächste Phase ist ein Teil des Unterrichts selbst: Es werden die wichtigsten thematischen Aspekte des Films mit den Schülern herausgearbeitet, und zwar anhand von ausgewählten Schlüsselszenen. Dabei kann die folgende Leitfrage dem Lehrer als Hilfe dienen: «Welche Schlüsse lässt die Szene auf den ganzen Film zu – in Bezug auf die Hauptperson(en), die Thematik und Problematik?». Brandi erklärt auch präziser die methodischen Vorgehensweisen zum Umgang mit den wichtigsten thematischen Aspekten des Films [3]. Erstens ist das «Hypothesenbildung über die Hauptperson, ihr Alter, ihre Interessen, ihre Beziehungen zu anderen Menschen, das Milieu, dem sie angehört», zweitens «Beurteilung von Verhaltensweisen», drittens «aus vorgegebenen Auswahlantworten die Ihrer Meinung nach zutreffendste bzw. richtige Antwort ankreuzen», viertens «sprachliche Aspekte analysieren», fünftens «situative Aspekte genau beobachten, Ursache und Wirkung erklären», sechstens «Vergleich zum eigenen Land» und schließlich siebentens «Erstellung eines Persönlichkeitsprofils der Hauptpersonen». Erst nach der kleinschrittigen Film- und Sequenzarbeit im Unterricht empfiehlt Brandi, mit den Studenten den ganzen Film zu sehen.

Die Verwendung von Videomaterial ermöglicht eine Fremdsprache und Kultur durch den Reichtum an sprachlichen Ressourcen und soziokulturellen Informationen zu erlernen. Sie haben einen emotionalen Einfluss auf die Lernenden und sind daher ein positiver Motivationsreiz im Bildungsprozess.

Quellenverzeichnis:

1. Efthimiadou Noula Filme im DAF Unterricht DAF / Filmportal Pädagogische Hochschule Freiburg URL: http://www.del.auth.gr/files/Noula_Efthimiadou_Filme_im_DaFUnterricht.pdf.

- Prša Martin Film im Unterricht des Deutschen als Fremdsprache. Diploma Thesis. Filozofski fakultet u Zagrebu, Department of German Language and Literature. 2013. 58 S.
- Brandi Marie-Luise Video im Deutschunterricht. Eine Übungstypologie zur Arbeit mit fiktionalen und dokumentarischen Filmsequenzen. Fernstudieneinheit 13. München: Langenscheidts, 2005. 189 S.

The article deals with the question of the expediency of using video films in foreign language lessons, describes an algorithm for working with video material to achieve didactic and methodological success.

Key words: video material, foreign language, students, methodology.

Отримано: 09.11.2018

УДК 811.111/007

І. В. Мельник, кандидат філологічних наук

ОСНОВНІ ПРИЧИНИ КОМУНІКАТИВНИХ ДЕВІАЦІЙ У СИТУАЦІЯХ ПОБУТОВОГО ДИСКУРСУ ПРОВОКАЦІЙНОГО МОВЛЕННЯ

У статті розглядаються основні причини комунікативних невдач у ситуаціях побутового дискурсу провокаційного мовлення, які призводять до неефективної комунікації.

Ключові слова: провокаційне мовлення, комунікативна невдача, комунікативна ситуація, провокатор, реципієнт.

У процесі інформаційного обміну досить часто виникають мовленнєві труднощі, пов'язані з недостатнім розумінням співрозмовниками один одного, особливостями їх мовленнєвої поведінки, різним рівнем комунікативного досвіду, психологічними, соціальними, культурними відмінностями тощо.

Провокаційне мовлення – тип спілкування, який внутрішньо розрахований на отримання відповідної інформації, коли мовець говорить не для того, щоб передати певну інформацію, а, навпаки, для її отримання [3, с.38]. Оскільки отримання або, інакше кажучи, випитування інформації відбувається, за допомогою мовленнєвого впливу провокатора на співрозмовника, існують випадки, коли виникають труднощі спілкування, які призводять до негативного результату інтеракції, тобто комунікативних невдач.

На думку Ф.С. Бацевича, комунікативна невдача або комунікативна девіація – це недосягнення адресантом комунікативної мети; відсутність взаєморозуміння і згоди між учасниками спілкування [1, с.239]. О.П. Єрмакова і О.А. Земська дають таку дефініцію комунікативної невдачі: «це повне або часткове нерозуміння висловлювання партнером по комунікації, тобто недосягнення або неповне досягнення комунікативного наміру мовця» [2, с.31]. Отже, комунікативні невдачі зводяться до невдач, зумовлених факторами вербалізації та розуміння. Як вважає Т.М. Ніколаєва, до комунікативних невдач можна віднести «комунікативний саботаж» (або «принцип некооперації»), що передбачає небажання дати відповідь на запитання, намагання уникнути обміну інформацією тощо [5, с.226]. Найбільш повно зміст «комунікативної невдачі» розкриває О.М. Лазуткіна: «це недосягнення ініціатором спілкування комунікативної цілі і прагматичних спрямувань, а також відсутність взаємодії, взаєморозуміння і згоди між учасниками спілкування» [4, с.68]. Отже, в основі тлумачення «комунікативна невдача» є інтеракція комунікантів, у якій не реалізуються комунікативні наміри.

Комунікативні невдачі є наслідком нездійснення або неповного здійснення комунікативного наміру провокатора через повне або часткове нерозуміння його повідомлення реципієнтом, а також непередбачуваного і небажаного ефекту, що виникає під час спілкування. Їх пов'язують з особистими характеристиками комунікантів, обставинами спілкування, процесами вербалізації та розуміння, труднощами досягнення комунікативних і практичних намірів, порушенням принципу комунікативної контактності [6, с.180].

Однією з основних причин комунікативних невдач провокаційного мовлення є недостатньо продуманий стратегічний план мовленнєвих дій. У кожній комунікативній ситуації використовується своя комунікативна стратегія, яка сприяє досягненню цілей спілкування. Стратегія розглядається як усвідомлення ситуації в цілому, визначення напрямку розвитку і організації впливу в інтересах досягнення цілей спілкування. Стратегія спілкування реалізується в мовленнєвих тактиках, під якими розуміють мовленнєві прийоми, які дозволяють досягти поставлених цілей в конкретній ситуації.

Іншою важливою причиною комунікативних невдач є порушення провокатором тональності спілкування як одного із важливих понять комунікативного процесу, що може призвести до комунікативного конфлікту. Нерівноправна тональ-

ність спілкування унеможливорює комунікацію, знижує її ефективність або стає на заваді досягнення комунікативної мети. Існують випадки, коли комунікативні невдачі виникають у ситуації спілкування, в якій конфліктність провокатора є домінуючим наміром у його мовленнєвій поведінці відносно комунікативного партнера. Негармонійна тональність може призвести не лише до конфлікту між сторонами, а й до припинення реципієнтом мовленнєвої взаємодії.

Ще однією причиною комунікативних невдач може стати небажання і неготовність реципієнта надавати інформацію. Це може бути викликано неврахуванням провокатором інтересів реципієнта, а також недостатнім рівнем знайомства між співрозмовниками, оскільки ця ознака суттєво впливає на комунікативний процес. Реципієнт не може довіряти малознайомому співрозмовнику, тобто провокатору й, відповідно, надавати інформацію. Варто зауважити, що небажання реципієнта ділитися певною інформацією може бути пов'язано з тим, що він здогадується про приховані мотиви та наміри провокатора і не бажає надавати очікувану інформацію, вдаючись до стратегії уникання відповіді та замовчування інформації.

Отже, причини комунікативних невдач у ситуаціях провокаційного мовлення побутового дискурсу криються в особливостях міжособистісного спілкування. Неправильна налаштованість провокатора на розмову в результаті призводить до конфліктного характеру та ворожої тональності спілкування, які не сприяють успішній реалізації комунікативних намірів. Рівень знайомства також впливає на реалізацію провокації в межах побутового дискурсу. Малознайомі комуніканти не відчувають достатнього рівня довіри, тому уникають розмови. Крім того, недостатньо визначений стратегічний план провокатора, порушення принципів спілкування та особистісне небажання реципієнта вести розмову викликають комунікативні невдачі.

Список використаних джерел:

- Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики : [підручник] [2-ге вид., доп.]. Київ : ВЦ «Академія», 2009. 376 с. (Серія «Альма-матер»).
- Єрмакова О.П., Земская Е.А. К построению типологии коммуникативных неудач (на материале естественного русского диалога). *Русский язык в его функциональных разновидностях*. Москва : Наука, 1993. С. 30-65.
- Зарецкая Е.Н. Риторика: Теория и практика речевой коммуникации. [4-е изд.]. Москва : Дело, 2002. 480 с.
- Николаева Т.М. О принципе «некооперации» или категориях социолингвистического воздействия. *Логический анализ языка: Противоречивость и аномальность текста*. Москва : Наука, 1990. С. 225-231.
- Яшенкова О.В. Основи теорії мовної комунікації : [навч. посіб.]. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 312 с. (Серія «Альма-матер»).

The article deals with the main reasons of communicative failures in the provocative speech within everyday discourse, which can lead to ineffective communication.

Key words: provocative speech, communicative failure, communicative situation, provocateur, recipient.

Отримано: 07.11.2018

ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОГО ВТІПЕННЯ РОСІЙСЬКОЇ ДІЙНОСТІ СЕРЕДИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ В РОМАНІ ДЖ. М. КУТСІ «ВОЛОДАР ПЕТЕРБУРГА»

Діалог з минулою літературною традицією доволі характерний для сучасної постмодерністської літератури, в якій досить часто прослідковується соціально-історичне підґрунтя твору. Завдяки створенню міфу про російського письменника, Кутсі виявляє характерні риси історичної епохи та аналізує механізми історії в цілому. Російська тема революції в романі «Володар Петербурга» Дж.М. Кутсі дозволяє аналізувати один з найважливіших мотивів одвічного конфлікту батьків і дітей у романі.

Існує немало літературно-критичних досліджень, присвячених роману «Володар Петербурга» (1994р.), які умовно можна згрупувати згідно їх основних напрямків. Для даного дослідження нас цікавлять роботи, в яких аналізується проблематика роману, пов'язана з соціально-політичним дискурсом ПАР. Автори даних досліджень продовжують розглядати творчість Кутсі в контексті постколоніальної критики (А. Безубцев-Кондаков [1], Дж. Френк [4], М. Келлі [5]), не зосереджуючи увагу на техніку та причини зображення Росії ХІХ століття.

Основна мета роботи – дослідити соціально-історичне полотно роману, проаналізувати бачення автора «російської дійсності».

Ключові слова: Дж.М. Кутсі, Ф.М. Достоевський, революція, нечаївщина, батьки та діти.

Не дивно, що Дж.М. Кутсі, добре знайомий з творчістю і світоглядом Достоевського в цілому, побачив явні паралелі між історією Росії ХІХ століття і історією ПАР другої половини ХХ століття. Роман «Володар Петербурга» створювався письменником в роки завершення апартеїду і серйозних змін в політичній ситуації в країні. Політика апартеїду – офіційна політика расової сегрегації, яка проводилася Національного партією в ПАР, – різко критикувалася письменником. Кутсі засуджував і трагічні наслідки такої політики після падіння режиму апартеїду – терор по відношенню до білого населення. Одна з головних задач для Кутсі – через створення міфу про російського письменника – псевдобіографії Достоевського – проаналізувати і дати власне трактування цілої історичної епохи – Росії ХІХ століття, виявити передумови історичних явищ і процесів, що потрясли країну в другій половині ХІХ століття. Саме творча особистість, письменника, на думку Кутсі, є найбільш чутливою до звини історії. Вивчаючи образ видатної особистості певної епохи, можна зробити висновки про сутність того чи іншого історичного періоду.

Найважливіша тема роману «Володар Петербурга» – нечаївщина, яка «всегда существовала в России, разве что под другими именами. Нечаевщина – явление такое же русское, как и разбой» [2]. Однак у трактуванні цієї теми автор також використовує «фрейдівські» стереотипи. На його думку, підґрунтям усіх заколотів, бунтів, революцій є одвічна ворожнеча між батьками та дітьми. «Не «народная расправа» – «сыновья» – вот что лежит в основе всех революций, зависть отцов к женщинам их сыновей, помыслы сыновей о том, как бы отнять у отцов их денежную мощну» [2]; «Вы не понимаете смысла революции. Революция есть конец всего устарелого, включая сюда и отцов с сыновьями. Конец наследования, конец династий. И если это подлинная революция, она обновляет сама себя постоянно» [2]. Ф.М. Достоевський дізнається із щоденника Павла про те, що пасинок ненавидів його саме через грошові відносини між ними. Мотив стосунків «батьків» та «синів» – найважливіший у творі. Це достоевський мотив із романів «Біси», «Підліток», «Брати Карамазови». Це взагалі «знаковий» мотив російської класики ХІХ сторіччя – тургенівський роман «Батьки та діти» – і одночасно він же болісно-особистісний для самого Дж.М. Кутсі. Нечасв умовляє Ф. М. Достоевського написати прокламацію про те, що його пасинка вбила поліція, щоб підштовхнути студентів Петербургу до бунту. Смерть Павла була лише пасткою для його вітчима, засобом витягнути його з Дрездена і заманити до Петербурга. Різні версії загибелі Павла так і залишаються нез'ясованими. Елемент невідомості, що є таким важливим у поезії Ф.М. Достоевського, надає оповіді Дж.М. Кутсі «російських рис», як і численні метафізичні («карамазовські») діалоги героїв. Світ російського письменника – нелегкий, болісний, і західний письменник блискуче це показує.

Тож не дивно, що фантазію Дж.М. Кутсі розбурхали примари і химери російської революції – образи Нечасва і Бакуніна, нігілізм, чисто російський конфлікт батьків-консерваторів і дітей-бунтарів: «Отцы и дети – враги, враги до смертного часа». «Російський бунт» асоціюється з сокирою – «народным оружием, грубым, тяжким, неотразимым,

в замахах которого вложена вся сила его носителя, тяжесть телесная и тяжесть пожизненной ненависти, негодования» [3]. Проблема революційного терору – одна з найбільш гострих і гострих для Південної Африки, яка в ХХ столітті пройшла кривавий шлях боротьби з «білим пануванням». Актуалізацію російського «революційного досвіду» в ПАР не назвеш випадковою, і у сюжеті з участю Ф. М. Достоевського є безсумнівний політичний підтекст. І Росія, і ПАР зіткнулися з проблемою узаконеного, виправданого тероризму – в Росії при владі влаштувалися більшовики-революціонери, які не відмовляються від терористичних методів боротьби, а в Південно-Африканській Республіці першим чорношкірим президентом став колишній терорист, лідер Африканського національного конгресу Нельсон Мандела. Ніхто, як російські революціонери, так не загострював питання права на насильство до такої міри, на спричинення болю, ніхто так болісно не замислювався над питанням «тварь ли я дрожащая или же право имею?» [1]. Звідси – російська тема роману південноафриканського письменника. До проблеми права на насильство Кутсі, що також не дивно, наближається через образ Достоевського. В спробі зрозуміти як зароджуються революційні ідеї в головах молодих людей, Кутсі висуває свою версію психології молодого покоління: «Молодому человеку вообще свойственно гневаться на все, что его окружает. Гневаться и на отечество свое, потому что отечество кажется ему устарелым, отсталым. Новые идеи, новые мысли увлекают его. Он думает, что во Франции, или в Германии, или в Англии его ожидает будущее, которого собственная его страна не даст ему, потому что слишком глупа и безрадостна» [2].

Роман Кутсі є чудовим прикладом літературного дослідження історії, в якому читач може проникнутись атмосферою місця, часу та соціальних перипетій. «Володар Петербурга» дозволяє поринути у Росію ХІХ століття, проблеми якої є актуальними і в інших місцях та набувають всезагального значення.

Список використаних джерел:

1. Безубцев-Кондаков А. Двусмысленность пустыни. О прозе Джона Максвелла Кутзее [Часть первая]. URL: <http://www.topos.ru/article/6548>.
2. Кутзее Дж.М. Осень в Петербурге. URL: <http://www.lib.ru/INPROZ/KUTZEE/kutzee.txt>.
3. Кутзее Дж.М. Осень в Петербурге. Москва, 2001. С. 133.
4. Frank J. Between Religion and Rationality. *Essays in Russian Literature and Culture*. Princeton, 2010. 312 p.
5. Kelly M. The master of Petersburg. New York : Camden House, 2011. P. 133-147.

The article is devoted to the reveal of the russian theme of revolution in the novel «The Master of Petersburg» by J.M. Coetzee, that allows to analyze one of the most important motive of parents and children in the novel. Through the creation of the myth about the Russian writer Coetzee reveals typical features of the historical era and analyzes the mechanisms of history in general.

Key words: J.M. Coetzee, F.M. Dostoevsky, revolution, nechaiv fenomen, parents and children.

Отримано: 14.11.2018

IMPROVING COMMUNICATING COMPETENCE OF ELEMENTARY LEVEL STUDENTS

Analyzing all the existing methods of enhancing speaking skills of today's students it became clear that those methods are not as difficult as they seem to be and every teacher can choose those that he considers more appropriate for his students according to their level of knowledge of English.

Key words: Speaking skills, communicative competence, enhancing, methods, oral communication background, motivation.

Speaking is one of the most important skills to be developed and enhanced as means of effective communication. For ELT (Elementary Level Teaching) the question of how to increase communicative competence was and tends to be the most crucial one. In a short period of time English displaced other languages and became one of the leading means of communication worldwide. Its domination continues to extend. The modern world of media, mass communication, and Internet demands good knowledge of English, especially of spoken English. Nevertheless, students are not able to communicate in English fluently for many reasons. The present article is related to discovering the reasons of unwillingness to communicate and the ways to overcome the language barrier.

Most researchers are sure that, since speaking is one of the four major skills necessary for effective communication in any language, speaking skills should be developed along with the other skills, so that these integrated skills will enhance the students' ability to communicate. Effective communication by means of speaking usually creates a number of benefits for both speakers and business organizations. In general, for students it is essential to understand spoken utterances and give appropriate answers. Communicative competence, the ability and readiness to communicate (speaking and listening comprehension) is thus formed. To achieve this, students should be given integrated tasks which help them develop both skills.

The aim of this article is to define the strengths and weaknesses of speaking skills of today's students in Russia and to demonstrate the possibilities of enhancement of the speaking skills of students learning English.

Research suggests that the integrated use of modern techniques can yield positive results and lead to the improvement of communicative competence. Learning English by using new methods in education and traveling and working abroad encourages students to learn the language, develops their ability to speak fluently, and helps them overcome the language barrier. Speaking is considered to be one of the four macro skills necessary for effective communication in any language according to most research, particularly when speakers are not using their mother tongue. As English is universally used as a means of communication, especially on the Internet, English speaking skills should be developed along with the other skills so that these integrated skills will enhance communication competence.

To build effective communication skills students must learn to:

1. Communicate using digital media and environments to support personal and group learning.
2. Share information efficiently and effectively using appropriate digital media and environments.
3. Communicate thoughts and ideas clearly and effectively to different audiences using various media and formats.

Basic communication skills are at the core of every organization. It is crucial that we as teachers help students build this vital set of 21st century skills. Everything depends on our ability to be creative and to use modern teaching methods. The following is a suggested list of such activities:

- Reading aloud.
- Students give their thoughts on topic assigned by teacher.

- Students listen to classmates' thoughts and respond.
- Oral diary; oral weekly report.
- Group presentations on a completed project.
- Oral book report.
- Picture description.
- Storytelling.
- Chained storytelling.
- Creating riddles.
- Role play.
- Debates.
- Dramatic monologues.

Classroom interaction is also necessary and useful as an educational strategy to enhance speaking skills. The role of interaction in a classroom context in enhancing speaking skills comes from the understanding of its main types: teacher-learner interaction and learner-learner interaction, where negotiation of meaning and the provision of feedback are highlighted. Classroom interaction involves verbal exchanges between learners and teachers. Teachers should know that the learners need to do most of the talk to activate their speaking, since speaking skills require practice and exposure. In general, to improve the speaking ability of students, the following steps should be taken:

- 1) place more emphasis on the quality of study books at the basic level;
- 2) give enough time to speaking and phonetic drill of students;
- 3) no scolding but rather providing a friendly environment;
- 4) use practical and applicable strategies by teachers for students while speaking in English most of the time;
- 5) develop boldness and confidence in students to ask questions of their teachers;
- 6) no overcrowded classes;
- 7) awards and motivation for students.

If teachers take these rules into consideration and try to use them in their work, they will be able to build communicative competence of EFL speakers and improve their speaking ability.

References:

1. Bailey K.M. Practical English Language Teaching: Speaking. New York. 2004. 198 p.
2. Goh C.C.M. Teaching speaking in the language classroom. Singapore. 2007. 50 p.
3. Koshy V. Action research for improving practice: a practical guide. London. 2005. 168 p.
4. Zarembo A.J. Speaking professionally. Canada. 2006. 166 p.
5. Trent. J. Enhancing oral participation across the curriculum: Some lessons from the EAP classroom. *Asian EFL Journal*. 2009. No11(1). P. 256-270.

Аналізуючи всі існуючі способи покращення навичок мовлення сучасних студентів, стало зрозуміло, що ці методи є не такими складними, як здаються, і кожен вчитель може вибрати ті, які він вважає більш доцільними для своїх учнів за рівнем знань англійської мови.

Ключові слова: розмовні навички, комунікативна компетентність, покращення, методи, усні зв'язки, мотивація.

Отримано: 05.11.2018

МУЛЬТИКУЛЬТУРНИЙ СВІТ БРИТАНСЬКОГО РОМАНУ

У статті розглядаються особливості ідейно-художніх пошуків англомовних письменників кінця ХХ століття. Відзначається відтворення внутрішнього життя людини у всій його складності, різноманітності і багатоплановості.

Ключові слова: мультикультуралізм, «моральний інтерес», «центральна свідомість», точка зору, психологічний аналіз.

З кінця ХХ ст. в британських академічних колах отримав широке побутування термін «нова англійська література», що включає в себе низку складових:

- 1) література письменників, небританців за походженням і місцем народження, але сформованих як особистості і автори саме в Британії;
- 2) потомки іммігрантів, що народились у Британії, але родини яких зберегли первісну національну ідентичність;
- 3) письменники в колишніх колоніях, які пишуть англійською і відчувають себе близькими британській культурі;
- 4) письменники-білінгви.

Характерними є назви двох останніх томів найновішої Оксфордської історії англійської літератури в тринадцяти томах: «1960-2000: The Last of England»; «1948-2000: The Internationalisation of English Literature». Автор-редактор першого – Рендалл Стівенсон – шотландець із репутацією критика домінування «англійськості» в «британському», проголосив, що «ідея англійської літератури» віджила своє. Натомість автор другої – канадець Брюс Кінг, адепт мультикультуралізму – стверджує, що в сучасну добу має місце не як смерть «ідеї англійської літератури, а її відродження».

Провідні письменники кінця ХХ ст. почали зображувати зростаючий мультикультуралізм сучасного британського життя, а деякі з найзначніших романістів років самі були бікультурними за походженням. Так, Салман Русді народився в Індії, Адам Замесзад – у Пакистані, Тімоті Мо – в Гонконзі, Казуо Ішігуро – в Японії, Бен Окрі – в Нігерії, Керил Філліпс – у Сент-Кітс в Карибському регіоні. Кожен із цих письменників мав значний вплив на настрої сучасної британської прози з тим наслідком, що сьогодні стає дедалі важче визначити її межі й запитати, де вона закінчується, і ще дещо: постколоніальна світова література, що пишеться англійською мовою, приходить на її місце.

Нова художньо-естетична багатошаровість британської літератури живилася багатьма речами: не тільки фактичною мультикультурністю соціуму і зростанням постколоніальної інтелектуальної культури, розширенням ринку, мінливою культурною текстурою і мішаниною повсякденного життя, особливою роллю Лондона, який поступово став головним видавничим центром для міжнародної англомовної літератури, відчуттям того, що сучасний роман, як висловився Русді, вільно пливе «морем історій».

Мультикультурність новітньої британської літератури яскраво представляє творчість Салмана Русді (нар. 1947 р.), який найбільше відомий як автор творів, близьких за поетикою до «магічного реалізму».

Салман Русді є інтернаціональним письменником у широкому сенсі слова; він є також частиною нового духу етнічного та стилістичного мультикультуралізму, який розширював бачення та діапазон того, що в останні десятиліття ХХ ст. ставало дедалі важче визначити як британський роман [3, с.165].

Основні твори С. Русді – «Опівнічні діти» / *Midnight's Children* (1981; укр. переклад 2007); «Сором» / *Shame* (1983); «Сатанські вірші» / *The Satanic Verses* (1988); «Гаруй і Море Історій» / *Haroun and the Sea of Stories* (1990); «Схід, Захід» / *East, West* (1994); «Останній подих мавра» / *The Moor's Last Sigh* (1995); «Земля під її ногами» / *The ground beneath her feet* (1999); «Лютя» / *Fury* (2001); «Клоун Шалімар» / *Shalimar the Clown* (2005); «Флорентійська чаклунка» / «*The Enchantress of Florence*» (2008); «Лука і Вогонь Життя» / «*Luka and the Fire of Life*» (2010); «Джозеф Антон» / *Joseph Anton: A Memoir* (2012); «Два роки, вісім місяців і двадцять вісім ночей» / *Two Years Eight Months and Twenty-Eight Nights* (2015, український переклад 2017); «Золотий будинок» / *The Golden House* (2017).

Найвідоміший роман Русді – «Опівнічні діти». Він отримав Букерівську премію у 1981 р., а в 1993 р. роман став лауреатом «Букера Букерів», тобто був визнаним найкращим твором за 25-річний період існування. У липні 2008 року

«Опівнічні діти» перемогли в читачькому конкурсі, влаштованому організаторами британської літературної премії Man Booker, на найкращий роман, що коли-небудь отримав «Букера». Твір Русді вибрали близько 36 відсотків відвідувачів сайту премії, що взяла участь в голосуванні.

Роман представляє собою особливий варіант «магічного реалізму», сюжетом якого є «фантастична автобіографія» Селіма Сіная, одного з-поміж 1001-ї дитини, які народилися в 1948 р. у ніч, коли була проголошена незалежність Індії. Основний художній прийом автора – переплетення метафоричного і прямого смислів розповіді. Поетика роману виявляє тісний зв'язок із давньоіндійським епосом «Рамаяна» і «Махабхарата». Звернення до індійської міфології свідчить про прагнення до контакту з першоджерелами, бажання привнести в сучасний мультикультурний простір культуру прадавньої цивілізації [4, с.105]. «Опівнічні діти» позначили значимий поворот в британській літературі до ускладнення великого наративу.

Характерним взірцем новітньої мультикультурної британської літератури є творчість Відіадхара Сурадждипрасада Найпола, етнічного індуса, народженого в Тринідаді, лауреата Нобелівської премії з літератури за 2001 р. Основні твори В. Найпола – «Таємничий масажист» (*The Mystic Masseur*, 1957, скранізація – 2001); «Територія темряви (*An Area of Darkness*, 1964); «У підвишеному стані» (*In a Free State*, 1971; Букерівська премія); «Поворот річки» (*A Bend in the River*, 1979); «Загадка появи» (*The Enigma of Arrival*, 1987; «Дорога в світ» (*A Way in the World*, 1994); «Напівжиття» (*Half a Life*, 2001); «Чарівні зерна» (*Magic Seeds*, 2004).

Більшість творів В. Найпола є різноманітними художніми варіантами мандрівки героїв у просторі і в часі як способу самопізнання в умовах «постколоніальної ситуації». Роман у його виконанні стає досвідом осягнення як людської сутності, так відносин між людьми через контакт з формами життя, що, за мірками європейської цивілізації, виглядають примітивними і варварськими. Герой Найпола – «вічний скиталець», зайнятий виключно самопізнанням змушений робити вибір, не так політичний, як духовний; його намагання зберегти дистанцію відчуження виявляються марними, «ситуація історичного перелому» неминуче втягує героя-ескапіста в свій водоворот [2, с.65].

На відміну від широких, панорамних намірів Тімоті Мо та В. Найпола, проза Кадзуо Ішігуро відзначається стриманістю й економністю. Письменник, який, безсумнівно, належить до західної традиції, але чий англо-японський спадок є таким же сильним, як англо-китайський спадок Мо. Ішігуро народився в Японії і переїхав Британію у віці шести років; дуже схоже на те, що три його написані до цього часу романи своєю стриманістю завдячують традиціям японського роману, хоча такою ж мірою вони завдячують естетичній винахідливості самого Ішігуро. Його книжки також торкаються великих історичних подій, але завжди дуже опосередковано і точки зору окремих моментів уважно досліджуваних індивідуальних життів.

Дія роману «Блідий гірський пейзаж» (1982) відбувається в Англії, хоча головна історія повертає нас до зруйнованого Нагасакі невдовзі після війни; атомний кошмар жодного разу прямо не згадується, хоча всюди мається на увазі. Історія, яку стримано розказує оповідачка Ецуко, стосується її удовиного життя у тривожній та чужій Англії і переносить нас у її спогади про літо в Нагасакі коли місто відбудовувалося, а особисті життя творилися заново десь там, як нез'ясований наслідок усього цього, її дочка наклала на себе руки; тимчасом її історії про інших людей дивним чином нагадують лише напівзгадані події її власного життя [5, с.15].

Подібний же непрямий метод характерний для сюжету роману «Митець плинного світу» (1986), дія якого тепер повністю відбувається в Японії, де Ішігуро не бував від дитинства. Це ще одна оповідь від першої особи, колаж

спогадів і переживань, що записується Масуї Оно, художником, який здобув славу в 30-ті роки і якого зараз і поважають, і, мабуть, сумніваються в істинності його слів.

Таким чином, так званий постколоніальний дискурс, що склався у Великій Британії після розпаду світової колоніальної системи в другій половині ХХ ст., замінив поняття культурної відносності ідеєю культурного розмаїття й відмінності, засвідчуючи таким чином нову парадигму культурних контактів і взаємодій, що серйозно вплинула на процеси літературного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Англійська література. 1945-1990. Москва : Наука, 1987. 514 с.
2. Жлуктенко Н.Ю. Английский психологический роман XX века. Киев : Изд-во Киевского ун-та, 1988. 180 с.
3. Зверев А. Модернизм в литературе. Москва : Наука, 1989. 320 с.

УДК 821.162.1-94.09

Н. О. Стахнюк, кандидат філологічних наук

ПИТАННЯ ВІДКРИТОЇ ПЕРСПЕКТИВИ У «ПРОВЕСНІ» СТЕФАНА ЖЕРОМСЬКОГО

Статтю присвячено останньому роману Стефана Жеромського. «Провесна» тісно пов'язується з суспільно-політичною ситуацією, яка склалася у країні в перші роки незалежності після понад сторічного періоду неволі. Досліджується ідейна канва роману, у якій відображена багатоголоса ідейна дискусія автора з сучасниками про перспективи розвитку молодій державі.

Ключові слова: криза, перспектива, революція, еволюція.

Незважаючи на те, що події роману розгортаються лише протягом десяти років, це був час надзвичайно багатий на події, важливі для світу, Європи та Польщі. Акція твору починається в 1914 році. Вибухає Перша світова війна, один з двох найбільш кривавих конфліктів у ХХ столітті. Головним персонажем твору є його син – Цезарій Барика. Письменник представив **процес його дорослішання** на тлі історичних фактів, таких як революція в Росії, відновлення незалежності Польщі (1918 р.) та важка відбудова всіх сфер життя в країні. Барика, як і інші головні герої роману Жеромського, є ідеалістом, він повинен діяти від імені якихось вищих цінностей. У молодому віці герой захоплюється комунізмом та приєднується до більшовиків. Коли в Баку вибухає революція, він втрачає прагнення до комуністичних ідей, розуміє, що революція є сліпою силою. Єдиним щасливим моментом стає зустріч з батьком. Разом вони вирушають до незалежної Польщі, але туди прибув лише Цезарій – виснажений і хворий Северин помер дорогою. Йому вдалося розповісти своєму синові про чудесний технічний винахід – **скляні будинки** і процвітання, яке панує в країні. Реальність, яку молодий Барика застав, коли приїхав до Польщі, виглядає зовсім іншою. На жаль, Цезарій не знайшов у Польщі нічого схожого на те, про що говорив його батько. Натомість він зіткнувся з бідністю, нестабільністю, правовим хаосом тощо. Це більше схоже на картину, яку він бачив під час революції. Після перетину кордону він потрапляє до невеликого містечка. Там він бачить брудні, занедбані вулиці та зруйновані будівлі.

Утопічний міф скляних будинків, на відміну від більш ранніх оповідань Жеромського, де він є елементом реальності твору, у «Провесні» переноситься у площину фантазії. Таким чином можна простежити новий виток розвитку суспільної ідеології Жеромського, етап усвідомлення нереальності колишніх концепцій розвитку країни. Скляні будинки уособлюють не лише відродження Польщі, але й символізують зруйновані ілюзії та ідеали самого автора.

Попри все він взяв участь у польсько-більшовицькій війні, став на захист країни. Під час війни він врятував життя дворянина, Хіполіта Велославського, і на знак подяки був запрошений до його маєтку в Навлоці. Опис цього багатого шляхетського двору сильно контрастує з описом нужденного села, є своєрідною ретроспекцією Міцкічевого Сопліцова. Саме тут, у Навлоці, до Барики повертаються його революційні ідеї. Він бачить величезну диспропорцію між побутом землевласника та життям селян. Сам не приймає такої несправедливості і не може зрозуміти, чому селяни не повстають проти існуючого стану справ. Однак, життя у Навлоці припало Цезарієві до душі. Опис середовища селян слугує

4. Урнов Д. «Точное слово» и «точка зрения» в англо-американской прозе. Москва : Прогресс, 1992. 528 с.
5. James H. The Selected Letters. *Bibliographical Society of University of Virg.* Belknap Press, 1985. 480 p.
6. Hocks R.A. Henry James: A Study of the Short Fiction. Boston : Twayne Publishers, 1990. 193 p.
7. W.D. Howells as Critic / Ed. by E.H. Cady. London : Boston, 1973. 254 p.
8. Laurence D.H., Edel L., Rambeau J. A Bibliography of Henry James. Oxford : Clarendon Press, 1982. 367 p.

This paper deals with a method of artistic originality of English speaking writers at the end of 20 century. It is also admitted a reproduction of the internal life in all its complexity, diversity and enigma.

Key words: multiculturalism, «moral interest», «central consciousness» point of view, psychological analysis.

Отримано: 08.11.2018

для виконання основного завдання, яке перед собою ставив письменник, а саме пробудження польського сумління. Незмінними елементами інструментарію для представлення сільських реалій є важка, виснажлива праця, бідність, хвороби, що зрештою притаманно для натуралізму та усієї творчості С. Жеромського. Однак, зображення життя бідного селянства виконує у творі й іншу функцію – демонструє конфлікт дворянства й селян. Тому село Жеромського, який не бажав революційного шляху вирішення цього конфлікту, є двоюким: з одного боку нова селянська генерація супроти невизначеного майбутнього, з іншого – тотальна пасивність цього середовища, соціально відсталого у своїх поглядах.

Потім він вирушив до Варшави, де відбувається Наступний етап дозрівання головного героя. Барика зустрічається з революційними програмами Антонія Люлька та еволюціонера Шимона Гайовича – у минулому коханого його матері, а нині людини, відповідальної за реформи в країні, в офісі якого почав працювати Цезарій. Ідейна програма Гайовича є повним протиставленням колишнім утопічним ідеалам. Так, він маніфестує запровадження правопорядку, фінансову стабілізацію, розвиток війська, боротьбу з не писемністю, економічний прогрес тощо. Однак, нікому з них не вдалося переконаний головного героя – еволюційний шлях розвитку здається йому занадто повільним, а революційну його реалізацію він вже бачив в юності в Баку. Він вагається між ними, критикуючи обидва. У той же час він брав участь у зборах комуністів, спостерігав за життям мешканців Варшави і, зрештою, приєднується до революціонерів.

Суспільна проблематика твору представлена у дискусіях між рівноправними (на думку автора) супротивниками. Одним з них завжди є Цезарій Барика, який виступає проти ворогів пролетарської революції у ролі її захисника, та проти комуністів – у ролі супротивника. У той же час у творі не знайдемо однозначної відповіді на питання про напрям, у якому має рухатися Польща на шляху до свого розвитку.

Роман закінчується промовистою сценою, в якій Цезарій бере участь у демонстрації робітників. Це символізує вибір поляками однієї з двох можливостей перебудови держави. У той же час це є попередженням молодому поколінню читачів, щоб вони не діяли надто швидко, стихійно і спонтанно. Барика приєднується до революціонерів, незважаючи на усвідомлення марності подібних дій. Однак, навіть знаючи еволюційну програму, він також не вірить у неї. Гайовцеві Барика закидає віру в чудо і дорікає, що уряд не знає соціальних реалій навколо нього і діє у вакуумі. Барика надто нетерплячий і не хоче чекати на реалізацію повільної еволюційної програми.

Таким чином, Жеромський представив у романі ставлення молодій генерації до еволюційної програми. Крім того, вибір героя між еволюцією та революцією впливає з

розуміння, що революція неминуча. Барика очолює революційну гілку, щоб зупинити її без настільки ж безглузких дій, які він бачив у юності в Баку.

Список використаних джерел:

1. Jankowski A. Przedwiośnie Stefana Żeromskiego. Warszawa, 1991. 176 s.
2. Paszek J. Żeromski. Wrocław : WD. 2001. 236 s.
3. Popławska A. Stefan Żeromski Przedwiośnie. Kraków : Greg, 2007. 269 s.

УДК 821.111.2.06:81'322.5

Д. Ю. Хохель, кандидат філологічних наук

SPECIFIC VOCABULARY USE IN VAMPIRE SOCIETY DESCRIPTION IN «MERCY THOMPSON» SERIES BY P. BRIGGS

У статті розглянуто особливості опису спільноти вампірів у серії романів «Мерсі Томпсон» П. Бріггс, акцентовано увагу на специфічному вживанні лексичних одиниць, висвітлено опосередковані описи нелюдської природи вампірів.

Ключові слова: опис, художній світ, лексична одиниця, значення, П. Бріггс.

Vampire society in series «Mercedes Thompson» by P. Briggs is a unique group of fantastic beings in her complex and highly detailed universe. The structure of the universe of these books has not been comprehensively researched, so the aim of this research is to analyse the specific vocabulary used to highlight the key features of vampire society in the novels.

Specific vocabulary is used to speak of it – «seethe», «Master», «Mistress», «lair», «menagerie», «sheep» to enumerate the most frequent ones. These words are used in the meanings that differ from dictionaries. The words «seethe» is defined as a noun as «a state of seething» [4]. The meaning in this universe is probably related to the verb meanings «be filled with intense but unexpressed anger» [4] and «be crowded with people or things moving about in a rapid or hectic way» [4]. The use in the book is vastly different – the word means the local vampire group structured with strict hierarchy as a geographical, economical, and socio-political union. Primarily it is connected to a certain location: «We drove through open wrought-iron gates and into a brightly lit courtyard in front of the huge, hacienda-style, adobe house that served as home for the Tri-Cities' seethe» [3]. The Tri-City area is the key setting of the novels so this specific vampiric group is portrayed most prominently.

As an economic union this seethe is described to depend on protection money: «I worked on them [Mercedes] from time to time in lieu of making a cash payment to the seethe. All the businesses in the greater Tri-Cities who weren't affiliated with more powerful groups paid protection money to the vampires» [3]. In this respect they are described as a type of mafia-like organization.

The social unity of the seethe is centred around the concept of their safety. It lies in secrecy first and food supply second. Secrecy is achieved through staying away from law enforcement and press, so that ordinary people would not know about them: «The vampires would not tolerate anyone who threatened the safety and secrecy of their seethe» [3]. They enforced this rule by killing everyone seen as liability, and that is why they are described as the only type of supernatural creatures unknown to humans.

The location of seethes in large urban areas is connected to the availability of food supply. Big cities are described as abundant in potential donors, so «vampires tended to be more of an urban monster» [2] and the seethes are located in densely populated areas.

Each seethe is ruled by a Master or a Mistress, e.g. «Signora Marsilia, Mistress of the Mid-Columbia Seethe» [3]. Above all local Masters, there exists a central power figure, called alternately the Old Master, the Master of Milan, the Old Master, and the Lord of Night. He has the power to direct other vampire seethes do his bidding: «Two hundred years, more or less. He exiled Signora Marsilia here with those who owed her life or vassalage» [3]. This also is a testament to the long existence of powerful vampires and their relationships are described as equally lasting: «She thinks that such a one might bring the end to her exile here. The Tri-Cities is not the deserted wasteland it was two hundred years ago when she was sent here for trespasses against the Old One who rules in Italy, but neither is it Milan» [3]. Hence, the current politics of a big seethe are described as influenced by a two century old decision of an old power and the desire to change the situation.

The location where the vampire sleeps, their permanent dwelling, is called «lair» in the novel. According to Merriam-

The article is devoted to the latest novel by Stephan Zheromsky. «The Spring to Come» is closely linked with the socio-political situation that developed in the country in the first years of independence after more than a century of captivity. The ideological content of the novel, which reflects the polyphonic ideological discussion of the author with contemporaries about the prospects of a young state, is explored in the article.

Key words: crisis, prospect, revolution, evolution.

Отримано: 13.11.2018

Webster dictionary a lair is «1: dialectal British: a resting or sleeping place; 2a: the resting or living place of a wild animal; b: a refuge or place for hiding» [4], so in the novel this word is bearing the traces of all these meanings – it is where the vampire can rest during the day in secret, hidden from the rest of the world, and also it hints at the not fully human nature of the vampires in the universe. The lair is described as the safe place for a vampire: «I hopped over the fence and cast about, but whatever vampires did to hide their lairs almost worked. I could find no clear scent around the house, but the car smelled of a female vampire, Estelle» [3]. The lairs also are described as surrounded with ghosts: «Vampires' lairs always have ghosts, but they only show up when the vampires are asleep» [1]; «She'd figured I was her best chance to find him because I can sense ghosts that other people don't see, and vampire lairs tend to attract ghosts» [3]. The reason for the presence of ghosts is also described in the series. The vampires keep their donors at their lairs. The donors are called «sheep» individually and «menagerie» collectively. Menagerie is «a place where animals are kept and trained especially for exhibition» [4] and «a collection of wild or foreign animals kept especially for exhibition» [4], hence it hints at the animalistic nature of the donors' and the vampire's existence.

This is described as partially safety issue, partially convenience related: «Vampires need blood donors, and willing victims were much safer than taking someone off the street» [3]. The treatment of the menagerie is dependant on the personality of the owner, that further strengthens the connection to the «animalistic» component of the word primary meaning: «It was Stefan's job to take care of his people, never mind that for most vampires their menageries existed as convenient snacks, and all the people in them died slow, nasty deaths over a period that might last as long as six months» [2]. Hence, the life of the people, supplying food to the vampire depend on the ratio of human and animalistic predatory features in the undead's nature, and in its turn offers important information about this character.

The hierarchy of the vampire society is emphasised to be based on power and survival. The most powerful vampire is on the top, the rest hold places according to their personal power level. The level of a vampire's independence is connected to their power: «Only the strongest vampires can live on their own and survive purely on human blood. All the others live in the seethe. They are the Mistress's menagerie» [3]. The Mistress is described to feed off her lesser vampires and to give them her blood with an accompanying power exchange: «And gives them a little, very little, blood in return. Without that blood, the weaker vampires would die-and only the Mistress is allowed to feed other vampires and feed from them. She keeps humans there, to nourish them all, but without her, the lesser vampires would die» [3]. So the seethe is the lair for the average vampires, while the powerful ones are described as having the autonomy of separate dwellings. The power exchange is the cementing bond of this society.

Hence, the descriptions of vampire society in the series are centred around the key notions of secrecy, safety from discovery, animalistic nature of vampires as predators, and their magical power exchange bond, inherent in the hierarchy of a location specific group.

Reference:

1. Briggs P. Night Broken. New York : Ace Books, 2015.
2. Briggs P. River Marked. New York : Ace Books, 2014.
3. Briggs Patricia. The Mercy Thompson collection. New York : Ace Books, 2011.
4. URL : <https://www.merriam-webster.com>.

The article focuses on the features of vampire society descriptions in the text of Mercy Thompson series by P. Briggs, the specific use of vocabulary is emphasised, mediated descriptions of non-human nature of the vampires are highlighted.

Key words: description, universe, meaning, vocabulary, P. Briggs.

Отримано: 12.11.2018

УДК 81'42:811.112.2-34

І. М. Яремчук, кандидат філологічних наук

РОЗМЕЖУВАННЯ БАЙКИ І ПРИТЧІ У ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНОМУ АСПЕКТІ

Стаття присвячена розгляду лінгвостилістичних особливостей притчі і байки з метою їх розмежування. Наводяться дефініції притчі та байки. Звернено увагу на стильові риси текстів притч та байок.

Ключові слова: байка, притча, стильова риса, текст, тип, функція.

Впродовж останніх десятиріч в українській та зарубіжній філології приділяється увага дослідженню текстів малих жанрових форм: афоризму, байки, гумористичного вірша, загадки, прикладу, притчі. Кожний малий жанр тексту має свої лінгвостилістичні характеристики, які використовуються для розмежування від інших споріднених форм.

Притча одночасно є унікальною як особливий жанр літератури та різновид тексту, і в той же час стикається з різними спорідненими формами тексту. Розглядаючи притчу й інші форми в порівняльному аспекті, ми відштовхуємося від головних характеристик власне притчі, які містяться у визначенні притчі як типу дискурсу:

Дискурс притчі є комунікативна подія, що має на меті утвердження і передачу духовних цінностей людського існування, емної етико-філософської істини, яка не може бути повністю виражена вербально. Ця мета реалізується у дискурсивних стратегіях непрямої комунікації між автором та читачем і надає шляхом узагальнення символічний зміст звичайним об'єктам і подіям, описаним у тексті притчі. Текст притчі є переважно нарративним, має дидактичну спрямованість; він як складова дискурсу відображає основні цілі та ідеї дискурсу у вигляді образів-символів, які виникають при узагальненому трактуванні описаних у тексті ситуацій. За типом інформації в комунікації та функціональним стилем дискурсу притчі належить до духовного, а саме символічного типу художнього дискурсу.

Визначення притчі як типу дискурсу встановлює її лінгвостилістичний та прагматичний статус і відкриває шлях до розмежування притчі та споріднених жанрів.

Щодо спорідненості й відмінності притчі та байки завжди велись дискусії. Порівняння притчі і байки властиве багатьом дослідникам: Михайлова А., Піхтовнікова Л.С., Brettschneider W., Liebchen W., Schrader M., Vischer F., Wäsche E., Wünsche A.

Визначення байки як типу тексту містить основні лінгвостилістичні характеристики для розмежування з притчею:

Віршована байка як лінгвістична модель типових ситуацій дійсності – це динамічна взаємодія (синергія) епічних, драматичних, поетичних, дидактичних, комічних (передусім сатиричних), образотвірних, алегоричних, фантастичних, епіграматичних, афористичних елементів тощо, які своєю еволюційно-мінливою комбінацією утворюють відповідний стильовий архетип і які об'єднані в систему й підпорядковані узагальненому образу-символу соціально залежної семантичної смисловості, через який у процесі метафоризації моделюються й пізнаються соціально значущі теми, ідеї, істини [1, с.108].

Схожість та відмінність притчі й іншої спорідненої форми виявляється шляхом зіставлення схожих і відмінних стильових рис, які характеризують відповідний жанр тексту. В основу розмежування притчі і байки покладено передусім такі стильові риси: стилість / відносна стилість / розгорнутість; сюжетність; двоплановість, символічність; діалогічність / монологічність; статичність / динамічність; дидактичність; автологічність / експресивність. Для текстів байок характерні інші стильові риси: алегоричність, епічність, сюжетність, антитезисність, динамічність, фантастичність (гіперболічність), комічність (сатиричність, іронічність тощо), узагальнено-образна символічність.

На думку Піхтовнікової Л.С. схожість і відмінність байки й притчі можна узагальнити в таких положеннях [1, с.109]:

- 1) в основу притчі і байки покладено порівняння, зіставлення (Gleichnis), епічно розгорнуте в розповідь;
- 2) байка і притча помітно розбігаються за характеристиками фантастичність (гіперболічність) / реалістичність. Саме випадок, описаний у притчі й у байці, наводить на думку про суттєві відмінності між цими формами. Байка бере цей випадок частіше зі світу тварин, інколи – з життя людей. Притча ж відображає випадок із людського життя (і дуже рідко із життя природи);
- 3) найважливішим принципом, за яким байка відрізняється від притчі, Лібхен В. вважає принцип одного рівня (das Prinzip der gleichen Ebene), тобто людські проблеми у власне притчі відображаються також людьми [2, с.127];
- 4) на деяких етапах еволюції байка й притча були схожі або відмінні за своїми функціями. Переважна функція притчі – дидактична: представлення моральних істин, які початково мали релігійну забарвленість. В сучасній німецькій притчі з розширенням кола тем приєдналась морально-філософська і соціально-критична функція (Бубер М., Кафка Ф., Брехт Х., Брехт Б., Борхерт В.). Байка минулих століть також мала посилену дидактичну функцію, яка супроводжувалась риторичною функцією. Але поряд з цими функціями в байці з самого початку були закладені, а потім розвивались і в окремі періоди ставали домінуючими естетична, розважальна, соціально-критична, сатирична функції. Байка 20 ст., як і сучасна притча, відзначається посиленою морально-філософською та соціально-критичною функціями;
- 5) за формою притча тяжіє до прози, а байка з самого початку існує у двох рівноправних різновидах: прозовій і віршованій;
- 6) притча сучасного виду, як і байка, зазнала значних інновацій. Наприклад, такий спільний елемент і притчі, і байки, як сюжет, у притчі завжди носив більш абстрактний, схематичний характер. У сучасній притчі ознака сюжетності ще більш ослаблена, і притча цілком зосереджується на певній етичній або філософській проблемі (Кафка Ф.);
- 7) протягом усієї еволюції байка завжди була більш потужною за притчу щодо спроможності утворення образу-символу, який відображає соціально значущу тему, ідею, архетип. Точніше, образна символічність байки більш семантично насичена завдяки чіткій двоплановості зображення, більшій або меншій відстані, схожості або контрасту між зображеною в байці метафорою і домінуючим змістом. Символічність притаманна і байці, і притчі, однак вона – різнонаправлена. Байка відображає через образи-символи ідеї, теми соціуму, залучає читача до їх моральної оцінки і до самоудосконалення.

Отже, у результаті стилістичного зіставлення притчі і байки, робимо висновок, що притча має схожість і відмінність з байкою. Лише при аналізі та інтерпретації текстів малих жанрових форм виявляються розбіжності.

До перспектив подальших досліджень належить розгляд притчі та казки в лінгвостилістичному аспекті з метою їх розмежування.

Список використаних джерел:

1. Піхтовнікова Л.С. Тексти малих форм: Лінгвостилістична інтерпретація; Дидактизація : навчальний посібник. Маріуполь : ПДТУ, 2011. 160 с.

2. Liebchen W. *Die Fabel : das Vergnügen der Erkenntnis; Fabel, Gleichnis, Parabel, Witz; mit einer Abhandlung über die Formkriterien dieser Gattung.* Kilianhof : Fabel-Verl. Leibchen, 1990. 203 S.

The article concentrates on the linguistic-stylistic features of the parable and fable with a view to distinguishing them. Defini-

tions of parables and fables are suggested. Attention is drawn to the stylistic features of the texts of parables and fables.

Key words: fable, parable, stylistic feature, text, type, function.

Отримано: 16.11.2018

УДК 821.111(73)PhilipRoth

В. І. Лісевич, аспірантка

СВОЄРІДНІСТЬ ХУДОЖНЬОГО ВТІЛЕННЯ ПРОБЛЕМ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В РОМАНІ Ф. РОТА «ХВОРОБА ПОРТНОГО»

Анотація. У статті розглянуто характерологічні й поетико-стильові особливості художнього вираження проблеми національно-культурної ідентичності в романі Філіпа Рота «Хвороба Портного». Вказується на гротескний характер головного героя твору, який перебуває в ситуації внутрішнього розриву внаслідок сформованої в замкнутому етнічному просторі ідентичності, що усвідомлюється ним як нав'язана й водночас непозбуття.

Ключові слова: Філіп Рот, єврейська ідентичність, літературний персонаж, гротеск

Роман Філіпа Рота «Хвороба Портного» (1969, оригінальна назва «Portnoy's Complaint») досі залишається одним із найбільш складних і неоднозначно трактованих творів письменника. У романі піднімається центральна проблема всієї творчості автора, яку критики звичайно визначають формулою «етнічна ідентичність» [1, с.19], «єврейська домінанта» [2, с.265].

Роман є спробою створення особливого типу особистості з яскраво вираженими національними рисами, зокрема комплексами і невротами, що перебуває в пошуках власної етнічної і національно-культурної ідентичності. Водночас форма наративу, яку автор обрав для втілення своїх ідей, може ввести в оману читача й переконати його в тому, що він має справу з автобіографією. Форму розповіді в романі можна визначити як монолог-сповідь головного героя перед лікарем-психоаналітиком.

Рік народження головного героя – 1933-й (до речі, як і автора роману) і в момент розповідання Алексу Портному 33 роки. Він детально описує лікареві свої суспільні, особисті і сексуальні зв'язки і нахили, які постають в оголеному та непристойному вигляді. Кожен із трьох розділів роману містить спогади про різні періоди становлення його особистості та описи його проблем на шляхах пошуку ідентичності. Всі ці описи вкрай гіперболізовані, доведені до абсурду, тобто автор досягає комічного ефекту за допомогою гротеску.

Сюжет твору явно відсилає до психоаналітичної теорії Зигмунда Фрейда. Автор не просто натякає читачеві на теорію психоаналізу, надаючи йому можливість самому провести паралелі, але дає на неї прямі покликання. Так, Алекс Портной сам визначає свій стан як випадок із фрейдистської практики, що й приводить його у віці 33-х років у кабінет доктора Шпілфогеля, якому він пояснює свій стан ключовим словом Фрейда – «бажання»: But then all the unconscious can do anyway, so Freud tells us, is *want*. And *want!* And *WANT!* Oh, Freud, do I know! («Мною рухає потяг! Я весь у його владі – і це, з позиції психоаналізу, щастям не назвеш. Фрейд вважає, що позасвідоме проявляється в бажаннях. В бажаннях! О, Фрейде, я таки це знаю!») [5].

Батько Алекса – Джек Портной – також усталений стереотипний образ: єврейський емігрант-невдаха, який повністю перебуває під владою своєї дружини. Крім того, його постійно переслідують страх антисемітизму. Попри те, що він живе в демократичній країні, йому здається, що йому не дали зробити кар'єру тільки тому, що він єврей. Ставлення Алекса до батька є дуже неоднозначним. З одного боку, він щиро йому співчуває. З іншого – любов і позірна жертвовність батька заради сина сприймається Алексом як тягар, який значною мірою формує почуття його провини. Водночас батько залишається об'єктом постійних ревностей і злості сина. Тут Алекс демонструє класичний Фрейдистський комплекс Едіпа, який автор гіперболізує, описуючи ранні еротичні фантазії Алекса стосовно його матері. Згадуючи свої дитячі роки, Портной зізнається, що мріяв, щоб батько одного разу не повернувся з роботи і він залишився б єдиним об'єктом уваги і любові матері.

Дж.П. Джонс і Г.А. Нанс у монографії «Філіп Рот» слушно відзначають: «Всі нитки декількох внутрішніх конфліктів Портного – комплекс сексуальної провини, Едіпів комплекс, почуття відчуженості від американської культури через власне єврейство і від власного єврейства та від єврейської традиції

через страх покарання – сходяться разом під час зустрічі Алекса з ізраїльською дівчиною Наомі» [3, с.79-80]. Всі ці конфлікти в разі посилюються і стають нерозв'язними, а персонаж усвідомлює, що його так звана втеча стає, навпаки, поверненням до того, від чого він намагався втекти. Ізраїльтянка є втіленням образу «нового» єврея, який з'явився в перші роки існування держави Ізраїль. Це вже не принижений і безпомічний емігрант-невдаха і не жертва вікових переслідувань, а сильна і впевнена особистість, яка відчуває себе хазійном своєї землі і яка точно знає, чого може досягти. В цьому Наомі дуже схожа на американців, серед яких Алекс мріяв розчинитися і стати своїм у їхньому середовищі.

Це одним важливим поетико-стильовим аспектом, в якому вразно проявляється проблема національно-культурної ідентичності, є мовлення героїв роману. Персонажі «Хвороби Портного» розмовляють англійською, лише зрідка вставляючи слова і фрази на ідиші. Автор роману обігрує мовленнєві форми ідишу як для створення комічного ефекту, так і для вказівку на етнічну приналежність і походження персонажів. У родині Портних цією мовою користувалися в основному представники старшого покоління – батьки. Вони були емігрантами з Польщі, де, як і в інших країнах Східної Європи, євреї на протязі багатьох десятиліть говорили на ідиші. Як у багатьох єврейських родинах, ідиш у романі Рота перетворюється на своєрідний жаргон дому Портних та їх оточення. Інколи це може представляти певні труднощі для невідготовленого читача, оскільки деякі слова на ідиші, які зустрічаються на сторінках «Хвороби Портного», є термінами, що позначають поняття, специфічні для юдейської ідеології. Наприклад, вживання слів *milchiks* (молочне) і *flashiks* (мясне) вказує на одне з основних правил дотримання кашруту – не вживати в їжу одночасно м'ясне і молочне.

Таким чином, проблема національно-культурної ідентичності втілюється насамперед у гротескному характері головного героя роману Алекса Портного, який перебуває в ситуації внутрішнього розриву й необхідності зробити доленосний вибір. Виховання в замкнутому етнічному просторі сформувало його ідентичність, яка усвідомлюється ним нав'язаною й водночас непозбутною.

Список використаних джерел:

1. Карасик О.Б. Этническое своеобразие романов Филиппа Рота : дисс. ... канд. филол. наук. Казань, 2006. 155 с.
2. Тлостанова М.В. Проблема мультикультурализма и литература США конца XX века : дисс. ... д-ра филол. наук. Москва, 2000. 356 с.
3. Jones J.P., Nance G.A. Philip Roth. N.Y. : Frederick Ungar Publishing Co., 1981. 182 p.
4. Pinsky S. The Comedy that «Hoits»: An Essay on the Fiction of Philip Roth. Columbia: Univ. of Missouri Press, 1975. 233 p.
5. Roth Ph. Portnoy's Complaint. URL: <http://flibusta.is/b/239111/read>.

The article deals with the problem of national and cultural identity in Philip Roth's novel «Portnoy's Complaint». The grotesque character of the main hero of the novel is revealed in a situation of internal controversy: his identity, formed in a closed ethnic space, is perceived as being imposed and at the same time inescapable.

Key words: Philip Roth, Jewish identity, literary character, grotesque.

Отримано: 14.11.2018

УДК 77.01(477.43-21)«19»Ю.Кордиш

Д. С. Бабюк, аспірант

ПЕРШЕ ФОТОАТЕЛЬЄ У КАМ'ЯНЦІ-ПОДІЛЬСЬКОМУ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ ст.

У статті висвітлено період започаткування фотографічної справи в губернському місті Кам'янці-Подільському, створення першого фотографічного ательє та проаналізовано життєвий шлях фотографа Юзефа Кордиша та його творчий доробок у фотографічній справі. Висвітлено його професійну зацікавленість у розвитку останньої, окремих фотографій видів міста Кам'янця та кабінетної фотографії із зображенням місцевих жителів.

Ключові слова: Юзеф Кордиш, фотографія, альбом, фотопавільйон, Кам'янець-Подільський.

За період свого існування фотографія міцно увійшла в наше повсякденне життя. За її допомогою було зроблено багато важливих відкриттів, які збагатили науку в найрізноманітніших галузях людського пізнання. Важливу роль відіграє фотографія у формуванні свідомості людей, поширенні знань, культури. Вона є вагомим складовим нашою життя, частиною різноманітних соціальних ритуалів і оператором зримого, впливає на формування звичок візуального сприйняття, стереотипів, світогляду людини [4].

Окремі аспекти проблем розвитку фотографічної справи у Кам'янці-Подільському в другій половині ХІХ ст. висвітлювались у працях та публікаціях вчених і дослідників, серед яких А. Паравійчук, А. Прусевич, Г. Осетрова, Д. Бабюк, І. Паур, І. Підгурний, Н. Урсу, О. Будзей, Ю. Гаштецький та ін. Однак місце і роль фотографії в соціокультурному житті міста Кам'янця-Подільського у другій половині ХІХ століття не були предметом спеціальних досліджень. Відтак, питання зародження фотомистецтва та створення першого професійного фотографічного павільйону в Кам'янці-Подільському в другій половині ХІХ століття стало темою статті.

Достеменно невідомо, коли саме фотографія з'явилась на території Поділля. Це зумовлено тим, що на території Російської імперії в 40-50-х рр. ХІХ ст. діяльність фотографічних закладів не підлягала контролю держави. Тільки у великих містах з 1858 р. фотографічні заклади почали контролюватися [9, с.13]. 14 травня 1862 р. були введені «Временные правила о надзоре за типографиями, литографиями и другими подобными заведениями», згідно яких всі бажаючі відкрити власне фотоательє в столицях мусили отримати дозвіл генерал-губернатора, а в губерніях від начальників губерній [6, с. 436].

Першим українським містом, де з'явилася фотографія, був Львів у 1839 р., у Києві та Одесі перші фотографічні майстерні з'явилися в першій половині 1840-х, у Харкові – 1858 р., Миколаєві – 1868 р. [4].

Населені пункти України, в яких створювалися численні фотозаклади, були, як правило, великими містами, центрами губерній, повітів [7]. Сучасні дослідники стверджують, що фотографічна справа у Кам'янці-Подільському зародилася 1859 року, коли до міста завітав фотограф Маркевич, який приїхав з Парижу. За допомогою новонайденої машини, яку він привіз із собою, було зроблено два знімки краєвидів міста, які були опубліковані у «Пам'ятній книзі Подільської губернії на 1859 рік» [3]. Але вважати Маркевича першим фотографом Кам'янця-Подільського ми не можемо, оскільки немає жодних свідчень існування в місті його фотографічного ательє. Швидше за все, це був один з подорожуючих фотографів, що на той час не було рідкістю. Натомість є свідчення про існування в цей період фотоательє іншого місцевого фотографа – Юзефа Кордиша.

Юзеф (Йосип) Кордиш народився у 1824 р. Достеменно невідомо, де він здобув фотографічну освіту. Ю. Кордиш був

дійсним членом Південно-Західного відділу Імператорського географічного товариства, яке об'єднувало істориків, географів, економістів, метеорологів, картографів, філологів-фольклористів та ін. Його фотографію вважали однією з краших. Мав фотографічне ательє у Кам'янці-Подільському та Києві. В Кам'янці його фотографічна майстерня знаходилась по вул. Петропавлівській, неподалік від театру [10]. У Києві вона знаходилась по вул. Володимирській, в будинку Тамари навпроти театру, а пізніше – на Хрещатику в будинку Скловського [1].

Фотографічну діяльність Ю. Кордиш розпочав в Одесі, а згодом переніс свою майстерню до Кам'янця-Подільського [2]. Натомість польські джерела стверджують, що саме Кам'янець-Подільський став першим містом, де Ю. Кордиш відкрив свою фотографічну майстерню [13, с.112]. Знайдений нами документ свідчить, що вже 2 грудня 1860 р. Ю. Кордиш просить дозволу в Подільській будівельній та дорожній Комісії на встановлення в Кам'янці-Подільському пересувного скляного павільйону для облаштування його під фотографічну майстерню. Документ на той момент іменує Кордиша фотографом, тобто вже тоді він знав всю необхідну базу для цього виду діяльності та був визнаним фахівцем. Також в документі вказується, що він вже уклав договір з кам'янецькою купчихою Зейдмановою на оренду приміщення під влаштування в ньому фотографічного ательє [5, с.1]. На жаль, з цього документу ми не можемо стверджувати, що саме в цьому році в Кам'янці було відкрито перше фотографічне ательє, оскільки в документі вказується про вже укладені раніше оренду приміщення під фотопавільйон, а сам Кордиш просить дозволу на встановлення саме пересувного скляного павільйону. Додамо до цього твердження наведений вище факт, що до 1858 р., діяльність фотографів не відстежувалася державою і ніяких дозволів на їх роботу потрібно не було. Ще одним доказом того, що Кордиш вже працював в місті фотографом до 1860 р., є фотографія з чітко зазначеною датою створення [14]. На фото зображені два гімназиста, які сидять на стільчиках у приміщенні. Позаду в якості фону видно виставлену панель світлого тону. По характеру падаючого світла можна стверджувати, що приміщення було облаштоване скляним дахом. На задній частині фото є рукописний напис польською мовою: «Jan I Narcyz Hillich – uczniowie III Kamienieckiego Gimnazjum 1859 roku Maja 20go Dnia. Z fotografii Jozefa Kordysza». Також на задній частині фото по верхньому краю є залишки так званого «фартуха» – тонкого паперу-кальки, який наклеювали на фотографічний бланк і закривали ним головне фото для захисту. Згідно отриманих нами даних можемо із впевненістю стверджувати, що на представленій фотографії є всі необхідні атрибути, які дозволяють припустити існування фотографічного ательє. Підсумовуючи припустимо, що 2 грудня 1860 р. Ю. Кордиш просив дозволу на встановлення саме нового пересувного фотографічного павільйону, вже маючи на той час фотоательє, влаштоване у орендованому приміщенні купчихи Зейдманової. З наведених у статті даних можемо стверджувати, що фотоательє Юзефа Кордиша в місті Кам'янці-Поді-

льському з'явилося не пізніше 1859 року. На жаль, будинок, в якому розміщувалось фотографічне ательє, як і садиба купчихи Зейдманової, до наших днів не збереглася. Найближче цьому розташуванню відповідає адреса: вул. Татарська, 19. Прослідкувати етапи будівництва цієї садиби дуже важко через відсутність детальних креслень тих років. На плані міста 1840 року [11] садиба купчихи Зейдманової відмічена порядковим номером «76», складалася із чотирьох будинків по периметру ділянки. У 1861 р. [8] в центрі садиби фіксуємо новий невеликий будинок – очевидно, це і є фотографічне ательє Ю. Кордиша. На користь цього твердження говорить фотографія, зроблена іншим кам'янецьким фотографом Михайлом Греймом у 1880-х роках. На фотографії, зробленій у дворі садиби, чітко виділяється дзвіниця Катедрального костелу і мінарет на задньому плані, що дозволяє досить чітко ідентифікувати місце зйомки та визначити адресу самої садиби. На передньому плані фотографії зображено два будинки. Позаду будинок Г-подібної форми, критий гонтом. Попереду стоїть менший за розмірами будинок з гонтовим дахом. Особливості цього будинку в тому, що частина даху та стіна є повністю скляними, що говорить про те, що саме цей будинок і є фотографічний павільйон.

Як згадував сам Ю. Кордиш, фотографічна справа у Кам'янці йшла погано, натомість з'явилась велика кількість фотографів-аматорів, що тільки шкодило справі [12, с.119]. У 1868 р. Ю. Кордиш перебрався до Києва, де відкрив нове ательє паралельно із Кам'янецькою філією, залишивши останню під керівництвом свого помічника В. Загорського [1], який за кілька років керування студією збанкрутував, тож Ю. Кордиш змушений був у 1871 р. продати нерентабельну філію М. Грейму в розстрочку за 1200 рублів [12, с.84].

Фотографії, які Ю. Кордиш виконав у Кам'янці-Подільському, є цінним історіографічним джерелом для збереження та реставрації історичного середовища. Колекція фотографій Ю. Кордиша може бути використана як ілюстративний матеріал до мистецьких та історичних видань, а також для дослідження історії архітектури окремих будівель та забудови міста в цілому.

Список використаних джерел:

1. Бабюк Д. Фотографії Йосипа Кордиша. URL: <https://dmytro-babyuk.livejournal.com/664.html>.

УДК 930(477)«1991...»Костомаров

В. В. Верстюк, старший викладач

ПОСТАТЬ М. КОСТОМАРОВА В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ ДОБИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ: ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті проаналізовано основні напрями досліджень життя та діяльності М. Костомарова в працях українських дослідників доби незалежності.

Ключові слова: М. Костомаров, історіографічні студії, монографія, історіософія, методологія історії.

Увага суспільства і влади до спадщини М. Костомарова ще за його життя була надзвичайно пильною. З одного боку, він належав до найпопулярніших істориків свого часу, за його праці конкурували найуспішніші періодичні видання, а з іншого – страждав від своєї слави, бо перебував під пильним наглядом влади (наслідки участі в Кирило-Мефодіївському братстві).

Починаючи з 1885 р. і з невеликими перервами до кінця 20-х рр. ХХ ст., ім'я М. Костомарова прославлялося та популяризувалося в українській історіографії. З 1930-х рр. і аж до середини 1980-х рр. фактично перебувало під забороною. Правда, з'являлися окремі праці, присвячені його здобуткам у різних галузях науки. На початку 70-х рр. ХХ ст. молодий дослідник Ю. Пінчук з великими труднощами захистив дисертацію про М. Костомарова як історика. І лише з кінця 80-х рр. життя та діяльність Миколи Івановича стали предметом дослідження українських учених.

На сьогодні праці в галузі костомарознавства нараховують тисячі позицій. М. Костомарова вивчають філософи, історики, етнологи, літературознавці, політологи, журналісти, мовознавці, археографи і навіть політики. Це далеко неповний перелік дисциплін, в межах яких ведуться дослідження не

2. Будзей О. Піонери кам'янецької фотографії. URL: <http://podolyanin.com.ua/history/3382>.
3. Будзей О. Перші фотографії Кам'янця. URL: <http://podolyanin.com.ua/history/6255>.
4. Грушицька І.Б. Розвиток фотографії в Україні. URL: http://istznu.org/dc/file.php?host_id=1&path=/page/issues/41/53.pdf.
5. Державний архів Хмельницької області, ф.33, оп.1, стр.397. 2 арк.
6. Полное собрание законов Российской империи. Собр. 2., Т. 37. № 38276. С. 434-437.
7. Підгурний І.С. Географічні виміри діяльності Михайла Грейма у світлі розвитку фотомистецтва на Поділлі. URL: <http://dspace.kpnu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/2043/1/14.pdf>.
8. Фонди Національного історико-архітектурного заповідника «Кам'янець». Фотокопія плану м. Кам'янця-Подільського 1861 р. Інв. номер 977.
9. Шнипова Т.Н. Фотографы Москвы – на память будущему (1839-1930): альбом-справочник. Москва : Мосгорархив, 2001. 367 с.
10. Biblioteka Narodowa. Sygn: F.89048/W. URL: <https://polona.pl/item/kobieta-niezidentyfikowana,NzYyMTQzNjA/1/#info:metadata>.
11. Biblioteka Narodowa. Sygn: ZZK1213. URL: <https://polona.pl/item/plan-goroda-kamenca-v-proektom-vidi-sostavlen-v-podolskoj-gubernskoj-certez,MzAzMTEyNzU/0/#info:metadata>.
12. Garztecki J. Mistrz zapomniany. O Michale Greimie z Kamienc. Krakow : Wydawnictwo Literackie, 1972. 407 с.
13. Garztecki J., Plutecka G. Fotografowie nietypowi. Kraków, 1987. 254 с.
14. Polacy na Wschodzie. URL: <http://www.polacynawschodzie.pl/index.php?page=osoby&id=2188&lang=rus#>.

The author of the article learns the period of the beginning of a photographic affair in the Kamyanets-Podilskyi province, the creation of the first photographic studio and analyzes the life path of the photographer Jozef Kordysh and his creative work in photographic affairs. His professional interest in the development of the last, separate photographs of the types of the city of Kamyanets and a cabinet photograph depicting the locals are highlighted.

Key words: Jozef Kordysh, photo, album, photo-pavilion, Kamyanets-Podilskyi.

Отримано: 05.11.2018

тільки спадщини вченого, а і його соціокультурного оточення в різні періоди життя, походження, виховання, здобуття освіти, участі в громадському і суспільно-політичному русі, контактів з владою та ін. Значні зрушення зроблені в осягненні образу Костомарова-історика, фольклориста, етнопсихолога, етнографа, археографа, літературознавця, джерелознавця, суспільно-політичного діяча, педагога.

Сучасна українська історіографія про М. Костомарова не тільки успадкувала традиції, які склалися у минулому, але й здобула шанс на оновлення поглядів та пошук нових концептуальних рішень. На нашу думку, основним досягненням є визнання ролі вченого у конструюванні «безперервності українського історичного процесу, а також обґрунтування його самостійності стосовно загальноросійської та польської історії» [20, с.6]. Багато зроблено в контексті аналізу поглядів історика на окремі періоди, події, історичних осіб нашої минуштини. Тут доречно згадати праці В. Ващенко [2], О. Гончар [4-7], Ю. Пінчука [22-24], П. Толочка [28], О. Яся [30; 31] та ін.

Величезний доробок українських істориків доби незалежності (Я. Верменич [3], Я. Калакура [8; 9], П. Кралока [10], Я. Козачка [11], С. Копилова [12], В. Міхеєвої [19], Г. Сер-

гієнка [26] та ін.) присвяченій біографії М. Костомарова, де особлива роль відводиться харківському гуртку романтиків, викладацькій діяльності у Рівному, Києві та Петербурзі, участі у Кирило-Мефодіївському братстві, засланню і Петербурзькій громаді. Багато студій торкаються історіософських проблем [14-16]. Значно менше робит стосуються концептуальних засад, понятійного апарату [1; 27; 30; 31].

Велику кількість праць написано про романтизм М. Костомарова: узагальнення щодо поглядів ученого як спадкоємця європейських канонів романтизму [4; 21]; дослідження народного духу як рушійної сили історії [11; 16; 17]; його прихильність до слов'янофільства та козакофільства [7; 8; 10; 13]; художній стиль історіописання [30-32].

Можливим предметом дослідження в галузі костомарознавства може бути аналіз поглядів ученого на етнічні ідентичності та нації з точки зору «уявних спільнот». Це питання є досить цікавим, бо сам Микола Іванович чимало приділяв уваги виявленню особливостей різних народностей (української, російської, польської, єврейської).

Актуальною темою для дослідження є феномен вченого, його творча діяльність у загально-філософському контексті доби XIX ст. та українського романтизму зокрема. Ще однією актуальною науковою проблемою є аналіз розуміння М. Костомаровим історичного часу відповідно до його філософського та історіософського смислу, а також у світлі різних теорій історичного часу, які були апробовані європейськими вченими у другій половині XIX ст.

Таким чином, попри значні успіхи української історіографії доби незалежності в контексті вивчення життя та діяльності М. Костомарова, досі не створено новітньої інтелектуальної біографії вченого, не видано повного зібрання його творів та й українського перекладу спадщини немає; відсутні зібрання епістолярної спадщини та мемуарів про Миколу Івановича. Тобто існує ще величезний горизонт перспективних досліджень.

Список використаних джерел:

- Академічні й доакадемічні образи української історіографії : колективна монографія / відп. ред. та керівник авт. колективу О.А. Удод. Київ : НАН України. Ін-т історії України, 2012. 720 с.
- Вашенко В.В. Лекції з історії української історичної науки другої половини XIX – початку XX століття : навч. посібник. Дніпропетровськ : ДДІ, 1998. 140 с.
- Верменич Я. Федералістичні підходи в історіософії М.І. Костомарова. *Історичний журнал*. 2004. №12. С. 28-30.
- Гончар О. «Людина науки, закохана в неї...» (М.І. Костомаров). *Український історичний журнал*. 2007. №2. С. 107-113.
- Гончар О. Микола Костомаров: постать історика на тлі епохи. Київ : Інститут історії України НАН України, 2017. 274 с.
- Гончар О. Образ Миколи Костомарова в сучасному українському історіописанні. *Академічні й доакадемічні образи української історіографії* : колективна монографія / відп. ред. та керівник авт. колективу О.А. Удод. Київ : НАН України. Інститут історії України, 2012. С. 573-617.
- Гончар О.Т. Українофільська діяльність М. Костомарова у дзеркалі його епістолярію (середина 1850-х – початок 1860-х рр.). *Український історичний журнал*. 2010. №6. С. 34-49.
- Калакура Я. Творча спадщина Миколи Костомарова у контексті трансформації малоросійства в українство. *Українознавство*. 2009. №3. С. 315-318.
- Калакура Я.С. Українська історіографія: Курс лекцій. Київ : Генеа, 2012. 512 с.
- Кралюк П. «Книга биття українського народу» М. Костомарова і творчість Т. Шевченка. *Микола Костомаров у вимірах сучасності (до 190-річчя від дня народження М.І. Костомарова)* : збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції. Рівне : Волинські обереги, 2007. С. 17-26.
- Козачок Я.В. Українська ідея: з вузької стежки на широку дорогу (художня і науково-публіцистична творчість Миколи Костомарова) : монографія. Київ : НАУ, 2004. 352 с.
- Копилов С. Проблеми історії слов'янських народів у процесі формування наукових поглядів М. Костомарова (середина 1830-х – 1847 рр.). *Питання історії України* : збірник наукових статей. Чернівці : Зелена Буковина, 2003. Т. 6. С. 295-299.
- Лемешенко К.Б. М.І. Костомаров про козацтво як соціально-політичну силу суспільства України XVI-XVII ст. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2006. №1. С. 95-101.
- Лук М. Микола Костомаров: історіософія та соціальна філософія українського романтизму. *Молода нація*: Альманах. Київ : Смолоскип, 2002. С. 28-89.
- Лук М. Феномен ментальності народу в історіософській концепції українських романтиків (М. Костомаров і П. Куліш). *Освіта і управління*. 2006. №3-4. С. 180-186.
- Лук М. Феномен ментальності народу в історіософській концепції українських романтиків (М. Костомаров і П. Куліш). *Освіта і управління*. 2007. №1. С. 81-88.
- Малашевич А. Українознавчі студії Миколи Костомарова та журнал «Вестник Европы». *Історичний журнал*. 2004. №10-11. С. 62-71.
- Матях В.М. Проблема державотворення в Україні XVII-XVIII ст. у вітчизняній історичній науці другої половини XIX – початку XX ст. *Український історичний журнал*. 1998. №3. С. 58-75.
- Михеева В.В. Николай Иванович Костомаров в Харькове (1833-1844). Начало пути. Харьков : Тимченко, 2007. 260 с.
- Микола Костомаров: Віхи життя і творчості: Енцикл. довід. / В.А. Смолій, Ю.А. Пінчук, О.В. Ясь ; вступ. ст. і заг. ред. В.А. Смолія. Київ : Вища школа, 2005. 543 с.: іл.
- Ольхіна Н.І. Костомаров як історик християнської козацької республіки. *Сторінки історії*. 2009. №29. С. 21-29.
- Пінчук Ю.А. Исторические взгляды Н. И. Костомарова (Критический очерк). Київ : Наукова думка, 1984. 191 с.
- Пінчук Ю.А. Историчні студії Миколи Костомарова як фактор формування самоусвідомлення української нації. Київ, 2009. 306 с.
- Пінчук Ю.А. Микола Іванович Костомаров. Київ : Наукова думка, 1992. 232 с.
- Романцов В.М. Становлення козацької держави у добу Національно-визвольної війни (проблема в українській історіографії 40-х рр. XIX ст. – початку XX ст.) : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2005. 284 с.
- Сергієнко Г.Я. Кирило-Мефодіївське товариство: утвердження ідеї національного відродження України в слов'янському світі. *Український історичний журнал*. 1996. №1. С. 14-27.
- Тельвак В. Творча спадщина Миколи Костомарова в історіографічній рецепції Михайла Грушевського. *Історіографічні дослідження в Україні* / відп. ред. Ю.А. Пінчук. Київ : НАН України. Ін-т історії України, 2004. Вип. 14. С. 484-496.
- Толочко П. Видатний історик України і Росії. *Київська старовина*. 1992. №5. С. 7-14.
- Шудря М. «Тільки ти...». Роман кохання в листах Аліни Крагельської до Миколи Костомарова. *Пам'ять століть*. 2005. №1. С. 33-89.
- Ясь О. Історик і стиль. Визначні постаті українського історіописання у світлі культурних епох (початок XIX – 80-ті роки XX ст.) : монографія : у 2 т. / [за ред. В.А. Смолія]. Київ : НАН України. Ін-т історії України, 2014. Т. 1. 587 с.
- Ясь О. Історик і стиль. Визначні постаті українського історіописання у світлі культурних епох (початок XIX – 80-ті роки XX ст.) : монографія : у 2 т. / [за ред. В.А. Смолія]. Київ : НАН України. Ін-т історії України, 2014. Т. 2. 650 с.
- Яценко М.Т. І. Костомаров – фольклорист і літературознавець. Київ : Либідь, 1994. 49 с.

The article deals with the main research sources of M. Kostomarov's life and activity in the works of Ukrainian researchers of independence period.

Key words: M. Kostomarov, historiographical studios, monograph, historiography, history methodology.

Отримано: 09.11.2018

ГОТФРИД ОССОВСЬКИЙ ТА ЙОГО ВНЕСОК ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

На основі аналізу літературних джерел розглянуто внесок польського вченого Готфрида Оссовського у розвиток археологічних і геологічних досліджень. З'ясовано його роль у становленні краєзнавчого руху в Україні. Проаналізовано біографічні дані і творчий доробок польського дослідника.

Ключові слова: Готфрид Оссовський, краєзнавчі дослідження, польський вчений, геолог, археолог, Краків, Україна.

Постановка проблеми. Важлива роль у краєзнавчому дослідженні України XIX століття належить польському археологу, геологу і краєзнавцю Готфриду Оссовському (1835-1897) [3, с.123]. У статті досліджується цінність наукового доробку Г. Оссовського та розглядається значення його розвідок для подальшого розвитку краєзнавства в Україні, чому раніше не було приділено належної уваги в працях істориків.

Аналіз літературних джерел. Перші науково-краєзнавчі розвідки, присвячені вченому, з'явилися лише в останні роки. Серед них стаття житомирського краєзнавця Р. Кондратюка, в якій автор торкається житомирсько-волинського періоду життя та діяльності дослідника в царині вивчення геології краю [13]. Творчому доробку Г. Оссовського, як археолога, присвячено розвідки М. Сохачького, Г. Охріменко, Л. Баженова [3; 4; 11; 15; 16]. Про роль Г. Оссовського, як організатора краєзнавчого дослідження Волині, розповідається в праці М.Ю. Костиці «Дослідник Волині і Галичини Готфрид Оссовський» [12].

Мета дослідження. З'ясувати внесок Г. Оссовського у розвиток археологічних і геологічних досліджень, проаналізувати науковий доробок польського вченого та визначити значення його діяльності для розвитку краєзнавства в Україні.

Результати дослідження. Готфрид Оссовський належав до поляків, що проживали на Волині. Він народився 8 (20) листопада 1835 р. в с. Козаринці Канівського повіту Київської губернії. Невдовзі батьки переїхали до Житомира, де придбали помешкання на розі Подільської вулиці та Басейного провулку [13, с.330]. У 1853 році юнак отримав атестат про середню освіту у 1-ій Житомирській гімназії і цього ж року став студентом Київського університету Св. Володимира. Але навчання завершити не вдалося. У 1855 р. Г. Оссовського, як військовозобов'язаного, було мобілізовано до армії і відправлено на російсько-турецьку війну. У 1855-56 роках брав участь в обороні Севастополя [12, с.27].

Після виходу у відставку 1862 р. упродовж десяти років працював у Волинському статистичному комітеті, проводив геологічні обстеження, археологічні розкопки [4, с.206]. За цей період Г. Оссовський зібрав цінну геологічну колекцію та подарував її Комітетові старожитностей у Житомирі. 1867 р. учений видає «Геологическо-геогностические очерки Вольни» [8], «Геологічну карту Волині», пізніше перекладені на польську і французьку мови у Парижі [11, с.79].

У них Оссовський вперше зібрав та узагальнив досвід своїх попередників, результати власних досліджень, здійснив ґрунтовний аналіз відомих на той час мінеральних багатств краю – встановив нові родовища фарфорової глини, різноманітні видозміни ґрунту, відкрив гірську породу, яку назвав «волинитом» [5, с.120].

У 1869 році в Житомирі побачила світ праця Г. Оссовського «Из путевых заметок по Вольнской губернии» [6]. Про неї згодом схвально відгукнувся видатний історик та археолог В.Б. Антонович у своїй класичній праці «Археологическая карта Вольнской губернии», відмітивши, що автор «Путевых заметок» наводить цікаві відомості з геології, етнографії, економіки та археології краю [12, с.28].

На підставі численних знахідок крем'яних сокир, серпів, наконечників, списів, стріл, які ретельно наносились на геологічні карти, у 1871 р. вчений написав свою першу працю з археології «Про кам'яну епоху в Овруцькому і Дубнівському повітах». На III-ому Археологічному з'їзді у Києві Г. Оссовський вперше оприлюднив важливі матеріали з археології Волині кам'яної доби й привернув увагу історичної науки до цього регіону України [9]. У 1874 р. був запрошений працювати в Науковому товаристві у Торуні. 1878 р. Академія наук у Кракові приймає Г. Оссовського в члени

Антропологічної комісії [7, с.15]. Переїхавши на постійне місце проживання до Кракова у 1879 р., він зайнявся систематичним вивченням печер Галичини та дослідив понад 80 печер, а в печерах на околицях Кракова знайшов залишки матеріальної культури доби палеоліту та неоліту [10].

1884 р. на IV-ому Археологічному з'їзді в Одесі він доповів про результати своїх досліджень у печерах, а також про спроби хронологічного поділу печерних стоянок [14, с.21]. У 1885 р. брав участь у з'їзді українських і польських археологів у Львові, на якому виступив з доповіддю про методику польових археологічних досліджень [15, с.257].

Його ім'я стало авторитетним у науковому світі. Тому не випадково, що саме Г. Оссовському, за рекомендацією Краківської Академії наук, було доручено проводити відповідальні розкопки у Звенигородському та Уманському повітах на Київщині. Вибір кандидатури виявився вдалим не тільки з огляду компетентності дослідника, але і тому, що він сам походив з Київщини і добре знав місцеві звичаї і порядки. Розкопки 1887 року відомого кургану в Ружанівці під Звенигородкою, якому загрожувало пограбування зайдами, відбулися з великим успіхом. Про їх результати вчений розповів у монографії «Wielki Kurhan Ruzanowski», що побачила світ у 1888 році у Кракові [12, с.29].

В листах із Варшави до антрополога і геолога А.П. Богданова, археолог Д.Я. Самоквасов писав, що у 1888 краківський академік Оссовський розкопав у Волинській губернії, на землі приватного власника, курган з багатим вмістом (золоті монети II ст. До Р.Х., золотий вінок, намисто, персні та інше)[1]. А в іншому листі до Д.Я. Самоквасова український історик Я.Ф. Головацький звертається за проханням графині П.С. Уварової, яка б хотіла отримати від нього малюнки та опис старожитностей, знайдених ним при розкопках у Волинській губернії [2].

Але головним об'єктом досліджень Г. Оссовського у ці роки було Галицьке Поділля. Упродовж 1889-92 років він здійснив дослідження у низці сіл Борщівського, Гусятинського та Заліщицького повітів (тепер – Тернопільська область). Проте найбільше його цікавили археологічні пам'ятки краю. Діапазон наукових інтересів вченого був надзвичайно широким. Так, у с. Васильківцях Гусятинського повіту він розкопав трипільське поселення, у Мишкові на Заліщищині – старожитності черняхівської культури, на лівому березі р. Серет в урочищі Могила на околиці с. Більче-Золоте – давньоруський могильник. Та найбільше уваги та часу Г. Оссовський приділяв дослідженню печери Вертеба. Він першим провів у печері археологічні розкопки, склав досить точний її план, а також карту археологічних пам'яток с. Більче-Золоте [17, с.3]. У 1892 р. ці картографічні матеріали були видані Краківською Академією Наук. Як з'ясувалося згодом, це була одна з перших топографічних карт печер України. Цікаво, що система умовних позначень, розроблена Г. Оссовським для печери Вертеба, використовується спеціалістами-спелеологами і в наш час [12, с.29].

У березні 1893 р. Г. Оссовський переїхав з Кракова до Томська, де працював техніком сибірського поштового тракту та здійснював нагляд за пошуками води для цього міста. У квітні 1897 р. він помер, захворівши на тиф; похований у Томську [16, с.78].

Отже, Г. Оссовський був людиною багатогранною. Він був археологом, геологом і палеонтологом, який зробив вагомий внесок у розвиток археологічної науки в Україні. Був першим польським вченим, який зробив комплексний опис геологічної будови Волинської губернії. Залишив з археології і геології численні праці і сьогодні, по праву твори Оссовського є джерелом до вивчення археології і

геології України і заслуговують на всебічне використання при створенні об'єктивної історії краю.

Список використаних джерел:

1. Письма Самоквасова Дмитрия Яковлевича (декан юридического факультета Варшавского университета, антрополог, почетный член Общества любителей естествознания) к А.П. Богданову. 7 мая 1888 г. Варшава – Москва. *Археология, история и архивное дело России в переписке профессора Д.Я. Самоквасова* (1843-1911). URL: <http://m.log-in.ru/books/reader/sergey-schaveliev-arheologiya-istoriya-i-arhivnoe-delo-rossii-v-perepiske-professora-d-ya-samokvasova-1843-1911>.
2. Письмо Я.Ф. Головацкого Д.Я. Самоквасову. 8 марта 1888 г. Вильна – Варшава. *Археология, история и архивное дело России в переписке профессора Д.Я. Самоквасова* (1843-1911). URL: <http://m.log-in.ru/books/reader/sergey-schaveliev-arheologiya-istoriya-i-arhivnoe-delo-rossii-v-perepiske-professora-d-ya-samokvasova-1843-1911/>
3. Баженов Л.В. Историчне краєзнавство Правобережної України XIX – початку XX ст.: Становлення. Історіографія. Бібліографія. Хмельницький: Доля, 1995. 256 с.
4. Баженов Л.В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX-XX ст.: Історіографія. Бібліографія, Матеріали. Кам.-Под., 1993. 480 с.
5. Буравський О.А. Поляки Волині у другій половині XIX – на початку XX ст. Житомир, 2004. 168 с.
6. Оссовский Г. Из путевых заметок по Волынской губернии (Наблюдения о состоянии землевладения... фабричной промышленности, археологические, этнографические заметки, местные предания и легенды). Житомир, 1869. 33 с.
7. Оссовский Г. Видатні дослідники української археології: тексти лекцій. М-во освіти і науки України, Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2005. 156 с.
8. Оссовский Г. Геолого-геогностический очерк Волынской губернии. *Труды Волынского губернского статистического комитета*. Житомир, 1867. Вып. 1. С. 151-352.
9. Оссовский Г.О. О находках предметов каменного века в Волынской губ. *Труды III АС*. 1878. Т. 1. С. 171-180.
10. Ossowski G. Sprawozdanie z badan archeologicznych w Prusach Krolewskich z polecenia Komisji Antropologicznej Akad. Um. w Krakowie, dokonane w r. 1878. *ZWAK*. Krakow, 1879. Т. 3. S. 74-91.
11. Охріменко Г., Локайчук С. Відомі археологи – дослідники пам'яток України: біограф. словник-довідник. Луцьк, 2014. 140 с.
12. Костриця М. Дослідник Волині і Галичини Готфريد Оссовський. *Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис*. Тернопіль: Підручники і посібники, 2005. Вип. 1 (11). С. 27-30.
13. Кондратюк Р.Ю. Готфريد Оссовський: сторінки біографії. *Житомирщина на зламі тисячоліть*: наук. зб. Велика Волинь. Житомир, 2000. Т. 21. С. 330-331.
14. Нариси культури давньої Волині / за заг. ред. канд. іст. наук. Г.В. Охріменка. Луцьк: Волин. обл. друк., 2006. 600 с.
15. Сохацький М.П. Готфريد Оссовський – дослідник трипільської культури Тернопільщини. *Археологія і давня історія України*: зб. наук. пр. Київ: ІА НАН України, 2012. Вип. 9. С. 256-262.
16. Сохацький Михайло. З життя й творчого доробку археолога Готфрида Оссовського. *Постаті української археології: матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. Львів, 1998. Вип. 7. С. 75-78.
17. Храпчинська Г. Дослідник нашого краю. *Колос*. 2013. 15 берез. (№26-27). С. 3.

The paper investigates the contribution of the Polish scientist Gotfryd Ossovski into the development of archaeological and geological research. His role in establishing regional studies movement in Ukraine has been specified. The biographical data and scientific achievements of the Polish researcher have been analyzed.

Key words: Gotfryd Ossovskiy, regional studies movement, a Polish scientist, geologist archaeologist, Krakow, Ukraine.

Отримано: 13.11.2018

УДК 323.27(53)«20»

М. П. Ганик, аспірант

НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ «АРАБСЬКОЇ ВЕСНИ» ЯК ПОРАЗКА РЕВОЛЮЦІЙНИХ РУХІВ

Стаття присвячена визначенню причин поразки революційних рухів під час «арабської весни».

Ключові слова: «Арабська весна», радикальні ісламістські організації, історичні етапи, революція.

Події «арабської весни» змінили не тільки Близькій і Середній Схід, а й життя окремих країн усього ісламського світу. Почався новий етап масштабної соціальної трансформації, яка триває в країнах Близького Сходу з початку XX ст.

«Арабською весною» називають низку політичних змін, які були викликані цивільними протестами, що відбулися в більшості країн ісламського Сходу з кінця 2010 року [1].

Важливо відзначити, що одними з основних причин «арабської весни» стали: авторитарні режими, бідність, безробіття, корупція, інфляція. «Арабської весна» бере свій початок від 17 грудня 2010 року, коли в Тунісі Мухаммед Буазізі, торговець овочами, позбавлений муніципалітетом останньої можливості на заробіток, вийшов на головну площу у своєму місті Сіді-Бузід і в розпачі вчинив акт самоспалення перед будівлею мерії. Подібні акції протесту не завжди призводять до масових заворушень. Але Туніс, який був однією з благополучних і туристичних арабських країн, сильно постраждав від світової кризи. Тому відбулася втеча іноземного капіталу, скоротилися доходи від туризму, зросли ціни на продовольство, безробіття серед молоді досягло 60% [2].

«Арабська весна» здавалася ззовні революцією мас, а виявилася масою революцій. Так, хвиля заворушень охопила Алжир, Йорданію, Єгипет, Ємен, Бахрейн, Лівію, Сирію та інші країни. Вже в травні 2012 року відбулося скинення глав чотирьох держав. У ході масових протестів у «день гніву» в Єгипті на деякий час відключають мобільний зв'язок і доступ в Інтернет. 11 лютого 2011 року пішов у відставку єгипетський президент Мубарак, який завершив своє 30-літнє правління.

Після цього починається громадянська війна в Лівії. Протестувальниками висунуті вимоги про відставку Каддафі

та уряду. 18-19 лютого розгорнулися бої між армією і демонстрантами. Повідомлялося про 300 загиблих у ході перших днів протистояння, потім говориться про тисячі жертв серед повстанців і прихильників Каддафі. 23 серпня 2011 року Каддафі був скинутий, а пізніше жорстоко вбитий. Війна в Сирії триває починаючи з березня 2011 року і до цього дня.

Результатом демократизації «для країн, які пережили великі потрясіння, стало зміцнення позицій радикальних прихильників політичного ісламу» [3].

Хвиля арабських «революцій», що прокотилася по регіону Близького Сходу, суттєво трансформувала становище радикальних ісламських організацій, діяльність яких перерієнтується з характерного для них міжнародного рівня політичних відносин на регіональні проблеми.

Крім того, значно зросла активність ісламістів у всьому світі. Так, до початку подій «Арабської весни» ісламські радикали мали владу тільки в Ірані та Судані [4]. В інших країнах вони діяли легально або підпільно, зазнаючи переслідувань з боку правлячих режимів. На даний час домінуючим для ісламістів є прагнення взяти реванш і отримати владу за допомогою механізму виборів.

Сполучені Штати в деякому сенсі підготували все для арабських революцій – спочатку ненавмисно, за допомогою просування неоліберальних економічних реформ, які привели до ерозії колишнього «авторитарного консенсусу», а потім і цілеспрямовано – вимагаючи політичної модернізації, що ще більш підірвало легітимність правлячих режимів в арабських державах» [5].

Значну частку відповідальності за поразку першої хвилі сучасних арабських революцій несе й колишня адміністрація американського президента Б. Обама, яка надала їм підтрим-

ку. У своїй промові 19 травня 2011 р. перед співробітниками Держдепартаменту США він наголосив на підтримці цих повстань з боку своєї адміністрації, визнав надії на сподівання арабів на звільнення від автократичних режимів та утвердження демократичних принципів у арабських суспільствах. Б. Обама оцінив сутність народних революцій як шлях до формування демократичних інститутів. Однак він не виявив належної послідовності та наполегливості щодо їхньої підтримки, особливо у ті часи, коли революції зіткнулись із безліччю проблем та протиріч. Саме в цей час позиція США була невизначеною і не відзначалася чіткістю завдань [6].

Ідея демократизації Близького Сходу, висунута Вашингтоном, аргументувалася тим, що, відштовхуючись від відомого постулату, що демократичні держави зазвичай не воюють одна з одною, тому скинення диктатури і заміна її іншим режимом, яка схожа до західних цінностей, допоможе забезпечити мир і безпеку.

Так чи інакше, але «арабська весна» зруйнувала ту складну політичну форму правління, яка до цього існувала на Близькому Сході та в Північній Африці. Ісламістські організації не стали основною організаційною силою в протестному русі в арабських країнах і не були його натхненниками, тим не менш, у багатьох країнах саме партії радикальних ісламістів прийшли до влади в результаті виборів завдяки своєму сильному впливу на великі маси населення держав близькосхідного регіону. Крім того, надалі можна очікувати продовження зміцнення їх позицій в політичному житті регіону.

«Арабська весна» продемонструвала, що виступи модернізованої частини суспільства проти диктатури й жор-

ткого авторитаризму не обов'язково тягнуть за собою демократичні перетворення.

Список використаних джерел:

1. Shenker D. Introduction to the Series. Beyond Islamists versus Autocrats. *Prospects For Political Reform Post Arab Spring. The Washington Institute for Near East Policy*. 2015. 4 p.
2. Aleya-Sghaier A. The Tunisian Revolution: The Revolution of Dignity. *The Journal of the Middle East and Africa*. 2012. Vol. 3. №1. P. 18-45.
3. Демченко А.В. Египет на пути трансформации политической системы. URL: <http://www.perspektivy.info/print.php?ID=176585>.
4. Добаев И.П. Исламский радикализм: генезис, эволюция, практика / отв. ред. Ю.Г. Волков. Ростов-на-Дону : СКНЦ ВШ, 2002. С. 48.
5. Ахрам А.И. Кризис авторитаризма и перспективы краха государственности в странах Арабского Востока. *Вестник Московского университета*. Серия 25: Международные отношения и мировая политика. 2012. №1. С. 17.
6. Lynch M. Obama and the Middle East: Rightsizing the U.S. Role. URL: <http://carnegieendowment.org/2015/10/09/obama-and-middle-east-rightsizing-u.s.-role/iyo>.

The article is devoted to the study of the causes of the revolution movements defeat during the «Arab Spring».

Key words: «Arab Spring», the radical Islamist organization, historical stages, revolution.

Отримано: 07.11.2018

УДК 94(410):327«1915/1918»

А. Я. Грачов, аспірант

САЛОНІКСЬКИЙ ФРОНТ (1915-1918) У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

У статті розглянуто роль Салонікського фронту (1915-1918 рр.) у зовнішній політиці Великої Британії.

Ключові слова: Салонікський фронт, зовнішня політика, Перша світова війна, Велика Британія, Сербія, Греція, Балкани.

Балканський півострів став місцем, де на ХХ ст. зіткнулись зовнішньополітичні інтереси Великих держав, що спричинило Першу світову війну. Від першого й до останнього дня конфлікту Балкани були ареною не лише кровопролитних боїв, але й запеклого протистояння між дипломатами Антанти, Центральних держав та «малих держав» Греції й Болгарії. З 1915 р. центром військових та зовнішньополітичних суперечок для Великої Британії на Балканах був Салонікський фронт.

Роль фронту в Салоніках для британської зовнішньої політики не можна розглядати у відриві від ролі Балканського театру. Мова йде про його військове значення, адже підтримка сербської армії означала наявність близько 240 тис. (станом на початок війни) [6, с.18] сербських солдатів на боці Антанти. Сербські війська відтягували на себе значну кількість австро-угорських, а, зі вступом у війну Болгарії, й болгарських підрозділів на Балканах. Окреслювалася також потенційна можливість розгортання наступу на Австро-Угорщину спільними силами експедиційних військ Антанти та сербської армії.

Зовнішньополітичне значення фронту полягало в тому, що наявність значних військових сил Антанти на Балканах вплине на рішення нейтральних держав (Болгарії, Греції, Румунії) щодо вступу у війну [1, с.47]. Важливо підкреслити, що успіхи британської політики на Балканах сприяли б зміцненню Великої Британії і водночас послабленню Росії в регіоні, мали вплинути на вирішення проблеми володіння Константинополем та сполучення з Близьким Сходом.

Таким чином, британська зовнішня політика на Балканах була пов'язана не лише з проблемами, безпосередньо викликаними війною (вплив на Грецію, Болгарію), але й з питаннями, що виникли до Першої світової (протистояння із Росією на Балканах та проблема Константинополя).

На 1915 р. Західний та Східний фронти Першої світової опинилися в стані позиційної війни, що зламало плани військового керівництва супротивників щодо швидкої перемоги. Великою ціною далась перемога у 1914 р. для Сер-

бії, яка неймовірними зусиллями змогла цілком витіснити австро-угорське військо зі своєї території [4, с.403-404]. Така ситуація примусила ворогуючі блоки шукати підтримки серед нейтральних держав (Італії, Греції, Болгарії).

Слабкість сербської армії, виснаженої битвами 1914 р., змусила керівництво Антанти – як військове, так і політичне – підняти питання про відрядження експедиційного корпусу в Салоніки з метою підтримки сербського війська [13, с.20]. Однак не було остаточно вирішено питання кількісного складу експедиційного корпусу. Серед іншого, мала місце пропозиція грецького прем'єр-міністра Е. Венізелоса, прихильника Антанти, щодо участі 5-тисячного грецького корпусу [1, с.46]. В лютому 1915 р. Антанта, з огляду на побоювання грецької сторони опинитись перед загрозою розгрому австро-угорською, болгарською та турецькою арміями, висуває в Афінах пропозицію про відправку до Салонік франко-британських сил [8, с.339].

Однак британська сторона зробила ставку на операцію в Дарданеллах, в той час як Салонікська експедиція знайшла прихильників серед французького керівництва. Серед британських політичних діячів до відкриття Салонікського фронту схвально поставився хіба що канцлер казначейства Д. Ллойд-Джордж [7, с.270, 273; 12, с.184], в той час як міністр закордонних справ Е. Грей, прем'єр-міністр Г. Асквіт висловились проти [15, с.292].

Центральні держави мали набагато більше територіальних пропозицій для Болгарії, аніж їх могла дати Антанта, оскільки збирались задовольнити їх насамперед за рахунок Сербії, зокрема Сербської Македонії. На осінь 1915 р. болгарське керівництво визначилося зі своїм вибором і вступило у війну на боці Центральних держав [15, с.289]. Окрім поразки для Антанти на зовнішньополітичній арені, вступ Болгарії у війну мав стратегічне значення для ситуації на Балканах: сербська армія відтепер була охоплена супротивником з північного заходу, півночі та сходу, а єдина залізниця, що з'єднувала Сербію та Салоніки, опинилася під загрозою болгарського удару [5, с.84].

Греція переживала складну внутрішньополітичну боротьбу між про-німецьким королем Костянтином прем'єр-міністром Е. Вензелосом [11, с.10]. Окрім, насамперед, можливості залучити у війну грецьке військо та забезпечити сербський південь, для Великої Британії та Антанти загалом мав важливе значення порт Салоніки, куди було запропоновано висадити експедиційний корпус. Хоча Греція не вступила у війну у 1915 р., боротьба між Костянтином та Вензелосом, що відбувалася зі змінним успіхом, завдала серйозних проблем реалізації ідеї Салоніського фронту, що, поряд із багатьма іншими факторами, зіграло свою негативну роль у розгромі Сербії восени цього ж року.

5 жовтня 1915 р., з наданої 29 вересня згоди грецького уряду [8, с.678], Антанта висадила в Салоніках експедиційний корпус, чисельність якого упродовж місяця досягла 150 тис. бійців [5, с.216-217]. Однак він не зміг допомогти сербам, зазнавши поразки від болгарських військ. Останні, в свою чергу, стали на сербо-грецькому кордоні, аби не дати Греції приводу вступити у війну [2, с.188].

Сербська армія зазнала поразки. Поряд із великими втратами на фронті, значні жертви зумовили відступ сербської армії та біженців до моря («Албанська голгофа») [12, с.206] та окупація Сербії австро-угорськими та болгарськими військами, що призвело до загибелі значного числа цивільних (померло та зникло без вісти понад 77 тис. осіб під час відступу сербської армії та близько 80 тис. осіб в окупації) [14, с.33-35].

Після поразки Сербії можливості для реалізації британських зовнішньополітичних намірів на Балканах серйозно зменшились: Сербія була повністю розгромлена та окупована, експедиційні сили Антанти, фактично, були «замкнуті» у Салоніках [11, с.11].

Після вказаних подій на Балканах у вищому керівництві Антанти почали лунати пропозиції вивести війська із Салонік [1, с.94] на користь оборони Єгипту та Суецького каналу [6, с. 61]. Все ж війська у Салоніках залишили, однак ні командування Антанти, ні Центральних держав більше не ставили масштабних завдань для військ в регіоні – на Салоніському фронті почалася позиційна війна. Хоча й мали місце наступальні операції з метою відволікти сили супротивника від Румунії, союзним військам не вдалося досягти поставленої мети [5, с.217-219]. Переломних чи просто значних військових операцій на Салоніському фронті до 1917-18 рр. не відбувалось [11, с.15]. Це означало й те, що від основних театрів бойових дій забрали близько 300 тис. солдатів експедиційних сил [10, с.16].

Залишались напруженими відносини Великої Британії із Грецією. Британська сторона, з міркувань забезпечити тил Салоніського фронту, примусила Грецію демобілізувати армію. Грекам довелося поступитись, а в Салоніках було утворено уряд з прихильників Вензелоса [5, с.220-221; 2, с.202-203].

Наявність фронту в Салоніках несподівано повернулася проти Антанти. Слушною є думка Ф. Нотовича, що завдяки фронту в Салоніках, що загрожував Болгарії, остання вимушена була воювати на боці Центральних держав, а отже й комунікації між Туреччиною та Німеччиною залишались у безпеці [8, с.697].

Нова пропозиція наступу на Салоніському фронті, одночасно з наступом з Італійського та російського Південно-Західного фронту, надійшла від російського генерала Алексеева союзникам у листопаді 1915 р. [9, с.214], потім вона була висунута на конференції 6-9 грудня 1915 р. в Шантільї представником російської делегації, генералом Жилінським. Союзники Росії цю ідею відхилили, побоюючись, що Петроград таким чином збирається просуватись на Балкани [3, с.490; 5, с.148].

Коли ж постало питання про вибір між Дарданельською операцією, що не принесла успіхів, та Салоніським фронтом, до кінця 1915 р. було прийнято рішення на ко-

ристь Салоніського фронту. Війська з Дарданелл були упродовж грудня-січня 1915 р. евакуйовані [3, с.457].

Подальші події на Салоніському фронті не мали серйозного для британської зовнішньої політики значення. Окрім того, на противагу надіям, покладеним на Салоніську експедицію в 1915 р., надалі їй перестали надавати такого значення. Британська сторона неохоче погоджувалась на військові операції на Салоніському фронті [3, с.606-607; 13, с.22] й надавала пріоритет Єгипту [6, с.82]. Лорд Кітченер же побоювався, що Центральні держави наступатимуть в Єгипті та висловлювався за евакуацію фронту в Салоніках [9, с.234-235].

У 1918 р. на Салоніському фронті, вже після реорганізації керівництва експедиційними силами, відбувся наступ, внаслідок якого було визволено Сербію та виведено Болгарію із війни [6, с.108]. Командування фронту підготувало плани подальшого просування на Австро-Угорщину, однак 11 листопада 1918 р. Перша світова війна була завершена.

Отже, Салоніський фронт в британській зовнішній політиці відіграв значиму роль лише у грецьких справах. Британське керівництво було переважно скептично налаштоване щодо експедиції в Салоніки. Що ж до інших проблем, пов'язаних із британською зовнішньою політикою в регіоні, то вплив на них Салоніського фронту залишався незначним.

Список використаних джерел:

1. Берти Ф. За кулисами Антанти. Дневник Британского посла в Париже. 1914-1919 [The diary of lord Bertie. 1914-1919] / пер. с примеч. Е.С. Берловича. Москва ; Ленинград : Госиздат, 1927. 230 с.
2. За Балканскими фронтами Первой мировой войны / отв. редактор В.Н. Виноградов. Москва : Издательство «Индрик», 2002. 504 с.
3. Зайончковский А.М. Первая мировая война. Санкт-Петербург : ООО «Издательство «Полигон», 2002. 878 с.
4. История первой мировой войны. 1914-1918 : в 2-х т. / под ред. д-ра ист. наук И.И. Ростунова. Москва : Наука, 1975. Т. 1. 1975. 446 с.
5. История первой мировой войны. 1914-1918 : в 2-х т. / под ред. д-ра ист. наук И.И. Ростунова. Москва : Наука, 1975. Т. 2. 1975. 607 с.
6. Корсун Н.Г. Балканский фронт мировой войны 1914-1918 гг. Москва : Воениздат НКО СССР, 1939. 124 с.
7. Ллойд Д.Д. Военные мемуары / пер. с англ. И. Звавича ; с предисл. Ф.А. Ротштейна. Москва : Соцэкгиз. Т. 1-2. 679 с.
8. Нотович Ф.И. Дипломатическая борьба в годы первой мировой войны : в 4 т. Москва ; Ленинград : Издательство АН СССР, 1947. Том 1. Потеря союзниками Балканского полуострова. 748 с.
9. Пуанкаре Р. На службе Франции 1915-1916: Воспоминания. Мемуары. Москва : АСТ, Минск : Харвест, 2002. 592 с.
10. Bird W.D. The Direction of War: A Study and Illustration of Strategy. Cambridge : Cambridge University Press, 2010. 394 p.
11. Hassiotis L. Macedonia in the Great War (1914-1918). *Macedonian Studies Journal. Melbourne* : Australian Institute of Macedonian Studies. P. 9-18.
12. Liddel Hart B.H. History of the First World War. London : Cassel & Company Ltd., 1970. 635 p.
13. Mourellos I. The Salonica theatre of operations and its part in the outcome of the First world War. *Macedonian Studies Journal. Melbourne* : Australian Institute of Macedonian Studies. P. 19-24.
14. Radivojević B., Goran P. Demographic losses of Serbia in the First World War and their long-term consequences. *ECONOMIC ANNALS*. 2014. Vol. LIX, №203. P. 29-54.
15. Stavridis T.S. Greek-Cypriot Enosis of October 1915: «A Lost Opportunity?». *Balkan Studies*. 1996. Vol. 37, №2. P. 289-307.

The article covers a role of the Salonica front (1915-1918) in foreign policy of Great Britain.

Keywords: Salonica front, foreign policy, World War I, Great Britain, Serbia, Greece, Balkans.

Отримано: 06.11.2018

УКРАЇНСЬКІ ЕМІГРАНТИ У ФРАНЦУЗЬКОМУ РУСІ ОПОРУ ПЕРІОДУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті увага зосереджена на тому, що тисячі українських емігрантів у роки Другої світової війни стали учасниками Руху Опору у Франції. З початком розгортання підпільної і партизанської боротьби проти нацистів українські емігранти були розділені на два основних «табори». Перший з них підпорядковувався польському емігрантському уряду в Лондоні. Інший «табір» був більш чисельнішим та підпорядковувався Комуністичній партії Франції, яка здебільшого опиралася на робітників та шахтарів.

Ключові слова: емігранти, українці, Друга світова війна, Франція, Рух Опору, нацизм.

Коли ми говоримо про історичні «місця пам'яті» або «спільну історію» різних світових країн, то передусім ми згадуємо важливу віху в історії багатьох народів – спільну боротьбу проти нацифашизму у Другій світовій війні, зокрема в Русі Опору країн Європи, який став однією з найважливіших особливостей Другої світової війни в окупованих країнах і був своєрідним п'ятим театром військових дій проти агресивних режимів.

На думку французького історика Франсуа Маркота, Рух Опору є «добровільною і підпільною боротьбою представників різних народів та націй з іноземними жителями та їхніми посібниками, за звільнення країни, в якій вони проживають...» [1].

У публікації автор на основі опрацювання низки зарубіжних та вітчизняних публікацій прагне встановити чисельність і внесок українських емігрантів, які брали активну участь у розвідувальних і підіривних кампаніях спільно з місцевими партизанами макі (maquis) в боротьбі за визволення Франції від ворога.

Питання про участь жителів України в європейському Спротиві знайшли певне відображення у вітчизняній історіографії. Однак, тема участі населення України і її місця в європейському Русі Опору, зокрема французькому, ще до цього часу не знайшла комплексного розкриття в науковій літературі, через довготривале замовчування даних проблем в радянський період історії України: стирання пам'яті, мовчання, забуття, страх і маніпуляції суспільною свідомістю.

Після поразки від нацистів Франція опинилася в особливій ситуації: дві третини її території, включаючи Париж, були окуповані гітлерівською Німеччиною, а південні райони з центром у м. Віші та французькі колонії входили до так званої Вішістської держави із маріонетковим урядом на чолі із маршалом Петеном, який співробітничав з окупантами.

Зарубіжні історики також зазначають, що генерал де Голль, який після поразки перебував у Лондоні, не бажав післявоєнної заміни німецької окупації на американський чи радянський протекторат. Франція мала вийти з війни як одна з країн переможниць. Проте ця стратегія вимагала від «таємної армії» Франції готуватися до прибуття союзників, тобто зайняти вищуквальну позицію.

Комуністична партія Франції (КПФ), яка з 26 вересня 1939 р. була заборонена профашистським урядом Франції і діяла нелегально, навпаки, виступала за негайні дії щоб підготувати національне повстання на момент висадки союзників. Проте КПФ не відразу почала закликати до збройної боротьби: між початком війни у вересні 1939 р. та вторгненням Німеччини в СРСР 22 червня 1941 р. Французька комуністична партія стала, внаслідок нацистсько-радянського пакту, де-факто союзником німців [2, р.185]. Таким чином, з початком розгортання підпільної і партизанської боротьби проти нацистів, українці брали активну участь у складі двох основних «таборів»: деголівського і комуністичного.

Напередодні Другої світової війни у Франції налічувалося понад 3 млн. емігрантів, в тому числі італійців – 800 тис., поляків – 400, іспанців – 300, вірмен – 80, вихідців з балканських країн – 50, росіян – 50 [3, р.25]. Крім того, до Франції лише у міжвоєнний період емігрувало більше 68 тис. вихідців із Західної України. 80% цих емігрантів були вихідцями із Львівського воєводства, які розселилися по всій території Франції. Значні скупчення українців були в північних департаментах Па-де-Кале і Норд, Ельзасі і Лотарингії, Паризькому окрузі. Найбільшими осередки української еміграції були у містах Париж, Ліон, Тулуза, Бордо, Лімож (всього дослідники налічують 40 українських осередків) [4, с.101].

Іноземні робітники використовувались на найбільш важливих і низькооплачуваних роботах. Емігранти становили 40% всіх шахтарів, зокрема 80% від числа зайнятих на земляних роботах, 35% металургів, 70% персоналу залізних рудників. Вони відіграли неабияку роль в повоєнному відродженні народного господарства Франції [5, с.59]. Проте, не лише нестатки, безробіття та інші економічні причини зумовили масовий приплив емігрантів у Францію. Чимало їх приїжджало сюди, рятуючись від політичних переслідувань, національного гноблення, репресій з боку влади тощо [6, с.174].

Свій вагомий внесок у піднесення європейського Опору проти нацифашизму внесли українські емігранти, адже багато країн Європи були і залишаються тими демократичними державами, в яких вимушені емігранти з України знаходили притулок і другу Батьківщину. Вони відразу включились у боротьбу з окупантом. Так, у початковий період Другої світової війни (травень-липень 1940 р.) в Іноземному легіоні на території Франції воювало від 5 до 7 тисяч українців [7, с.206]. Вже в період державної незалежності України стало відомо, що понад 5 тис. представників Українського Національного Союзу в Франції (УНСуФ), який діяв із 1932 р., брали участь у боях з німецькими військами за Фландрію, над Сеною, Марною, Луарою в травні-червні 1940 р. і те, що у відповідь на гітлерівські репресії тисячі українців стали учасниками Руху Опору Франції [8, с.52].

Як свідчить аналіз документів і наукової літератури, форми боротьби міжнародного Руху Опору були самими різноманітними: невиконання розпоряджень ворога, антифашистська пропаганда, допомога людям, яких переслідували фашисти, розвідувальна діяльність на користь антигітлерівської коаліції, страйки, саботаж, диверсії, масові виступи і демонстрації, підпільна та партизанська боротьба на тимчасово окупованих територіях, збройні операції і повстання.

В північних районах Франції, де найбільше сконцентрувалась українська еміграція, наприкінці 1943 р. була створена антинацистська організація вихідців з України під назвою Український Народний Фронт (УНФ). Очолював УНФ львів'янин В.Я. Лозовий. Він звернувся до українських емігрантів з відозвою, в якій говорилося: «Українці!.. Ставайте до рядів боротьби за визволення Франції з-під гітлерівського ярма. Цей ворог, який душить французький народ, нищить нашу Батьківщину, вбиває мільйони наших братів, сестер, наших дітей, інші мільйони насильно вивозить у неволю до Німеччини» [9, с.71].

Організаційною одиницею УНФ стали філії, яких налічувалося по всій Франції 66 із кількістю членів понад 9 тис. учасників. Поблизу Ліона успішно діяв українець Микола Терешко, в районі міста Вільфранш – Іван Шептицький, біля Тулузи – брати Михайло і Леонід Хандогіни, в Центральній Франції – Петро Дьячук, в районі Парижа – Й. Кліш [9, с.75]. Вони збирали гроші, на які купували речі та продукти для військовополених, що тяжко працювали в шахтах та перебували на межі голодної смерті. Часто переховували втікачів з копалинь і співпрацювали з партизанами.

Варто звернути увагу й на те, що тисячі українців, що їхали на заробітки у Францію з Польщі або Румунії, ресерувалися французькими органами влади як громадяни цих країн, тобто поляки і румуни. З цієї причини про багатьох вихідців з України, які брали участь у французькому Опері, відомо мало, а частіше – зовсім нічого.

Таким чином, у французькому Русі Опору брали участь тисячі представників української еміграції. Підставою для такого висновку є той факт, що в організованих у

Франції українськими емігрантами організаціях: Український Національний Союз у Франції і Український Народний Фронт, які брали активну участь в боротьбі проти окупантів і колаборантів нараховувалося відповідно близько 5 і 9 тис. українців за походженням.

Список використаних джерел:

1. La Résistance, une histoire sociale / sous la dir. de Antoine Prost. Paris : Les Editions de l'Atelier, 1997. P. 21-23.
2. Stovall T. Transnational France: The Modern History of a Universal Nation. Boulder, CO: Westview Press, 2015. 514 p.
3. Laroche G. On les nommait des étrangers. Les immigrés dans la Résistance. Paris : Éditions Français Réunis, 1965. 477 p.
4. Качараба С. Трудова еміграція із Західної України у Францію (1919-1939 рр.). *Галичина* : науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис Прикарпатського університету імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2002. Вип. 8. С. 95-107.
5. Єлісаветський С. Я. Іммігранти у французькому русі опору (червень 1940 р. – червень 1941 р.). *Український історичний журнал*. 1970. №9. С. 58-66.
6. Трошинський В.П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище. Київ : Інтел, 1994. 259 с.

7. Друга світова війна в історичній пам'яті України (За матеріалами Українського інституту національної пам'яті) / [упоряд.: Л. Герасименко, Р. Пилявець]. Київ ; Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М., 2010. 247 с.
8. Маруняк В. Олександр Бойків. Організатор українського життя у Франції. Париж, 1986. 243 с.
9. Кудрицький А. Трудова українська еміграція і французький рух Опору. *Український історичний журнал*. 1968. №6. С. 70-77.

The article states that a thousand Ukrainian emigrants during the Second World War became part of the resistance movement in France. With the onset of the deployment of the underground and partisan struggle against the Nazis, Ukrainian emigrants were divided into two main «camps». The first of these was subordinated to the Polish government in emigration in London. Another «camp» was more numerous and subordinated to the Communist Party of France, which mainly relied on workers and miners.

Key words: emigrants, Ukrainians, World War II, France, Resistance movement, Nazism.

Отримано: 09.11.2018

УДК 355.27(477.83/.86)«1918»:82-94

Р. С. Лякович, аспірант

МОБІЛІЗАЦІЯ ДО ГАЛИЦЬКОГО ВІЙСЬКА В ПОВІТІ РУДКИ ЗУНР У ЛИСТОПАДІ-ГРУДНІ 1918 р.

У статті на основі праці історика І. Карпинця висвітлюється питання проведення мобілізацій у листопаді-грудні 1918 р. в Рудківському повіті ЗУНР, зокрема процес комплектування новобранців, недостатня відповідна діяльність повітової влади, що позначилося на якості формування військових підрозділів молоді держави. Звернено увагу на поповнення військовими частинами свого особового складу шляхом примусу військовозобов'язаних. Для більш повного відтворення картини подій фактографічну базу, якою послуговувався Іван Карпинець, частково доповнено матеріалами, почерпнутими нами з інших джерел.

Ключові слова: Іван Карпинець мобілізація, ЗУНР, Рудківський повіт, поповнення, чисельність мобілізованих, дезертирство.

Спогади Івана Карпинця є унікальним джерелом про події, котрі відбувалися упродовж листопада-грудня у повітовому місті Рудки ЗУНР. Доля автора була пов'язана з Українським Галицьким військом: у листопадові дні 1918 р. 20-річний хлопець організував за допомогою селян українську владу, яка до того належала полякам, взяв участь у збройній боротьбі. У 30-х рр. здобув ступінь доктора філософії, спеціалізується у галузі економічної та військової історії Галичини. Фундаментальним дослідженням і в той же час свідченням очевидця учасника подій є «Історія 8-ї Галицької Бригади», звідки можна почерпнути цінну інформацію про проведення мобілізаційних кампаній на території зазначеного повіту. У радянський час на праці Івана Карпинця було накладено табу, проте уривки спогадів ще до 1939 р. вмістив на своїх сторінках «Літопис Червоної Калини». Решта матеріалів, які зберігались під замком у спецховищах, були опубліковані нещодавно. Праці учасника славетних подій насичені багатим і добротним фактичним матеріалом, відсутнім в архівах, тому не втратили наукової вартості і мають використовуватися як одне із цінних джерел.

Метою повідомлення є висвітлення мобілізаційних заходів у повіті Рудки ЗУНР, зафіксовані у колись репресованій історичній праці Івана Карпинця, одного із активних місцевих учасників Листопадової революції 1918 року і збройної боротьби за утвердження в Східній Галичині української держави, представника Українського Галицького війська. Дана інформація дає змогу частково встановити результативність заходів молоді держави із наповнення своїх Збройних Сил необхідним людським ресурсом.

Успіх листопадових подій 1918 року у Львові відразу актуалізував проблему формування військової сили, необхідної для оборони міста. Державні діячі, проголосивши ЗУНР, вважали справу вирішеною, тому не поспішали до рішучих дій, надіючись, що Антанта не допустить кровопролиття в регіоні. У Рудках створення армії відбувалося на початку революції, утім надто повільно, і до 9 листопада повітова влада не мала жодного зв'язку з вищими установами. І. Карпинець, припустившись неточності, писав, що до

8 листопада 1918 р., крім «Поклику до всіх повітових управ в краю», не було видано жодного наказу щодо мобілізації [4, с.90-94]. Однак, як свідчить О. Кузьма, 2 листопада УН Рада санкціонувала «Зазив» здібних до військової служби чоловіків від 17 років у близьких до Львова регіонах. Документ було опубліковано в львівській газеті «Діло» того ж дня, утім про нього не знали на місцях, тому процес творення українських військових частин не прискорився [5, с.140].

Крім того, на Рудеччині, як і у всьому Галицькому краю, гостро відчувалася відсутність мобілізаційного апарату. У зв'язку з цим не склали списків військовозобов'язаних чоловіків, недостатньо було приміщень під казарми, мобілізаційні комісії не мали жодних розпоряджень та чіткого плану у проведенні відповідних заходів. Навіть утворена у Рудках повітова Рада 9 листопада не знала, як забезпечити вояка всім необхідним та провести якісну мобілізацію.

Інтуїтивно населення міста відчувало потребу у створенні армії, воно бачило, що поляки активно ведуть бойові дії у Львові. Тому, побоюючись, що скоро буде наступ і на сусідні міста, міські очільники закликали всіх здатних до військової служби чоловіків віком від 18 до 30 років вступати до війська. Проте досягти успіху не вдалося, тому що у повіті перебувало багато вояків колишньої австрійської армії, котрі не бажали знову йти на війну [4, с.96].

Відомо, що 10 листопада 1918 р. через малу кількість українських військових сил та підготовку поляків до наступу на Перемишль та Львів Начальна Команда Українських військ розпорядилася, щоб усі чоловіки 18-36 років із навколишніх сіл брали до рук зброю. Часто місцева влада не знала, як провести мобілізацію, які вікові групи закликали до війська, що з ними робити далі. То ж не випадково, формально провівши мобілізацію, новобранців доводилося відпускати по домівках через відсутність матеріальних ресурсів, казарм, старшин [10, с.21]. Про це, на жаль, І. Карпинець не пише, обмежившись короткою інформацією, що звітка про зайняття поляками Перемишля надійшла у Рудки 13 листопада, а вже після цього з'явилася постанова про мобілізацію старшини і підстаршини від 18 до 35 років. Того ж дня в Рудках отримали аналогічний

документ, що надійшов з Городка [4, с.97] від Державного Секретаріату Військових справ [11, с.136].

14 листопада Рудківська Рада ухвалила рішення провести мобілізацію в повіті з допомогою агітації. Але, коли це не дало очікуваних результатів, тоді патрулі, які склалися з 8 старшин та 80 стрільців, почали по селах примусово збирати військовозобов'язаних. Причиною невдачі повітової мобілізації автор пов'язує з неорганізованістю місцевої влади, яка не потурбувалася про співпрацю з сусідніми повітами та мляво проводила набір військовозобов'язаних. Представники Ради (серед них були ті, що працювали за Австро-Угорщини) звикли до виконання директив центру, а тут доводилося проявляти ініціативу, приймати одноосібні рішення [4, с.99].

ДСВС 15 листопада [2, с.145] закликав до війська усіх чоловіків-українців 1883-1900 р.н. та юнаків 1901 р. н. Наймолодші мали пройти комісію з тим, щоб до військової служби приступити лише наступного року [6, с.70]. Цим розпорядженням унормовувалося питання призову, яке раніше вирішувалося самопливом [8, с.74]. Після цього в Рудківському окрузі призначили коменданта, який відповідав за проведення мобілізації [4, с.101].

17 листопада у повіті відбулося народне віче, яке мало на меті сприяти успішній мобілізації та поінформувати населення про важливість формування державного війська. Як стверджує І. Карпинець, захід не дав бажаного результату значною мірою через невідповідність представників місцевої влади, відсутність гарантій сім'ям новобранців. Тому упродовж двох днів до війська погодилося близько 18% зі всіх закликаних, на 19 листопада їх нараховувалося лише 106 осіб. Усі відбули для оборони Городка. Повітова Рада не була задоволена цим результатом, тому відмовилася від принципу добровільного комплектування війська і вдалася до практики примусового набору [4, с.99].

На настрої рудківчан негативно впливали факти дезертирства їх земляків з фронту. У повітовому центрі створили відділ з 8-10 стрільців, які на чолі з старшиною їздили по селах та збирали тих, хто самовільно залишив фронт (до відповідальності їх не притягали) [4, с.107].

Галицьке військо поступово збільшувалося завдяки організованим мобілізаційним заходам, проведеним наприкінці листопада. Новобранців відправляли на Львівський і Перемишльський відтинки фронту [1, с.18]. Активізувався у цей час і Рудківський повіт. За наказом, до війська призначали греко-католиків. Набір розпочався на початку грудня і тривав близько тижня, на військову службу пішли кілька сотень чоловіків [4, с.109].

У грудні український фронт діяв для забезпечення свого заплілля, яке не мало належного порядку. Галицьке військо водночас і воювало, і паралельно поповнювало свої частини новобранцями. По можливості проводився вишкіл вояків, йшло забезпечення війська зброєю і амуніцією [9, с.32].

Розширення масштабів воєнного протистояння вимагало вливання у військо більше свіжих сил. Мобілізаційний відділ Держсекретаріату, який працював на чолі з Н. Гірняком і знаходився у Станіславові [3, с.141], ухвалив провести 12 грудня ще одну мобілізацію [7, с.119], яка мала під-

силити боєздатність частин Галицького війська. Утім, про неї автор нічого не повідомляє.

Отже, за працею активного учасника подій 1918 р. та історика І. Карпинця простежуються організація та якість проведення мобілізації в м. Рудках та однойменному повіті ЗУНР. Вони висвітлюють як окремі, так і загальні проблеми формування особового складу Галицького війська, незалежно від місцевості. Вирішальними чинниками у підвищенні рівня організованості та результативності проведення мобілізаційних кампаній стало створення центрального і місцевих відповідних апаратів, вироблення стабільних «правил гри», які сприйняла більшість чоловіків та їх сімей, посилення роз'яснювальної роботи серед населення. Гострою проблемою була недостатня національна свідомість частини населення, а звідси її небажання воювати за українські інтереси.

Список використаних джерел:

1. Волицький В. На Львів і Київ. Воєнні спогади 1918-1920. Торонто : Гомін України, 1963. 240 с.
2. Галушак М. Погляди на збройну боротьбу у військово-політичній думці ЗУНР (листопад 1918 – липень 1919 р.). *Українознавство*. Київ, 2017, №4 (65), С. 142-151.
3. Гірняк Н. 48 днів на чолі Тернопільської військової округи. *Історичний Календар-Альманах Червоної Калини*. Львів, 1938, С. 130-141.
4. Карпинець І. Галичина: військова історія 1914-1921 років. Львів : Видавничий дім «Панорама», 2005. 376 с.
5. Кузьма О. Листопадові дні 1918 р. Нью-Йорк : Червона Калина, 1960. 467 с.
6. Крезуб А. Нарис українсько-польської війни 1918-1919. Нью-Йорк : Око, 1966. 179 с.
7. Литвин М. Українсько-польська війна 1918-1919 рр. Львів : Інститут українознавства НАНУ, 1998. 488 с.
8. Микитюк Д. Організаційна структура Української Галицької Армії. *Українська Галицька Армія: У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях* : матеріали до історії. Вінніпег : Вид-во Д. Микитюка, 1958. Т.1. С. 73-84.
9. Станімір О. Моя участь у визвольних змаганнях 1917-1920. Торонто, 1966. 192 с.
10. Ярема Я. Над Сяном. *Український стрілець. Німецьке Яблонне*. 1921, липень. Ч. 13-14. С. 16-37.
11. Ярославин С. Визвольна боротьба на Західно-Українських Землях у 1918-1923 роках. Філадельфія, 1956. 183 с.

The article, based on the work of historian I. Karpinets, covers the issue of mobilization in November-December 1918 in the Rudki district of the ZUNR, in particular the recruitment process, the lack of adequate activity of the county power, which affected the quality of the formation of the military units of the young state. Attention is paid to the replenishment of military units of its personnel by coercion of the military. For a more complete reproduction of the picture of events, the factual basis used by Ivan Karpinets is partially complemented with materials collected by us from other sources.

Key words: Ivan Karpinets mobilization, WUPR, district Rudki, replenishment, number of mobilized, deserting.

Отримано: 05.11.2018

УДК 94(477.43)«18-20»:322

Г. В. Лях, аспірант

ДОЛЯ АРХІВУ ПОДІЛЬСЬКОЇ ДУХОВНОЇ КОНСИСТОРІЇ (1795-1920 рр.) У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

Стаття проливає світло на долю архівних документів Подільської духовної консисторії (1795-1920 рр.) після припинення її існування в результаті докорінних змін державного устрою 1917 року з відокремлення церкви від держави.

Ключові слова: Подільська духовна консисторія, архів, документи, метричні книги.

Консисторії як колегіальні органи управління православної церкви на чолі з архієреєм функціонували на окремих адміністративних територіях – єпархіях, починаючи з 1744 року і до початку ХХ століття, коли внаслідок докорінної зміни суспільного ладу 1917 р. відбулося відокремлення церкви від держави та почався новий етап історії православної церкви з відновленням патріаршої форми правління.

Згідно зі структурою до складу консисторій входили п'ять столів – I-й розпорядчий з секретною частиною,

II-й – шлюбозрозлучний, III-й – господарчий, IV-й – стіл, V-й – судовий, а також реєстраційне та архівне відділення. На останнє були покладені функції збору та збереження консисторських справ у архіві установи.

Архівні відділення консисторій приймали та зберігали парафіяльні примірники сповідальних та клірових відомостей, метричних книг, видавали метричні виписи, проводили слідства щодо пропущених актових записів про народження, шлюб, смерть в метричних книгах та надавали

виявлені виписи на запити різних осіб та установ. Також, у них зберігалися всі архівні матеріали консисторій на основі яких надавалися різноманітні довідки.

Подільська духовна консисторія припинила своє існування після жовтневого перевороту 1917 року, зазнав чимало втрат і її архів – було втрачено велику кількість метричних книг різних приходів.

В серпні 1919 року з огляду на скрутне матеріальне становище Подільська духовна консисторія звернулася з листом до Міністерства культів УНР з приводу дозволу продажу частини консисторського архіву, в якому повідомлялося, що архів консисторії має на продаж писаний папір – сповідальні відомості, прибутково-витратні книги церков та клірові відомості – за який купці пропонують 60 карбованців за пуд. Разом з тим, у листі повідомлялося, що вищезгадані документи не мають наукової ваги і ніхто за ними не отримував довідок, а також про наявність примірників у парафіях і владики [1, с.36-37].

В тому ж 1919 році у Кам'янці-Подільському повітовій міліції, вселяючись в будинок колишньої Подільської Духовної Консисторії, де знаходився і Консисторський архів, обіцяла його перевезти до Централархіву (вул. Довга, 91), а тим часом зграладіла справи в одній кімнаті до стелі, що унеможливило користування ними.

Місцевий УЗАГС звернувся до Архівного Управління з вимогою, «аби метрики були взяті на точний учот і описані» [3, арк.8], що було неможливо зробити, поки консисторський архів перебував в будинку міліції, а перевезти їх (до 50 возів) за свій рахунок Архіву управління за браком коштів не мало змоги.

27 жовтня 1921 року управління Кам'янецького повітвиконкому відповідальність за місцеві архіви доручила Фихману, який згодом надіслав телеграму до філії Головархіву України, в якій повідомляв про відсутність коштів та інформував про загрозу втрати консисторських архівів [2, арк.8].

У листі Подільської єпархіальної ради від 22 липня 1922 року, надісланому до Кам'янецького відділу ЗАГСу сказано – «... в архіві колишньої Подільської Духовної Консисторії зберігалися метричні книги 12 повітів Подільської єпархії від початку XIX століття до 1917 року. Достовірних відомостей про списки наявних книг, а також і відсутніх, Рада надати не може, так як зазначений архів радянською владою давно вилучено в консисторії і він перебуває у віданні Комітету охорони пам'яток старовини і мистецтв, куди і належить звертатися за отриманням необхідних відомостей. При цьому Рада вважає обов'язком пояснити, що й зазначений Комітет не має можливості надати відповідну інформацію. Причина полягала у тому, що консисторський архів в період з 1919 р. до 1921 р. піддавався неодноразовим розграбуванням, про що свідчить переповнення міських крамниць архівним матеріалом, переважно метричними книгами та сповідальними розписами...» [3, арк.4-5]. Тоді ж, 29 липня 1922 року, членами Подільської єпархіальної Ради було підписано акт про те, що жодних метричних книг у її розпорядженні не залишилося.

В травні 1922 року на підставі мандату Відділу народів Кам'янецького Повітвиконкому представниками Клепатським та Вайсловичем було проведено огляд колишнього консисторського архіву, який на той час знаходився в приміщенні радміліції. Огляд виявив наступне – «частина діл знаходиться на стойках, друга частина навалена в проходах без жодного порядку, яка перенесена міліцією з іншого помешкання, зайнятого арештованими. Полотно з палітурок здерто, стойки, які були в помешканні Архіва, по заяві представника міліції т. Дружиніна перероблено на нари для арештованих» [3, арк.1].

В акті обстеження помешкання міліції від 14 грудня 1922 року складеного архівною комісією відзначається, що «... подальше перебування архіву в помешканні міліції

загрожує йому загибеллю, бо через вікна витягають діла...» [3, арк.23].

28 липня 1922 року в.о. голови Кам'янець-Подільського Райархіву управління професор П. Клименко направив листа начальнику Кам'янецької повітової міліції в якому звертається з проханням перевезти архів консисторії до Центрального архіву на вул. Довгу 91, згідно обіцянці, як платню за забрані міліцією полиці на велику суму грошей «скидавши увесь архів консисторії в одну кімнату, нагромадивши діла аж до стелі, так що архівом не можливо користуватися», і як платню за одержані минулого року 20 пудів чистого архівного паперу [3, арк.8].

Як свідчать зведення вилучених метричних книг та печаток на території Кам'янецького повіту станом на 1 липня 1922 р. вилученню підлягало 6050 метричних книг, а вилучено було 4431. Решта 1619 відсутніх метрик, як зазначається у примітці, частково пропали під час війни, частково вивезені білогвардійцями за кордон і частково знищені. Серед 15 волостей Кам'янецького повіту найбільші втрати склали у Маківській волості (531 метрична книга), Рихтецькій (186), м. Кам'янець-Подільський (180), Бережанській (168) та Балинській волості (110) [4, арк.12].

В 1951 році, під час перебування фонду Подільської духовної консисторії в Житомирському облдержархіві УМВС згідно з переліком АУ МВС УРСР було відібрано і знищено понад 6 тис. справ архіву консисторії [4, с.23]. В 1954 році під час «макулатурної кампанії» було знищено біля 30 тис. одиниць зберігання консисторського архіву [5, с.2].

Отже, розбудова українських єпархій у цілому відбувалася у контексті загальнодержавних тенденцій. До 1917 року діяльність Подільської духовної консисторії у межах підвладної території була досить масштабною. Ця організація була і секретаріатом, і архівом, і органом нагляду, контролюючим професійну діяльність священників.

До архівного відділення Подільської духовної консисторії, крім власне діловодної документації, з парафій на зберігання надходив великий корпус різноманітних документів (метричні книги, клірові та сповідальні відомості, книги дошлюбних опитувань), що утворилися внаслідок діяльності з документування актів громадянського стану усіх церков, які знаходилися у її віданні, територіально охоплювали всю географічну номенклатуру підвладної території.

Після припинення існування Подільської духовної консисторії внаслідок жовтневого перевороту 1917 року, припинив своє існування і її архів, який зазнав чимало поневірянь, адже було втрачено велику кількість метричних книг різних приходів, а під час «макулатурних кампаній» 1951 і 1954 років було знищено близько 40 тис. справ консисторського архіву.

Список використаних джерел:

1. Байдиш В.Г., Завальнюк О.М., Комарницький О.Б. Архівна справа на Хмельниччині: історія і сучасність. Серія «Праці Державного архіву Хмельницької області» / підбірка документів Олійник Ю.В., Галатир В.В. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. Вип. 17. 392 с.
2. Державний архів Хмельницької області (ДАХМО), ф.Р-3161, оп.1, спр.2, 22 арк.
3. ДАХМО, ф.Р-3161, оп.1, спр.5, 22 арк.
4. Державний архів Вінницької області (ДАВО), ф.Р-197, оп.5, спр.1, 15 арк.
5. Справа фонду ф.315, Подільська духовна консисторія, т.1. 245 арк; т.2. 78 арк.

The author of the article sheds light on the archival documents of the Podilsky spiritual consistory (1795-1920) after the cessation of its existence as a result of radical changes in the state structure of 1917 with the separation of the church from the state.

Key words: Podilsky spiritual consistory, archive, documents, metric books.

Отримано: 15.11.2018

МЕМУАРНА ЛІТЕРАТУРА ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ГОЛОВНОУПВНОВАЖЕНОГО УРЯДУ УНР ІВАНА ОГІЄНКА (листопад 1919 – липень 1920 рр.)

У статті аналізуються спогади активних учасників Української революції 1917-1921 рр., зокрема Івана Огієнка, Ісака Мазепи, Микити Шаповала, Олександра Доценка, в яких у різній мірі висвітлюється / згадується діяльність Головноуповноваженого уряду УНР на Поділлі упродовж листопада 1919 – липня 1920 рр. та дається їй відповідна політична оцінка.

Ключові слова: Іван Огієнко, Головноуповноважений уряду УНР, мемуари, Поділля.

Мемуаристи залишили багато спогадів про різні періоди, події і персоналії, пов'язані з Українською революцією 1917-1921 рр. Не обійшли вони і найбільш тривалий у часі відтинок, що стосується Директорії УНР і зокрема так званої «доби Головноуповноваженого уряду УНР на Поділлі», коли наділеному спеціальними повноваженнями представнику вищої української влади Івану Огієнку і його спішно утвореній управлінській команді доводилося всіма доступними засобами політично обороняти невеликий територіальний осередок української державності на Поділлі у протистоянні з неукраїнською військово-цивільною владою, яка намагалася частково утвердити тут свої національні пріоритети, самовільно використати наявний матеріальний ресурс, нівелюючи при цьому значення українського державного чинника в регіоні.

Піднята тема у різних контекстах сучасного огієнкознавства частково представлена у працях І. Тюрменко, О. Завальнюка, В. Ляхощкого, М. Тимошика, А. Копилова та інших відомих українських вчених. Утім комплексно, із залученням усіх основних мемуарних джерел, які зафіксували цінну історичну інформацію і в той же час не позбавлені певного суб'єктивного погляду, поки що не висвітлювалася.

Метою статті є аналіз опублікованих джерел особового походження – мемуарів, спогадів, вміщених у різних суспільно-політичних працях фрагментів авторських спогадів, що у різній мірі розкривають чи конкретизують розуміння багатогранної державницької діяльності Головноуповноваженого (далі ГУ) уряду УНР на Поділлі, члена Ради народних міністрів УНР, великого українського патріота Івана Огієнка – талановитого організатора і вмілого керівника новостворених тимчасових органів державного управління.

Як свідчить аналіз зазначених джерел, найбільший масив історичних фактів про діяльність ГУ на Поділлі залишив сам І. Огієнко. У двох своїх працях – «Моє життя. Автобіографічна хронологічна канва» (36 с.) та «Рятування України. На тяжкій службі своєму народові» (62 с.), нерідко із використанням збережених оригінальних чи опублікованих документів, він розповідає про найбільш важливі державні справи, якими доводилося займатися у Кам'янці-Подільському з листопада 1919 по липень 1920 рр., зазначає дату та місце тієї чи іншої події, зазначає ухвалені колегіально рішення, а також наводить імена дійових осіб, як українських, так і польських. Зокрема, йдеться про українців – заступника губерніального комісара Поділля Білинського, прем'єр-міністра І. Мазепу, єпископа подільського і брацлавського Пинена, отамана С. Петлюру, голову української місії у Варшаві А. Лівницького, сотника О. Доценка, генерала Х. Колодія, губерніального комісара Поділля В. Приходька та інших, а також поляків – капітана Чарноцького, майора Боруту, генерала Ф. Крайовського, капітана Оцеткевича, старосту Кам'янця-Подільського Ю. Губерта, комісара Волині та фронту подільського А. Мінкевича, начальника Подільської округи Б. Крачекевича [1, с.137-173].

Чільне місце І. Огієнко приділив питанню створення та діяльності правління (апарату) ГУ, тимчасових консултантивно-дорадчих органів – громадсько-політичної Ради та Комітету. До громадсько-політичної Ради (за задумом Головноуповноваженого, міні-парламенту) увійшли представники від всіх політичних партій, до Комітету при ГУ – по одному представнику від центральних державних установ та управління референту, створених відповідно до конкретних напрямків діяльності [2, с.195-199].

У своїх мемуарах І. Огієнко багато матеріалу присвятив українському війську, церковним справам, допомозі галичанам, стану українського майна, збереженню україн-

ських грошей, культурно-освітній роботі, діяльності польської адміністрації, опозиційній до Ради народних міністрів УНР Української національної ради, польсько-українській угоді 22-24 квітня 1920 р., відновленню органів української влади на визволеній території та оцінці своєї діяльності сучасниками, зокрема і польськими [2, с.187-249].

Найбільшим успіхом української влади, на думку мемуариста, було збереження експедиції заготовлі державних паперів (іншими словами, грошової фабрики), на яку вдалося отримати охоронну грамоту від польської окупаційної влади. «Цим урятовано рештки державності України, – писав І. Огієнко, а всі українські урядники і всі школи мали забезпечену нормальну платню...» [2, с.193]. Підводячи підсумок своєї діяльності, він вважав, що вона «... мала велике й реальне значення в історії українських визвольної боротьби. Це було реальне рятування України, яке спинилось тільки перед грубою фізичною силою ворога!» [2, с.248].

Певні свідчення про той період залишив прем'єр-міністр уряду Директорії УНР І. Мазепа. У «Огневій пробі» він розповідає про перебіг наради, на якій міністра ісповідань І. Огієнка було призначено ГУ вищого виконавчого органу УНР спеціально для підтримки стосунків з польською адміністрацією та захисту українських інтересів в мікрорегіоні, про зустріч з ним та іншими членами уряду, яка відбулася в грудні 1919 р., наводить уривки з доповіді І. Огієнка про господарювання поляків, антиурядову позицію Української національної ради, ділиться враженнями про свій арешт кількох міністрів та ГУ в Кам'янці-Подільському в лютому 1920 р. [3, с.9; 52-54; 62-68]. У «Творенні держави (Боротьба 1919 року)» І. Мазепа позитивно згадує діяльність І. Огієнка, розповідаючи про своє перебування в резиденції української влади та коротке непорозуміння з польськими чиновниками, яке вилилося в затримання міністрів УНР [7, с.55-56].

Певні згадки про ГУ виявлено у спогадах М. Шаповала. Критикуючи діяльність Директорії УНР, він у роботі «Велика революція» використовує скарги І. Огієнка на поляків через їх «здирицтва і насильства» для обґрунтування власного прогнозу, який не збувся, «що народ скоро повстане» проти них. Повідомляє політик і про арешт поляками членів уряду УНР у лютому 1920 р. та, на його думку, «державний переворот на папері» за участю І. Огієнка [4, с.113], про що детальніше розповів у своїй іншій праці – «Занепад УНР». Зокрема, він стверджує, що на засідання Кабінету Народних Міністрів 14 лютого 1920 р., на догоду полякам, було здійснено «переворот» – Петлюру оголосили «президентом» і встановили «диктатуру кабінету зі соціал-демократів» [5, с.13-15]. І. Мазепа в праці «Україна в огні і бурі революції» лише констатує факт прийняття на тому засіданні кабінету міністрів за участю І. Огієнка «Тимчасового закону про державний устрій та порядок законодавства УНР» та окремої постанови, яку М. Шаповал назвав переворотом [6, с.206-208]. Хоча в іншій праці наголошує, що С. Петлюра того документу не підписав, тобто не надав йому юридичної сили [7, с.59].

У спогадах старшого ад'ютанта Головного отамана, підполковника О. Доценка, який знаходився у центрі тодішніх найважливіших подій, стверджується, що з Варшави, де перебував С. Петлюра, важко було тримати зв'язок із ГУ через те, що поляки чинили перешкоди [8, с.79]. І. Огієнко, за твердженням мемуариста, докладав значних зусиль для оборони українських громадян, різних установ від польських нападів та з гідністю репрезентував українську владу [8, с.165-166].

Український громадсько-політичний діяч, журналіст, редактор патріотичної газети «Україна» П. Певний у своїх

споминах «За волю та державність. Поход української армії в запілля ворога з 5 грудня 1919 року по 3 травня 1920 року», розповідаючи про важку військово-політичну ситуацію УНР у середині листопада 1919 р. зазначав, що «міністр Огієнко залишився в Кам'янці, як Уповноважений У. Н. Р.» [9, с.15].

Цінним є спогади студента К-ПДУУ Л. Биковського про українсько-польські відносини на Поділлі під час польської окупації, зокрема в частині усвідомлення студентством статусу української влади. У лютому 1920 р. візит до ГУ І. Огієнка здійснив головний комісар Волині й Подільського фронту А. Мінкевич. Під час екскурсії по університету І. Огієнко і гість зайшли до бібліотеки, де у той час працювали студенти. Після завершення візиту, юнаки поділилися своїми враженнями. Один стверджував, що «Головноуповноважений Уряду УНР Ректор рангом був вищий за обласного воєводу», інший наголошував таке: «хоча і Головноуповноважений, але був безсилий не то що-небудь зробити, а й сказати щось, бо поляки тоді мали силу й трактували українців «пер ногами!»...» [10, с.49-50].

Знайшлося місце для І. Огієнка і у інших спогадах. Так, І. Кедрин, згадуючи цю постать, автор писав, що її характер, а саме: «...був догматиком в усіх справах, не визнавав компромісів у проповідуваних ним правдах, мав самовладну, егоцентричну вдачу, був теж страшенно амбітним – у великих, але й малих справах. <...> Але поза дискусією залишався і залишиться по віки його глибокий патріотизм, його відданість Українській Православній церкві, його організаторський хист, його любов до молоді» [11, с.411]. А суддя УНР В. Завадський, який спостерігав за діяльністю І. Огієнка зблизька, наголошував, що завдяки його гарним стосункам з генералом Ф. Крайовським утиски поляків щодо українців вдавалося послаблювати, рівно як і краще захищати спільні українські інтереси [12].

Отже, період Головноуповноваженого уряду УНР знайшов відображення в мемуарних свідченнях, коротких замальовках відомих українських державних і громадсько-політичних діячів, журналістів, юристів, студентів. Наведені ними широкі чи короткі відомості про ГУ дають певне, здебільшого позитивне розуміння цієї постаті, її внеску в захист

державних інтересів УНР, хоча не висчерпують проблеми про роль особистості в українському державотворенні 1919-1920 рр. Для більш повного усвідомлення праці необхідно продовжувати пошук нових джерел особового походження, звернути увагу на польську мемуаристику.

Список використаних джерел:

1. Огієнко І. Моє життя. Автобіографічна хронологічна кн-ва. *Рятування України* / упоряд. М. Тимошик. Київ : Наша культура і наука, 2005. С. 67-173.
2. Огієнко І. Рятування України. На тяжкій службі своєму народові. *Рятування України* / упоряд. М. Тимошик. Київ : Наша культура і наука, 2005. С. 173-249.
3. Мазепа І. Огнева проба. Зимовий похід. Прага, 1941. 104 с.
4. Шаповал М. Велика революція. Прага, 1928. 274 с.
5. Шаповал М. Занепад УНР. Прага, 1928. 44 с.
6. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції 1917-1921. Мюнхен : Прометей, 1951. Кн. II. 245 с.
7. Мазепа І. Творення держави (Боротьба 1919 року). *3 історії української революції*. Прага, 1930. С. 2-62.
8. Доценко О. Літопис української революції : матеріали та документи до історії Української революції. Львів, 1923. Т. II. Кн. 5. 399 с.
9. Певний П. За волю та державність. Поход української армії в запілля ворога з 5 грудня 1919 року по 3 травня 1920 року. Станіславів, 1920. Кн.1. 72 с.
10. Биковський Л. Книгарні. Бібліотеки. Академія: спомини (1918-1922). Мюнхен : Дніпровська хвиля, 1971. 151 с.
11. Кедрин І. Життя-події-люди: спомини і коментарі. Нью-Йорк : Червона калина, 1976. 722 с.
12. Завадський В. Як ми мандрували. *Дніпро*. 1927. С. 118.

The article analyzes memories of the active participants of the Ukrainian Revolution of 1917-1921, in particular, Ivan Ogienko, Ivan Mazepa, Nikita Shapoval, and Alexander Dotsenko. In these memories mentioned the activities of the UNR Chief Authorized Officer of Podillya, from November 1919 to July 1920. As well as given an appropriate political assessment of his activities.

Key words: Ivan Ogienko, Chief Authorized Office of the UPR, memoirs, Podillya.

Отримано: 12.11.2018

УДК 930.25(477.43)«192/193»

А. В. Остапов, аспірант

СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНИХ АРХІВІВ НА ПОДІЛЛІ У 20-30-ті рр. ХХ ст.

У статті йдеться про становлення та розвиток архівних установ Поділля від моменту їх заснування як спеціалізованих установ до початку Другої світової війни. Також подається інформація про архівістів, які очолювали різні архівні утворення упродовж 20-30-х років ХХ століття.

Ключові слова: архів, Державний архів Хмельницької області, Державний архів Вінницької області, місцеві архівні установи, губарх, окружний архів, архівне управління,

Документи на Подільських землях почали нагромаджуватися давним-давно. Тоді вони часто губилися, нищилися, і лише маленька їхня частинка збиралась у приміщеннях, які власне і продукували той чи інший документ. Крім цього, багато їх зазнало свавілля російської влади.

З приходом радянського керівництва, ще з самого початку 20-х років чітко простежується намагання організувати архівну справу та зберегти різні документи. Так, для підбору необхідних кандидатів в Харків було відряджено представника архівної секції Н. Гедройца. Йому надавалися широкі повноваження із вербуванням спеціалістів архівної галузі. Бажаючи переїхати на Поділля гарантували зарахування в штаб губвиконкому та компенсацію на переїзд. У вересні 1921 року Гедройца відрядили до Москви і Петрограда для пошуку архівістів, які би бажали працювати на Поділлі [2, с.55].

Для збереження пам'яток народної писемності Н. Гедройц запропонував звести всі волосні та приватні архіви в одне місце і створити єдиний центральний історико-адміністративний архів [7].

У лютому 1921 було створено Кам'янець-Подільський повітовий комітет охорони пам'яток старовини, мистецтва та природи (КАМІОДКОСТ), при якому утворили архівну комісію. Головою став П. Клименко, а завідувачем архівною секцією став Д. Сташевський [3, с.76].

Попри це все, крадіжки в архівах продовжувалися. Документи зникали просто пудами. 10 жовтня 1921 року Петра Клименка було звільнено та заарештовано. Через деякий час був створений губарх (губернське архівне управління) у Вінниці. 28 квітня 1922 р. Подільський губвиконком наказав, щоб жоден архівний документ не знищувався без письмового розпорядження губарху. Установи, що мали архіви, повинні були негайно зареєструватися у губернському архівному управлінні [9, с.18].

Так, вже у квітні 1922 року було утворене Кам'янець-Подільське повітове архівне управління. Під його управління входили всі архіви міста. Очолив дану установу П. Клепатовський.

Далі відбулося розширення до «Подільського районного архівного управління». Так, Кам'янець-Подільський став центром архівного життя Поділля. Йому підпорядковувалися Кам'янецькі, Проскурівські, Ушицькі та Могилівські повітові архівні установи. Крім цього, при Подільському губарху було утворено філіал цього архіву у Вінниці. Сюди входили Вінницький, Літинський, Жмеринський, Лещинський, Ольгопільський, Ямпільський, Гайсинський та Брацлавський повіти. Також у Вінниці був організований губернський архів з історії революції. Саме 19(22) кві-

тня 1922 року є часом заснування сучасного Державного архіву Хмельницької області [5].

29 серпня 1922 року почалася систематизація архівних документів та матеріалів. Упорядкуванню підлягали 15 тисяч пудів документів, які зберігалися в архівних установах губернії. Так само, ще однією метою подільських архівістів було створення так званого військового архіву, де б зберігалися документи військових підрозділів Південно-Західного фронту, який на той час вже був розформований. Така установа повинна була з'явитися у місті Вінниця [3, с.79].

З січня 1923 року головою Кам'янець-Подільського архівного управління стає професор П. Клименко. Основним його завданням було налагодження охорони архівних пам'яток. Ним було засвідчено втрати документів за часів перебувань в управлінському апараті, а також розроблено план конфіскацій архівних документів із крамниць Кам'янецької округи [6].

Він також впорядкував метричні уніатські книги XVIII століття із архіву духовної консисторії, виявив знищені документи архівів губернського управління та губернської земської управи, знайшов частину консисторського архіву. Попри це все, із архіву продовжували зникати різні документи. Крадіжки, на жаль, так і не припинилися. А становище погіршувалося ще й тим, що працівникам архіву майже не виплачувалася заробітня плата. Тому станом на липень 1923 року у архіві працювало лише три особи, крім голови П. Клименка. (секретар – В. Свідзінський, архівар – Є. Монастирська та сторож – І. Кавецький).

18 вересня 1923 року Президія Подільського губвиконкому визнала за необхідне перевезти архіви Кам'янець-Подільського до Вінниці. Здійснити ці плани завадила нестача коштів [2, с.68-70].

Одним із найважливіших етапів життя Кам'янецького архіву став 1924 рік. Того року до архіву були повернуті документи Подільського губернатора, різні документи, які стосувалися життя Кам'янецького та Проскурівського повітів, розпочалася робота з паспортизації установ Поділля та ін.

У 1925 році відбулася територіально-адміністративна реформа. На території сучасної Хмельницької області було утворено три округи: Кам'янецький, Проскурівський та Шепетівський. В цей час роботу розпочинають власне Кам'янецьке-Подільське, Проскурівське та Шепетівське архівні окружні управління. З цього часу розвиток Державного архіву Хмельницької області простежується у трьох цих містах. Що цікаво, розвивався в ці часи він по-різному. Так, наприклад у Шепетівському архіві, навіть не було приміщення для зберігання документів [9, с.14].

Разом з цим, аналогічна ситуація відбувається і на території сучасної Вінницької області. Тільки там вже з'являються Вінницьке, Могилів-Подільське та Тульчинське архівне управління.

Упродовж 1926-1927 років окружними архівними управліннями Кам'янець-Подільського, Проскурова та Шепетівки, Вінниці, Тульчина та Могиліва-Подільського було завершено зовнішнє впорядкування розкиданих та розпорочених архівних документів, концентрацію безпритульних документів дореволюційної доби, волосних архівів та періодичних видань, здійснено класифікацію документів післяреволюційного часу, передано до Харкова в архів уряду УНР, які були розшукані раніше працівниками окружних архівів та проведено низку робіт по утилізації непотрібних документів.

Протягом 1928-1929 років таких успіхів уже не було. Не було приміщень для зберігання архівної інформації, не виділялися кошти працівникам, обсяг виконуваної роботи з кожним днем тільки зростає [3, с.95].

Відповідно до постанови ЦВК і РНК СРСР від 23 липня 1930 року і ВУЦВК та РНК УСРР від 2 вересня 1930 року на території УСРР округи були ліквідовані. Колишні окружні центри відтепер підпорядковувалися відповідним райвиконкомом [9, с.15].

Відповідно до постанови секретаріату ВУЦВК від 10 листопада 1931 року місцеві архівні управління були реорганізовані в державні історичні архіви як наукові архівні установи. У зв'язку зі створенням Вінницької області почало працювати обласне архівне управління, яке керувало Вінницьким обласним історичним архівом, Проскурів-

ським, Кам'янець-Подільським, Бердичівським та Уманським державними історичними архівами та рай- і міськархівами. Під їхнє керівництво перейшли документи менших районних архівів. Так, наприклад, до Кам'янець-Подільського державного історичного архіву відійшли матеріали Дунаєвського, Затонського (Вінковецького), Новоушицького, Оринінського, Чемеровецького та Смотрицького архівів [2, с.68-70].

Надзвичайно важливим в історії становлення архівних установ Поділля став 1931 рік. По-перше, головним архівістом СРСР став колишній начальник зовнішньої розвідки СРСР – Я. Берзін. Він вважав, що потрібно зробити архівно-технічну розробку архівних документів та чистку архівів від політично-ненадійних осіб. По-друге, було проголошено новий принцип в організації архівних установ (відмова від посади наукових співробітників, розподіл працівників архівних установ за групами фондів). По-третє, відбувалася комунікація та омолодження архівної справи. Часто бувало навіть таке, що у архівах працювали люди, не те щоб без спеціальної архівної освіти, але й без вищої [1].

Наступного року розпочалася складна і клопітка робота щодо утворення районних архівів, які в комплексі мали підпорядковуватись обласним.

Так, Вінницькому Державному історичному архіву упродовж 1932-1937 років підпорядковувалися п'ять колишніх архівних управлінь – Тульчинське і Могилів-Подільське, Кам'янець-Подільське, Проскурівське та Шепетівське (стали філіями колишнього Вінницького архівного управління).

Також головному архіву новоутвореної області підпорядковувалися 69 районних архівів (Дунаєвський, Ярмолинський, Городок-Проскурівський, Гайсинський, Барський, Грицівський, Затонський (Вінковецький), Чемеровецький, Муровано-Курилівський, Немирівський, Летичівський, Ляховецький (Білогірський), Сатанівський, Солобковецький, Меджибізький, Смотрицький, Шаргородський та інші).

В 1936-1937 рр. трьома державними історичними архівами (Кам'янецькому, Проскурівському, Шепетівському) підпорядковувалося 33 районних архіви (Антонінський, Базалійський, Берездівський, Вовковинський, Волочиський (приміщення архіву знаходилося у селі Фридріхівка), Городок-Проскурівський, Грицівський, Деражнянський, Дунаєвський, Затонський, Ізяславський, Красилівський, Летичівський, Ляховецький, Меджибізький, Миньковецький, Михалпільський, Ново-Ушицький, Оринінський, Остропільський, Плужнянський, Полонський, Сатанівський, Славутський, Смотрицький, Солобковецький, Старокостянтинівський, Старо-Синявський, Старо-Ушицький, Теофіпольський, Чемеровецький, Черноострівський, Ярмолинський, а також 3 міських архіви Кам'янець-Подільського, Проскурова і Шепетівки).

У них на обліку перебувало 1655 фондів, 27000 од. зб., контролювалася робота 1289 відомчих архівів установ, підприємств, організацій за територіальним принципом. В цей період архівні установи виконували функції контролю за станом, умовами зберігання, описом і експертизою цінності документів діючих установ [5].

Зі створенням Кам'янець-Подільської області (Постанова ЦВК СРСР від 22 вересня 1937 р.) було утворено Кам'янець-Подільський обласний державний історичний архів на базі документів трьох архівних управлінь області.

В свою чергу, крім тих районних архівів, які залишилися під юрисдикцією Вінницького Державного обласного архіву, з'явилися ще й 4 нові: Погребищенський, Плісківський, Оратівський і Монастирищенський. Раніше вони були у Київській області, але внаслідок адміністративно-територіальної реформи 1937 року, стали частиною Вінницької області.

1937 рік – став найбільш переломним у розвитку архівної справи на Поділлі, адже з'явилася чітка двоступенева система архівів.

У подальші роки, до німецької окупації, архівна справа продовжувала розвиватися. Відповідно до постанови Президії Верховної Ради УРСР від 16 квітня 1938 р., наказу НКВС УРСР від 17 січня 1939 р., архівні установи області передані у підпорядкування обласного архівного управління НКВС. У цей період проведено масове прийняття архівних документів від районних архівів [8, с.14].

Таким чином, розвиток архівної справи на Поділлі у 20-30-х роках ХХ століття характеризувався, в першу чергу, нагромадженням архівної інформації та утворенням спеціалізованих установ. В ці важкі часи архіви нерідко втрачали свої архівні цінності через крадіжки, зміни влади, часті перевезення (у зв'язку з постійними змінами у адміністративно-територіальному апараті СРСР) та ін. Та попри це все, архівні установи нарешті стали тими архівами, які ми знаємо сьогодні.

Список використаних джерел:

1. Архивы и архивное дело в Советской России и СССР. URL: <https://www.google.com.ua/search&q=Архивное+дело+в+Советском+Союзе>
2. Байдич В.Г. Завальнюк О.М., Комарницький О.Б. Архівна справа на Хмельниччині: історія та сучасність. Серія «Праці Державного архіву Хмельницької області» / підбірка документів Олійник Ю.В., Галатир В.В. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. Вип. 17. 55 с.
3. Борисевич С.О. Історія Державного архіву Хмельницької області: хроніка 20-х років. Студії з архівної справи та документознавства : зб. наук. пр. / редкол.: В.П. Ляхощкий та ін. Київ : Український державний науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства, 1997. Т.2. С. 76

4. Державний архів Хмельницької області, ф.Р.1530, оп.1, спр.3, арк.5.
5. Державний архів Хмельницької області, ф.Р.1531, оп.1, спр.2, арк.6.
6. Державний архів Хмельницької області, ф.Р.1532, оп.2, спр.3, арк.3.
7. Державний архів Хмельницької області, ф.Р.1537, оп.1, спр.6, арк.3.
8. Державний архів Хмельницької області: Путівник. Київ ; Хмельницький : ВАТ «ТВПК «Збруч», 2007. Т. 1. 14 с.
9. Кириченко І. Архівне будівництво у Хмельницькій області. Архіви України. Київ. 1968. №4. С. 14.

The article deals with the formation and development of Podillya archival institutions from the moment they were founded as specialized institutions before the Second World War. Also, from here we will learn about the archivists who headed various archival education during the 20-30's of the 20th century.

Key words: archives, State Archives of the Khmelnytsky Region, State Archives of Vinnytsya Region, local archival institutions, gubarh, district archives, Archival Department.

Отримано: 07.11.2018

УДК 94(477)«19-20»

О. О. Починок, аспірант

РОЛЬ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕЛІТИ У ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ІДЕЙ КООПЕРАЦІЇ В ПОДІЛЬСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

У статті висвітлюється процес популяризації кооперативних ідей серед населення Подільської губернії діями регіональної еліти, яка представляла її суспільно-економічний сектор. Характеризується їхній внесок у розвиток економічної ситуації в краї задля суспільного блага населення.

Ключові слова: кооперація, товариство, споживча кооперація, інструктор, популяризація, регіональна еліта, Подільська губернія.

Актуальність теми дослідження. З'ясування ролі регіональної еліти у початках кооперативного руху на теренах Подільської губернії дасть можливість простежити, як саме вони намагалися діяти, щоб покращити соціально-економічне становище населення. Дослідження ролі регіональних еліт в історії України є важливим і для сучасної української держави.

Метою дослідження є визначення ролі представників регіональної еліти Поділля у розповсюдженні ідей кооперативного господарювання серед населення губернії у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Щоб реалізувати мету дослідження потрібно сконцентрувати увагу на вирішенні таких завдань, як: характеристика розвитку кооперативного руху на теренах Подільської губернії у визначених хронологічних рамках, простеження ролі діячів економічного сектору у популяризації кооперативних ідей серед населення регіону та визначення суспільної користі в їхній діяльності.

Досліджувана проблема, розвитку кооперативного руху на Поділлі знайшла відображення у роботах таких науковців як: Ю.І. Магась-Демидас, О.М. Федьков [5, 6], В.В. Подолян [7], В.П. Рекрут, О.П. Степченко [8], А. Іващенко [3], О. Яценко [10], Б.А. Кругляк [4] та ін.

Скасування кріпосного права у 1861 р. надало селянам суспільно-економічну свободу. Та реально можливої, чітко відпрацьованої, на державному рівні, концепції виходу на належний соціально-економічний рівень життя для селянства не було. Для хліборобів (від сільської бідноти до більш заможних господарів) постало нагальне питання господарювання у нових реаліях. Однією з визначальних проблем було малоземелля. До того ж «низький рівень агротехніки призводив до того, що селяни не могли прогнозувати власні родини» [6, с.26].

Серед шляхів виходу із несприятливої ситуації для сільських господарів міг стати розвиток кооперативного господарювання. Кооперація могла надати важливий вектор руху діяльності населення Поділля, не тільки на селі, а й у містечках і містах. Варто відзначити, що «розвиток кооперації в Подільській губернії у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. проходив в умовах авторитарного ладу царського самодержавства» [6, с.18]. Це характеризувалося

тим, що установи державного управління на місцях не проявляли зацікавлення у допомозі господарям у покращенні їх економічного становища.

Крім цієї проблеми, у середовищі суспільних діячів Подільського краю, усе частіше поставала проблема донесення до населення ідеї кооперативного співробітництва, та переконання господарів у її перевазі, на даному етапі соціально-економічного розвитку, перед одноосібництвом.

Тому, постає питання про правильне розуміння цілей та методів ведення господарства у кооперативному товаристві. Ідея кооперації у Подільській губернії не мала надто великого успіху серед власників сільськогосподарських угідь. У ній, можливо, на підсвідомому рівні, вбачався наступ на свободу ведення господарства та реалізації продукції. Змінити ситуацію, як зазначав А. Добровольський, могли б кооперативні курси [2, с.12]. Такі заходи уже проводилися у деяких містах, та автор особливо концентрує увагу на проведенні їх на селі. Адже вони «мають на меті вияснювати селянам кооперативні принципи, які часто не правильно тлумачаться господарями». Для початку, зазначав кооператор, найкраще було б проведення «лекцій по кооперації у тих селах, де вона вже пустила коріння». Такі дії мали б важливе значення у плані правильного ведення та розвитку кооперативних товариств. Це було б найкращою пропагандою ідей такого роду господарювання серед селянства. Тому що, без розуміння того, як мала б діяти кооперація, таке товариство «як рослина без води, або ж погано росте, або ж практично засихає» [2, с.12].

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. кооперативи на Поділлі виникали, але їх діяльність була не довготривалою. «Ідеї кооперації в Подільській губернії в той час ніким не пропагувалися. Товариства, які тоді виникли прагнули лише до отримання якнайбільшого прибутку» [1, с.15]. Уже у період 1906-1908 рр. «інтерес до споживчої кооперації особливо проявляється сільським населенням» [1, с.15]. Каталогом такого поширення кооперативних ідей на Поділлі стала діяльність «відомого діяча з кооперації І.А. Волошиновського» [1, с.16]. Саме 1906 року він «починає видавати в повітовому місті Подільської губернії Могилеві щотижневу газету для селян «Світова Зірниця».

Цей часопис мав успіх серед населення. З'ясовуючи причини цього, сучасники відзначали: «що її керівник: поперше – видає її на живій мові народу, а по-друге – сам добре знає селян і уміє з ними говорити на різні теми так, як дай Бог кожному розмовляти» [1, с.16].

З 1910 р. до популяризації кооперативних ідей почали підключатися місцеві державні установи. Цього ж року «земство почало видавати «Кооперативний Листок», перетворений у 1911 році в «Экономический Листок», з розширеною програмою» [1, с.20]. Як зазначав його керівник і редактор М.А. Трубласвич, «він був призначений обслуговувати потреби та інтереси усіх кооперативів Подільської губернії» [1, с.20].

Велику підтримку для популяризації кооперативних ідей надав приїзд на терени Поділля відомого громадського діяча М.В. Левитського. Саме його лекції «в Кам'янці-Подільському позитивно вплинули на розвиток кооперативного руху краю, а найголовніше привернули до цієї справи освічену і найбільш свідому частину духівників, що користувалися довірою народних мас» [8, с.381].

Такі ж починання підтримувалися й іншими діячами. Представник Монастирського товариства споживачів на Третньому з'їзді представників споживчих товариств Подільської губернії у 1913 р. М. Бурмістренко відзначав, що «потрібно влаштувати для селянської інтелігенції продовжені курси з кооперації, щоб знаючі люди були на місцях, так як інструктори не в силі всюди бути і усе зробити» [9, с.4].

Отже, можемо зазначити, що уже на початок ХХ ст. популяризація кооперативних ідей у Подільській губернії досягла значного розвитку. Саме цілеспрямовані дії представників еліти, а саме І.А. Волошиновського, М.А. Трубласвича, М.В. Левитського та ін. робили підґрунтя для формування кооперації на Поділлі.

Список використаних джерел:

1. Вороников В. Потребительская кооперация в Подольской губернии. *Экономическая жизнь Подолии*. Каменец-Подольск, 1913. №1. С. 15-29.

УДК 94(477)«1874/1914»

В. Б. Стецюк, докторант

ІНСТИТУТ «ВОЛЬНООПРЕДЕЛЯЮЩИХСЯ» В СИСТЕМІ ВІЙСЬКОВОЇ ПОВИННОСТІ У ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ (1874-1914 рр.)

У статті проаналізовано функціонування у Правобережній Україні інституту «вольноопределяющихся», призначеного на пільгових умовах залучати до служби у війську юнаків із середньою та вищою освітою.

Ключові слова: «вольноопределяющийся», Правобережна Україна, військова повинність.

Малодослідженим аспектом військової служби населення Правобережжя у пізній імперський період є інститут так званих «вольноопределяющихся». Попри те, що його значення для формування мобілізаційного резерву офіцерського складу в масштабах усієї російської армії достатньо детально розглянуто у низці робіт радянських та іноземних істориків [1; 6; 12], однак наразі нам не відомі дослідження, в котрих би аналізувались соціальний склад «вольноопределяющихся», мотиви обрання ними саме такого формату проходження військової служби тощо. Більше того, в окремих дослідженнях, присвячених проходженню військової служби Вячеславом Липинським, категорія «вольноопределяющихся» подана відверто неточно. Так, І. Лисяк-Рудницький щодо Липинського побіжно зазначає, що той провів два роки на військовій службі й став – «це було обов'язковим» – офіцером запасу [9, с.143].

Слід зазначити, що категорія військовослужбовців, що іменувались «вольноопределяющимися» в збройних силах Російської імперії існувала з початку ХІХ ст. і спершу включала представників податних станів, що добровільно вступили на військову службу, хоч і не підпадали під рекрутський набір. Однак після запровадження загальної військової повинності цим терміном почали позначати осіб із вищою або середньою освітою, які добровільно вступили на військову службу, не очікуючи призову; вони мали можливість прохо-

2. Добровольській А. Кооперція и народъ. *Экономическая жизнь Подолии*. Каменец-Подольск, 1913. №1. С. 12-13.
3. Іващенко А. Кооперация на Хмельниччині: кроки добробуту. *Хмельниччина: роки становлення та поступу*: матеріали Всеукр. наук. іст.-краєзн. конф. Хмельницький, 1997. С. 331-336.
4. Кругляк Б.А. Торговельна діяльність кооперації на Поділлі в епоху імперіалізму. *VII Подільська історико-краєзнавча конференція*: тези доповідей. Кам'янець-Подільський, 1987. С. 19-21.
5. Магась-Демидас Ю.І. Законодавство Російської імперії про кредитну кооперацію та його реалізація у Правобережній Україні (2 пол. ХІХ ст. – поч. ХХ ст.). *Літописець*: збірник тез за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції «Права людини: історія і сьогодення» (м. Житомир, 6 грудня 2012 року), 2013. С. 8-16.
6. Магась-Демидас Ю.І., Федьков О.М. Кооперативний рух у Подільській губернії. 1860-і – 1914 роки: монографія. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. 144 с.
7. Подолян В.В. Йоахим Волошиновський у становленні українського кооперативного руху (1897-1939). Вінниця, 2005. 456 с.
8. Рекрут В.П., Степченко О.П. «Артільний батько» Левитський Микола Васильович на Поділлі. *Освіта, наука і культура на Поділлі*. Кам'янець-Подільський, 2014. Т. 21. С. 376-386.
9. Труды третього съезда представителей потребительных обществ Подольской губернии состоявшегося 25-27 Июня 1913 года въ г. Виннице. Каменец-Подольск. Типо-литография Подольскаго Губернскаго Правления. 1915. 161 с.
10. Яценко О. З історії спілкового будівництва української кооперації на Поділлі (початок ХХ ст.). *Сіверянський літопис*. Чернівці, 2009. №2-3. С. 71-74.

The paper highlights the processes of popularizing cooperative ideas among the population of the Podolsk province by the leaders of the regional elite of Podillya, representing its socio-economic sector. It describes their contribution to the development of the economic situation in the Podilskyi province for the benefit of the public.

Key words: cooperation, society, consumer cooperation, instructor, popularization, regional elite, Podilska province.

Отримано: 08.11.2018

дити військову службу з певними пільгами, головною з яких була тривалість служби – відповідно до освітнього рівня «вольноопределяющихся» поділяли спершу на три, а згодом на два розряди, служба яких згідно тривала від трьох місяців до двох років [11, с.6-7]. Наприкінці служби «вольноопределяющихся» проходили польовий збір [3, арк.2-3], після чого складали іспит на звання офіцера запасу [11, с.7].

Попри задекларований у законі позастановий статус «вольноопределяющихся», який офіційно визначався суто освітнім рівнем, де факто серед юнаків, що проходили службу в цьому статусі, особливо за першим розрядом, переважали представники заможних верств населення. Зокрема, на Правобережжі у цій категорії була значна кількість місцевих землевласників. Так, вже згадуваний В. Липинський (власник маєтку у селі Затурці) проходив службу як «вольноопределяющийся» у 31-му драгунському Ризькому полку у Кременці [13, с.26]. Власник маєтку у Мурованих Курилівцях, Д.М. Чихачов, проходив службу в 17-му Донському козачому полку в Новій Ушиці [7, с.684]. Курйозність останньої ситуації полягає в тому, що законодавство прямо забороняло службу «вольноопределяющихся» в козаках частинах; можна припустити, що зважаючи на статус Чихачова – він був сином члена Державної ради, одним із найзаможніших землевласників імперії – було зроблено виняток.

Більшість подібних «вольноопределяющихся» розглядали цю форму військової служби як можливість максимально швидко і комфортно виконати військову повинність. Надзвичайно промовистими в цьому відношенні є спогади В.В. Шульгіна. Службі у 5-му саперному батальйоні він присвятив менше сторінки, пригадавши лише ротного командира, фельдфебеля та кілька рядків із батальйонного маршу [15, с.49-50]. Зауважимо, що в архівах достатньо широко представлені прохання «вольноопределяющихся» про переведення на інше місце служби, ближче до рідних місць, що чітко підтверджує наведену тезу про прагнення комфортної служби [4, арк.1-71].

В окремих випадках «вольноопределяющимися» у дислоковані на Правобережжі полки вступали й вихідці з інших регіонів. На жаль, відстежити життєві шляхи таких осіб ми можемо лише на відносно нечисленних прикладах осіб, що їх біографії достатньо вивчені. Наприклад, уродженець Петербурга А. Ратайський (майбутній радянський командарм) у 1890 р., не завершивши навчання в одній із петербурзьких гімназій, вступив «вольноопределяющимся» до 75-го піхотного Севастопольського полку [10]. У нашому розпорядженні немає відомостей щодо мотивів, які змусили Ратайського проминяти столицю імперії на провінційний Ладижин, однак цікавим є сам факт подібних кар'єрних стратегій.

Відзначимо, що в якості «вольноопределяющихся» проходили ряд революційних діячів, мотиви вступу яких на службу потребують подальшого вивчення. Уродженець Тульчина Л. Дейч в автобіографії стверджував, що на військову службу вступив з наміром оволодіти військовою справою для майбутнього збройного повстання [2, с.21]. Додаткового вивчення потребує перебіг військової служби В. Винниченка – прослуживши п'ять місяців у 1-й роті 5-го саперного батальйону, він 1 лютого 1903 р. дезертирував [8, с.35-36].

Водночас серед «вольноопределяющихся» нижчих розрядів помітна тенденція до використання цього статусу як соціального ліфта – не маючи можливості вступити до військового училища, юнаки із міщанських або збіднілих дворянських сімей нерідко саме через службу в цій категорії починали військову кар'єру. Яскравими прикладами можуть слугувати уродженці Поділля Я. Гандзюка та Г. Вержбицького. Я. Гандзюк, перший український генерал, що загинув у боротьбі із більшовиками, закінчивши реальне училище у рідній Вінниці, вступив «вольноопределяющимся» у дислокований у цьому місті 47-й піхотний Український полк [14, с.84]. Схожою є ситуація із уродженцем Летичева, білогвардійським генералом, Г. Вержбицьким, який у 1893 р. почав службу в 45-му піхотному Азовському полку в Старокостянтиніві [5, с.57].

Отже, інститут «вольноопределяющихся» в пізній імперський період виконував кілька важливих функцій. Він дозволяв залучати на військову службу нечисленне юнацтво із середньою та вищою освітою, створюючи резерв офіцерів запасу. Водночас для молоді це була можливість або проходити службу у більш комфортних умовах, або ж, не маючи належного освітнього рівня, розпочати військову кар'єру.

УДК 378(477.43)«192/193»:070(477.43)

Д. Р. Яблонська, аспірант

ЖИТТЯ КОЛЕКТИВУ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО ІНО ЗА МАТЕРІАЛАМИ ГАЗЕТИ «ЧЕРВОНІЙ КОРДОН»

У статті висвітлено діяльність Кам'янець-Подільського інституту народної освіти за матеріалами газети «Червоний кордон» 1924-1930 рр. Звернено увагу на окремі аспекти організації навчального процесу, виховної та наукової роботи, участі науково-педагогічних працівників і студентів у громадсько-політичному житті.

Ключові слова: Кам'янець-Подільський інститут народної освіти, газета «Червоний кордон», студенти, професори, організація навчального процесу, наукова робота, антирелігійна пропаганда, громадсько-політичне життя.

У джерельній базі з історії діяльності Кам'янець-Подільського інституту народної освіти (К-ПІНО) певне місце посідають матеріали періодичних видань, зокрема змістовної місцевої газети «Червоний кордон» («Ч.К.»), яка була органом окружних комітетів КП(б)У, окружних виконавчих комітетів та окружних рад профспілок Кам'янецьчини (з 1927 р. – Кам'янецьчини та Проскурівщини, а з

Список використаних джерел:

1. Бескровный Л.Г. Русская армия и флот в XIX веке. Москва : Наука, 1973. 616 с.
2. Дейч Л. За полвека. Москва : Задруга, 1922. Т. 1. Ч. 1. 156 с.
3. Державний архів Київської області, ф.2031, оп.2, спр.299. Отчеты о призыве в учебный сбор в 1911 г. вольноопределяющихся 1-го разряда (16 июля – 20 августа 1911 г.). 43 арк.
4. Державний архів Київської області, ф.2031, оп.2, спр.312. Прошения с просьбой о переводах вольноопределяющихся по месту жительства из одного полка в другой (январь-декабрь 1912 г.). 71 арк.
5. Завальнюк О.М., Комарницький О.Б., Стецюк В.Б. Минувле і сучасне Кам'янець-Подільського: політики, військові, підприємці, діячі освіти, науки, культури й медицини: Історичні нариси. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2007. Вип. 2. 452 с.
6. Зайончковский П.А. Военные реформы 1860-1870 годов в России. Москва : Издательство Московского университета, 1952. 370 с.
7. Коцюбанский Е.В., Николаев А.Б. Чихачев Дмитрий Николаевич. *Государственная Дума Российской империи: 1906-1917* : энциклопедия / ред. В.В. Шелохаев. Москва : РОССПЭН, 2008. С. 684.
8. Кульчицкий С.В., Солдатенко В.Ф. Володимир Винниченко. Київ, 2005. 376 с.
9. Лисяк-Рудницький І. Вячеслав Липинський: державний діяч, історик та політичний мислитель. *Історичні есе*. Київ, 1994. Т. 2. С. 143-152.
10. Ратайский Андрей Иосифович. URL: <http://www.grwar.ru/~persons/persons.html?id=5096>.
11. Сборник законоположений по отбыванию воинской повинности вольноопределяющимися и охотниками / сост. М.Ф. Андрушкевич. Кутаис : Типо-Литография Н.И. Гамрекели, 1899. 109 с.
12. Стейнберг Д. Военные традиции и армейская реформа (1856-1904): неудачная попытка спасти Российскую империю. *Величие и язвы Российской империи* : международный научный сборник к 50-летию О.Р. Айрапетова / сост. В.Б. Каширин. Москва : Регнум, 2012. С. 201-237.
13. Стецюк В. До питання про роль військової служби у формуванні світогляду Липинського. *В'ячеслав Липинський – особистість, вчений, політик* : збірник матеріалів науково-практичної конференції. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2013. С. 26-29.
14. Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки. Київ : Темпора, 2007. Ч. 1. 537 с.
15. Шульгин В.В. Тени, которые проходят. Санкт-Петербург : Нестор-История, 2012. 688 с.

The article analyzes the functioning of the «vol/noopredelyayushchiysya» (one-year volunteer) institute in the Right-bank Ukraine, which is intended to engage young people with secondary and higher education in service on the privileged conditions.

Key words: «vol/noopredelyayushchiysya», Right-bank Ukraine, military conscription.

Отримано: 14.11.2018

1928 р. – Кам'янецьчини, Проскурівщини та Могилівщини) і виходила двічі на тиждень. Упродовж 1924-1930 рр. у ній друкувалися статті особового, документального, хронікального, інформаційного та іншого характеру, що зафіксували значну кількість фактів про життя вишу. На оригінальність і багатий зміст цих та інших публікацій вже звертали увагу як досвідчені науковці (О.Б. Комарницький [26;

27], В.А. Нестеренко [28]), так і молоді дослідники – В.В. Пагор [30], В.В. Покалюк [31] та ін.

Метою повідомлення є узагальнення матеріалів періодичного органу про різні сфери життєдіяльності К-ПНО, у яких віддзеркалилися складні процеси, характерні для становлення радянського суспільства на Поділлі і одного із типових регіональних закладів вищої педагогічної освіти.

Залежно від змісту виявлені публікації можна умовно поділити на кілька вузько тематичних груп: 1) прийом молоді на навчання та запровадження нових форм підготовки фахівців; 2) наукову діяльність і роль у ній науково-дослідної кафедри; 3) забезпечення науково-педагогічними кадрами, формування студентського контингенту, обсяги підготовки педагогів; 4) участь викладачів і студентів у громадсько-політичному житті.

У рубриці «З діяльності ІНО» 8 травня 1924 р. редакція вперше вмістила замітку про виш, у якій розповіла про ставлення «свідомої частини інститутського колективу до відзначення релігійного свята Пасхи: студенти і викладачі у цей день не приєдналися у цей недільний день до віруючих і священників, а вийшли у робочому одязі на інститутське поле, де активно попрацювали, після чого разом з селянами (кількість не зазначається) прослухали лекції на антирелігійну тематику: «Свято Пасхи» (прочитав ректор вишу професор В.О. Геринович), «Походження релігії» (О.З. Неселовський) та «Чи був Христос? Походження християнства» (І.А. Любарський) [9, с.4]. У пересічного читача мало склалися враження, що К-ПНО став надійним осередком радянської антирелігійної пропаганди, який мали обов'язково наслідувати інші трудові колективи, особливо молодь.

В одному із оголошень «Ч.К.» йшлося про нову форму роботи ІНО з метою поліпшення якості підготовки фахівців – спільні заходи учительської громадськості і студентського контингенту щоб широко та планово поєднувалися теоретична підготовка і передовий практичний досвід у педагогічній сфері. У цій інформації зазначено, що у К-ПНО тоді навчалось 212 студентів, які намагалися співпрацювати з 498 учителями різних шкіл регіону [12, с.4].

Для покращення матеріально-технічної та навчальної бази в газеті згадуються відрядження ректора В.О. Гериновича до Вінниці задля вивчення питання відкриття у виші дослідницьких лабораторій та кабінетів з психології та соціальної педагогіки [17, с. 4].

Цікавою є газетна інформація про об'єднання зусиль Наукового товариства К-ПНО з науковим кабінетом поділезнавства Вінницького ІНО, який мав статус філії Всеукраїнської бібліотеки, що діяла в структурі ВУАН і брала участь у дослідницьких проєктах з історії Поділля. В результаті укладеної угоди кам'янецькі вчені отримали можливість друкувати результати своїх досліджень у виданнях наукового кабінету [10, с.2].

Наукова робота ІНО була під пильним контролем місцевої партійної влади, яка із насторогою ставилася до історичних праць викладачів, в першу чергу членів науково-дослідної кафедри історії Поділля (НДКІП). 15 серпня 1925 р. «Червоний кордон» вмістив провокативну статтю свого головного редактора С. Божка про те, що наукова робота у місті взагалі не здійснюється через те, що, на його думку, «у вузах Кам'янця відсутні вчені-марксистки» [1, с.4]. Після такої заяви газета не розпочала дискусії про марксистську якість науково-педагогічних кадрів, що було б дуже доречно з демократичного погляду.

Ніби спростовуючи думку про відсутність наукової діяльності у Кам'янці-Подільському, «ЧК.» вміщував матеріали про роботу науково-дослідної кафедри Поділля, яка сприяла посиленню наукового потенціалу викладацького складу, активному залученню досвідчених науковців до вирішення конкретних освітніх завдань, а також дослідженню різних аспектів історії, археології та культури регіону [22, с.2]. Щодо археологічних розкопок, то друкований орган охоче розповідав як вони проводились на неолітичних стоянках людей на території у с. Велика Мукша (сьогодні Велика Слобідка) Кам'янецького району, їх цікаві наукові результати (знайшли захоронення двох людей у скриньковому гробу, на глибині 50 см., виявили поліровані сокирки та кераміку із орнаментом ранньотрипільського часу, що засвідчувало поширення цієї культури у Придністров'ї) [4, с.4; 5, с.6].

Розповідалось і про геологічні дослідження кафедри, які проводилися на території інших населених пунктів Кам'янеччини. У цих випадках наукові висновки робилися на основі виявлених зразків давніх гірських порід, мінералів, викопних решток фауни і флори. Практикувалося маршрутне вивчення сільської місцевості, під час якого описували побачені в результаті відшарування фрагменти, реєстрували водні джерела, відбирали зразки порід і проб води [6, с. 5].

Газета наголошувала на тому, що члени НДКІП працювали у тісному зв'язку з студентами, надаючи їм всебічну допомогу у підготовці та проведенні різних заходів на селі – від оприлюднення наукової доповіді до читання віршів та творчих виступів у сільській громаді. Повідомлялось і про виховання наукової зміни. Так, кафедра організувала для аспірантів постійно діючі семінари вищого типу, відкриті лекції. Низку показових лекцій на початку 1927 року прочитали загалу професори В.О. Геринович і О.З. Неселовський [15, с. 8].

«Ч.К.» не обходив увагою науково-дослідну роботу студентів. Зокрема, у статті І. Грищенка «Підсумки роботи гуртка прикладного мовознавства в Кам'янці-Подільському за 1926-1927 н.р.» повідомлялося про те, що на базі НДКІП у 1925 р. було сформовано гурток «прикладного мовознавства», завданням якого було формування програм, теоретичних курсів та практичних вправ з мовознавства для використання як у навчальному процесі, так і гуртковій роботі для збільшення та удосконалення знань студентів під керівництвом професора І.А. Любарського [7, с. 8].

За публікацією газети, цю практику вирішили розширити, створивши у 1928 р. ще один студентський науковий гурток, на цей раз літературознавчого профілю. Утім, як з жалем повідомлялося, його доля виявилася не такою щасливою, як у попередника: він існував усього кілька місяців і розформувався через відсутність інтересу до нього як з боку працівників кафедри, так і самих студентів [16, с.8].

В рубриці «Куточок безвірника» вміщувалися матеріали, авторами яких були викладачі ІНО В.О. Геринович, І.А. Любарський, Н.Т. Гаморак. Крім того, тут офіційно повідомлялось, що наприкінці 1928 р. в ІНО запрацював гурток «Безвірник», зніщійований редакцією «Ч.К.» і підтриманий керівництвом вишу. Він займався антирелігійною пропагандою серед студентства [3, с. 6].

Спеціальну увагу газета приділила сумній події, яка сталася у житті колективу ІНО – смерті 18 вересня 1927 р. відомого вченого-зоолога, професора, колишнього ректора К-ПНО Петра Миколайовича Бучинського. Було вміщено його розлогу біографію [21, с.7]. Прощання з вченим відбулося у його домі (вул. Шевченка, 73) та наступного дня, 19 вересня, біля адміністративно-навчального корпусу інституту. Із промовою виступив ректор В.О. Геринович, який висловив співчуття рідним, наголосивши на заслугах П.М. Бучинського, його внеску у розвиток вишу [20, с.7].

«Ч.К.» розповів про військово-спортивну роботу, яка проводилася на базі ІНО, зокрема, про створення у вересні жовтні 1927 р. тренувально-спортивного осередку, який займався військовою та спортивною підготовкою молоді, дисциплінував її, забезпечував дозвілля [26, с.7].

На основі матеріалів періодичного органу можна судити про підсумкові результати роботи ІНО з підготовки кадрів. Так, у 1921-1927 рр. його закінчили 5 випускних груп загальною кількістю майже 300 осіб. Безпосередньо у 1927 р. кількість випускників становила 54 осіб (26 біологів, 13 фізиків і математиків та 15 фахівців соціально-економічного профілю) [25, с.3; 2, с.5]. На їх місце прийняли абітурієнтів, вимоги до яких майже не змінилися у порівнянні з минулими роками. За повідомленням «Ч.К.», для того, щоб вступити на факультети ІНО, потрібно було пройти співбесіду. Під час зарахування перевага надавалася дітям робітників та селян (заяви інших осіб розглядалися в останню чергу). Усі абітурієнти заповнювали таку анкету: місце народження, національність, мова, якою спілкується, стать, підготовчий стаж, соціальний стан, проходження / не проходження військової служби, матеріальний стан, професійна приналежність та партійність [21, с.4].

Газета охоче друкувала матеріали, присвячені громадсько-політичному життю трудового колективу і студентів

вишу. Зокрема, детально розповіла про відзначення 7-ї річниці більшовицької революції, з'їзд студентської молоді вищих шкіл Кам'янці-Подільського та промову на ньому представника влади В. Галузо «Підсумки семилітньої диктатури пролетаріату» [24, с.4]. Йшлося також про святкування 5-ї річниці заснування К-ПНО, в програмі якого були великий концерт, промови та настанови ректора, представників міської влади та викладачів. Секретар ВУЦВК А. Буценко у своїй ювілейній статті, вміщеній «Червоним кордоном», початок вищої школи на Кам'янецьчині відносив до 1921 року, «забуваючи» про 1918 р., коли було відкрито Кам'янець-Подільський державний український університет. Щоправда, він мимохіть згадав «певну групу громадян на чолі з гр. Огієнком, що на жаль представляли інтереси УНР». Звісно, до історії ІНО він їх не відносив [23, с. 2].

За інформацією «Ч.К.», з кінця 1924 р. в ІНО запрацював осередок молодіжної комуністичної спілки (ЛКСМУ), який взявся контролювати хід виконання постанови XIII з'їзду ВКП(б) щодо вищих закладів освіти, зокрема, навчального процесу та громадської діяльності студентів, їх дозвілля. Осередок, чисельність членів якого не вказувалося, обрав своїх представників до предметних комісій та вченої ради вишу [8, с.2].

Не оминала газета вишівський партосередок, сформований разом із К-ПНО. Зокрема, розповідалося про його увагу до села. В різних сільських населених пунктах він організовував спільне святкування радянських свят, лекції для селян на актуальні наукові і політичні теми, допомогу у польових роботах тощо [18, с.2].

Цікавою є замітка про перевірку ІНО, проведену 18-20 травня 1924 р. головним педагогічним інспектором Зотиним. Він звернув увагу на діяльність науково-дослідної кафедри історії Поділля, лабораторії, інтернату для студентів [11, с.4]. Утім, про результати перевірки інформація у пресу не потрапила.

У «Ч. К.» початку 1928 р. вперше викладено звітні матеріали ІНО за розділами: загальна структура, навчальний процес, наукова робота, академічний склад та персонал інституту, кошторис тощо. У них йдеться про проблеми із кадровим забезпеченням, академічним навантаженням, матеріально-технічною базою, державним фінансуванням, мізерною кількістю книг у бібліотеці, облаштуванням гуртожитків тощо. Наголошувалося, що станом на 1928 р. ІНО випустив майже 400 дипломованих фахівців [13, с.6; 14, с.4]. Останнє викликає певний сумнів, враховуючи що роком раніше цей показник становив близько 300 осіб.

Отже, газета «Червоний кордон» приділяла певну увагу Кам'янець-Подільському ІНО, друкуючи різноманітні матеріали про його багатогалузеве життя і популяризуючи тим самим цей виш серед читачів кількох округ. Для дослідників історії вищої освіти в регіоні зазначені публікації є одним із незаперечних джерел, які, щоправда, треба сприймати з певною критичністю, зважаючи на намагання редакції друкованого органу дещо прикрасити стан справ, уникнути упущень та провалів у роботі. Використання цих матеріалів разом з архівними документами, мемуарними джерелами дасть змогу повніше і об'єктивніше розкрити практичні аспекти реалізації більшовицької політики в Україні щодо творення відмінних від попереднього періоду вишів з підготовки учительських кадрів для масової школи, а також внутрішнього устрою вишу і механізму реалізації поставлених владою завдань.

Список використаних джерел:

- Божко С. Наука та мистецтво. Ще раз про «дискусії» та «наукову роботу» в Кам'янці. *Червоний кордон*. 1925. 15 серпня. №134. С. 4.
- Випуск інституту народної освіти. *Червоний кордон*. 1927. 06 липня. №51 (320). С. 5.
- Втягнути професуру до роботи осередку «Безвірник». *Червоний кордон*. 1928. 29 листопада. №136 (512). С. 6.
- Гериневич В.О. Про археологічні розвідки в с. Кадіївцях Довжоцького та в с. Велика Мушка Китайгородського районів. *Червоний кордон*. 1926. 02 вересня. №66 (237). С. 4.
- Гериневич В.О. Сліди старовинної людини на Кам'янецьчині. *Червоний кордон*. 1929. 09 липня. №73 (597). С. 6.
- Гериневич В.О. Поспіши з дослідженнями кам'яно-вугільних покладів на Кам'янецьчині. *Червоний кордон*. 1930. 13 лютого. №17 (687). С. 5.
- Грищенко І. Підсумки роботи гуртка прикладного мовознавства в Кам'янці-Подільському за 1926-1927 н.р. *Червоний кордон*. 1928. 25 лютого. №25 (401). С. 8.
- Дідич В. Осередок ЛКСМУ при ІНО. *Червоний кордон*. 1924. 04 грудня. №62. С. 2.
- З діяльності ІНО. *Червоний кордон*. 1924. 08 травня. №3. С. 4.
- З діяльності наукового товариства. *Червоний кордон*. 1926. 01 січня. №1 (172). С. 2.
- ІНО. *Червоний кордон*. 1924. 22 травня. №7. С. 4.
- ІНО. *Червоний кордон*. 1924. 15 червня. №14. С. 4.
- Інститут народної освіти в Кам'янці на Поділлі у 1927-1928 н.р. *Червоний кордон*. 1928. 07 лютого. №17 (393). С. 6.
- Інститут народної освіти в Кам'янці на Поділлі у 1927-1928 н.р. *Червоний кордон*. 1928. 09 лютого. №18 (394). С. 4.
- Лекції про Кам'янець-Подільський. *Червоний кордон*. 1927. 19 лютого. №14 (283). С. 8.
- Літгурток ІНО. *Червоний кордон*. 1928. 01 травня. №50 (426). С. 8.
- Наша культура. *Червоний кордон*. 1924. 25 вересня. №43. С. 4.
- Партосередок ІНО. *Червоний кордон*. 1925. 30 серпня. №139. С. 2.
- Петро Миколайович Бучинський. *Червоний кордон*. 1927. 21 вересня. №73 (342). С. 7.
- Похорон професора Бучинського. *Червоний кордон*. 1927. 21 вересня. №73 (342). С. 7.
- Правила прийому до Кам'янець-Подільського ІНО на 1928-1929 н.р. *Червоний кордон*. 1928. 12 липня. №79 (455). С. 4.
- Професура й студентство Кам'янця протестують. *Червоний кордон*. 1926. 22 квітня. №31 (202). С. 2.
- П'ять років Вищій Школі на Кам'янецьчині. *Червоний кордон*. 1925. 18 листопада. №162. С. 2.
- Свято Жовтня в ІНО. *Червоний кордон*. 1924. 16 листопада. №57. С. 4.
- Ще новий загін на культурно-освітньому фронті (новий випуск ІНО). *Червоний кордон*. 1927. 02 липня. №50 (319). С. 3.
- Що треба виправити. *Червоний кордон*. 1928. 13 жовтня. №118 (494). С. 7.
- Комарницький О.Б. Студентство Кам'янець-Подільського інституту народної освіти у середині 1920-х рр.: матеріальне становище, навчальна і політична діяльність (на матеріалах газети «Червоний кордон»). *Освіта, наука і культура на Поділлі* : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2010. Т. 15. С. 63-77.
- Комарницький О.Б. Студентство Кам'янець-Подільського інституту народної освіти у другій половині 20-х рр. XX ст.: (на матеріалах газети «Червоний кордон»). *Освіта, наука і культура на Поділлі* : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2010. Т. 16. С. 173-185.
- Нестеренко В.А. Часопис «Червоний кордон» як джерело вивчення історії культури та освіти на Поділлі у 1920-1930-ті рр. *Освіта, наука і культура на Поділлі* : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2007. Т. 10. С. 346-358.
- Пагор В.В. Часопис «Червоний кордон» про медичну освіту Поділля середини 20-х – кінця 30-х рр. XX ст. *Освіта, наука і культура на Поділлі* : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2011. Т. 18. С. 561-569.
- Покалюк В.В. Часопис «Червоний кордон» про Кам'янець-Подільський сільськогосподарський інститут середини 20-х – першої половини 30-х рр. XX ст. *Освіта, наука і культура на Поділлі* : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2012. Т. 19. С. 113-123.

The article highlights the activities of the Kamyanets-Podilskiy Institute of Public Education on the materials of the newspaper «Red Banner» 1924-1930. The attention is paid to certain aspects, organization of educational process, educational and scientific work, participation of scientific and pedagogical workers and students in public and political life.

Key words: Kamyanets-Podilskiy Institute of Public Education, «Red Banner» newspaper, students, professors, organization of educational process, scientific work, propaganda is against religion, public-political life.

Отримано: 08.11.2018

МІСІЯ ЕМІСАРА ЗП УГВР В. ОХРІМОВИЧА В УРСР В 1951 Р.

У статті проаналізовано історичні обставини та завдання місії В. Охрیمовича у підпільній боротьбі ОУН на західноукраїнських землях, яка була організована у співпраці з американських ЦРУ.

Ключові слова: ЗП УГВР, ЦРУ, В. Охрیمович, В. Кука, місія.

Досліджувана проблема. Незважаючи на час та обставини, аксіоматичною є теза, згідно з якою у світі йде неоголошена боротьба між спецслужбами, органами зовнішньої розвідки та іншими таємними службами різних держав. Перебіг та результати такої діяльності зберігаються в архівах згаданих установ, проте доступ до неї обмежує гриф «цілком секретно» і ознайомитись із документами може лише обмежене коло осіб, які навряд чи будуть оприлюднювати зміст документу. Станом на 2018 р. Україна відзначає Української національної революції 1917-1921 рр., сімдесят шість років з дня створення Української повстанської армії, та вже четвертий рік веде війну проти російської агресії на сході нашої держави. Як не дивно, у всіх цих трьох факторів є один спільний знаменник – Російська держава. «Революція Гідності» виступила справжнім проривом у свідомості громадян України та спонукала до перегляду власної історії, її глибшого дослідження. Одним із компонентів цієї мети став Закон України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років», який був прийнятий 9 квітня 2015 року, та набув чинності 21 травня цього ж року [11-12]. Серед документів, які стали доступними для дослідників варто виділити нормативно-розпорядчі документи ЧК – КГБ СРСР, агентурні справи, документи секретного та несекретного діловодства, кримінальні справи, оперативно-розшукові й особові справи в яких містяться потужний інформаційний потенціал із історії боротьби силових структур проти визвольного руху. Нашу увагу привернула особова справа емісара закордонного проводу УГВР Василя Охрیمовича. Постаті провідника присвячена окрема розвідка доктора історичних наук, професора Д. В. Веденєєва [5], який у світлі боротьби спецслужб МГБ, СБ ОУН та ЦРУ описав діяльність агента «Грузина». Опираючись на дослідження науковця та інформацію кримінальної справи підпільника, яка виявилась неопрацьованою професором Веденєєвим, автор робить спробу реконструювати та проаналізувати місію В. Охрیمовича з подальшою її оцінкою.

Значення та сучасний стан вивчення. За свої заслуги перед Україною Василь Охрیمович внесений на сторінки Енциклопедії історії України [10]. Відомий публіцист та правник Анатоль Камінський присвятив постаті Василя Остаповича Охрیمовича біографічний нарис, на сторінках якого простежив віхи життя підпільника [7]. Видання побачило світ ще у 1993 р., і характеризуються слабкою джерельною базою, проте містить важливий інформаційний потенціал для нашого дослідження.

Серед профільної літератури варто виділити дослідження Дмитра Веденєєва та Генадія Биструхіна [5]. У книзі, яка уже стала бестселером, представлений унікальний як для 2007 р. фактологічний матеріал. На сторінках чотирьох розділів висвітлені проблемні питання, які стосуються розвідки та контррозвідки підпілля ОУН(б), розвідувальну та контррозвідувальну роботу спецвідділів закордонних центрів ОУН та їх противників – радянських сил спеціальних операцій. Цікавим для нас є четвертий розділ, який присвячений оперативним іграм радянських органів держбезпеки із закордонними центрами ОУН та іноземними спецслужбами, де у світлі оперативної гри «Траса» описано діяльність В. Охрیمовича.

Важливою подією стало відкриття архівів Центрального розвідувального управління США, де за період від 40-х до 90-х рр. ХХ ст. на даний момент розсекречено приблизно 930 тисяч документів. Інформація з цих документів підтверджує, що управління пильно стежило за ситуацією в УРСР. Це підтверджують 10929 документів, що знаходяться у вільному доступі, та стосуються України. Здебільшого в документах ідеться про українську політику, природні

багатства, наукові досягнення і настрої населення в різні часи і в різних областях, а також про військовий потенціал в окремих регіонах, діяльність ОУН. Залучення до дослідження такого роду джерел дозволяє зробити компаративістичний аналіз подій 40-50-х рр. ХХ ст. [13].

Актуальною для дослідників є книга Івана Патриляка, де автор простежив боротьбу сил національно-визвольного руху від 30-х до 50-х рр. [8]. Важливий науковий доробок міститься у відомого українського дослідника В. Сергійчука [9]. Авторитетною є п'ятитомна праця професора «Український здвиг», серед яких для нас є цікавим третій том, який присвячений Прикарпаттю. Варто звернути увагу і на неопубліковані джерела.

Найбільший інформаційний потенціал даного дослідження знаходиться в Галузевому державному архіві Служби безпеки України. У фонді 13, колекція друкованих видань КГБ СРСР, де міститься обшерна справа № 372, в якій знаходиться збірник документів про характер та структуру антирадянської діяльності ОУН. Актуальними для нас є особисті архівні справи керівника УПА В. Кука («Леміша») [3], та його заступників В. Галаси «Орлана» і В. Охрیمовича «Кузьми» [2]. Важливими є справи, які містяться у фонді 1 Другого управління МГБ-КГБ УРСР, який налічує 2126 одиниць постійного зберігання за 1943-1991 р. [6, с.47]

Згідно із поширеною думкою, введення в науковий обіг неопублікованих джерел та створення на його базі наукової праці сприяє авторитетності дослідження та збільшує його значення.

Основний виклад матеріалу. Станом на 1951 р. підпілля українських націоналістів завдало важких втрат в протистоянні з каральними органами більшовицького режиму. У серпні 1951 р. МГБ розшукувало на території України 1514 повстанців. Продовжували діяти Головні провід ОУН, крайові проводи на Волині й Поліссі, Поділлі, Львівщині, в Карпатах; надрайонні і районні проводи покривали майже половину адміністративних районів західноукраїнських областей [8, с.485].

В цьому моменті слід розглянути й іншу сторону діяльності Українського визвольного руху, а саме його закордонні частини, між якими спостерігалися складні протиріччя. З 1946 р. розкол в ОУН став dokonаним фактом [1, арк.31]. Навіть конференція в Альпах в 1947 р. та в Міттенвальді в 1948 р. не примирила ЗЧ ОУН та ЗП УГВР. Важливу роль в структурі УГВР відігравав Василь Охрیمович, який з 1945 року очолюючи «політико-інформаційну службу» УГВР тісно зблизився з ЦРУ США. В цей час Охрیمович пильно займався дослідженнями американської політики щодо СРСР, особливо політичної еміграції, а від 1949 р. виконував обов'язки Голови Ради референтів ЗП УГВР. Зважаючи на те, що основний фронт боротьби українських націоналістів знаходився в Україні і потребував підсилення, В. Охрیمович готувався до місії на Батьківщину. З квітня 1950 р. він почав проходити інтенсивне навчання в розвідувальній школі в Кауфбейрні (ФРН), якою керував майор ЦРУ на псевдо Майк. Тут підпільник отримав нове псевдо «Грузин». Основний шкільний інструктаж був присвячений радіосправі, шифру й тайнопису, парашутній справі, стрільбі з радянських, американських, німецьких пістолетів та автоматів [5, с.382]. Метою таких навчань була підготовка до секретної операції на території УРСР.

Перед вильотом «Грузин» отримав низку листів від керівництва УГВР І. Гриньоха, М. Лебеда, Д. Ребет, які були призначені В. Куку. Разом з тим Охрیمович отримав настанови для виконання тих головних завдань, які ставив перед ним ЗП УГВР: домогтися від українського підпілля відправки за кордон уповноважених делегатів від ОУН для того, щоб авто-

ритетно вирішити низку важливих справ, які стосувалися діяльності закордонних частин Організації українських націоналістів і закордонного проводу Української головної визвольної ради. Цих делегатів хотіли бачити за кордоном і американці, які навіть погодилися вислати за ними в Україну літак.

Документи із сайту ЦРУ підтверджують, що управління мало своє бачення на розвиток подій і, відповідно, свої інтереси. Американська розвідка доручила з'ясувати Охрیمовичу, на яких умовах підпілля погодиться довгостроково співпрацювати і чи не заперечуватиме воно самостійної розвідувальної роботи спецслужб США на західноукраїнських землях. Щоб налагодити розвідку в УРСР, американський офіцер «Блек» визначив пріоритети збору інформації: система охорони кордону, військові бази, аеропорти, порти, промисловість сходу республіки, а також підбір майданчиків для десантування на випадок війни. Як бачимо стратегічні об'єкти мали неабиякий інтерес для ЦРУ [14-16].

Увечері 19 травня 1951 р. американський літак, на борту з «Грузином», емісарами «Осип», «Рубан», «Мако» доправив екіпаж з Вісбадена до Майданецького лісу Карпат [5, с. 383].

Ситуація в Україні була надзвичайно складною, адже підпілля відчувало потужний тиск з боку органів МГБ. Для того, щоб зустріти закордонних розвідників під самим носом у гектирів референту пропаганди ЦП ОУН Петру Федуну «Полтаві» довелося докласти неабияких зусиль. І це закономірно, адже органи держбезпеки СРСР прогнозували прибуття В. Охрیمовича, навіть більше того, очікували на це. Розшукову справу під кодовою назвою «посол» 2 управління НКДБ СРСР завело на В. Охрیمовича ще в 1945 р. Силовикам вдалося визначити більше ста робочих і особистих зв'язків підпілля, а відповідно і встановити над ним нагляд. Тому можна з впевненістю констатувати той факт, що за емісаром пильно стежили, і навіть виманювали на територію УРСР. Така клопітка робота була частиною великої зовнішньої розвідувальної роботи, яка з 1946 року велася проти закордонних центрів ОУН та англо-американських спецслужб. Згідно наказу, спецслужбам потрібно було запровадити агентуру та збирати відомості про керівників закордонних проводів та діяльність самих структур. Основними засобами протидії із закордонними центрами ОУН та спецслужбами Англії та США стали агентурні ігри, які мали на меті вивести на територію СРСР лідерів та емісарів ЗЧ ОУН і ЗП УГВР, розпалити ворожнечу між ними й відвернути об'єднання їх у єдиний центр [5, с.481]. Як бачимо із вище наведеного, агентурна робота давала хороший результат і залишається традиційним методом боротьби спецслужб і на сьогодні.

В. Охрیمович по прибуттю діяв рішуче, як того вимагали обставини. Він досить швидко зв'язався з місцевою підпільною організацією та залишивши своїх зв'язкових-радистів у лісі під опіку місцевого підпілля, перебрався по лінії організаційного зв'язку до керівника УПА В. Кука. До того він зустрівся у районі на південь від ріки Дністер з членом Проводу «Полтавою» і в Рогатинських лісах з членом Проводу Кравчуком Романом «Петром». З ними він обмінявся інформацією про становище за кордоном і в Краї. «Грузин» привіз пошту від ЗП УГВР.

З Охрیمовичем Кук провів зиму 1951/52 рр. За цей час підпілля обговорили низку справ, але остаточно вирішити їх повинні були на засіданні Проводу. «Грузин» наполягав, щоб якнайшвидше встановити зв'язок зі ЗП й тому ранньою весною 1952 року відійшов до Р. Кравчука, а далі по лінії зв'язку з Карпатським Краєм, повинен був налагодити контакт зі своїми радистами, які мали знаходитись за Дністром, у районі Підкарпаття [7, с.110].

В той час в Кремлі вимагали якнайшвидше ліквідувати рух Опору на території України. В середині 1951 р. міністр МГБ Мельников віддав жорсткі вказівки, згідно яких у п'ятидесяти районах Західної України потрібно було збільшити присутність військ МГБ, підкріплених технікою. Такі заходи були впровадженні із однією метою – не дати можливості їм законспіруватися в зимових криївках і дожити до весни наступного року. Передбачалося знищити повстанців ще в 1951 р. шляхом прочісування лісів [8, с.486].

Як наслідок, уже до 1 грудня 1952 року у органах МГБ значилась інформація про чисельність українських партизан – 272 особи [1, арк.268]. На катастрофічність ситуації Охрیمовичу, який із заходів безпеки поміняв псевдо на «Кузьма», скаржився і Петро Федун. Та не цим єдиним характеризувався важкість ситуації. Гострим стало питання продовольства після згону всіх селян до колгоспу, і зменшенням індивідуальних господарств [3, арк.322].

Ненадійною виглядала і підтримка з-за кордону. Сам В. Охрیمович із цього приводу висловлював наступне: «якби Америка дійсно була зацікавлена в створенні самостійної України, то вони б систематично надавали допомогу продуктами, одягом, зброєю і т. п.

По-друге, якщо б західні держави: Америка, Англія та інші підтримували б підпілля ОУН в його боротьбі за будівництво «самостійної України», то вони б не боялися яких-небудь ускладнень з Радянським Союзом, а надавали реальну допомогу підпіллю і не дали б можливості радянській владі його розгромити та ліквідувати.

По-третє, зазначені країни не рекламували в своїй закордонній пресі і по радіо діяльність підпілля ОУН, тим самим знаходячи все більше симпатиків». Всі спроби емігрантських партій створити яку-небудь організацію схожу на ОУН і перенести її діяльність на територію СРСР провалилися. Зокрема через жорстку позицію МГБ» [2, арк.296].

Ситуацію з першого слова зрозумів і тодішній командир УПА В. Кук «Леміш». Підпілляники все ж таки зустрілись у жовтні 1951 р. Між днем, коли В. Охрیمович прибув у Карпати і днем, коли він зустрівся із Куком пройшло чотири місяці. Це було зумовлено важкими обставинами, в які поставило підпілля МГБ. Обережність провідників не була марною, адже за ними йшло окреме полонування. Керівний апарат ЦП ОУН у 1952 році складався із керівника Василя Кука «Лемеша», а також з Василя Охрیمовича «Кузьми» і Василя Галаси «Орлана» [4, арк.82]. Так, ще 7 вересня 1951 р. У с. Рівні Перетинського району Станіславщини органи держбезпеки ліквідували «Осипа» (Йосипа Киста), а 2 січня 1952 року, агентурно-бойова група захопила останнього супутника Охрیمовича – «Мака». Виховна робота агентів каральної системи з підпілляником дала результати і «Мако» написав лист-каяття. У квітні з використанням «Мака» МГБ розпочала оперативну гру «Траса» з американською розвідкою та ЗП УГВР [5, с.385]. Першим завданням якої було захоплення «Кузьми». Для виконання цього завдання емгебісти створили легендовану групу, так званий «Калуський надрайонний провід ОУН», агенти якої домовились з Охрیمовичем про зустріч 6 жовтня 1952 р. Силами 1165 військових, 63 машин, 36 радіостанцій, 61 пошукової собаки та 10 дивізіонів внутрішніх військ, які блокували лісовий масив, емісара захопили живим [5, с. 386]. Таким чином із арештом В. Охрیمовича зазнало повного фіаско і його місія, а МГБ ще більше закрутило гайки підпіллю.

Висновки. В даній розвідці ми намагалися простежити секретну операцію емісара Охрیمовича від її задуму до закінчення, яка виявилась фатальною для її керівника. Каральними органами УРСР одразу після закінчення Другої світової війни розроблявся план по знешкодженню «Грузина». І всі необхідні для цього умови розроблялися на території України. Наважимося припустити, що це була чи не остання серйозна спроба реанімувати підпілляний рух українських націоналістів на українських землях з боку ЗП УГВР та ЗЧ ОУН. Для того, щоб дізнатися більше, потрібно опрацювати ще не один фонд архівних матеріалів, які містяться не тільки в ГДА СБУ, та й не тільки в Україні. Перспектива досліджень національно-визвольного руху виходить далеко за межі нашої держави, і навіть європейського континенту.

Список використаних джерел:

1. Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБ). Фонд (ф.) 5. Справа (спр.) 445. Т. 2. 112 аркушів (арк.)
2. ГДА СБУ, ф.13, спр.372. Т. 16. Особова справа Василя Охрیمовича, 302 арк.

3. ГДА СБУ, ф.13, спр.372. Т. 54. Особова справа Василя Кука, 322 арк.
4. ГДА СБУ, ф.13, спр.372. Т. 2. Особова справа Василя Галаси, 324 арк.
5. Веденєв Д.В, Биструхін Г.С. Двобій без компромісів. Протиборство спецпідрозділів ОУН та радянських сил спецоперацій. 1945-1980-ті роки : монографія. Київ : К.І.С., 2007. 548 с.
6. ГДА СБУ. Путівник / автори-упоряд.: В.М. Даниленко (відп. упоряд.) та ін. Харків : Права людини, 2009. 136 с.
7. Камінський А. Василь Охримович: Біографічний нарис. [з передмовою М. Прокопа]. Торонто ; Нью-Йорк ; Лондон : Видання Політичної Ради ОУН за кордоном (ПР ОУНз) і Середовища УГВР, 1993. 152 с.
8. Патриляк І.К. «Перемога або смерть»: український визвольний рух у 1939-1960-х рр. Львів : Часопис, 2012. 512 с.
9. Сергійчук В. Український здвиг: Прикарпаття. Київ : Українська Видавнича Спілка, 2005. Т. 3. 1939-1955. 840 с.
10. Шаповал Ю.І. Охримович Василь Остапович. *Енциклопедія історії України* : у 10 т. / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. Київ : Наук. думка, 2010. Т. 7 : Мл. О. 728 с.: іл.
11. Закон України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років». URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/316-19?lang=uk>.
12. Український інститут національної пам'яті. URL: <http://www.memory.gov.ua/page/dostup-do-arkhiviv>.
13. Електронний архів Центрального розвідувального управління. Результат пошуку – Україна. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/search/site/Ukraine>.
14. Система безпеки залізниці в Західній Україні. Електронний архів Центрального розвідувального управління. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/document/cia-rdp82-00046r000400080005-4>.
15. Сучасні економічні і політичні тенденції в Західній Україні. Електронний архів Центрального розвідувального управління. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/document/cia-rdp80s01540r001500060003-2>.
16. Фортифікації в Карпатській Україні. Електронний архів Центрального розвідувального управління. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/document/cia-rdp80-00810a000200060008-5>.

The author of the article analyzes the historical circumstances and tasks of the mission of V. Okhrimovych in the period of underground struggle of the OUN in Western Ukrainian lands, which was organized in cooperation with the American CIA.

Key words: OGVR, CIA, V. Ohrimovich, V. Cook, mission.

Отримано: 07.11.2018

УДК 378.37

Ю. Ю. Бугера, асистент

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОВОЛОДІННЯ ПРОФЕСІЙНОЮ ТЕРМІНОЛОГІЄЮ СТУДЕНТАМИ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті зосереджено увагу на одній із основних проблем сучасної професійної освіти – формуванні термінологічної компетентності як обов'язкового складника мовленнєвої культури майбутніх фахівців.

Ключові слова: термінологічна компетентність, професійна культура, термінологія, професійне спілкування.

Компетентнісний підхід до професійної підготовки майбутніх спеціалістів виступає новою формою організації освітнього процесу, що уможливило досягнення основної мети навчання – формування та розвитку компетентного фахівця.

Поняття «компетентність» розглядається як характеристика особистості, що відображає готовність і можливість людини розв'язувати професійні завдання та вирішувати проблемні питання, використовуючи власний досвід, спосіб діяльності, вміння та знання, набуті під час навчання у закладі вищої освіти (В. Байденко, Г. Борозенець, В. Дьомін, І. Єрмаков, І. Зимня, О. Овчарук). Отже, «компетенції» розуміються як певні вимоги, котрі висуває суспільство до підготовки людини, що необхідні їй для досягнення значних успіхів у професійній діяльності [2].

У структурі професійної компетентності фахівця, одним із основних компонентів виокремлюють формування та розширення знань професійної термінології студентами, оскільки фахова термінологія є елементом активного словникового запасу, а рівень володіння нею вказує на розуміння професійних явищ і понять та дозволяє влучно та доцільно використовувати терміни; граматично правильно будувати речення та власний діалог, використовуючи при цьому досвід, одержаний під час вивчення дисциплін з фаху. Таким чином, засвоєння професійної лексики пов'язано із формуванням світогляду особистості та є одним із показників сформованості культури мовлення, що має визначальний характер у становленні особистості майбутнього фахівця.

Щоб оволодіти майстерністю будь-якої професії першочерговим завданням є оволодіння особою професійним мовленням, зокрема, галузевою термінологією та фразеологією. Сферу професійної діяльності обслуговує різноманітність термінів, тому студент повинен мати відповідний лексичний запас професійної термінології, що в свою чергу сприятиме кращому оволодінню усної та писемної форм професійного спілкування [5].

Основною функцією терміна, на думку В. Виноградова, є визначення певного поняття, а Б. Головін зазначає, що термін це слово чи словосполучення, яке має професійне поняття й застосовується в діяльності та освоєння певного кола об'єктів і відношень між ними – під кутом певної професії. С. Бурдін, Я. Климовицький, О. Суперанська вважають, що сутність терміна визначається співвідношенням терміна й поняття, оскільки будь-яка наука є чіткою системою взаємопов'язаних між собою понять, виділення яких відбувається на основі наукового узагальнення ознак [5].

Таким чином, термінологія є наукою про терміни, також складовою словникової мови, охоплюючи спеціальну лексику, цілісну сукупність позначень і понять.

Метою статті є теоретичний аналіз загальних закономірностей процесу засвоєння професійної термінології студентами.

В оволодінні студентами професійними знаннями і відповідною термінологією велику роль відіграє ступінь розу-

міння ними специфіки обраної професії, її соціальної ролі та призначення. Отже, рівень уявлень студента про професію, безпосередньо співвідноситься з рівнем його ставлення до навчання: чим менше студент знає про професію, тим менш позитивним є його ставлення до навчання (І. Зимня) [3].

Професійне мовлення майбутнього фахівця будь-якої галузі пов'язане з його особистим, індивідуальним словником, який відображає біологічні, соціальні, психологічні та професійні характеристики конкретної людини і складається з загальнонавчальної лексики (лексико-фразеологічного ядра), професійної лексики, фразеології, слів та словосполучень, які визначаються інтересами індивіда (Л. Вікторова) [2].

Засвоєння професійної лексики студентами визначається як об'єктивними факторами, а саме, специфікою навчального матеріалу, майстерністю викладача, так і індивідуальними особливостями студента, а саме, сформованістю певних навчальних умінь, загальним рівнем інтелектуального і психічного розвитку. А саме, процес засвоєння професійної термінології студентами складається з таких мисленнєвих дій: 1) сприймання терміна; 2) усвідомлення терміна через засвоєння й усвідомлення поняття, його складу і структури; 3) запам'ятовування терміна; 4) відтворення, тобто вживання терміна під час різних видів професійної мовленнєвої діяльності.

Будь-яка система професійних знань передбачає формування системи наукових понять, тому процес засвоєння професійних термінів нерозривно пов'язаний з опрацюванням певного поняття. Перш ніж оволодіти будь-яким професійним терміном, студент засвоює, усвідомлює певне професійне поняття, назвою якого виступає цей термін. Значна частина професійних термінів засвоюється студентами під час лекцій, за умови розуміння змісту та основної думки мовленнєвого повідомлення студентами, що забезпечує якісне засвоєння професійної лексики ними і подальше відтворення її в професійному мовленні [4].

У дослідженнях Г. Костюка, О. Леонтьєва, Н. Менчинської, Д. Богоявленського та ін. з'ясовуються закономірності, послідовності, умови формування поняття у процесі навчання, визначаються психологічні засади професійного засвоєння студентами професійної термінології. Першорядну роль у цьому процесі відіграють: ступінь психічного розвитку особистості студента, інтелектуальних здібностей; наявність чіткої мотиваційної сфери. При цьому рівень володіння студентом професійною термінологією є умовою формування професійної компетенції, взаємозв'язку його як особистості в суспільстві та фахівця в професійній сфері.

Без володіння професійною лексикою студент не є готовим до будь-якого виду професійної мовленнєвої діяльності: він не здатний глибоко сприймати, розуміти професійно орієнтований текст, будувати власні висловлювання на професійну тематику, оскільки нерозуміння низки професійних понять і невміння їх назвати унеможливило професійну діяльність логопеда.

Теоретичний аналіз проблеми дозволяє зробити висновок, що оволодіння професійною термінологією майбутнього фахівця сприятиме кращому усвідомленню значущості професійно-термінологічної компетентності; оволодінню фаховою понятійно-термінологічною підсистемою; позитивно вплине на формування професійно-термінологічної грамотності студента як в усному, так і в писемному мовленні.

Список використаних джерел:

1. Богоявленский Д. Менчинская Н. Психология усвоения знаний в школе. Москва : Изд-во АПН РСФСР, 1959.
2. Вікторова Л.В. Про результати теоретико-експериментального дослідження щодо формування професійно-терміно-

- логічної компетентності у майбутніх фахівців-аграрників. IX МНПК «Гуманізм та освіта». Вінниця, 2008. С. 64.
3. Зимняя И.А. Психологические особенности восприятия лекции в аудитории. Москва : Знание, 1970. 30 с.
 4. Костюк Г.С. Избранные психологические труды. Москва : Педагогика, 1988. 304 с.
 5. Мозговий В.І. Українська мова у професійному спілкуванні навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 592 с.

The article deals with the theoretical foundations of the formation of terminological competence of future specialists.

Key words: terminological competence, professional culture, terminology, professional communication.

Отримано: 07.11.2018

УДК 364:613

М. Г. Буйняк, асистент

ДО ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО ВИВЧЕННЯ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

У статті розкрито мету, завдання, принципи та послідовність проведення психолого-педагогічного вивчення дітей раннього віку з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: психолого-педагогічне вивчення, ранній вік, діти з особливими освітніми потребами.

Ранній вік дитини є визначальним для усього її подальшого розвитку, адже саме у період від народження до трьох років відбувається бурхливий розвиток нервової системи, активне становлення психічних та фізичних функцій. Особливе значення ранній вік має для дітей з особливими освітніми потребами. Ще Л.С. Виготським було сформульовано положення, що чим раніше створюються спеціальні умови для розвитку та виховання учнів, тим менше буде виникати вторинних та супутніх ускладнень і тим краще відбуватиметься процес соціалізації [1, с.42]. Саме тому, на сучасному етапі розвитку спеціальної освіти, все більшого значення набуває рання корекційна допомога дітям з особливими потребами.

Психолого-педагогічна допомога дітям раннього віку була об'єктом вивчення багатьох вчених у різних країнах світу: Т.А. Басілової, Д. Брікера, Е.А. Віннікової, О.А. Єкжанової, С.Н. Костроміної, М.П. Матвєєвої, С.П. Миронової, М. Пітерсі, Ю.А. Разенкової, В.М. Ремажевської, О.А. Стребелевої, Л.М. Шипіциної та ін. Усі дослідники наголошують на винятковій важливості означеної проблеми та зазначають, що головними умовами її успішного вирішення є злагоджена робота команди кваліфікованих фахівців, активне залучення батьків до роботи у команді та правильна послідовність роботи з дитиною.

Одним із перших завдань у системі ранньої корекційної допомоги є психолого-педагогічне вивчення дитини. Варто наголосити, що воно обов'язково має бути комплексним, тобто базуватися на єдності психолого-медико-педагогічної діагностики. О.А. Єкжанова і О.А. Стребелева підкреслюють, що психолого-педагогічна діагностика є відправною точкою корекційно-педагогічного впливу. Відповідно до аналізу результатів, отриманих в ході обстеження, розробляється індивідуальна корекційна програма, яка є невід'ємною частиною індивідуального освітнього маршруту кожної дитини [2, с.27].

Метою психолого-педагогічного вивчення дітей раннього віку є визначення відповідності психічного розвитку дитини нормативам віку і на основі цього оцінка необхідності корекційного впливу, встановлення його характеру й змісту.

Психолого-педагогічне вивчення дитини має бути послідовним і складатися з таких етапів:

1. Аналіз медичної картки дитини та збір анамнезу.
2. Дослідження актуального рівня психічного розвитку дитини та встановлення зони найближчого розвитку (формулювання мети діагностичної роботи; конкретизація мети за допомогою завдань; підбір методів та об'єктів для обстеження; визначення кількості та тривалості занять; проведення психолого-педагогічного вивчення дитини з обов'язковим залученням родини).
3. Підведення підсумків дослідження та визначення напрямків подальшої корекційно-розвивальної роботи.

Проведення психолого-педагогічного вивчення дитини повинно будуватися з урахуванням таких принципів:

1. Системність діагностики, виявлення структури дефекту дитини, виділення первинних і вторинних відхилень.
2. Спрямованість обстеження на діагностику не лише актуального рівня, а й на зону найближчого розвитку.
3. У процесі обстеження повинні виявлятися не лише недоліки психіки дитини, а й її збережені сторони.
4. Необхідно з'ясувати не лише зміст тих проблем, які є у дитини, а й ставлення батьків до них.
5. Орієнтація на провідну діяльність дитини та основні і психологічні новоутворення вікового періоду, в якому знаходиться дитина [3, с.21].

С.Н. Костроміна, М. Пітерсі, Р. Трилор наголошують, що результати обстеження дитини немовлячого та раннього віку значною мірою залежать від умов, в яких воно проводиться:

- передумовою для успішного обстеження є комфортний стан дитини – малюк здоровий, ситий, не хоче спати, нічим не роздратований, знаходиться у спокійному стані;
- час проведення обстеження добирається з врахуванням денного ритму дитини;
- кімната для обстеження повинна бути затишною, без відволікаючих подразників;
- обстеження краще проводити в декілька етапів короткими серіями;
- методики для обстеження мають бути різноманітними, порядок завдань – вільним, з орієнтацією на вік та інтенси-тети дитини;
- розпочинати і завершувати кожен етап обстеження слід успішним виконанням завдання, моделюючи для малюка ситуацію успіху;
- складні завдання варто поєднувати з легкими (це допоможе зняти напруження і забути про невдачі) [3, с.18].

Основними методами психолого-педагогічного вивчення дитини раннього віку є спостереження, гра та спеціальні експериментальні методики. Психолого-педагогічне обстеження має спрямовуватись на виявлення основних ліній розвитку дитини:

- соціальний розвиток – форми спілкування (вербальні, невербальні, вміння спілкуватись емоційно); способи засвоєння суспільного досвіду (спільні дії, вказівний жест, наслідування, дії за зразком і словесною інструкцією);
- фізичний розвиток – основні рухи, розвиток загальної та дрібної моторики;
- пізнавальний розвиток – сенсорний розвиток, форми мислення, уявлення про навколишню дійсність, розвиток мовлення; предметно-ігрові дії, передумови до продуктивних видів діяльності [1, с. 46].

Отже, психолого-педагогічне вивчення дітей раннього віку відіграє важливу роль у системі ранньої корекційної допомоги дітям з особливими освітніми потребами, адже від його результатів залежить визначення напрямків і методів роботи з дитиною та її подальший розвиток. Перспективними напрямками дослідження вважаємо розробку комплексу методик для психолого-педагогічного вивчення дітей раннього віку з різними нозологіями.

Список використаних джерел:

1. Миронова С.П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності : підручник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. 260 с.

2. Стребелева Е.А., Мишина Г.А., Разенкова Ю.А. Психолого-педагогическая диагностика детей раннего и дошкольного возраста : метод. пособие / под ред. Е.А. Стребелевой. Москва : Просвещение, 2004. 164 с.
3. Коса Е.К., Маруніч Л.А., Матвеева М.П. Психолого-педагогічні основи ранньої діагностики та корекції вад психофізичного розвитку / за заг. ред. В.М. Ремажевської. Львів : Апіорі. 2011. 91 с.

The article reveals the purpose, tasks, principles and sequence of realization of psychological and pedagogical study of children of early age with special educational needs.

Key words: psychological and pedagogical study, early age, children with special educational needs.

Отримано: 12.11.2018

УДК 37.013.42

Н. С. Гевчук, кандидат педагогічних наук

ВИКОРИСТАННЯ ЗАГАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОБОТІ ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

У статті проаналізовано загальні технології роботи фахівця соціальної сфери. Представлено аналіз основних понять, мету, об'єктів та суб'єктів діяльності.

Ключові слова: соціальна діагностика, соціальна профілактика, соціальна адаптація, соціальна реабілітація, консультування, соціальна терапія, посередництво, моделювання, проектування.

Діагностична функція є провідною у соціальній роботі як різновид професійної діяльності, спрямованої на забезпечення належного соціального, культурного та матеріального рівня життя членів суспільства та надання допомоги різним категоріям людей. Ще наприкінці XIX – поч. XX ст. родоначальник теорії соціальної роботи Мері Річмонд у своїй книзі «Соціальні діагнози» (1917 р.) докладно представила власний метод соціальної роботи. Найважливішим і головним компонентом у пій М. Річмонд вважала здатність у кожному конкретному випадку поставити соціальний діагноз, тобто провести оцінку, як особистості клієнта, так і його соціального оточення та взяти його результати діагностики за основу при визначенні методу допомоги [1, с.43].

Таким чином, *соціальну діагностику* будемо розглядати, як процес наукового виявлення та вивчення причинно-наслідкових зв'язків і взаємостосунків у суспільстві, що характеризують його соціально-економічний, культурно-правовий, морально-психологічний, медико-біологічний та санітарно-екологічний стани.

Ще одна загальна технологія у роботі фахівця соціальної сфери – це *соціальна профілактика* (грецьк. *prophylakticos* – запобіжний) – діяльність, спрямована на запобігання виникненню, поширенню чи загостренню негативних соціальних явищ та їх небезпечним наслідкам. Соціальна профілактика – це один із напрямків реалізації соціальної політики, який здійснюють шляхом прийняття відповідного законодавства, економічними заходами, діяльністю установ освіти, охорони здоров'я, соціальної роботи культури, правоохоронних органів, засобів масової інформації тощо. Метою соціальної профілактики є не тільки попередження проблем і негативних явищ, а й створення умов для повноцінного функціонування суспільства та життєдіяльності окремих осіб [3, с.76-77].

Соціальна реабілітація – комплекс заходів, спрямованих на поновлення зруйнованих або втрачених індивідом суспільних зв'язків і стосунків внаслідок порушень здоров'я зі стійким розладом функцій організму (інвалідність), зміна соціального статусу (літні громадяни, біженці, змушені переселенці, безробітні та ін.), девіантної поведінки особистості (неповнолітні, особи, що страждають на алкоголізм, токсикоманію і наркоманію, звільнилися із місць позбавлення свободи тощо). Метою соціальної реабілітації є поновлення соціального статусу особистості, забезпечення соціальної адаптації в суспільстві, досягнення матеріальної незалежності. Об'єктами соціальної реабілітації – групи людей, окремі категорії населення, що потребують соціальної допомоги (сім'ї, що опинилися у кризовій ситуації; неповнолітні громадяни; діти-інваліди та їхні батьки; діти-сироти; дорослі інваліди; люди похилого віку; підлітки з девіантною поведінкою; особи, що страждають на хронічний алкоголізм, вико-

ристовують наркотики і токсичні речовини; неповнолітні матері, жінки й діти, що підлягають насильству; безробітні; бездомні; біженці, мігранти тощо). Суб'єкти соціальної реабілітації – держава, громадські й суспільно-політичні об'єднання, фонди, конфесії, органи місцевого самоврядування, професіонали соціальної роботи [2, с.144].

Під *соціальною адаптацією* розуміється процес активного пристосування людини до нових для неї соціальних умов життєдіяльності шляхом активного їх засвоєння; вид взаємодії особистості чи соціальної групи з соціальним середовищем. У соціальній роботі для розробки ефективних технологій слід враховувати різні види соціальної адаптації. Повна соціальна адаптація включає фізіологічну, управлінську, економічну, педагогічну, психологічну і професійну адаптацію [1, с.14-15].

Соціальна терапія як певна технологія й форма втручання (інтервенції) у світ клієнта може бути розглянута як метод «лікування», що впливає на психічні й соматичні функції організму; як метод впливу, пов'язаний з навчанням і професійною орієнтацією; як інструмент соціального контролю; як засіб комунікації. У цілому методи соціальної (психологічної) терапії ґрунтуються на двох формах роботи – індивідуальній і груповій, кожна з яких передбачає певну технологію взаємодії між соціальним працівником (психосоціальним терапевтом) і клієнтом [3].

Консультування як технологічний спосіб вирішення соціальних завдань – це процедура, що часто використовується у соціальній роботі, в медичній, юридичній практиці спеціалістами різних напрямів з метою орієнтації громадян, окремих осіб, сімей, груп, общин шляхом порад, вказівок і забезпечення необхідною інформацією.

Незамінний інструментарій соціального передбачення, дослідження й розв'язання соціальних проблем досконалого типу – це *технологія соціального прогнозування*. Мета прогнозування – не просто передбачити ті чи інші явища майбутнього, а сприяти більш ефективному впливу на них у потрібному напрямку [1, с.48].

Моделювання як технологія соціального прогнозування – це дослідження об'єктів різної природи на їхніх аналогах (моделях) на рівні структур, функцій і результатів. Мета моделювання – відтворити дані, що оцінюють натуральні навантаження, хід роботи об'єкта, а також дослідити його внутрішні процеси. Потреба в моделюванні виникає у тому випадку, коли дослідження безпосередньо самого об'єкта неможливе, ускладнене, досить дороге або потребує надто тривалого часу, що якраз і відноситься до соціальних об'єктів, що представлені окремими людьми, соціальними групами, суспільством у цілому.

Проектування (від лат. *projetus* – *кинутий вперед*) – специфічна діяльність, результатом якої є науково-теоретично

і практично обгрунтоване визначення варіантів прогнозовано-го і планового розвитку нових процесів і явищ. Метою проектування є перетворення об'єктивної дійсності, коли створюються (чи передбачається створення) об'єкти, явища, процеси, які б відповідали бажаним якостям [2, с.57].

Список використаних джерел:

1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І.Д. Звереві. Київ ; Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.
2. Тюття Л.Т., Іванова І.Б. Соціальна робота: теорія і практика. Київ : ВМУРОЛ «Україна», 2004. 408 с.

УДК 376-056.36

Т. О. Докучина, кандидат педагогічних наук

МОТИВАЦІЯ НАВЧАННЯ УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Стаття присвячена проблемі мотивації навчання учнів з особливими освітніми потребами. Здійснено теоретичний аналіз мотивації навчання різних категорій дітей з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: мотивація навчання, учні з особливими освітніми потребами, навчально-виховна діяльність.

Мотивація навчання є однією з найактуальніших проблем у сучасній психології та педагогіці, незважаючи на значний інтерес та внесок вчених у її вивчення. У науковому просторі існують різні концептуальні підходи щодо вивчення мотивації в цілому та мотивації навчання зокрема. Як результат відсутня єдність у визначенні сутності мотивації та класифікації мотивів. Проте доведеним є факт, що мотивація навчання має вагомий значення у навчальній діяльності та її успішності.

Різні аспекти проблеми мотивації навчання у загальній педагогіці та психології досліджували М. Алексєєва, Н. Біляєва, Л. Божович, М. Дригус, А. Маркова, В. Семиченко та ін. У спеціальній педагогіці і психології вищезазначену проблему досліджували В. Бондар, Т. Докучина, В. Єрещенко, А. Замша, М. Ісакова, І. Крупенікова, І. Мартиненко, Н. Морозова, Є. Речицька, Л. Прохоренко, Є. Сінцова, Л. Солнцева, Н. Стадненко, С. Чагарна та ін. Широкий науковий інтерес до проблеми мотивації свідчить про її актуальність та потребує детального вивчення.

Метою статті є теоретичний аналіз досліджень мотивації навчання різних категорій дітей з особливими освітніми потребами.

У Кембриджському психологічному словнику мотивація визначається як: 1) гіпотетична психофізична сила, що змушує людей діяти; 2) у теорії навчання – це будь-яка ситуація, яка діє з метою підсилення певної поведінки; 3) бажання докласти зусилля для досягнення мети; 4) процес або дії, що переконують інших вжити зусилля для досягнення мети [5, с.319]. Мотивація навчання може розглядатись як стимулюючий вплив внутрішніх чи зовнішніх чинників до активності у навчальному процесі. Її внутрішня сформованість значно підвищує ефективність навчання, оскільки сприятиме активній діяльності, спрямованій на досягнення навчальної мети.

Однією із спільних особливостей розвитку дітей з особливими освітніми потребами різних категорій є низька пізнавальна активність, що ускладнює процес навчання та формування у них мотивації навчання, прагнення отримувати нові знання, вміння, досвід.

Проведенні нами дослідження мотивації навчання молодших школярів з інтелектуальними порушеннями засвідчили низький рівень її сформованості, що виражається у домінуванні зовнішніх мотивів навчання, тобто стимулом для цих учнів виступає вимога батьків та педагогів. На другому місці відзначаються мотиви оцінки, схвалення. Третє місце посідають ігрові мотиви, а отже зацікавленість процесом, а не змістом навчання. Останні четверте та п'яте місця відводяться навчальним та соціальним мотивам відповідно, що підтверджує недостатню сформованість позитивної мотивації навчання в учнів з інтелектуальними порушеннями [1, с.319]. В цілому мотивація навчання характеризується неуспішністю його сутності та значення.

Мотиваційна сфера дітей із ЗПР молодшого шкільного віку характеризується дисгармонійністю актуальних та потенційних можливостей. За результатами дослідження Л. Прохо-

3. Шахрай В.М. Технології соціальної роботи. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 464 с.

General technologies of work of specialist of social sphere are analysed in the article. The analysis of basic concepts is presented, sweep, objects and subjects of activity.

Key words: social diagnostics, social prophylaxis, social adaptation, social rehabilitation, advising, social therapy, mediation, design, planning.

Отримано: 16.11.2018

ренко у дітей із ЗПР переважають ігрові мотиви та мотиви уникнення невдачі, що свідчить про переважання зовнішньої мотивації. Також цим дітям притаманні вузькі соціальні мотиви, а пізнавальні сформовані недостатньо [3, с.132].

С. Чагарна на основі аналізу теоретичного матеріалу та проведеного дослідження визначила, що особливостями мотивації навчальної діяльності молодших школярів з порушеннями слуху є наступні: переважання широкої соціальної мотивації; пізнавальна мотивація недостатньо сформована; актуальною є ігрова мотивація; самооцінка переважно перебуває на високому і низькому рівнях та ін. [4, с.428].

Результати експериментального дослідження І. Мартиненко засвідчили несформованість мотиваційно-вольової готовності дітей із ЗНМ до шкільного навчання. Це виявляється у затримці формування навчальних мотивів, їх нестійкості, поверховості, недостатній усвідомленості. Домінуючими є широкі соціальні, ігрові, соціально-ігрові мотиви [2, с.17].

Отже, теоретичний аналіз результатів дослідження мотивації навчання різних категорій дітей з особливими освітніми потребами засвідчив недостатність формування пізнавальних (навчальних) мотивів. Мотивація навчання учнів з інтелектуальними порушеннями та ЗПР характеризується домінуванням зовнішніх та ігрових мотивів, що ускладнює процес навчання, формування свідомого позитивного ставлення до нього. Навчально-пізнавальні мотиви не займають провідного місця у дітей з порушеннями слуху, у них переважають соціальні мотиви. У старших дошкільників з порушеннями мовлення (ЗНМ) домінуючими є широкі соціальні та ігрові мотиви, що не відповідає вимогам шкільного навчання, а отже не сприяє ефективній навчальній діяльності.

Описані особливості мотивації навчання дітей з особливими освітніми потребами свідчать про необхідність розробки та впровадження нових технологій, методів формування мотивації навчання, які доцільно використовувати ще у дошкільному віці.

Список використаних джерел:

1. Докучина Т.О. Мотивація навчання розумово відсталих учнів молодших класів. *Проблеми вищого образования лиц с особыми потребностями*. 2014. №1-2. С. 41-45.
2. Мартиненко І.В. Формування мотиваційно-вольової готовності дітей шестирічного віку із загальним психорозвиненням мовлення до шкільного навчання : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.08. Київ, 2007. 22 с.
3. Прохоренко Л.І. Особливості мотиваційного компоненту саморегуляції молодших школярів із загальним психорозвиненням в навчальній діяльності. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2012. Вип. 3. С. 129-133.
4. Чагарна С. Мотивація навчальної діяльності молодших школярів із порушеннями слуху: проблеми й аспекти дослідження. *Освіта регіону*. 2011. №3. С. 423-428.
5. The cambridge dictionary of psychology / general editor D. Matsumoto. New York : Cambridge University Press, 2009. 587 p.

The article is devoted to the problem of academic motivation of pupils with special educational needs. The theoretical analysis of academic motivation of different categories of children with special educational needs is carried out.

Key words: academic motivation, pupils with special educational needs, educational activity.

Отримано: 14.11.2018

УДК 159.923

Н. В. Жиляк, кандидат психологічних наук

ОСНОВНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ФОРМУВАННЯ САМОСВІДОМОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Проаналізовані основні детермінанти, що визначають характер формування «Я-концепції» у юнацькому віці. Показано, що переживання власного буття у цей період може бути усвідомленим і фрагментарно, частково. Доведено, що незадоволення окремими рисами власного характеру, можливостями саморегуляції приховує острах перед майбутнім, а бажання зводити повітряні замки – невпевненість у собі, у своїх можливостях пристосування до реального життя з його повсякденними вимогами.

Ключові слова: «Я-концепція», юнацький вік, самосвідомість, соціальна ситуація розвитку.

Постановка проблеми. У сучасних умовах доречно говорити про перехід до особистісно-орієнтованої моделі освіти, згідно з якою дитина – мета і цінність процесів навчання та виховання, центр, довкола якого обертаються усі їхні засоби. Саме це обумовлює актуальність дослідження самосвідомості та самооцінки школярів. Адже, формування самосвідомості в юнацькому віці має своє завершення в усвідомленні дитиною свого місця в житті, в праці, суспільстві, визначення життєвого шляху, в усвідомленні себе майбутнім активним діячем суспільного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Свій внесок у дослідження проблематики «Я-концепції» в юнацькому віці зробили: Г.С. Абрамова, Р. Бернс [1], І.Д. Бех, І.В. Дубровіна, І.С. Кон [3; 4], І.Ю. Кулагіна, А.В. Петровський [7], Ф. Райс [8] та ін., які вивчали питання впливу соціальної ситуації на формування «Я-концепції» індивіда юнацького віку [3].

Динаміка розвитку самосвідомості в юності залежить від ряду умов. Насамперед, це особливості спілкування з значущими людьми, що суттєво впливає на процес самовизнання. Вже в перехідний від підліткового до юнацького віку період у дітей виникає особливий інтерес до спілкування з дорослими. В старших класах ця тенденція посилюється. При демократичному стилі відносин в сім'ї після підліткового віку – етапу емансипації від дорослих – зазвичай встановлюються емоційні контакти з батьками, причому на більш високому, свідомому рівні. З батьками обговорюють в цей час життєві перспективи, головним чином, професійні. Життєві плани діти можуть обговорювати і з вчителями, і з своїми дорослими знайомими, чия думка для них важлива.

Одним із чинників розвитку самосвідомості юнаків і дівчат була і залишається сім'я. Сімейні умови, включаючи соціальний статус, рід занять, матеріальний рівень і рівень освіти батьків, в значній мірі впливають на розвиток самосвідомості індивіда юнацького віку. Окрім цього, на молодшу людину впливає вся внутрішньосімейна атмосфера.

Чимало результатів досліджень доводять, що юнак позбавлений доказів батьківської любові, має менше шансів на високу самоповагу, теплі і дружні стосунки з іншими людьми та стійку позитивну «Я-концепцію» такі стосунки сприяють формуванню особистості зі слабким «Я», негативною «Я-концепцією» [6].

Значущість для юнаків і дівчат їх батьків і однолітків принципово неонаднакова в різних сферах діяльності. Найбільша автономія від батьків при орієнтації на однолітків спостерігається у сфері розваг, вільного неформального спілкування, споживацьких орієнтацій [3].

Окрім батьків, значущими дорослими, які мають безпосередній вплив на розвиток самосвідомості юнаків і дівчат, є вчителі.

Для ранньої юності характерна спрямованість в майбутнє. Якщо в 15 років життя кардинально не змінилось і старший підліток залишився в школі, він тим самим відсунув на два роки вихід в доросле життя і, як правило, сам вибір подальшого шляху. В цей відносно короткий період необхідно створити життєвий план – вирішити питання, ким бути (професійне самовизначення) і яким бути (особистісне або моральне самовизначення). Життєвий план – це вже не підліткові туманні мрії про майбутнє. Коли плани підштовхують до на-

міру вчитися, займатися в майбутньому цікавою роботою, мати вірних друзів і багато подорожувати, це ще не можна назвати життєвою перспективою. Юнак повинен не тільки уявити собі своє майбутнє в загальних рисах, а усвідомлювати способи досягнення поставлених життєвих цілей [1].

Юнаку доводиться орієнтуватися в різних професіях, що зовсім не просто, оскільки основу ставлень до професій лежить не свій власний, а чужий досвід – інформація, одержана від батьків, друзів, знайомих, з телепередач і т.д. Цей досвід, зазвичай, абстрактний, не пережитий, не вистражданий дитиною. Окрім того, необхідно правильно оцінити свої об'єктивні можливості – рівень навчальної підготовки, здоров'я, матеріальні умови сім'ї і, головне, свої здібності і нахили.

Переживання власного буття у цей період може бути усвідомленим і фрагментарно, частково. Часто внутрішні конфлікти, конфлікти з собою, своїми ролями, очікуваннями, сподіваннями маскуються під конфлікти зовнішні, суперечки, непорозуміння з оточуючими. Незадоволення окремими рисами власного характеру, можливостями саморегуляції приховує острах перед майбутнім, а бажання зводити повітряні замки – невпевненість у собі, у своїх можливостях пристосування до реального життя з його повсякденними вимогами.

Інколи юнак шкодує, що не може повернутись до характерного для дитинства ставлення до життя, коли все сприймалося природно, безпосередньо, широко, наївно. Подібна відсутність будь-якої рефлексії виникає у старшого школяра, коли він перебуває у полоні сильного афекту, коли чимось розгніваний чи захоплений. Але пізніше все одно підключається рефлексія, яка ніби припиняє безперервний процес життя, розчленовує його, анатомує, дозволяючи подивитися на себе ззовні. Момент підключення рефлексії є вирішальним, ключовим, тому що саме з цього моменту кожний вчинок стає відбиттям нового, глибинного, відповідального ставлення до власного існування.

Однак інтенсивний розвиток рефлексії у цьому віці обтяжується великою кількістю сумнівів щодо дійсності та ставлення до неї. Буденні натюри, як вважає юнацтво, не можуть зрозуміти всю складність проблем, котрі потрібно терміново розв'язувати. Дорослі, які звикли до компромісів, уже не пам'ятають, яким насправді складним є світ, як треба до нього ставитись, які завдання вирішувати. Все навколо провокує виникнення запитань, все потребує глибоких роздумів. Батьків інколи дратує така манера розводити «глибоку філософію на мілких місцях», такі абстрактні міркування про творчість, безсмертя, позаземні цивілізації, карму тощо. Пошук універсальних законів природи і людського існування відтворює вікові особливості розвитку людської самосвідомості, і це цілком нормально.

Юнацький вік є віком творчих мрій, коли зростаюча особистість у своїх фантазіях та раціональних побудовах майбутнього стисло переживає свій імовірний творчий шлях, планує можливості самовизначення. Самовизначення, як професійне, так і особистісне, стає центральним новоутворенням ранньої юності. Це нова внутрішня позиція, яка включає усвідомлення себе як члена суспільства, прийняття свого місця в ньому.

Самовизначення пов'язане з новим сприйняттям часу – співвіднесення минулого і майбутнього, сприйняття теперішнього з точки зору майбутнього. Тепер усвідомлю-

ється часова перспектива: «Я» охоплює минуле, що належить йому, і прагне в майбутнє. Але сприймання часу суперечливе. Почуття незворотності часу часто поєднується з уявленнями що те, що час зупинився. Старшокласник відчуває себе то дуже молодим, навіть зовсім маленьким, то, навпаки, зовсім старим і все випробувавши, лише поступово встановлюється зв'язок між «мною як дитиною» і «тим дорослим, яким я стану», наступність теперішнього і майбутнього, що важливо для особистісного розвитку.

Спрямованість в майбутнє тільки тоді позитивно впливає на формування «Я-концепції», коли є задоволеність теперішнім. При сприятливих умовах розвитку старшокласник прагне в майбутнє не тому, що йому погано в теперішньому, а тому, що в майбутньому буде ще краще.

Усвідомлення часової перспективи і побудова життєвих планів вимагають впевненості в собі, в своїх силах і можливостях.

Ще один момент, пов'язаний із самовизначенням, – зміна навчальної мотивації. Юнаки, провідну діяльність яких зазвичай називають навчально-професійною, починають розглядати навчання як необхідну базу, майбутньої професійної діяльності [4]. Їх цікавлять, головним чином, ті предмети, які їм будуть необхідні в подальшому, їх знову починає хвилювати успішність.

Звідси і недостатня увага до «непотрібних» навчальних дисциплін і відмова від зухвалого ставлення до оцінок, яке було прийнятним серед підлітків, як вважає А.В. Петровський [7], саме в старшому шкільному віці з'являється свідоме ставлення до навчання.

Стосунки з дорослими, хоча і стають довірливішими, зберігають певну дистанцію. Зміст такого спілкування є особистісно значущим для дітей, але це не інтимна інформація. Ті думки і цінності, які вони одержують від дорослих, потім фільтруються, можуть відбиратися і перевірятися у спілкуванні з однолітками – «спілкуванні на рівних».

Спілкування з однолітками також є необхідною умовою для розвитку позитивної «Я-концепції» в ранній юності, але вона має і інші функції. Якщо до довірливого спілкування з дорослими старшокласника приводить, в основному, проблемні ситуації, коли йому самостійно важко прийняти рішення, пов'язане з його планами на майбутнє, то спілкування з друзями залишається інтимно-особистісним. Він так, як і в підлітковому віці, прилучає іншого до свого внутрішнього світу – до своїх почуттів, думок, інтересів, захоплень. Спілкування вимагає взаємоповаги внутрішньої близькості, відвертості. Воно засноване на ставленні до іншого як до самого себе, в ньому розкривається власне реальне «Я». Воно підтримує самосприянтя, самоповагу.

Основою для вибору друга є підтвердження свого «Я» у друзях, ідентифікація з другом, іноді аж до втрати власної індивідуальності, підтвердження в друзях свого доповнення; пошуку психологічного захисту, зразків для наслідування та ін. Друг допомагає бути справедливим у ставленні до власного «Я», власної позиції.

Юнацька сексуальність відрізняється від сексуальності дорослої людини, у якій гармонійно виражена єдність чуттєво-сексуального і духовного. Ці два потяги дозрівують не одночасно, до того ж по-різному у юнаків і дівчат. Дівчата раніше дозрівують фізіологічно, але потреба у ніжності, розумінні у них сильніша, ніж бажання фізіологічної близькості. У юнаків ж все навпаки, як пише І.С. Кон «юнак не кохає жінку, яку жадає, але він відчуває потяг до неї» [4, с.39].

Також слід зазначити, що в ранньому юнацькому віці прослідковуються вплив певної соціальної ситуації, що відображаються у поглядах і впливах батьків (для юнака) та друзів (для дівчини) на формування «Я-концепції» особистості. Негативна соціальна ситуація розвитку, а саме – недостатність вільного спілкування з батьками; негативний вплив референтних груп, негативна соціальна ситуація у мікросередовищі (сім'я, школа, вулиця), в якому знаходиться старшокласник, виявляє несприятливий вплив на забарвлення «Я-концепції» особистості.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проаналізувавши вищесказане ми можемо зробити висновок, що негативна соціальна ситуація розвитку юнака є одним із основних чинників формування негативної «Я-концепції», що й стане предметом наших подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. Москва : Прогресс, 1986. 449 с.
2. Скрипченко О.В., Долинська Л.В., Огороднійчук З.В. та ін. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. Київ : Просвіта, 2001. 416 с.
3. Кон И.С. В поисках себя: Личность и ее самосознание. Москва : Политиздат, 1984. 413 с.
4. Кон И.С. Психология старшеклассника. Москва : Политиздат, 1982. 248 с.
5. Крайг Г. Психология развития. Санкт-Петербург : Издательство «Питер», 2000. 992 с.
6. Общение и формирование личности школьника: Опыт экспериментального психологического исследования / под ред. А.А. Бодалева, Р.Л. Кричевского. Москва : Педагогика, 2007. 158 с.
7. Петровский А.В. Проблема развития личности с позиций социальной психологии. *Вопросы психологии*. 2014. №4. С. 57.
8. Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста. Санкт-Петербург : Издательство «Питер», 2010. 656 с.

The main determinants determining the nature of the formation of the «I-concept» in the juvenile age are analyzed. It is shown that the experiences of one's own being in this period can be perceived and fragmented, in part. It is proved that dissatisfaction with certain features of its own nature, the possibilities of self-regulation conceals the fear of the future, and the desire to reduce the air locks – self-doubt, in their ability to adapt to real life with its everyday requirements.

Key words: «I-concept», youth age, self-awareness, social situation of development.

Отримано: 15.11.2018

УДК 159.923:005.95-051

Д. І. Куриця, кандидат психологічних наук

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ МЕНЕДЖЕРІВ

У статті здійснено аналіз проблеми самоактуалізації менеджерів, розглянуто сутність поняття «управлінська діяльність», проаналізовано основні ознаки управлінської діяльності. Приділено увагу моделі самоактуалізації менеджерів, зокрема, таким компонентам як ресурс, процес та результат.

Ключові слова: самоактуалізація менеджерів, управлінська діяльність, ознаки управлінської діяльності, модель самоактуалізації менеджерів.

Багато науковців сучасну управлінську діяльність відносять до класу професійної діяльності, котра реалізується в особливих умовах і відрізняється наступними особливостями: носить соціотехнічний характер, який постійно ускладнюється; включає складні види конкретної діяльності; має творчий характер через домінування нестандартних ситуацій; супроводжується негативними психічними станами; відрізняється вираженою прогностичною природою розв'язуваних задач; вимагає прийняття відповідальних

рішень у складних ситуаціях; пред'являє дуже жорсткі вимоги до індивідуально-професійних якостей суб'єкта діяльності і його професіоналізму [5].

Управлінська діяльність – це цілеспрямована, соціально-психологічна система взаємозалежних структурних і функціональних компонентів, пов'язаних з вирішенням управлінських завдань, досягненням нових результатів відповідно до основної мети. Відмічається, що управлінська діяльність характеризується «подвійністю» її визначен-

ня: це і діяльність конкретного керівника, що діє в конкретних обставинах, і водночас – спільна діяльність [2].

Фахівцями з означеної проблематики побудовано моделі самоактуалізації менеджерів на основі найбільш суттєвих ознак управлінської діяльності, зокрема таких, як:

- 1) різноманітність, тобто підтримка в оптимальному робочому режимі систем управління, складних за елементами, і різнорідних за функціями. Ефективне функціонування управлінських систем базується на: плануванні (визначаються шляхи, засоби і темп досягнення кінцевих цілей); контролі (визначається міра досягнення і відхилення від кінцевої мети); корекції (розробляються і запроваджуються нові або додаткові шляхи й засоби досягнення кінцевих цілей); адаптації (відновлення діяльності за допомогою ступеня підвищення адекватної оцінки особистості в діяльності, і досягнення нею мети взаємодії); емоційної ідентифікації (встановлення стійкої ціннісно-нормативної рівноваги); консолідації (об'єднання суб'єктів на діловій і емоційній основі);
- 2) наявність функціональних зв'язків між компонентами системи управління, найважливішим серед яких є люди, що займають певні професійно-посадові позиції в структурі організації;
- 3) наявність соціально-психологічних стосунків між суб'єктами діяльності в системі управління, на які впливають якісні характеристики виконання функцій, котрі відповідають професійно-посадовій позиції і відображають весь спектр розв'язуваних професійних задач: адміністративних, стратегічних, представницьких, виховних, психотерапевтичних, комунікативних, інноваційних, дисциплінарних та інших;
- 4) спрямованість на оптимізацію управлінської діяльності за допомогою економічних, адміністративних, психологічних, психотерапевтичних і педагогічних впливів;
- 5) висока інформативність, тобто прийом, переробка і генерація нової інформації у вигляді управлінського рішення, особиста участь суб'єкта управлінської діяльності у виконанні прийнятого ним же рішення щодо виконання професійних завдань;
- 6) творчий характер діяльності, обумовлений високим рівнем самостійності й суб'єктності керівника, різноманітністю управлінської праці, недостатньою інформацією [1].

Ведучи мову про модель самоактуалізації менеджерів у професійно-управлінській діяльності, варто відмітити, що вона складається з таких компонентів як ресурс, процес та результат.

Даючи загальну характеристику, варто зазначити, що ресурси особистості менеджера пов'язані з особистісними передумовами професіоналізму. Також існують об'єктивні ресурси, які відносяться до особистісних, це такі як вік та стать менеджера.

Ресурси управлінської діяльності пов'язані з особливостями організації професійного середовища, професіоналізмом менеджера, якістю керування організацією або підрозділом організації, а також значущим психологічним фактором рівня успішності самоактуалізації – задоволеністю професійно-управлінською діяльністю [3].

Ресурси організації пов'язані з діяльністю менеджера в окремій організації, що і спрямовує його на досягнення значущих для організації результатів. До ресурсів організації фахівцями відносять особливості внутрішнього середовища та кадрової політики. Організація як складова частина управлінського процесу означає створення певної структури, яка дає можливість членам колективу ефективно працювати для досягнення стратегічних і тактичних цілей, поставлених перед ними [4].

Ресурси суспільства пов'язані з діяльністю менеджера в існуючому суспільному, культурному середовищі. Соціум, формуючи управлінську діяльність, обумовлює тип та спрямованість розвитку особистості менеджера [3].

Якщо говорити про характеристику процесу, то самоактуалізацію менеджера в професійно-управлінській діяльності можна визначити як процес реалізації менеджером свого особистісно-професійного потенціалу з метою досягнення особистісної та професійно-управлінської зрілості, забезпечення організаційних та суспільно корисних здобу-

тків. Під процесом самоактуалізації менеджерів у професійно-управлінській діяльності розуміється формування відповідних інтегральних характеристик, які допомагають менеджеру досягнути поставленої мети. В процесі самоактуалізації особистісно-професійний потенціал менеджера, а саме, якості характеру, здібності, норми та цінності трансформуються в інтегральні характеристики, які являють собою певний результат самоактуалізації.

Останній компонент моделі – результати професійно-управлінської самоактуалізації менеджера. Зокрема, сюди відноситься:

- особистісна зрілість менеджера, яка проявляється у формуванні самоефективності та професійної самосвідомості менеджера, а також у досягненні високого рівня особистісної компетентності. Самоефективність – це сприйняття особистістю здатності до мобілізації власної мотивації, когнітивних ресурсів, поведінкової активності, які є необхідними для здійснення контролю над ситуацією з метою досягнення намічених цілей;
- професійно-управлінська зрілість менеджера, яка проявляється у формуванні певних видів професійної компетентності, завдяки яким і стають можливими креативні досягнення та творчі результати діяльності менеджера. Важливою складовою формування професійно-управлінської зрілості менеджера завдяки професійно-управлінській самоактуалізації виступає професійна самосвідомість, яка розглядається як самостійна психологічна категорія, що розвивається як система, як особистісне утворення, власне конкретному суб'єкту діяльності;
- організаційні досягнення: досягнення менеджером особистісної та професійно-управлінської зрілості безумовно відображається на підвищенні рівня функціонування та розвитку організації, а також на особистісному та професійному розвитку підлеглих. Самоактуалізація менеджера в професійно-управлінській діяльності дозволяє налагодити активний зворотний зв'язок з підлеглими, створити можливості для їх професійного росту;
- соціально корисні досягнення організації можуть трактуватися як суб'єктивні, так і об'єктивні результати самоактуалізації у професійно-управлінській діяльності. Зокрема таким суб'єктивним результатом може бути усвідомлення менеджерами загальнолюдського, загальнокультурного значення поставлених перед організацією цілей [3].

Список використаних джерел:

1. Гибсон Дж.Л., Івашкевич Д.М., Доннелли Д.Х. Організації : поведінка, структура, процеси. Москва : ИНФРА-М, 2000. 662 с.
2. Карамушка Л.М. Поняття про організації та їх основні функції. *Технології роботи організаційних психологів* : навч. посіб. Київ : ІНКОС, 2005. С. 19-27.
3. Карамушка Л.М., Ткалич М.Г. Самоактуалізація менеджерів у професійно-управлінській діяльності (на матеріалі діяльності комерційних організацій) : монографія. Київ ; Запоріжжя : Просвіта, 2009. 260 с.
4. Карамушка Л.М., Чебатарева О.А. Соціально-психологічний аналіз діяльності менеджерів середнього рівня управління українських організацій. *Актуальні проблеми психології*. Том. I. Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія. Київ : Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України, 2002. Ч. 4. С. 209.
5. Романовский А.Г. Общая характеристика личности руководителя : метод. пособие по курсу «Основы теории управления социальными системами». Для студ. инж. и экон. спец., специализирующихся в обл. управленч. деятельности. Харьков, 2000. 142 с.

The article analyzes the problem of self-actualization of managers, considers the essence of the concept of «management activity», analyzes the main features of management activity. The attention is paid to the model of self-actualization of managers, in particular, to such components as resource, process and result.

Key words: self-actualization of managers, management activity, signs of management activity, model of self-actualization of managers.

Отримано: 13.11.2018

СТРЕС ТА ТРАВМАТИЧНИЙ СТРЕС У ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Висвітлено проблему формування посттравматичного стресу та специфіку його розмежування з іншими невротичними проявами у дітей та підлітків з особливостями психофізичного розвитку.

Ключові слова: стрес, травматичний стрес, невротичний стан, інтелектуальні порушення, діти.

Військовий конфлікт на території країни, зростаюча тенденція кризових явищ у суспільно-політичних та економічних процесах чинять специфічний вплив на психічне функціонування дорослих та дітей. Травматичні стреси, що викликані згаданими чинниками мають також серйозні наслідки для дітей та підлітків з особливостями психофізичного розвитку. Згадані події суттєво порушують базове відчуття безпеки особистості дитини та можуть призвести до розвитку хворобливих станів у вигляді травматичного та посттравматичного стресу та інших невротичних та психічних розладів.

Метою дослідження є аналіз та узагальнення літературних джерел щодо розуміння проявів посттравматичного стресу (ПТСР) у дітей та підлітків з особливостями інтелектуального розвитку; вірізнення ПТСР від інших невротичних захворювань в основі яких лежить стрес та травматичний стрес.

Психофізіологічні особливості впливу стресу на дитячий організм висвітлені в публікаціях О. Анапрієнко, О. Гайдей, С. Болтвіця, Л. Гармаш, В. Войціцького, Т. Кульбачки, О. Васильєва та ін. Вплив стресу на розвиток психосоматичних захворювань у школярів розглядали М. Скорик, М. Коваль, Н. Коцур, Л. Товкун, Л. Гармаш; Т. Панько та Я. Коломінський описали поведінку дітей, які побували в зоні стихійних лих. [1]. Проте практично відсутні дослідження впливу стресу на дітей з особливостями психофізичного розвитку, враховуючи специфіку функціонування пізнавальної, емоційної сфер та складності у диференціюванні та вербалізації своїх переживань досить проблематичним є діагностування наслідків стресу та травматичного стресу. В МКХ-10 ПТСР відноситься до групи невротичних розладів пов'язаними зі стресом, та соматоформними розладами [2]. На фоні зниженого інтелекту розвиваються вторинні психічні дефекти, що ускладнюють постановку чіткого діагнозу. Тому в сучасній науці склалося кілька підходів до діагностування невротичних розладів загалом.

О. Орлов вивчаючи проблему формування неврозів у дітей та підлітків з особливостями розумового розвитку вказав на неоднозначність висновків науковців щодо цього питання [3]. В даний час існують наступні підходи до питання формування невротичного розладу на базі інтелектуальної недостатності:

- формування невротичних розладів в осіб з особливостями розумового розвитку є принципово неможливим через обмеженість їхньої здатності до абстрактного мислення;
- в дітей та підлітків з інтелектуальними порушеннями може сформуватись невроз, але він протікає з певними особливостями, що обумовлені інтелектуальними особливостями;
- в дітей та підлітків з інтелектуальними порушеннями можуть формуватись невротичні розлади, котрі не мають суттєвих відмінностей від аналогічних розладів в осіб з нормальним інтелектом.

Ряд авторів (Гуськов В.С., Ільєсова Т.В.) вважають виникнення неврозу в осіб з вадами інтелекту принципово неможливим, оцінюючи при цьому будь-які не психотичні розлади в як неврозоподібні [4, с.152]. На думку В.Д. Менделевича, такий підхід збіднює поняття інтелектуальної недостатності. Спростовуючи вище зазначений аргумент, автор апелює до психіатричної практики, в якій невротичні розлади у осіб з інтелектуальними особливостями не є рідкісними. За результатами проведених досліджень автор робить висновок, що в індивідів з легкою формою інтелектуальних порушень невротична симптоматика формується переважно внаслідок психотравм [4, с.152-153]. Ісаєв Д.Н. вважає, що невротичні розлади у дітей та підлітків з легким недорозвитком

інтелектуальної сфери принципово не відрізняються від аналогічних розладів в осіб з типовим розвитком [5, с.268]. Причому відзначає наявність у досліджуваній категорії дітей преморбідних особливостей, а саме: сприятливого для виникнення невротичних розладів астенічного фону, що викликаний частими соматичними захворюваннями; наслідків органічних уражень головного мозку – психологічної нестійкості, емоційної лабільності, запальності тощо. Актуальними є дослідження, що проводились при наданні психосоціальної допомоги дітям з особливими потребами у подоланні наслідків перебування у зоні військового конфлікту на сході України [6]. Діти і підлітки, які перебували протягом тривалого часу в зоні військових дій, переживаючи спектр травматичних ситуацій мали показники психологічних та соматичних гострих реакцій на стрес. Таким чином, дослідження проблеми розвитку та життєдіяльності дітей із порушеннями психофізичного розвитку, які перебували в зоні АТО дало можливість встановити, що:

- чинники неструктурованої агресії, як результат перебування у кризовому регіоні виступають домінуючими у порушенні безпеки життєдіяльності дітей та сприяють появі психічної травматизації, що впливає на психічне здоров'я та благополуччя;
- що втрата безпеки детермінує порушення адаптації дітей та підсилює розгортання подальшої травматизації поза зоною військових дій. Виявлено, що здебільшого цим дітям притаманні симптоми посттравматичного розладу, тривожно-фобічні розлади з панічними проявами. Встановлено спектр порушень соматичної складової здоров'я. Цей фактор визначає взаємообумовленість часової локалізації перебування в зоні військового конфлікту та тривалості впливу негативних чинників на функціонування психічної діяльності дітей;
- підвищення тривожності й роздратування як форми аутоагресії, що детермінує депресію та суїцидальні нахили. Встановлено взаємообумовленість між віком та тенденціями подолання психічної травматизації. Зокрема підтверджено, що чим меншими є діти тим легше їм долати травматичні ситуації.

Проблема стресу та травматичного стресу у дітей з особливими потребами потребує ґрунтовного вивчення. Диференціація симптомів ПТСР від інших невротичних розладів сприятиме вчасному діагностуванню проблеми та надання необхідної корекційної допомоги на різних етапах розвитку дитини.

Список використаних джерел:

1. Силенок І.К. Характеристика посттравматического синдрома подростков. *Вестн. Адыгейск. гос. ун-та: Педагогика и психология*. 2013. №3.
2. Синопис диагностических критеріів DSM-V та протоколів NICE для діагностики та лікування основних психічних розладів у дітей та підлітків. *Серія «Психологія. Психіатрія. Психотерапія»*. Львів : Видавництво Українського католицького університету, 2014, 112 с. URL: <http://undisppn.org.ua/assets/sinaps.pdf>.
3. Орлов О.В. До проблеми формування невротичних розладів у дітей та підлітків з легкою розумовою відсталістю.
4. Менделевич В.Д., Соловьева С.Л. Неврология и психосоматическая медицина. Москва : МЕДпресс-информ, 2002. 608 с.
5. Исаев Д.Н. Умственная отсталость у детей и подростков. Руководство. Санкт-Петербург : Речь, 2003. – 391 с.
6. Макачук Н., Хованова О., Хірна Т. Психологічна допомога дітям з особливостями психофізичного розвитку у подоланні наслідків перебування у зоні військового конфлікту. *Сучасні технології в освіті*. URL: <http://csnukr.in.ua/articles/147268.pdf>.

The problem of the formation of post-traumatic stress and the specifics of its differentiation with other neurotic manifestations in children and teenager with peculiar psychophysical development are discussed.

Key words: stress, post-traumatic stress disorder, children, adolescents, neurosis-like state, mild mental retardation.

Отримано: 04.11.2018

УДК 376-056.36.016: 91

І. І. Матвійчук, аспірант

РОЛЬ ГЕОГРАФІЇ У РОЗВИТКОВІ УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Стаття висвітлює корекційно-розвиткові, виховні та навчальні можливості уроків географії для учнів з інтелектуальними порушеннями.

Ключові слова: географія, учні з інтелектуальними порушеннями, освітній процес, розвиток, корекція.

В освітньому процесі учнів з інтелектуальними порушеннями (далі – учні з ІП) предмет «Географія» посідає чільне місце серед інших дисциплін. Географія входить до складу освітньої галузі «Природознавство». В силу свого змісту вона має великі корекційно-розвиткові та виховні можливості.

Методика навчання географії у загальній педагогіці висвітлена у працях С.Г. Коберніка, В.В. Коваленка, О.Я. Скура-товича, Г.Ш. Уварова та ін. У спеціальній педагогіці великого значення набули дослідження В.М. Синьова, які стали теоретико-методологічною основою навчання географії учнів з ІП. Процесу побудови змісту та навчання географії присвячені праці Л.С. Дробот, С.О. Дубовського, І.Г. Єременка, М.С. Кузнецової, В.О. Липи, В.С. Луценка, Л.К. Одинченко, В.А. Турського та ін. Проте проблема дослідження впливу географії на розвиток розумових операцій та соціалізацію старшокласників з ІП досі залишається актуальною.

Метою статті було висвітлити значення географії у розвитку учнів з інтелектуальними порушеннями.

Курс вивчення географії розрахований з 6 по 9 клас відповідно до розумового розвитку учнів з ІП. Навчальна програма з географії побудована лінійно-ступінчасто та спіраль-но-концентрично. Це означає, що спостерігається певна завершеність навчального курсу кожного класу, а з іншого – передбачено поглиблення та розширення вже набутих географічних знань і практичних умінь; повторення географічного матеріалу з метою його систематизації та узагальнення відповідно до вікових та психічних особливостей дітей з ІП.

Уроки географії мають великий потенціал у патріотичному, моральному, естетичному та екологічному вихованні учнів з ІП. До прикладу: при організації навчальних екскурсій учням організовується спостереження за об'єктами і явищами у природі, з метою з'ясування їх взаємозв'язків із середовищем залежно від сезонних змін; збір природного матеріалу рослин своєї місцевості, ознайомлення з формами земної поверхні та водоймами у найближчому оточенні. Це дозволяє реалізувати екологічний напрям виховання. Національному-патріотичному вихованню сприяють уроки в 9 класі при вивченні курсу «Географія України». А в цілому географія позитивно впливає на процес інтеграції та соціалізації дітей з особливими освітніми потребами до умов сучасного суспільства.

Великого значення набувають практичні роботи з географії. Робота з контурними картами та атласами сприяють застосуванню набутих знань та вмінь на практиці, допомагають учням краще орієнтуватися у пройденому мате-

ріалі, закріпити засвоєні знання. Тому практичним роботам вчителю потрібно виділяти більше часу та уваги. Вивчення географії нашої країни і материків розширює кругозір дітей про навколишній світ, дозволяє побачити природні та соціально-економічні явища і процеси у взаємозв'язку.

Географічний матеріал в силу свого змісту має значні можливості не тільки для навчання, але й для розвитку та корекції пізнавальної діяльності дітей з ІП: вони вчать аналізувати, порівнювати географічні об'єкти і явища, розуміти причинно-наслідкові зв'язки та залежності, спостерігати за змінами в природі. В учнів розвивається спостережливість, увага, пам'ять, логічне мислення, збагачуються уява. Робота з символічними посібниками, одним із яких є географічна карта, сприяє розвитку абстрактного мислення, просторового орієнтування. На уроках географії систематична словникова робота зорієнтована на збагачення словника учнів географічними термінами, поступове розширення лексичного запасу, розвиток умінь правильно вживати нові слова у діалогічному мовленні. Складання словесних описів явищ і об'єктів природи, географічних характеристик територій сприяє розвитку зв'язного монологічного мовлення дітей [1].

Отже, уроки географії для учнів з ІП набувають вагомого навчально-виховного та корекційно-розвиткового значення, що позитивно впливає на особистість дитини в цілому.

Стаття не висвітлює повноту ролі уроків географії у навчанні та вихованні учнів з ІП, подальшою перспективою дослідження будемо вважати у аналізі стану підбору сучасних засобів навчання з метою стимуляції активності та свідомості засвоєних знань.

Список використаних джерел:

1. Одинченко Л.К., Скиба Т.Ю. Навчальна програма з географії для 6-9 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей. Київ, 2015. 44 с.
2. Синев В.Н., Стожок Л.С. Коррекционная работа на уроках географии и естествознания. Киев, 1977.186 с.

The article covers the correction-development, educational and educational opportunities of geography lessons for pupils with intellectual disabilities.

Key words: geography, pupils with intellectual disabilities, educational process, development, correction.

Отримано: 14.11.2018

УДК 614.44

Ю. А. Михальська, кандидат психологічних наук

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ПРОФІЛАКТИКИ ЗАХВОРЮВАНOSTІ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

В Україні функціонує комплексна система профілактики, спрямована на зменшення ризику формування негативних змін стану здоров'я дітей. Найчастіше причиною хвороб дітей молодшого шкільного віку є інфекції верхніх дихальних шляхів. Найефективнішим способом профілактики є вакцинація. Також варто застосовувати засоби народної медицини.

Ключові слова: діти молодшого шкільного віку, хвороби, захворюваність, профілактика, вакцина.

Відомо, що здоров'я нації визначається рівнем здоров'я дітей та підлітків. Рівень розвитку зростаючого покоління, його фізичний та розумовий потенціал, є передумовою процвітання держави. Питання, що стосуються здо-

ров'я або хвороби, завжди актуальні в людській спільноті через їх суттєвий вплив на якість життя людини.

На жаль, надійних критеріїв для порівняння ефективності систем охорони здоров'я у різних країнах немає, тому

що тривалість життя та рівень дитячої смертності, які найбільш часто використовуються для цього, залежать від рівня життя в цілому, від особливостей харчування, умов проживання, рівня освіти населення тощо.

На тлі зменшення чисельності дитячого населення (8003281 дітей 0-17 років у 2011 р. і 7185122 у 2015 р.) залишаються високими рівні захворюваності і поширеності хвороб: захворюваність становила – 1440,09 у 2011 р. та 1274,76 у 2015 р. на 1 000 дітей відповідного віку [2, с.17-27].

Дитина розвивається за біологічними законами, що зумовлює домінування окремих процесів у різні періоди життя. Загально визнано, що стан здоров'я дитини формується до народження, під час народження і в перші роки життя, а в подальшому лише зберігається і зміцнюється. Тому стан здоров'я дітей перших років життя потребує особливої уваги медичних працівників. Наразі в Україні функціонує комплексна система профілактики, спрямована на зменшення ризику формування негативних змін стану здоров'я дітей, впроваджується система корекції і підтримки їхнього здоров'я через систему первинної медико-санітарної допомоги, здійснюється впровадження медико-організаційних технологій з доведеною ефективністю [2, с.17-27].

Найчастіше причиною хвороб дітей молодшого шкільного віку є інфекції верхніх дихальних шляхів: гостре респіраторне захворювання, гостра респіраторна вірусна інфекція, грип.

Усі заходи щодо профілактики інфекційних захворювань можна умовно поділити на дві великі групи – загальні та спеціальні. До загальних належать державні заходи, спрямовані на підвищення матеріального добробуту, поліпшення медичного забезпечення, умов відпочинку, санітарно-технічні та інші заходи. Спеціальними є профілактичні заходи, що їх проводять фахівці лікувально-профілактичних і санітарно-епідеміологічних закладів [1 с.33-40].

При інфекції верхніх дихальних шляхів відбувається повітряна передача збудників, тому запобіжними заходами є санація повітряного середовища приміщень і застосування засобів, що захищають органи дихання. Поряд із підвищенням загальної неспецифічної резистентності організму до таких заходів належить специфічна профілактика.

У системі профілактичних заходів створення несприятливості дітей до інфекційних хвороб посідає одне з найважливіших місць. Імунопрофілактика є традиційним науково обґрунтованим засобом зниження захворюваності [1 с.33-40].

Тому найефективнішим способом профілактики інфекції верхніх дихальних шляхів є вакцинація. Оптимальний час введення вакцини – початок осені (вересень–жовтень). Разом з тим, щеплення рекомендують робити і в більш пізні терміни – впродовж всього сезону інфекції. Всупереч поширеному міфу, вакцинація не ослаблює, а посилює здатність організму протистояти грипу. Імунітет після введення вакцини формується через 7-14 днів.

За рекомендацією ВООЗ для забезпечення максимального захисту від вірусів, циркуляція яких очікується саме цього сезону, щорічно змінюється штамовий склад вакцин. Усі засоби профілактики мають особливе значення для людей, що належать до груп ризику. Для цих людей інфекції верхніх дихальних шляхів становить найбільшу небезпеку, ачасна регулярна профілактика здатна врятувати життя. До групи ризику відносяться і діти молодшого шкільного віку. Проте слід пам'ятати, що профілактичні щеплення дітям проводяться з урахуванням показань та протипоказань до введення вакцини, яка є чужорідним білком для організму і може викликати досить серйозні алергічні реакції [3 с.42-48].

Ефективними, особливо у період підвищення захворюваності, фахівці відзначають наступні методи профілактики:

- повноцінне харчування з включенням вітамінів у природному вигляді: потрібно регулярно вживати достат-

ню кількість білка та вітамінів (А, С, Е, групи В), особливо вітаміну С, вони допомагають виробленню в організмі інтерферону, який вбиває віруси і мобілізує лімфоцити на боротьбу із застудою. Повноцінний білок є в м'ясі, молочних продуктах, яйцях, рибі. Обов'язково слід включити в раціон дитини сезонні свіжо віджаті соки (яблучний, морквяний, гарбузовий чи їх комбінації) та натуральні кисломолочні продукти. Живі бактерії, що містяться в останніх добре впливають на імунну систему. Вітамін С є в квашеній капусті, лимонах, апельсинах, шипшині, чорній смородині;

- загартовування та часте провітрювання приміщень: потрібно гуляти часто і практично в будь-яку погоду, за виключенням надмірно вітряної; правильно вдягати дитину, щоб вона якомога менше пітніла; слід стежити, щоб дитина достатньо пила; провітрювати приміщення, відкриваючи вікна на 10-15 хвилин потрібно кілька разів на день; в якості профілактики простудних захворювань використовується загартовування, шоправда, починати загартовування потрібно набагато раніше і стартувати з періоду абсолютного здоров'я дитини.

Високоєфективними є рекомендації загального санітарно-гігієнічного спрямування, зокрема:

- дотримання режиму дня: ще одним фактором, який послаблює імунітет, є недосипання;
- часто мити руки з милом;
- прикривати ніс та рот хустинкою (або одноразовими серветками), особливо при кашлі та чиханні;
- широко застосовувати засоби нетрадиційної (народної) медицини. Ефективним профілактичним засобом є сольові розчини. Декілька разів на день в період епідемії промивайте дитині ніс теплою підсоленою водою (1/2 чайної ложки солі на склянку теплої води). Також, можна застосовувати спеціальний спрей на основі морської води, який продається в аптеці. Звичайно, один із самих надійних способів уберегтися від застуди – це використати перевірений народний засіб – часник, який містить активні речовини (фітонциди).

Слід розуміти, що імунітет потрібно не стимулювати, а укріплювати, тому будь-яке втручання в цю складну систему, тим більше під час її розвитку та становлення, може невіправно зашкодити організму дитини. Отже, самолікування тут не доречно.

Враховуючи все вище написане, варто не забувати, що поряд із найсучаснішими засобами профілактики захворюваності дітей молодшого шкільного віку, залишаються актуальними і не менш ефективними «народні» засоби.

Список використаних джерел:

1. Голубовська О.А. Інфекційні хвороби: підручник. Київ : ВСВ «Медицина», 2012. С. 33-40
2. Моїсєнко Р.О., Дудіна О.О., Гойда Н.Г. Аналіз стану захворюваності та поширеності захворювань у дітей в Україні за період 2011-2015 роки. *Современная педиатрия*. 2017. №2. С. 17-27
3. Осіпова Н.Л. Гігієна дітей та підлітків : навчальний посібник. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друк-Сервіс», 2011. С. 42-48

Ukraine has a comprehensive prevention system aimed at reducing the risk of negative changes in the health status of children. Most often, the causes of diseases of primary school children are infections of the upper respiratory tract. The most effective method of prevention is vaccination. It is also worthwhile to use folk medicine.

Key words: children of junior school age, illness, morbidity, prophylaxis, vaccine.

Отримано: 09.11.2018

МЕТОДИКИ ДІАГНОСТУВАННЯ АДАПТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ

Праця присвячена теоретичному обґрунтуванню, актуальності, доцільності, підбору діагностичних методик, що визначають адаптивність та адаптивну компетентність.

Ключові слова: адаптація, діагностика, компетентність, методика, студент.

Постановка проблеми. Потреба держави у педагогах, здатних зайняти особистісно-гуманістичну позицію відносно учнів, висуває досить актуальну проблему підвищення їхньої професійної компетентності. Особливості соціальної ситуації вимагають нових підходів до адаптивної компетентності. Пріоритетним умінням для студента стає здатність вирішувати різноманітні соціальні ситуації – обирати варіант стандартного розв'язування проблеми чи варіант творчого, креативного пошуку відповіді.

Метою статті є сформувати комплекс діагностичних методик, які охоплюють широкий спектр критеріїв і показників, що безпосередньо чи опосередковано вказують на наявність, міру сформованості знань, умінь, навичок, особистісних якостей, які визначають адаптивність студента, у тому числі й соціальну, а також рівень сформованості соціальної та соціально-рефлексійної компетентностей.

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на високий рівень взаємозалежності рефлексійних й адаптивних процесів у структурі професійного становлення та педагогічної діяльності вчителя, диференціація за двома блоками діагностичних методик є до певної міри умовною, оскільки в контексті методик, пов'язаних з адаптаційними процесами закономірно наявні сегменти, що визначають здатність студента до аналітико-рефлексійної діяльності, у тому числі інтегруючи освітній, соціальний, життєвий простори. Так само присутня й зворотна залежність.

Для діагностики рівня сформованості готовності студентів до адаптивної, рефлексійної діяльності, соціальної рефлексії у процесі оволодіння педагогічною процесією може бути використаний наступний комплекс методів:

1. Емпіричні методи педагогічного дослідження: вивчення продуктів освітньої діяльності студентів (їхнє портфоліо) як спосіб фіксації, накопичення й оцінювання індивідуальних досягнень кожного за певний навчальний період; метод рейтингу як визначення особистісних якостей учителя загальноосвітньої школи; метод психолого-педагогічного тестування; метод анкетування.
2. Теоретичні методи педагогічного дослідження: аналіз і синтез; індукція, дедукція, традиція порівняння та класифікація; узагальнення й систематизація.
3. Математичні та статистичні методи, що застосовуються щодо доведення результативності та вірогідності педагогічного експерименту: моделювання, ранжування, рестрація, вимірювання [3].

Методики можуть бути використані для зовнішньої діагностики, яку проводить викладач, з'ясовуючи реальний стан та актуальні проблеми формування адаптивної, соціальної, соціально-рефлексійної компетентностей студентів з тим, щоб оптимізувати організацію педагогічного процесу, викладання конкретних навчальних дисциплін, визначення проблем і завдань для самостійної, дослідницької роботи та ін. Так само вони представляють цінність для самодіагностики означених компетентностей кожним студентом, визначаючи актуальний рівень їх сформованості, проєктуючи перспективи розвитку за конкретними особистісно значущими пріоритетами.

Кожна конкретна ситуація буде диктувати варіант формування відповідного комплексу методик, який найбі-

льшою мірою орієнтований на діагностику характеристик за визначеними параметрами та показниками якості.

- Анкета визначення загальної адаптивності студентів у процесі професійного становлення.
- Анкета на визначення рівня спрямованості на успіх у майбутній професійній діяльності.
- Ставлення до навчання (О. Цимбал).
- Діагностика установок «процес – результат» (О. Потьомкіна).
- Методика діагностики рівня сформованості рефлексійних умінь студентів педагогічного університету (за О. Малихіним, О. Герасимовою).
- Анкета-твір «Професійне самоусвідомлення», «Соціальне самоусвідомлення».

На думку сучасного дидакта вищої школи Р. Піонової, педагогічне емпіричне дослідження необхідно розглядати в часовому контексті (вивчати вихідний стан, переконуватися в актуальності обраного напрямку, упроваджувати формувальні дії, здійснювати правильний аналіз, уточнювати на його основі попередні трактування, категорії тощо, робити висновки); пам'ятати, що професійна підготовка в умовах закладу вищої освіти є системотвірним елементом усього процесу становлення особистості спеціаліста; брати до уваги, що джерелом розвитку особистості студента є внутрішні й зовнішні чинники, вирішальну роль у професійному становленні студента відіграють пізнання, діяльність спілкування, продуктивність професійної підготовки та результативність формувальних впливів, детерміновані активністю студента.

Висновки. Усвідомлення професійного образу майбутньої діяльності реалізує стійке, відрефлексоване ставлення суб'єкта до обраного ним способу реалізації професійних можливостей.

Отже, для діагностики рівня сформованості готовності студентів до адаптивної діяльності може бути використаний наступний комплекс методів: емпіричні методи; теоретичні методи; математичні та статистичні методи. Кожна конкретна ситуація диктує варіант формування відповідного комплексу методик.

Список використаних джерел:

1. Бондар В.І., Шапошнікова І.М., Опалюк Т.Л., Франчук Т.Й. Адаптивне навчання студентів професії вчителя: теорія і практика : монографія / за заг. ред. В.І. Бондаря. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. 308 с.
2. Топузов О.М., Малихін О.В., Опалюк Т.Л. Педагогічна майстерність: розвиток професійно-педагогічної адаптивності та соціальної рефлексії майбутнього вчителя : навч. посіб. Київ : Пед. думка, 2018. 292 с.
3. Столяренко Л.Д. Основы психологии : учеб. пособие. 7-е изд., перераб. и доп. Ростов н/Д. : Феникс, 2003. 672 с.

The work is devoted to theoretical substantiation, relevance, expediency and selection of diagnostic methods that determine adaptability and adaptive competence.

Key words: adaptation, diagnostics, competence, methodology, student.

Отримано: 15.11.2018

РОЛЬ БАТЬКІВ У ФОРМУВАННІ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ

У статті обґрунтовано вагомість участі батьків у формуванні поведінки дітей з розладами спектру аутизму та висвітлено погляди науковців щодо означеної проблеми.

Ключові слова: поведінка, сім'я, батьки, розлади спектру аутизму.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку спеціальної педагогіки та психології характеризується пошуком нових шляхів соціальної адаптації дітей з розладами спектру аутизму. Значних успіхів у подоланні поведінкових порушень у цих дітей можна досягти лише за активної участі в цьому процесі сім'ї, і передусім батьків. У зв'язку з цим, проблема ролі батьків у формуванні поведінки дитини з розладами спектру аутизму є однією з найактуальніших.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний стан спеціальної освіти в Україні характеризується поглибленою увагою вчених до вивчення проблеми аутизму. Проблему участі батьків у формуванні поведінки у дітей з порушеннями спектру аутизму у різні роки досліджували В. Башина, Е. Баєнська, Л. Вінг, А. Душка, В. Кауфман, В. Лебединський, К. Лебединська І. Мамайчук, О. Нікольська, К. Островська, М. Руттер, В. Тарасун, Д. Шульженко та ін.

Життя батьків, які мають дитину з аутистичними порушеннями, стає для них випробуванням. Дослідження К. Островської, Т. Скрипник, Г. Хворової, Д. Шульженко та ін. свідчать, що аутизм провокує більше стресів у родині, ніж інші розлади. Реакція батьків на хворобу буває різною. Одні батьки відчувають злість, почуття безсилля і провини, вони переживають шок що їхні старання марні. Інші переживають стани глибокої напруги та депресії. Зазначені емоційні реакції негативно впливають на формування поведінки у дітей.

Батькам дитини з аутизмом важливо навчитися не порівнювати свого малюка з іншими дітьми. Необхідно адекватно оцінювати реальний рівень його розвитку, особливості, орієнтуватися на динаміку досягнень дитини, а не на загально визначені вікові норми. К. Островська радить батькам орієнтуватися не на біологічний, а на інтелектуальний вік, якому відповідає дитина. О. Баєнська рекомендує оцінювати емоційний, а не біологічний вік. Дитина – це індивідуальність зі своїми інтересами та вподобаннями, тому і будувати взаємодію, навчання та виховання варто з їх урахуванням.

В. Кауфман вважає, що виховуючи аутичну дитину батьки повинні починати роботу із себе: формувати ставлення до себе, родини, дитини, до її особливостей. Він виділяє три послідовні кроки допомоги дитині з розладами спектру аутизму:

1. Батьки повинні любити свою дитину, сприймати її такою, якою вона є з усіма проявами її поведінки.
2. Батьки повинні створювати мотивацію у дитини, забезпечити їй захист та можливість опори на родину, любов до навколишнього світу, щоб сама дитина хотіла жити і діяти.
3. Батьки повинні створити програму реабілітації, відповідно до потреб і можливостей дитини.

В. Лебединський, К. Лебединська зазначали, що для попередження емоційних і поведінкових розладів дуже важливо, щоб батьки ставилися до дитини дбайливо, з великим терпінням і повагою. При цьому, в жодному випадку, не можна пригнічувати або залякувати дитину, необхідно одночасно стимулювати й організувати її активність та формувати довільну регуляцію поведінки. У дітей з розладами спектру аутизму існують особливі форми емоційної патології, при яких порушений механізм емоційно-поведінкової адаптації.

К. Островська зазначає, що передусім проблема формування поведінки у дітей з аутизмом стосується членів родин. Здебільшого родина аутистичної дитини потрапляє в ізоляцію, що супроводжується почуттям самотності. Не

зважаючи на це, родина має стати потужним двигуном у розвитку дитини.

Формулювання мети статті (постановка завдання).

Мета статті полягає у обґрунтуванні актуальності проблеми впливу батьків на формування поведінки дітей з розладами спектру аутизму. Завданням нашого дослідження є систематизація та узагальнення психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження.

В останні роки, зважаючи на впровадження інклюзивного навчання, що передбачає залучення батьків як активних учасників навчально-виховного процесу, в теорії та практиці педагогічної науки виникла необхідність активного співпраці з сім'єю. Саме з власної сім'ї дитина виносить у доросле життя перші уявлення про морально-людські цінності, норми поведінки, характер взаємовідносин між людьми. В сім'ї діти наслідують близьких, орієнтуються на їхні соціальні, моральні установки. Тому досвід соціального спілкування батьків набуває вагомого значення для розвитку дитини.

Важливість ролі батьків полягає в виборі навчального закладу та форми навчання для дітей з порушеннями спектру аутизму; прийнятті рішення щодо участі в діяльності закладу загальної освіти; зверненні до відповідних органів управління освітою з питань навчання і виховання дітей; в захисті законних інтересів дітей.

Основна роль батьків у формуванні правильної, адекватної поведінки у дітей з розладами спектру аутизму полягає в:

- розумінні внутрішнього стану дітей;
- вмінні адекватно оцінити потреби своєї дитини для зменшення поведінкових негативізмів;
- спонуканні до розвитку, активній участі в навчанні і вихованні своєї дитини;
- допомозі у формуванні адекватних взаємостосунків між усіма членами сім'ї;
- створенні комфортної для такої дитини сімейної атмосфери.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок з даного напрямку. Отже, результати нашого дослідження переконливо доводять провідну роль батьків у формуванні поведінки дітей. Перспективи дослідження полягають у розробці змісту та методів навчання батьків прийомом формування адекватної, соціально-прийнятної поведінки у дітей з розладами спектру аутизму.

Список використаних джерел:

1. Баєнская Е.Р. Помощь в воспитании детей с особым эмоциональным развитием (ранний возраст) : монография. Москва : Теревинф. 2007. 112 с.
2. Островська К. О. Духовні засади психологічної допомоги батькам аутичних дітей. *Науковий часопис: НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія*. 2011. №17. 353 с.
3. Шульженко Д.І. Основи психологічної корекції аутистичних порушень у дітей : монографія. Київ : НПУ ім. Н.П. Драгоманова: 2009. 385 с.

The article substantiates the importance of parental involvement in shaping the behavior of children with autism spectrum disorders and highlights the views of scholars on this problem.

Key words: behavior, family, parents, disorders of the spectrum of autism.

Отримано: 12.11.2018

М. М. Свідерська, аспірант

СВІДОМІСТЬ ЧИТАННЯ ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Однією з основних якостей читання є його свідомість. Вона залежить від загальної обізнаності, обсягу пам'яті та уваги, що є недорозвиненими у дітей з інтелектуальними порушеннями. У статті розкриваються способи покращення розуміння прочитаного молодшими школярами з інтелектуальними порушеннями під час навчальної діяльності.

Ключові слова: свідомість читання, молодші школярі, інтелектуальні порушення.

У навчальній діяльності учні щодня працюють із різними інформаційними текстами. Виникає потреба вміти їх прочитати і правильно зрозуміти закодовану інформацію. У дітей з інтелектуальними порушеннями (ІП) спостерігається недостатнє розуміння окремих слів та встановлення логічних зв'язків слів у реченні. Результатом цього є механічне читання без розуміння прочитаного. У повсякденному житті це стає перешкодою і ускладнює соціалізацію дітей з ІП.

Метою дослідження є теоретичний аналіз способів підвищення свідомості читання молодшими школярами з інтелектуальними порушеннями.

Розуміння прочитаного дітьми з інтелектуальними порушеннями вивчали такі науковці: Л. Вавіна, Є. Данильченко, Н. Кравець, В. Левицький, В. Петрова, М. Продан, Т. Ульянова та ін. Водночас у теорії недостатньо висвітлені особливості свідомості читання дітьми з ІП.

Для свідомого читання потрібно правильно зрозуміти усі прочитані слова, встановити їх логічний зв'язок в реченні, з'єднати речення у цілісний текст для зрозуміння його змісту. Однією з перешкод свідомості читання у дітей з ІП є обмежений словниковий запас, через що спостерігається неправильне розуміння окремих слів у реченні. Звужений обсяг пам'яті ускладнює запам'ятовування прочитаного для його подальшого цілісного сприймання. Порушення процесів аналізу та синтезу проявляється в труднощах виділення основних елементів тексту для їх подальшого логічного зв'язку. Також у дітей неформоване вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки для розуміння смислу тексту загалом [1].

В результаті порушення цілеспрямованості діяльності діти не орієнтуються у завданні, якість свідомості читання знижується, результат критично не оцінюються. При виникненні труднощів діти неадекватно на них реагують. Під час виконання завдань, зокрема, читання, учні діють за завченими схемами в незмінному вигляді, що є результатом недорозвитку гнучкості мислення [2].

Значні труднощі виникають за потреби переказати прочитаний текст, коли потрібно мислити вибірково, з чим у дітей також є проблеми. Учні з ІП можуть дати відповідь на запитання до тексту, водночас проаналізувати його, об'єднати найважливіші моменти та об'єднати їх у цілісну коротку розповідь не можуть [3].

Однією з особливостей мислення дітей з ІП є зниження свідомості читання. З'ясовано (Є. Данильченко, Т. Ульянова), що для покращення свідомості читання потрібно спеціально організоване навчання. Для початку виникає

потреба правильного проведення словникової роботи. Під час підготовки до читання тексту дітей потрібно ознайомити із новими словами та тими, які є ключовими для розуміння загального змісту. Також словникова робота може проводитися після читання тексту [2, 3].

Є. Данильченко та В. Левицький пишуть про те, що окрім труднощів розуміння слів, у молодших школярів з ІП спостерігається порушення послідовності подій під час переказу тексту. Виникає потреба зорового підкріплення у вигляді картинок, їх послідовність допомагає дітям орієнтуватися у прочитаному. Також полегшує розуміння тексту складений вчителем план, який встановлює послідовність подій [3].

Отже, свідомість читання забезпечується встановленням асоціативного зв'язку слів та зв'язку слів з певними конкретними образами дійсності. У дітей з інтелектуальними порушеннями спостерігаються значні недоліки у свідомості читання. З урахуванням цього, вони мають потребу в допомозі вчителя під час роботи над текстом. Спеціально організоване навчання із використанням описаних допоміжних засобів підвищить розуміння прочитаного учнями.

Перспективою дослідження є розробка методики роботи над свідомістю читання дітьми з інтелектуальними порушеннями молодшого шкільного віку.

Список використаних джерел:

1. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка : [підручник]. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.
2. Обучение детей с нарушениями интеллектуального развития: олигофренопедагогіка : [учеб. пособие для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений] / под ред. Б.П. Пузанова. Москва : Издательский центр «Академия», 2000. 272 с.
3. Гаврилов О.В., Липа В.О. та ін. Прикладна корекційна психопедагогіка: олигофренопедагогіка : [навч. посіб.]. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друк-Сервіс», 2014. 592 с.

In the modern world we are surrounded by a large number of signboards, advertisements, informational texts. There is a need to be able to read them and correctly understand the information that is encoded. The article reveals the peculiarities of the reading comprehension of junior pupils with intellectual disabilities.

Key words: reading comprehension, junior pupils, intellectual violations.

Отримано: 04.11.2018

О. А. Чеканська, кандидат психологічних наук,
Д. І. Куриця, кандидат психологічних наук

ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТРУКТУРИ СІМ'Ї ТА ВЗАЄМОДІЇ В НІЙ

У статті проаналізовано теоретичні підходи до вивчення психологічних особливостей сучасної сім'ї. Виявлено взаємозв'язок та взаємозалежність між різними сторонами сімейного життя. Емпірично досліджено психологічні особливості сучасних родин.

Ключові слова: сім'я, сімейне виховання, спілкування, психологія сім'ї, взаємовідносини.

Сучасна сім'я, будучи невід'ємним чинником розвитку й соціалізації будь-якої людини, у цей час перебуває в глибокій кризі. Сьогодні для неї характерні показники нестабільного суспільства: ціннісний вакуум, соціальна апатія, нігілізм і багато чого іншого. Сучасна сім'я переживає політичні й економічні потрясіння – низька матеріальна забезпеченість, безробіття, ріст інфляції, міжгендерні й політичні конфлікти, зни-

ження ролі духовних цінностей, лібералізація статевої моралі. Крім того, росте число сімей, що не зуміли адаптуватися до умов перехідного періоду, спостерігається недостатня ефективність соціальних програм відносно сім'ї [1; 5].

Ці й інші негативні явища порушують нормальне функціонування сім'ї й призводять до того, що в сучасному соціумі відбуваються складні процеси деградації сімейного

способу життя: має місце зниження престижу сім'ї, відсутня потреба молодих сімей мати в шлюбі дітей; росте число розлучень, обумовлених у ряді випадків внутрішньосімейним насильством; збільшується частка людей, що свідомо вибрали самотній як прийнятний стиль життя. Ці проблеми існують не тільки на рівні окремих регіонів, але й набувають загальнодержавного значення [3].

Безумовно, зміцнення сім'ї багато в чому залежить від її соціально-економічної, правової захищеності. Водночас причини окремих сімейних проблем часто криються в особливостях сімейного спілкування, стилі виховання, розподілу домашніх ролей або в індивідуальних характеристиках членів сім'ї, тобто мають психологічний характер [2].

У вітчизняній психології проблемами сім'ї займалися: Ю.Є. Альошина, Д.І. Водзинський, О.А. Карабанов, О.І. Кочетов, І.Н. Обозов, В.Т. Лісовський, Л.Д. Шнейдер та ін. У зарубіжній психології такими дослідниками були К. Витек, Дж. Левінджер, Р.А. Левіс, В. Сатир, Г.В. Спаніер та ін. Вирішення кризи сім'ї, проблем взаємовідносин у родині вивчали Т.В. Андреева, Т.С. Журбицька, С.В. Ковальов, І.Ю. Шилов та ін. [1; 3; 5]

Проблемою нашого суспільства є те, що сучасні батьки мають настільки ж розмите уявлення про сім'ю і способи її створення, що і їх діти. Одні з важливих питань – це благополучність родин, яка трапляється вкрай часто, перекидання домашніх обов'язків на дружину, що відображається на стосунках, різні підходи до виховання дітей у родині та ін. [4].

Теоретико-методологічний аналіз проблем сучасної сім'ї доводить їх актуальність і значущість, оскільки особливості, структура, функції сучасної родини, її вплив на формування особистості надають дуже багатий матеріал для вивчення. Стан психологічних досліджень із піднятої проблематики вказує, що сім'я є фундаментом суспільства й таким мікросередовищем, клімат якого сприяє або перешкоджає розвитку моральних і фізичних сил людини, становленню її як особистості [2].

Аналіз досліджень з поданої проблеми дозволив представити сім'ю як соціально-педагогічний інститут, елемент соціальної структури суспільства та важливий фактор виховання. Їй належить важлива роль в прискоренні економічного та соціального розвитку суспільства, у вихованні підростаючого покоління, в досягненні щастя кожною людиною. Життєдіяльність сім'ї безпосередньо пов'язана із задоволенням певних потреб її членів, які й зумовлюють різні функції сім'ї: господарсько-економічну, репродуктивну, комунікативну, виховну, рекреаційну, психологічну.

Сімейне виховання – це система виховання та освіти, що складається в умовах конкретної родини силами батьків і родичів. Ефективність виховання дітей у сім'ї залежить від її непорушного авторитету, подружньої вірності, любові до дітей і відданості обов'язку їх виховання, батьківського прикладу розподілу ролей у сім'ї, взаємовідносин чоловіка та дружини [5].

Головними особливостями сучасних сімей є: менша чисельність членів родини; менша стабільність; зменшення числа сімей, де головою є чоловік; сім'я стала менш дружньою; значно більша кількість не узаконених відносин. Серед основних проблем сучасної сім'ї виділяють такі: 1) соціально-економічні проблеми (рівень життя сім'ї, її бюджет); 2) соціально-побутові проблеми (забезпечення сім'ї житлом, умови проживання, споживчий бюджет середньостатистичної сім'ї); 3) соціально-психологічні проблеми (знайомство, вибір шлюбного партнера, шлюбно-сімейна адаптація, проблеми подружньої сумісності, сімейних конфліктів і т.д.); 4) проблеми стабільності сучасної сім'ї (стан і динаміка сімейних розлучень, причини розлучень, задоволеність шлюбом); 5) проблеми сімейного виховання (стан сімейного виховання, типи сімей за критерієм виховання, батьківські ролі); 6) проблеми сімейної групи ризику (неповні сім'ї, сім'ї, що виховують або мають у своєму складі інвалідів, багатодітні сім'ї, незаможні й бідні сім'ї).

За результатами емпіричного дослідження можемо констатувати, що кількість сімей, члени якої незадоволені шлюбом більша, ніж родин, що ним задоволені. Переважна

більшість жінок, задоволених шлюбом (80%), мають бажання спільно розділити більшість сімейних ролей без поділу їх на «жіночі» і «чоловічі». Більшість чоловіків з неблагополучних сімей вважають, що чоловік повинен матеріально забезпечувати родину (73,3%), а жінка – займатись домашніми справами. Водночас, було з'ясовано, що чим вище освіта та високооплачуваніша робота, тим менше обов'язків у сім'ї виконував обстежуваний.

Виховання дітей, організація розваг, родинної субкультури, прання і прасування одягу, приготування їжі, прибирання та похід по магазинам належить у сім'ї переважно жінці (72%). Матері більш відповідальні за родину і мають більше виховувати дітей, на відміну від чоловіків (68%). Ставлення до сімейних обов'язків як до цінності та позитивне ставлення до дітей більшою мірою виявляють жінки. Серед господарських обов'язків чоловіка лише миття посуду, виніс сміття та зустріч/проводження дитини з дитячого садочка/школи, що є значно меншим порівняно з функціональними обов'язками дружини. Активність жінки, її цілеспрямованість, схильність командувати, раціональність виявляються у зв'язку з сучасними темпами життя, адже нерідко жінці доводиться самій заробляти гроші, приймати важливі рішення, нести відповідальність та будувати кар'єру без чоловіка. Сучасні жінки порівняно з минулими роками, стали менше займатись домашніми справами.

На виховання дітей у родині впливає: емоційний клімат у сім'ї, матеріальне забезпечення, організація розваг та родинної субкультури, благополучність родини, оптимальний емоційний контакт, відсутність емоційної дистанції та надмірної концентрації уваги на дитині. Прийняття чи неприйняття дитини у родині впливає на ставлення до її невдач. Авторитарні батьки значно частіше виявляли зайву емоційну дистанцію у спілкуванні із дитиною.

Емоційний клімат у родині залежить від міри прийняття ролі господаря/господини, благополучності сім'ї та рівня зосередженості батьків на дитині. Вплив на оптимальний емоційний контакт і рівень благополучності сім'ї справляє відсутність емоційної дистанції між членами родини та надмірної концентрації уваги на дитині, достатня матеріальна забезпеченість.

На стан матеріального забезпечення родини найбільше впливають: задоволеність сексуальним партнером, ступінь зосередженості на дитині, наявність оптимального емоційного контакту та відсутність зайвої емоційної дистанції між членами родини.

Отже, отримані в ході аналізу результатів емпіричного дослідження дані дають змогу підтвердити, що в умовах сьогодення зросла частина неблагополучних сімей та переважає кількість традиційних родин, де основну частину сімейних обов'язків виконує дружина, тоді як чоловік забезпечує матеріальне благополуччя.

Список використаних джерел:

1. Андреева Т.В. Семейная психология. Санкт-Петербург : Речь, 2004. 224 с.
2. Гребенников И.В. Основы семейной жизни. Москва : Просвещение, 1991. 158 с.
3. Дружинин В.Н. Психология семи. Санкт-Петербург : Питер, 2006. 176 с.
4. Целуйко В.М. Психология современной семьи. Москва : ГИЦ Владос, 2004. 435 с.
5. Шнейдер Л.Б. Психология сім'ї і сімейних відносин. Москва : 2000. 512 с.

In the article analyzes the theoretical approaches to the study of the psychological characteristics of the modern family. Intercommunication and interdependence are educe between different parties of family life. The psychological features of modern families are empiric investigational.

Key words: family, family education, communication, psychology of family, interrelations.

Отримано: 06.11.2018

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА І ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА У ФОРМУВАННІ КОЛЕКТИВУ УЧНІВ ІНКЛЮЗИВНОГО КЛАСУ

У статті розглянуто завдання практичного психолога і соціального педагога, спрямовані на формування колективу учнів інклюзивного класу. Висвітлено орієнтовну тематику форм методичної роботи з метою включення дитини з особливими освітніми потребами у колектив класу.

Ключові слова: практичний психолог, соціальний педагог, колектив, учні інклюзивного класу.

Однією з важливих умов забезпечення ефективності інклюзивної освіти є формування позитивних взаємин дітей з особливими освітніми потребами (далі – ООП) з однолітками з типовим розвитком. На жаль, на часі проблема формування колективу учнів інклюзивного класу не втрачає своєї актуальності. Причин виникнення проблем у налагодженні стосунків дітей з особливостями психофізичного розвитку з ровесниками є досить багато, зокрема, моральна і психологічна неготовність дітей з типовим розвитком і учнів з ООП до спільного навчання; методична, психологічна і когнітивна некомпетентність вчителів, які працюють в інклюзивному класі; негативне ставлення батьків учнів з типовим розвитком до інклюзивного навчання; індивідуальні особливості психофізичного розвитку дітей з ООП тощо.

Вивченню проблем інклюзивної освіти присвячено праці В. Бондаря, О. Віннікової, Е. Даніелса, В. Засенка, Т. Ілляшенко, А. Колупасової, А. Конопольової, Т. Лещинської, Дж. Лупарта, М. Малофєєва, М. Матвєєвої, С. Миронової, В. Олешкевича, В. Синьова, К. Стаффорда, В. Тарасун, В. Трофімової, Bunch, J. Deppeler, D. Harvey, Karagiannis, T. Loreman, Peck, Rioux, Stainback, Staub, Strully, Valeo та ін.

Значна роль у становленні і розвитку позитивних особистісних взаємин в інклюзивному класі належить психологічній службі закладу, зокрема, соціальному педагогу і практичному психологу. В умовах інклюзивної освіти одними із завдань соціального педагога є: соціалізація дитини з особливостями психофізичного розвитку, адаптація її у новому колективі; надання рекомендацій учасникам освітнього процесу щодо шляхів ефективної інтеграції дитини з ООП у колектив однолітків; формування позитивного мікроклімату в дитячому колективі; подолання особистісних, міжособистісних конфліктів [2].

Практичний психолог у закладі загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням повинен супроводжувати дитину з особливостями психофізичного розвитку; надавати рекомендації, консультації та методичну допомогу педагогічним працівникам у роботі з дитиною з ООП; проводити консультативну роботу з батьками дитини з ООП, а також просвітницьку роботу щодо формування психологічної готовності в учасників освітнього процесу до взаємодії в інклюзивному середовищі [2].

Співпраця практичного психолога і соціального педагога з класними керівниками, вчителями-предметниками може здійснюватись у процесі методичної роботи за допомогою різних форм, наприклад, консультацій, виступів на педагогічних радах, методичних об'єднаннях, семінарах-практикумах тощо.

Наведемо орієнтовну тематику форм методичної роботи.

Доцільними є консультації практичного психолога з класними керівниками на теми: «Соціальний статус учня з особливостями психофізичного розвитку в інклюзивному класі», «Шляхи включення дитини з ООП у колектив інклюзивного класу», «Лідер класу та його роль у становленні системи міжособистісних стосунків», «Формування готовності учнів з типовим розвитком до приходу у клас дитини з особливостями психофізичного розвитку», «Соціально-психологічні особливості розвитку особистості дитини з ООП (залежно від категорії порушення учня)», «Вплив порушень емоційно-вольової сфери учнів з ООП на адаптацію в інклюзивному класі», «Причини несприятливого становища учня з ООП у класі».

Також корисними будуть консультації практичного психолога з батьками дітей з ООП на теми: «Характеристика типів неправильного сімейного виховання дітей з ООП», «Роль батьків у налагодженні дружніх стосунків їхньої дитини з однокласниками». Ефективною формою роботи з вчите-

лями-предметниками є семінари-практикуми, присвячені проблемам інклюзивної освіти. Практичному психологу доцільно підготувати виступи на семінарах на такі теми: «Співпраця фахівців психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП як важлива умова формування колективу учнів інклюзивного класу», «Вплив індивідуальних особливостей дітей з ООП на формування колективу інклюзивного класу», «Створення «ситуації успіху» у навчально-виховній роботі з учнем з ООП як умова формування позитивних взаємин дітей інклюзивного класу».

На методичному об'єднанні класних керівників практичному психологу можна виступити з доповідями на теми: «Місце школяра з ООП у системі колективних стосунків інклюзивного класу», «Умови забезпечення сприятливого навчально-виховного середовища», а на педагогу підготувати виступи на теми: «Психологічна готовність суб'єктів навчально-виховного процесу до включення дитини з ООП у колектив інклюзивного класу», «Ставлення вчителів до дітей з ООП як чинник формування колективу інклюзивного класу».

Соціальний педагог може надати консультацію класному керівнику на тему: «Організація позакласної роботи в інклюзивному класі, спрямованої на згуртування учнів». А з вчителями-предметниками обговорити наступні питання: «Стереотипи у ставленні до дітей з ООП», «Шляхи підготовки батьків школярів з типовим розвитком до спільного навчання їхньої дитини з учнем з ООП», «Інклюзивна освіта як умова соціалізації школярів з ООП у процесі навчально-виховної роботи».

Доцільним також буде виступ соціального педагога на батьківських зборах на тему: «Роль батьків у формуванні позитивних взаємин школярів інклюзивного класу».

Звичайно, зусиль лише практичного психолога і соціального педагога буде недостатньо для забезпечення сприятливого соціально-психологічного клімату у класному колективі, включення дитини з ООП у систему міжособистісних стосунків школярів, оскільки запорукою успіху є командна взаємодія всіх учасників психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП, спрямована на формування колективу учнів інклюзивного класу.

Перспективним напрямком нашого дослідження є вивчення ролі інших учасників мультидисциплінарної команди у формуванні позитивних стосунків школярів інклюзивного класу.

Список використаних джерел:

1. Наказ Міністерства освіти і науки України від 22 травня 2018 р. № 509 «Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України». URL: <https://drive.google.com/file/d/1kX--tmR5YnW0QmzB1WatXdudf0ufMM2hB/view>.
2. Наказ Міністерства освіти і науки України від 08 червня 2018 р. №609 «Про затвердження Примірнього положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти». URL: https://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/61107.
3. Чопік О.В. Формування взаємин дітей з вадами опорно-рухового апарату із здоровими ровесниками в умовах інклюзивного навчання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. Київ, 2013. 247 с.

The tasks of the practical psychologist and social teacher, aimed at forming of pupils' collective of the inclusive class have been considered in the article. The approximate themes of forms of methodical work for inclusion a child with special educational needs in the collective of the class have been indicated.

Key words: practical psychologist, social pedagogue, collective, pupils of the inclusive class.

Отримано: 08.11.2018

РОЛЬ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОЇ МІСЬКОЇ ДМШ ІМЕНІ ФАДЕЯ ГАНІЦЬКОГО У ФОРМУВАННІ МУЗИЧНО-ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ТА РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ НА ПОДІЛЛІ

У статті визначено роль у розвитку культури, академічного мистецтва та духовно-морального виховання на Поділлі Кам'янець-Подільської міської дитячої музичної школи імені Ф. Ганіцького від заснування до сьогодення. Описано історію створення музичної школи в м. Кам'янці-Подільському професором Ф. Ганіцьким та основні завдання і принципи роботи колективу школи в напрямку розвитку академічної музичної освіти в Україні.

Ключові слова: музично-професійна освіта, навчальний заклад, професор Фадей Ганіцький, виховання, освітній процес, академічне мистецтво.

У процесі інтеграції України до загальноєвропейсько-го співтовариства проблема формування духовно-моральних цінностей підрастаючого покоління є надзвичайно актуальною. На сучасне молоде покоління очевидним є вплив різних факторів, деякі з яких є відірваними від загальнолюдських духовно-моральних цінностей. Тому сучасний педагог повинен звернутися до виховного досвіду, моралі та духовних принципів українського народу.

Безперечно, духовно-моральний розвиток учнівської молоді належить до національних інтересів та пріоритетів нашої держави. Завдання педагогічного колективу міської дитячої музичної школи імені Ф. Ганіцького – навчити дитину взаємодіяти на основі моральних цінностей у гармонії з іншими людьми, собою, світом навколо себе. Така модель освіти має базуватися на засадах демократизму та гуманізму і сприяти створенню умов для особистісного розвитку, самореалізації людини. В сучасних умовах роль навчального закладу у формуванні ціннісно-орієнтованої, морально-духовної особистості є надзвичайно важливою.

Дослідженням академічної музичної освіти та духовно-морального виховання в Україні здійснюють філософи, психологи і педагоги, безпосередньо чи опосередковано розкриваючи різноманітні аспекти формування музично-професійних якостей та духовно-моральних цінностей учнівської молоді.

Зокрема психологічні основи формування духовно-морально цінностей учнівської молоді розкриваються у працях І. Беха, М. Боришевського, С. Бубнова, П. Ігнатенко, В. Москальця, В. Ядова; педагогічні основи виховання у дітей духовно-морально цінностей українського народу розкрито в роботах О. Вишневської, В. Оржеховської, Л. Повалій, Ю. Руденка, М. Стельмаховича, В. Сухомлинського, О. Сухомлинської, К. Чорної; духовний розвиток особистості є предметом досліджень у вітчизняній педагогіці та психології у працях І. Беха, М. Бердяєва, М. Боришевського Л. Виготського, І. Язюна, М. Савчина, Е. Помиткіна, С. Яремчука, С. Ярмусь; питання виховання моральної відповідальності учнів розглядалося в дослідженнях А. Петровського, М. Ярошевського, М. Савчина; питаннями історії заснування та розвитку Кам'янець-Подільської музичної школи та її місцем в культурно-освітницькому розвитку Поділля А. Гольдман, В. Іванов, Т. Сис, С. Шкурко, В. Присяний.

Метою статті є дослідження проблеми формування духовно-моральних цінностей підрастаючого покоління в сучасному закладі мистецтва; вивчення історії заснування, розвитку та впливу Кам'янець-Подільської музичної школи на формування професійної музичної освіти на Поділлі.

Педагогічна наука розглядає проблему духовно-морального виховання підрастаючого покоління як одну з провідних, адже те, як людина визначає цінності, усвідомлює свою сутність, істотно впливає на всю її життєдіяльність. Ура-

ховуючи думки вчених, відзначаємо, що духовність – це моральна культура людства, а відродження духовності пов'язане із поверненням до традиційних духовних цінностей народу [4].

Зазвичай, моральне виховання здійснюється сім'єю як формування любові до рідної землі, свого народу, культури та мови, виховання гуманних почуттів, доброзичливості та приязні до людей, потреби надавати їм безкорисливу посильну допомогу, розвиток розумних потреб, культури споживання, свідомої дисципліни, бажання працювати задля розквіту держави, відповідального й бережливого ставлення до праці та її результатів, здатності до прояву почуттів сорому та власної гідності, непримиренності до аморальних учинків людей, нетерпимого ставлення до порушників соціально-етичних норм і правил поведінки. Кожна сім'я може створити свій осередок духовності: знайомитися з відповідною літературою, відзначати національні та християнські свята, традиції, обряди тощо [4].

Українська народна педагогіка накопичила цінний досвід морально-етичного виховання молоді, що виражається в повазі до батьків і старших, до сімейних і громадських обов'язків, працелюбстві, доброзичливості, ширості, чуйності, взаємодопомозі. Традиції українського національного виховання молоді – народні чесноти, норми християнської моралі, національної честі і громадянської гідності, милосердя і чуйності – класичні, а тому завжди актуальні.

Найбільш вдалим віковим періодом для формування ціннісних орієнтацій є молодший підлітковий вік, коли формується свідоме ставлення до себе як до члена суспільства. Саме в цей період поряд із сім'єю важливим є виховний процес у закладі освіти. Він повинен формувати в учнів загальнолюдські норми гуманістичної моралі: добро, взаєморозуміння, милосердя, впевненість у можливостях, а також допомагати усвідомити, що моральні цінності становлять основу. Педагог повинен сприяти розумінню вихованнями сутності моралі й моральності, цінностей та ідеалів, етичних норм поведінки українців.

В умовах закладу освіти духовно-моральне виховання учнівської молоді реалізувати потрібно щоденно, використовуючи різні засоби, форми та методи. Саме над цим поряд із іншими закладами освіти працює Кам'янець-Подільська міська дитяча музична школа імені Ф. Ганіцького. Щоб краще зрозуміти підходи до роботи школи необхідно звернутися до історії її заснування та подальшого розвитку.

У 1903 році на запрошення місцевих музикантів у місто Кам'янець-Подільський приїздить композитор, диригент, педагог, скрипаль, випускник Віденської консерваторії та Берлінської академії музики Фадей Деонисович Ганіцький. Його вражає провінційна атмосфера, вбоге життя міста і разом з тим краса і багатство українського фольклору. Він вирішує присвятити себе розвитку української культури, просвітницькій діяльності в народному середовищі.

Долаючи багато численні труднощі та перепони Ф. Ганіцький відкриває в 1903 музичну школу в Кам'янці-Подільському. Ось як охарактеризувала газета «Київские ведомости» перші його кроки через рік після відкриття школи: «Ф. Ганіцький зустрів багато перепон з боку місцевої публіки. Одна частина її заважала йому пасивно насміхаючись, інша активно – шляхом різних інсинуацій... Деякі викладачі покинули його і ненависний їм Кам'янець, не в змозі витримати дикості місцевих звичаїв». Коли ж відбулися перші виступи учнів школи, кам'янчани змінили думку про неї на краще. Ті ж «Київские ведомости» відзначили, що місцева публіка не тільки перестала з посмішкою дивитись на місцеву музичну школу, а й навіть ставитись до неї з увагою й довірою [2].

Діяльність школи мала відверто демократичний характер. Найбідніші учні з гарними музичними здібностями навчалися безкоштовно. Довелося докласти багато зусиль, щоби створити колектив викладачів, котрі б самовіддано служили музично-освітній справі. В першій рік у школі навчалось 60 учнів, в 1904 році 70 учнів, 1905 році 131 учень, а в наступному 1906 році вже 141 учень [1, с.12].

Дирекція школи часто влаштовувала учнівські концерти. Перший відбувся вже через три місяці після відкриття. Концерти мали не лише естетичне та морально-виховне значення, а й благодійне. Прибутки з них переводились на потреби бідних учнів та вчителів. Так, усі кошти з двох симфонічних концертів Ф. Ганіцького (відбулися в міському театрі) та камерного концерту (в міському клубі) було передано кам'янському товариству бідності. Відомо, що лише за три роки існування школи допомога від її концертів складала шість тисяч карбованців. Ось як писала про це місцева преса: «Глядачі мали перед собою не учнів, а справжніх артистів і приймала їх дуже тепло, вітаючи в їх лиці директора школи Ф. Ганіцького, зумівшого за такий короткий час сформувати талановитих виконавців» [1, с.16]. Таким чином школа Ганіцького дістала загальне визнання і стала одним із визначних культурних центрів Подільського краю.

Завдяки високому рівню викладання в школі, багато хто з її випускників були готові для продовження навчання в провідних музичних навчальних закладах Європи. За час свого існування Кам'янець-Подільська музична школа підготувала велику кількість високопрофесійних виконавців, викладачів та музичних діячів, та випустила понад 4000 випускників.

Вихованій на кращих зразках європейської музично-педагогічної школи 19 століття Ф. Ганіцький закладе фундамент справжньої професійної музичної освіти на Поділлі, став засновником високого культурно-освітницького виховання людини засобами музики.

І сьогодні Кам'янець-Подільська міська дитяча музична, яка з гордістю носить ім'я професора Ф. Ганіцького,

залишається культурно-освітницьким осередком на Поділлі та продовжує славні традиції свого засновника.

Отже, проблема формування в підростаючого покоління духовності й моралі на сьогодні надзвичайно важлива й актуальна. І незважаючи на дослідження цієї проблеми, вона ще потребує значних наукових досліджень.

Духовно-моральне виховання молоді є цілісним процесом засвоєння моральних норм і правил, розвитку моральних мотивів і навичок поведінки. На формування духовності та моральності особистості мають вплив суспільство, сім'я як соціальний інститут і заклади освіти.

Провідним завданням Кам'янець-Подільської міської дитячої музичної школи імені Ф. Ганіцького є розвиток особистості, зокрема й духовно багатой та національно свідомой. Це досягається багатьма засобами, зокрема й засобами музики. Школа, продовжуючи славні традиції свого засновника, активно працює в цьому напрямку вже понад 115 років.

Список використаних джерел:

1. Іванов В. Ф. Тадеуш Ганицький : монографія. Вінниця : ВМГО «Розвиток», 2007. С. 11-38.
2. Гольдман А. Музична школа Ф.Д. Ганіцького (1903-1913) : монографія. Кам'янець-Подільський: 1913. С. 6-15.
3. Богуш А.М. Дефініції «духовність» і «моральність» в аспекті національного виховання в Україні. *Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах* : збірник наукових праць. Київ, 2000. Кн. 1. С. 18-23.
4. Плівчук К.В. Духовно-моральне виховання учнівської молоді як умова ціннісного становлення особистості : навч. посіб. Київ : 2009. С. 2-7.
5. Вишневецький О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навчальний посібник: 3-тє вид., доопрац. і доп. Київ : Знання, 2008. 566 с.
6. Сухомлинський В.О. Сто порад учителів: Вибрані твори в 5 т. Київ : Радянська школа, 1976. Т. 2. 670 с.
7. Яремчук С.В. Проблема духовності в процесі професійної підготовки майбутніх педагогів: *Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка Національної АПН України* / за ред. С.Д. Максименка. Київ, 2012. Т. XIV. Ч.1. С. 397-404.

The article is worded role in the development of culture, art and academic spiritual and moral education on the tail Kamenetz-Podolsk City Children Music School. F. Hanitskoho, from the foundation to the present.

Key words. Music-professional education, educational institution, professor Fadey Ganitsky, upbringing, educational process, academic art.

Отримано: 07.11.2018

УДК 37:7:008(477.43-21)«19»

А. Г. Бренюк, кандидат мистецтвознавства

ХУДОЖНЯ ОСВІТА КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО В ХХ СТОЛІТТІ

У статті коротко висвітлені умови створення та особливості розвитку художньої освіти Кам'янця-Подільського в ХХ столітті.

Ключові слова: освіта, мистецтво, педагогіка, культура.

Художня освіта – це сукупність теоретичних і практичних надбань, світоглядних позицій в галузі образотворчого мистецтва, які можуть бути використані у процесі підготовки художників-педагогів, художників, митців-ремісників і найголовніше – нового покоління людей, здатних творчо мислити і в майбутньому передавати свій досвід нащадкам [1, с.8].

Значні досягнення в цій галузі напрацювали педагоги і митці Кам'янця-Подільського ХХ ст., яким вдалося сформулювати на теренах міста регіональну художньо-педагогічну школу, творчі досягнення якої стали відомими далеко за межами не лише рідного краю, а й України.

Проблема розвитку художньої освіти в Кам'янці-Подільському узагальнено висвітлена в науково-популярному виданні «Художня школа від учора до сьогодні: до 100-річчя художньої освіти на Поділлі» [3], а також ґрунтовній праці Р. Шмагало «Мистецька освіта в Україні середини XIX – середини ХХ ст.: структурування, методологія, художні пози-

ції» [4]. Один з підрозділів монографії Р. Шмагало присвячений Кам'янець-Подільському мистецько-освітньому осередку, представленому діяльністю художньо-промислової школи. Дотично до попередніх праць є і стаття О. Попика «Мистецька освіта на Хмельниччині» [2].

Автор статті має на меті акцентувати увагу на основних локаціях та характерних напрямках Кам'янець-Подільської художньо-педагогічної освіти ХХ ст.

Мистецько-освітній рух на теренах Кам'янеччини на початку ХХ ст. протікав під знаком актуалізації художньо-промислової освіти. Перебудова освіти у сфері образотворчого мистецтва до 1917 р. тут була переважно ініціативною художньої інтелігенції, старанням якої створювалися навчальні заклади [4, с.140].

Одним з перших навчальних осередків на Поділлі, що давав художньо-ремісничу освіту й сприяв розвитку місцевих народних промислів, зокрема гончарства, була Кам'я-

нець-Подільська художньо-промислова школа. Виникнення цього освітнього закладу в тодішній провінції царської Росії стало можливим завдяки зусиллям українського художника-передвижника В. Розвадовського. У 1905 р. В. Розвадовський влаштував виставку своїх картин у Кам'янці-Подільському; в тому ж році він звернувся в Імператорську Академію мистецтв з проханням про відкриття художньої школи для сільських дітей. Художні класи почали працювати з 1905 р., очолював школу сам В. Розвадовський [4, с.133].

Великою заслугою школи стала її красназнавча робота і використання в навчальному процесі зразків й матеріалів народної творчості. Різностороння діяльність В. Розвадовського, розгорнута на тлі мистецького закладу, є не лише яскравою сторінкою в розвитку мистецької освіти Кам'янця-Подільського, а й свідчить про вагомий внесок художника в культурне життя краю початку ХХ ст.

Загальне зростання інтересу до національних цінностей по всій Україні сприяло подальшому розвитку художньої освіти й в Кам'янці-Подільському. Вагомий, неocenний внесок тут був зроблений мистецтвознавцем, художником, педагогом В. Гагенмейстером, який став наступником В. Розвадовського у 1916 р. За часів його керування школа не лише збереглася як навчальний заклад, а й стала важливим культурним осередком, в якому поряд із навчанням велася інтенсивна культурологічна й науково-дослідна робота.

Упродовж усієї своєї діяльності художньо-промислова школа формувала навчальний процес і програми відповідно до свого призначення – розвиток місцевих народних промислів і вдосконалення мистецького та технічного рівня створюваних виробів. Творчий шлях школи завершив хронологічний розвиток художньо-промислової освіти у східних областях України на початку ХХ ст. Він став яскравим відзеркаленням процесів, пов'язаних із становленням українського професійного декоративно-прикладного мистецтва [4, с.139].

Школа, навколо якої групувалося художнє життя краю, її кадри та активна діяльність стали гарним фундаментом і для відкриття в новоствореному першому українському державному університеті мистецьких кафедр. Вихованець художньо-промислової школи К. Широцький, один з найвизначніших вчених-українознавців того часу, виконував обов'язки професора кафедри українського мистецтва. Кафедру світового мистецтва очолював Ю. Сіцінський, якого з школою пов'язували красназнавчі справи [2, с.3]. З 1919 по 1933 рр. історію світового мистецтва в університеті викладав В. Гагенмейстер.

У першій половині ХХ ст. художнє життя Кам'янеччини розвивалося в контексті загальних культурно-освітніх процесів. Митці, які творили на Поділлі у зазначений період, не тільки брали активну участь в культурній діяльності осередку, але й були провідними педагогами освітніх художніх закладів. На Кам'янеччині впродовж 1908-1922 рр. в різний час у промисловій школі працювали В. Розвадовський та М. Рот, художник-графік В. Гагенмейстер, художник-авангардист О. Грен, художники М. Добровольський, І. Захаров, О. Адамович, Г. Журман та багато ін. У 1910-х рр. в Кам'янець-Подільській чоловічій гімназії викладав каліграфію та малювання відомий український живописець Д. Жудін.

Важливою подією для міста стало відкриття в 1969 р. дитячої художньої школи. У різні роки в школі працювали Д. Брик, З. Гайх, С. Кукуруза, А. Данилюк, О. Брензей, Л. Заярна, В. Бурдейний, К. Дегтяр, І. Кляпетура та інші художники-педагоги, які від самого початку існування школи націлювали свої сили, знання та ентузіазм на створення такого творчого середовища, в якому б гармонійно поєднувалися і художня освіта, і естетичне виховання.

Програмними завданнями школи стали навчання основи образотворчого мистецтва, розвиток духовних якостей і виховання естетичних цінностей з використанням як традиційних, так і новаторських методів і форм. Розвиваючи уяву, творче мислення та зорову пам'ять, викладачі школи використовували у педагогічному процесі розмаїття художніх технік і матеріалів: ліплення з глини, різьблення по м'якому місцевому каменю, гравірування по лінолеумі, ткацтво, розпис, витинанку [3, с.10].

Невід'ємною частиною навчального плану була літня пленерна практика, одним з основних завдань якої було

усвідомлення учнями глибини та своєрідності історико-культурної спадщини міста. Підсумком творчої праці на пленері були звітні та тематичні виставки, які регулярно влаштовувалися у виставкових залах міста й області. Особливим різновидом таких виставок стали традиційні вернісажі учнів дитячої художньої школи просто неба під час щорічних міських свят і фестивалів.

З 1986 р. бере свій початок історія спеціальності «Образотворче мистецтво» при Кам'янець-Подільському державному університеті. На той час було недостатньо кваліфікованих вчителів образотворчого мистецтва в школах області. Тому назріла потреба підвищення якості викладання художніх дисциплін і забезпечення навчального процесу саме художниками-педагогами. Спочатку підготовку фахівців здійснювали викладачі Л. Бондар, М. Гуменюк та В. Донець, які були членами кафедри природознавства та математики. В різні роки на спеціальності «Образотворче мистецтво» викладали кваліфіковані художники-педагоги О. Брензей, З. Гайх, А. Фесенко, Т. Щербина, Ю. Юрчик.

З 1988 р. міністерські програми адаптовано до спеціфіки спеціальності, підготовлено нові курси, обладнано спеціальні аудиторії з рисунку, живопису, скульптури, історії та методики викладання образотворчого мистецтва. Паралельно створювалися фонди гіпсів, натюрмортний, творчих робіт студентів. У 1990 р. викладачем предметів образотворчого циклу став випускник Львівського поліграфічного інституту М. Гуменюк, у 1992 р. – кандидат мистецтвознавства, доцент Н. Урсу, а у 1999 р. член Спілки художників України Б. Негода [3, с.31].

Відкриття в університеті образотворчої спеціальності стало важливим доповненням до розвитку художньої освіти не лише на Кам'янеччині, але й на Поділлі і зайняло вагомий нішу в художньому житті краю наприкінці ХХ ст.

У вересні 1990 р. в місті відбулося відкриття школи мистецтв № 9, до складу якої ввійшло художнє відділення. З самого початку в школі були закладені власні традиції. Насамперед, це активна участь учнів в оформленні художніми роботами класних приміщень, вестибюля та коридорів школи. Дані виставки регулярно змінювалися, поповнюючись новими мистецькими творами.

В 1991 р. спеціальність «Образотворче мистецтво» було засновано при Кам'янець-Подільському училищі культури. Одним з ініціаторів відкриття спеціальності став художник, мистецтвознавець А. Фесенко. Поряд з предметами образотворчого циклу, важливе місце в навчальному процесі займало й вивчення та освоєння різних прикладних технік: ткацтва, вишивки, розпису, ручного плетіння та аплікації.

1991 р. при школі-комплексі № 17 в місті була відкрита дитяча школа мистецтв № 1. З 1996 р. школа почала функціонувати як окремий мистецький навчальний заклад, в склад якого ввійшли художній, хореографічний, музичний та вокально-хоровий відділи.

Першим професійно-технічним училищем у місті став Кам'янець-Подільський професійний художній лицей, заснований у 1994 р. Основним спрямуванням закладу стала підготовка спеціалістів з художньої вишивки, різьби по дереву, художнього ткацтва та килимарства. У 1999 р. в училищі було відкрито ще одну спеціальність мистецького профілю – виконавець художньо-оформлюваних робіт.

Таким чином, художню освіту на теренах Кам'янця-Подільського не можна назвати випадковим локальним явищем. Вона є наслідком давніх художніх традицій краю, що беруть свій початок з рисувальних класів В. Розвадовського. Мистецькі заклади різних рівнів і напрямів були нерозривно пов'язані з національними регіональними традиціями та водночас вбирали в себе провідні європейські тенденції.

Розвиток художньої освіти в Кам'янці-Подільському, що іноді відбувався в складних соціально-історичних і культурно-педагогічних умовах, завжди супроводжувався національно-культурним відродженням краю, потребою формування власної системи художньої освіти та підготовки кваліфікованих кадрів для цієї галузі. Успіхи кам'янчан в розвитку національної освіти і культури ХХ ст. стали можливими завдяки тому, що на арену суспільно-культурного життя краю вийшла нова, світська інтелігенція, зокрема художни-

ки, які ґрунтовно вивчали, розвивали і пропагували українське мистецтво в усіх його проявах і напрямках.

Список використаних джерел:

1. Волинська О.С. Розвиток художньої освіти в Галичині у другій половині XIX – початку XX століття : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Тернопіль, 2008. 25 с.
2. Попик О.І. Мистецька освіта Хмельниччини. *Вісник Української Академії державного управління при Президенті України*. Київ : УАДУ, 2001. №2. Ч. I. С. 271-272.

3. Художня школа від учора до сьогодні : до 100-річчя художньої освіти на Поділлі. Кам'янець-Подільський : ПП «ВІТА», 2006. 36 с. : іл.
4. Шамагалю Р.Т. Мистецька освіта в Україні середини XIX – середини XX ст.: структурування, методологія, художні позиції. Львів : Укр. технології, 2005. 528 с. : іл.

The article briefly describes the conditions of creation and features of the development of artistic education of Kamyanets-Podilsky in the twentieth century.

Key words: education, art, pedagogies, culture.

Отримано: 12.11.2018

УДК 069:008(063)

О. В. Бучачий, асистент

МЕТОДИ РЕСТАВРАЦІЇ СТАРОГО ЛАКОВОГО ПОКРИТТЯ

У статті описуються основні методи реставрації та регенерації старого лакового покриття. Основні характеристики старого лакового покриття на прикладі використання у станковому олійному живописі.

Ключові слова: старий поживклий лак, лакова плівка, органічні лаки, видалення, потоншення, регенерація, консервація, реставрація.

У станковому олійному живописі широке застосування мають органічні лаки. Лаків захисні покриття фарбового шару з часом змінюються. По-перше, всі олії і смоли, що використовувалися для таких покриттів, поступово набувають жовто-коричневого відтінку, що змінює колорит творів живопису. По-друге, нерівномірно нанесене лакове покриття в місцях потовщень фарбового шару може деформуватися – зібратися вузлами або розтріскатися. По-третє, лакова плівка може кристалізуватися і втратити прозорість – помутніти або побіліти [1].

Покривні лаки змінюють свій стан під впливом атмосферних умов – підвищення вологості або її коливань. Більшість смол схильні до дії вологості, і лакова плівка, що є свого роду захисним шаром, може втрачати свою прозорість від втрати зв'язку частинок лаку між собою. Лак, як кажуть, «сліпне». Починається це зазвичай з його посиніння, особливо помітного при розгляданні картини збоку. Процес посиніння поступово переходить в побіління, від якого лак робиться абсолютно непрозорим, що закриває білою пеленою живопис. Побіління може проходити і прискорено при потраплянні вологи безпосередньо на лакове покриття. Надалі, частки смоли ще більш втрачають зв'язок між собою, і лакова плівка, перетворюючись в порошок, обсіпається.

Пожовтіння лакової плівки викликається як окисленням, так і ультрафіолетовими променями. Лаки, які затримують ультрафіолетові промені, сильно жовтіють, бо під впливом цих променів вони частково розкладаються. Під впливом ультрафіолетових променів багато штучних смол деполімеризуються на світлі.

Розкладання та поживтіння лаку може відбуватися одночасно на всій площі картини, але частіше захоплює лише окремі ділянки. Незалежно від того, яким шляхом відбулося побіління лаку – від природного старіння, від несприятливих умов зберігання або в процесі реставрації, – для подальшої реставраційної роботи – збереження, потоншення або видалення старого лаку – його необхідно регенерувати. До середини XIX століття регенерації не проводилося.

У 1863 р. німецький хімік професор Макс Петенкоффер (1818-1901) запропонував свій метод регенерації лаку. Впливаючи на нього парами спирту, Петенкоффер домігся відновлення молекулярних зв'язків і таким чином повернув покривному лаку прозорість.

У 1950-х рр. американська дослідниця Е. Джонс вивчила механізм впливу парів розчинників на лакові плівки і описала прийоми регенерації сумішами розчинників. Свій метод Джонс назвала «реформінг», підкреслюючи відмінність його від регенерації Петенкоффера [2, с.125-126].

Розрізняють три види роботи з покривною лаковою плівкою:

- регенерація;
- видалення;
- потоншення.

Який з цих видів доцільно застосувати в кожному конкретному випадку, встановлює Реставраційна комісія або Вчена рада. Підставою для такого рішення є результат дослідження стану збереження і ступеня старіння лакової плівки, а також стану збереження авторського живопису.

Ступінь поживтіння і потемніння лаку визначається звичайним оглядом при природному освітленні. Переглядом люмінесценції лаку в фільтрованих ультрафіолетових променях визначається рівномірність плівки та ступінь її старіння. Чим старіший лак, тим інтенсивніше його світіння.

При дослідженні лаку, крім перегляду в ультрафіолетових променях, широко користуються хімічним якісним аналізом. Незалежно від того, чи був зроблений попередній хімічний аналіз лаку або з яких-небудь причин його не робили, у всіх випадках без винятку видалення, вирівнювання або потоншення лаку починають з проби. За допомогою проби визначають, якою сумішшю речовин, яким методом і до якої міри слід видалити, чи потоншити лак.

Розчинник підбирається безпосередньо на самому експонаті дослідним шляхом з урахуванням даних хімічного аналізу, якщо такий проводився. Для видалення, вирівнювання і потоншення лаку не існує універсального розчинника. Кожна картина, а іноді частина картини вимагає різних засобів.

Картину закріплюють на мольберті або кладуть на стіл. Беруть невеликий тампон з гігроскопічної вати, помірно змочений пробним розчинником, і злегка протирають ним обрану ділянку картини. Слідом за цим ділянку обробляють тампоном, просоченим розчинником. На картинах з фактурним живописом лак з поглиблень вибирають тампоном, намотаним на загострений держак пензлика, а іноді й скальпелем. Суміш підбирають на невідповідальних ділянках живопису. Розмір пробних ділянок 0,3-0,5 см². У тому випадку, коли доводиться мати справу з олійними лаками твердих смол, застосовують більш сильні органічні розчинники: ацетон, ізопропиловий спирт, амілацетат, толуол, бензол та інші, а частіше суміші з них.

Необхідність видалення старого потемнілого реставраційного лаку викликана наступними причинами:

1. Зміна кольору лаку або наявність реставраційного спеціально підфарбованого лаку, що спотворює авторський загальний колорит картини, а іноді приховує деталі, малюнок і моделювання.
2. Зміна кольору тонувань, що порушують художнє сприйняття картини, якщо вони лежать в глибині лакових шарів.
3. Наявність записів, що заходять на авторський живопис.
4. Наявність підлакового забруднення живопису.
5. Наявність втрат авторського живопису, коли підганяти ретуш під загальний тон поживклого лаку неприпустимо.

Робота з видалення лаку ведеться на мольберті. Це зручно тому, що картина в цілому добре проглядається,

будь-яка її ділянка доступна для обробки та утруднено проникнення розчинника в глибину фарбового шару та ґрунту через кракелюр.

Видалення лаку виконується невеликими ділянками з послідовним переходом від однієї ділянки до іншої. У процесі роботи слід весь час стежити за тампоном, яким розчиняють лак. Якщо тампон отримує інше, окрім поживного темного лаку, забарвлення, то роботу слід негайно припинити і з'ясувати причину такого забарвлення. Тампон може фарбуватися, коли лак тонований, коли на поверхні лаку, а іноді й під ним знаходяться реставраційні тонування або записи, або ж коли зачіпається авторський фарбовий шар невдало підібраним для даної ділянки складом розчинників.

При видаленні лаку обов'язковою умовою є збереження на фарбовому шарі тонкої плівки лакового покриття. Ця невелика кількість залишеного на картині старого лаку практично непомітна, але дає гарантію, що в процесі роботи реставратор не зачепив авторський фарбовий шар і зберіг так звану патину часу. Винятком може бути випадок, коли під лаковою плівкою знаходиться цілковитий запис, який необхідно зняти.

Потоншення лакової плівки проводиться у наступних випадках:

1. Коли на картині знаходиться товстий шар лаку, який змінився в тоні і заважає правильному зоровому сприйняттю художнього твору.
2. Коли при багатошаровому лаковому покритті необхідно видалити потемнілі реставраційні тонування, що лежать між шарами.
3. Коли під лаковою плівкою помітні великі потертості фарбового шару.

Метод роботи з потоншенням лаку не відрізняється від роботи з його видалення, але має свою особливість. Ця особливість полягає в умові збереження по всій площі картини рівномірного тонкого шару лаку [3, с.46-47].

При потоншенні лакового покриву особливо важливу роль відіграє правильно підібраний розчинник. Не рекомендується застосовувати швидкодіючі сильні розчинники.

Вони не дають часу для того, щоб зробити необхідні попередження і своєчасно призупинити процес або замінити розчинник. Разом з тим слабкий розчинник, який потрібне багаторазової обробки, також не дає гарного результату, оскільки тривалий вплив його на лакову плівку може розм'якшити і фарбовий шар.

В процесі видалення, потоншення лаку робота контролюється періодичним переглядом видимої люмінесценції лаку, під ультрафіолетовими променями. За характером люмінесценції можна судити про рівномірність видалення або потоншення лакової плівки.

Робота з лаковим покриттям є відповідальним і складним процесом. Тому реставратор зобов'язаний знати техніку твору, що реставрується, вміло підбирати розчинник.

Отже, реставрація покривного шару живописного твору – один із найважливіших і найвідповідальніших процесів у реставраційній практиці. В історії реставраційної науки існує багато успішних відкриттів, які допомогли удосконалити процес реставрації на етапі роботи з покривним шаром картини. Але існувало і чимало помилок, які спонукали до глибшого вивчення матеріалів, препаратів і процесу в цілому. На сьогодні ми маємо безліч варіантів роботи з лаковим покриттям, враховуючи його структуру, вид та ступінь пошкодження.

Список використаних джерел:

1. Лаковая пленка. URL: <http://art-con.ru/node/4340>.
2. Кудрявцев Е.В. Техника реставрации картин. Москва : Издательство В. Шевчук, 2002. 252 с.
3. Гренберг Ю.И. Технология станковой живописи. Москва, 1982. С. 41-55.

The article describes the main methods of restoration and regeneration of old varnish coating. The main characteristics of the old varnish coating on the example of use in easel oil painting.

Key words: old varnish, lacquer coating, organic varnishes, removal, thinning, regeneration, preservation, restoration.

Отримано: 06.11.2018

УДК 004.92:655.3.066.24

О. А. Кліш, кандидат архітектури

КОМП'ЮТЕРНА ГРАФІКА У СУЧАСНОМУ ПЛАКАТІ

У статті проаналізовано актуальні тенденції в еволюції форми плакату у зв'язку з розвитком новітніх технологій, визначено чинники і специфічні особливості сучасного плакату, що роблять його ефективним засобом художньої комунікації.

Ключові слова: плакат, комп'ютерна графіка, графічне мистецтво, візуальна комунікація.

Постановка проблеми. Загальновідомо, що будь-який процес сприйняття і передачі інформації людиною відбувається завдяки різним каналам, з яких двома основними вважаються вербальний та візуальний. У плакаті можливості вербального і візуального впливу поєднуються. Попри стрімке розповсюдження плакату в міському середовищі, багато питань щодо способів його проектування та відтворення, засобів компонування та їх ефективності викликають чимало питань, розшукати відповіді на які і є метою даної статті.

Виклад основного матеріалу. Для початку варто згадати про поняття плакату. Сучасники означають плакат (plakat) як жанр образотворчого мистецтва або мистецький твір, тобто, як і будь-який твір образотворчого мистецтва, якісний плакат повинен відповідати певним естетичним та стилістичним вимогам і має бути побудованим відповідно до законів композиції. Також, найбільш живим трактуванням плакату вважається графічний друкований аркуш певного формату, на якому розміщуються довільні зображення, доповнені текстом, згідно якого плакат не має конкретного зв'язку із мистецтвом і не носить жодної естетичної цінності. У загальному розумінні плакат – це аркушеве видання у вигляді одного чи кількох аркушів друкованого матеріалу сталого формату, надрукованого з одного чи двох боків, і призначений для експонування, тобто – це засіб реклами, виготовлений типографським засобом на великих за розмірами аркушах для наклеювання на постійні щити чи панелі.

Здійснюючи *аналіз джерел* і зводячи до певної системи різні трактування поняття та опираючись на дослідження Яремчук О. [7] відзначимо, що плакат акумулював у собі такі функціональні та естетичні визначники, як:

- найбільш поширений рекламний засіб;
- засіб візуальної комунікації;
- великоформатне одно- чи багатаркушеве видання;
- зразок типографічного мистецтва;
- твір образотворчого мистецтва;
- продукт (твір) графічного дизайну.

Крім цього плакат розділяють на види, наприклад, дослідниця Н. Бабурина, пропонує розділяти плакати залежно від предмету реклами на такі види: культурний; торговий (комерційний); соціальної тематики [1]. У вітчизняній практиці та мистецтвознавстві в радянський період і дотепер плакатна продукція традиційно розподілялась на плакати: політичні, соціальні, рекламні, театральні, кіноплакати. На виставках і конкурсах традиційно поділяють плакати за категоріями (номінаціями).

Розвиток друкарських технологій, технологічних особливостей створення графічного оригіналу та його відтворення засобами поліграфії, а також поява нових розмаїтих рекламних носіїв, що експонують плакат, безпосередньо вплинуло на виникнення і розвиток засобів художньої виразності, характерних для плакату. На жаль, масовість комерційного плакату не завжди визначається його художньою

якістю. Тому, ми не звикли сприймати плакат як твір мистецтва, адже більшість сучасних плакатів ним і не є. За словами Валерія Вітера, українського художника-плакатиста, у жанрі плакату як мистецтва в Україні сьогодні працюють не так вже й багато людей. Інші професійні плакатисти в роки незалежності перекваліфікувалися, а плакати, здебільшого, виготовляють люди від мистецтва далекі [7].

На розвиток сучасного плакату, на еволюцію його форми впливають і інші фактори, що ведуть до збільшення кількості рекламних повідомлень. До таких факторів можна віднести появу мережі Інтернет (Internet). З'являється нове поняття банер (banner), яке в перекладі з англійської зазвичай трактується як заголовок, а тепер і як частина Web-сторінки, що містить рекламу [4, с.38]. Банер – найпоширеніший засіб реклами, графічної і мультимедійної комунікації в Інтернеті, по суті, це «екранний плакат», створений за законами плакатної форми засобами комп'ютерної графіки та анімації, він активно привертає увагу читача Web-сторінки. Поява банерної інтернет-реклами – помітна подія в історії реклами. Інтернет поступово стає одним з найбільш важливих засобів передачі рекламної інформації [8, с.33].

Порівнюючи традиційний плакат і банер, можна зробити висновок про їх функціональну схожість: вони повинні нести інформацію, бути естетично виразними і зрозумілими. Різниця між плакатом і банером полягає в наступному: в розмірах, матеріалі і властивості інтерактивності, характерному для банера. Відмінність в розмірах полягає у тому, що традиційний плакат як матеріальний носій інформації розрахований на сприйняття з відстані, обов'язково тиражується з використанням паперу (або іншого близького за властивостями матеріалу) і фарби. Банер, що з'явився у віртуальному середовищі Інтернету, «складається» зі світла екранних пікселів, його розмір мізерно малий у порівнянні з розміром традиційного плаката [2, с.257].

Таким чином, сьогодні у більшості випадків комп'ютерна графіка стала невід'ємною складовою сучасного плакату. Комп'ютерна графіка являє собою одну із сучасних технологій створення різноманітних зображень за допомогою апаратних і програмних засобів комп'ютера, відображення їх на екрані монітора і потім зберігання у файлі або друці на принтері [3, с.6].

У професіограмі художника-дизайнера передбачено його готовність до застосування в майбутній професії засобів комп'ютерної графіки, оскільки ті завдання, які ставить перед ним сучасне суспільство, неможливо розв'язати з використанням традиційних засобів діяльності. Робота з об'єктами проектування сучасного дизайнера часто неможлива без використання комп'ютерної техніки.

Однією з причин, які стримують повноцінне застосування нових інформаційних технологій у мистецькій освіті, є дефіцит висококваліфікованих фахівців у галузі комп'ютерної графіки, комп'ютерного дизайну та верстки. Відзначимо, що до процесу створення художніх живописних і

графічних робіт з використанням графічних комп'ютерних програм у підготовці майбутніх фахівців з дизайну слід підходити обережно, оскільки через великий емоційний вплив широкого діапазону образотворчих засобів у процесі навчання може спостерігатися поступова відмова від традиційних художніх засобів і, як наслідок – втрата винятковості творчого доробку майбутніх фахівців з дизайну [6].

Висновки. Розвиток поліграфії та комп'ютерних технологій сприяв появі більшого діапазону виразних засобів, таких як колір, різноманітний набірний шрифт, розмір відбитка, якість друку, що підвищують ефективність графічної комунікації в плакаті, проте поява великої кількості нових засобів спровокувала дефіцит фахівців-плакатистів.

Паралельно з розвитком технології створення оригінал-макету формувалася і розвивалася мова плакату. Плакатна форма висловлювання в багатьох випадках ефективно використовується і в інтернет-банерах, проте така тенденція не є всеохоплююча, а інформаційне поле переповнене не якісним візуальним контентом, що зумовлюється не достатньою кількістю професіоналізму дизайнерів як представників сфери мистецтва плакату.

Список використаних джерел:

1. Бабурин Н.И. Русский плакат: вторая половина XIX – начало XX века. Ленинград :1986. 190 с.
2. Коваль Н.С. Еволюція форми плаката як засобу графічної комунікації. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну*. 2014. №3 (77). С. 255-260.
3. Коцюбинський В.Ю., Кабачій В.В. Комп'ютерна графіка : навчальний посібник. Вінниця : ВДТУ, 2002. 86 с.
4. Проїдаков Е.М., Теплицький Л.А. Англо-російський тлумачний словник з обчислювальної техніки, Інтернету і програмування. 2-е вид., Москва : Торговий дім «Російська редакція», 2000. 448 с.
5. Степанова О. А в «Елісаветграді» – Вітер: Художник-плакатист, який співає. URL: dozor.kr.ua/post/a-v-elisavetgradiviter-khudozhnik-plakatist-yakiy-spivae-5325.html.
6. Яворик Ю.В. Засвоєння професійно орієнтованих основ дизайн-проекування з використанням комп'ютерної графіки (з досвіду підготовки художників-дизайнерів). *Вища освіта України*. 2005. №4. С. 103-106.
7. Яремчук О. Шрифтовий плакат у системі поліграфічного дизайну. *Українська академія мистецтва*. 2013. Вип. 20. С. 114-122.
8. Шликова О.В. Культура мультимедіа : навч. посібник для студентів. Москва : ФаірПресс, 2004. 416 с.

The autor analyzes the actual tendencies in the evolution of the form of the poster in connection with the development of the latest technologies. In the article are determined the factors and specific features of the modern poster, which make it an effective means of artistic communication.

Key words: poster, computer graphics, graphic arts, visual communication.

Отримано: 12.11.2018

УДК 7.025.4:75.041.5-055.2(477)«15/17»

Д. В. Костю, кандидат мистецтвознавства

ГЕНЕЗА ЖІНОЧОГО ОБРАЗУ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОГО ПОРТРЕТНОГО ЖИВОПИСУ XVI-XVIII ст.

Матеріал статті окреслює жіночий образ в контексті українського портретного живопису XVI-XVIII ст.

Ключові слова: живопис, бароко, жанр, портрет, геральдика, генеалогія.

Постановка проблеми. У цьому жанрі відбилися основні особливості як політичної, так і релігійної ситуації, що склалася на українських землях в XVI-XVII ст. В цілому цей період можна розділити на 2 етапи: XVI – пер. пол. XVII ст., коли більшість українських земель знаходилося під владою Польщі і др. пол. XVII ст., коли більшість українських земель перебували в складі Російської держави. Логіку розвитку портретного жанру можна провести відповідно до цих періодів.

Мета роботи – проаналізувати жіночого образу в українського портретного живопису XVI-XVIII ст.

Виклад основного матеріалу. У др. пол. XVI ст. портретний живопис набуває поширення на всіх землях польської корони. Особливості окремих шкіл робляться більш помітними. В результаті міграції майстрів виробляються технічні прийоми, композиційні схеми, які стають ходовими штампами. Дуже сильними, як і раніше, залишаються німецькі впливи, зокрема школи Кранаха. Дружин найбільших магнатів Речі Посполитої писали учні цієї школи. Тому і портрети палацової знаті відрізняються подібними штампами [1].

З др. пол. XVI ст. Львів стає найбільшим на Україні художнім центром, де працюють цехи живописців, але в їх

склад входять як католицькі, так і православні художники. Звичайно ж, останні займали підлегле становище, але, тим не менш, певний обмін традиціями відбувався, хоча і дуже повільно. Тут з'являються станкові портрети.

У зв'язку з утвердженням Речі Посполитої, що орієнтувалася в мистецькому житті на західноєвропейську традицію, а також появою і активним впливом на українську культуру козацтва, на поч. XVII ст. в образотворчє мистецтво проникають барокові тенденції. Своєрідним вираженням родової і класової гордості були пишні родові замки з їх багатими галереями. Надзвичайно зріс інтерес до генеалогії і геральдики. У зв'язку з цим зростає інтерес і до парадних портретів, які пишуться вже не стільки іноземцями, скільки місцевими цеховими майстрами. Вони звичайно перейняли схему західноєвропейського парадного портрета, атрибутами якого були: традиційна композиційна схема; наявність урочистих колон; багаті і розкішні драпування; зображення на тлі портрета гербів. Подібні портрети отримали назву сарматських. Вперше вони з'являються в Польщі, а потім поширюються на Україні [2].

Розвиток українського портрета в др. пол. XVII ст. тісно пов'язаний зі стилем бароко, який не став на Україні аристократичним стилем, а виріс на народній основі, відбивши пафос національно-визвольної боротьби. Визначаючи специфіку українського бароко в порівнянні з західноєвропейським, П. Білецький зазначає велику роль в поширенні стилю православних храмів, а також його глибинний зв'язок з фольклором і давньоруським мистецтвом. Історія українського бароко починається з часу встановлення тісних зв'язків між козацтвом і православною церквою. Тому і світські портрети несуть на собі печатку барокового стилю.

Від XVII ст. поряд з творами, близькими до загальноєвропейського стилю, збереглися своєрідні пам'ятки, позначені урочистою ієратичністю, декоративними тенденціями, що на їх ґрунті десь на рубежі століть виникає «килимий», або «візерунковий» стиль. Одночасно на західних українських землях у портретах утверджується сарматський стиль, також до певної міри позначений декоративністю, але насамперед – тяжінням до перебільшеної характерності, своєрідного гротеску. Незалежно від різновидів портретного жанру, в окремих пам'ятках XVII ст. зустрічаємо досить виразні психологічні жіночі образи, життєво конкретні, то викривальні, то позитивні, а поряд з ними – ніжні, ліричні. Різко розмежувати стиль ктиторського портрета XVII та XVIII ст. неможливо. Станова приналежність портретованих не завжди обумовлювала у XVIII ст. стилістичні відмінності. Індивідуальність художника виявляється в портретах цього часу порівняно рідко, бо її обмежували вимоги меценатів, традиційна схема композиції.

Авторами багатьох портретів тоді були місцеві майстри, причому вони, як видно, не спеціалізувалися виключно в галузі портрета, а виконували досить різноманітні замовлення тогочасного українського панства. В козацько-старшинських резиденціях XVIII ст. серед іншої челяді існували і «свої» живописці, які розмальовували візерунками «колтрини», створювали ікони для церкви, картини світського змісту, портрети [4, с.320].

Більшість портретів, до пол. XVIII ст. принаймні, малювалася з людей не дуже молодих, а то й старих. Портрети створювалися «на згадку» нащадкам і зберігалися після смерті портретованих як родинні реліквії. В інших випадках портрети замовляли на ознаменування якоїсь події, тоді тільки зустрічаємо молоді чи відносно молоді обличчя. Після смерті портретованої особи з прижиттєвого зображення копіювався «епітафіяльний портрет» для церкви, але

й на тому, що родичі залишали в своєму помешканні для пам'яті, робився напис, що зазначав, хто це і коли саме, в якому віці помер. Останнє відмічалось дуже точно, що мало значення в зв'язку з традиційними обрядами поминання померлих. Отже, «меморіальний портрет» в козацько-старшинському побуті мав певний зв'язок, якщо не прямо з погребним, то, принаймні, – з культом поминання.

До «візерункової» групи портретів того часу належить вишуканий та «східний» за стилем жіночий портрет дружини кївського полковника Ю. Дарагана, Віри, рідної сестри гетьмана Розумовського. Велику роль у портреті відіграє зеленкувато-олив'яний колорит. Дещо схематизоване зображення зближує жінку з чудовою лялечкою. Саме ця «лялькова принада» примушує нас не помічати, що рука Дараганина нежива зовсім, що її обличчя схематизоване, а одяг трактований цілком площинно.

В цьому портреті, як і в портреті її чоловіка, були доведені до логічного кінця різноманітні шукання українського живопису XVIII ст. В середині XVIII ст. і трохи пізніше від того часу написані були найвиразніші за тенденціями, а мабуть, і за якістю, твори портретного живопису [5].

Кінець XVIII ст. – час завершення великого періоду в історії розвитку національно-своєрідного українського портрета. Всі варіації у межах традиційних різновидів цього жанру були вже зіграні десь у 1760-х роках, намічені в XVII ст. тенденції повною можливою мірою виявлені. Погребні та ктиторські зображення, козацько-старшинські родинно-меморіальні портрети – все віджило разом із феодальним ладом. Не віджили і не могли віджити вироблені народом естетичні ідеали. Професійний живопис та образотворчий фольклор протягом всього XVIII ст. були на Україні щільно пов'язані, тим більше, що авторами портретів звичайно були вихідці з селянсько-козацької маси, напівсамодіяльні майстри [8].

Висновки. Декого з кріпаків, помітивши їх талант, послали вони вчитися до Академії, а більшість українських сільських живописців працювала по-старому, лише приглядаючись до фахових творів, захоплюючись першими-ліпшими «кунштами», які потрапляли до їх рук. Саме ці неосвічені сільські маляри з покоління у покоління передавали традиції, зберігали високи надбання національного мистецтва. Те позитивне, що було вироблене українським живописом протягом XVII – пер. пол. XVIII ст., не зникло, а продовжувалося у напівремісничих творах цих майстрів. Розмежування стилів фахового та народного живопису стає помітним в галузі портрета, починаючи з кінця XVIII ст.

Список використаних джерел:

1. Еволюція українського портретного живопису XVII-XVIII ст. URL: http://knowledge.allbest.ru/culture/2c0a6563-5a2ad78a4d53a88521206d37_3.html.
2. Ліндсей Дж. Коротка історія культури. Київ : Мистецтво, 1995. Т. 1.
3. Овчаренко Л. Образ матері в українському образотворчому мистецтві. URL: <https://refdb.ru/look/1557912-p21.html>.
4. Черватюк Л.Д. Жіночий образ у сучасному українському мистецтві (кінець XX століття): альбом. 2007. 320 с.
5. Сокольникова Н.М. История изобразительного искусства : в 2 т. Москва : Академия, 2007. Т. 1. 304 с.

The material of the article outlines the female image in the context of Ukrainian portrait painting of the XVI-XVIII centuries.

Key words: painting, baroque, genre, portrait, heraldry, genealogy.

Отримано: 08.11.2018

ОСОБЛИВОСТІ ПОВТОРНОЇ РЕСТАВРАЦІЇ ТВОРІВ ЖИВОПИСУ

У статті розглянуто особливості відновлення реставрованих живописних творів, які потребують повторного реставраційного втручання; охарактеризовано причини, які призвели до повторної реставрації творів живопису і методи їх усунення.

Ключові слова: реставрація, консервація, дублювання, укріплення, адгезиви.

Постановка проблеми. Непрофесійно виконана реставрація широко розповсюджена і надзвичайно шкідлива для творів мистецтва. Вона найчастіше знаходить своє місце у сакральному середовищі: при церквах, монастирях, культових осередках. Заходи здійснені над твором мистецтва непрофесіоналом, з порушеннями технологічних норм реставрації, як правило, мають негативні та незворотні наслідки. Окрім недотримання умов зберігання твору, таких як стала температура та вологість, відсутність протягів та близькості небезпечних для фарбового шару речовин, виникає велика загроза з боку прислужників храму. Таких загроз безліч, найпоширенішими є розчистка та поновлення фарбового шару.

Мета статті – визначення методології відновлення реставрованих творів живопису.

Виклад основного матеріалу. Негативні впливи на твір об'єднує руйнівний характер, застосування підручних засобів і матеріалів непристосованих для реставрації та для живопису загалом, і практично незворотна втрата фрагментів пам'ятки мистецтва. Таким чином низька інформованість, намагання «покраштити» стан ікони, нерозуміння її культурної цінності призводить до постійних втрат неповторних зразків мистецтва.

Тому до реставраційних матеріалів, незалежно від об'єкта реставрації, висуваються однакові вимоги:

- Довговічність, тобто реставраційні матеріали при контакті з музейними об'єктами, повинні зберігати стабільність своїх властивостей хоча б на протязі 50 років після реставрації. В процесі природного старіння, якому приречені усі без виключення предмети матеріального світу, не повинен порушуватися зв'язок між авторськими і реставраційними матеріалами і змінюватися самі властивості реставраційного матеріалу – він не має змінювати свій колір, міцність та інші властивості.
- Матеріали не повинні спотворювати первинний задум автора, тобто змінювати фактуру і тональність авторського матеріалу.
- Матеріал має бути зворотнім, точніше – він не повинен заважати повторній реставрації. Зворотність реставраційного матеріалу передбачає можливість повного його видалення з об'єкта реставрації у разі необхідності повторної реставрації.
- Міцність матеріалу не повинна перевищувати міцність авторського [5].

З епохи Відродження полотно стало найбільш використовуваною в станковому живописі основою. Тому у даній статті розглядається саме повторна реставрація творів живопису на полотняній основі. Сам матеріал має властивість стягуватися або розтягуватися залежно від гігроскопічних умов. Проте ця властивість полотна з часом втрачається. Для запобігання повторної реставрації слід уникати гігроскопічних стрибків, оскільки вони «втомлюють» полотно, в результаті чого картина починає втрачати свою гнучкість, що сприяє утворенню зламів і виникненню кракелюрів, звані «віковими», за якими може послідувати здуття фарбового шару. Головні пошкодження полотна це малі і великі розриви різної форми, які відновлюються з'єднанням ниток полотна, якщо це можливо, або частіше латкою приклеєною на зворотній стороні. Раніше латки клеїли свинцевими білилами або клеєм з шкіри, які з часом видозмінювали картину [2, с.53].

Усі ці пошкодження усуваються, як правило, дублюванням полотна тобто наклеюванням картини на нове полотно; перенесенням фарбового шару на нове полотно у разі повної руйнації авторського, що дозволяє запобігти здуттю фарбового шару, а новий ґрунт надає йому єдність і гнучкість. Проте сьогодні цей метод використовується ли-

ше в окремих випадках, коли жодна інша можливість не дозволяє врятувати картину, оскільки перенесення полотна суперечить принципам «зворотності» реставрації.

Реінтеграція – це процес повторного об'єднання в одне ціле окремих елементів, який і є повторною реставрацією [6].

Причиною повторної реставрації можуть бути неправильні умови зберігання творів. Так через різкі коливання температури та вологості полотно картини дає усадку, яка сприяє появі пошкоджень: фарбового шару та ґрунту у вигляді припіднятостей, схожих на «схили дахів», які заходять один на один. На відміну від усадки полотна, викликаній надлишком олії в ґрунті, даний вигляд усадки в більшості випадків має кракелюр фарбового шару і ґрунту, але може виявитися і у вигляді дрібного закритого здуття; форма якого нагадує «перевернуту тарілку» [1, с.2].

Трудність укладання таких частин в тому, що площа полотна зменшується відносно первинного розміру картини. І хоча бракуватиме декілька міліметрів, ділянку, що припіднялася, нікуди буде «покласти» [2, с.55].

Коли утворення жорсткого припіднятого кракелюра внаслідок природного старіння було посилене невдалою реставрацією, а саме нерівномірно проклеєне авторське полотно, якщо воно при підготовці до дублювання, місцями відстало від дублювального, то це сприяє процесу усадки. Поверхня картини деформується – краї розірваного кракелюром фарбового шару і ґрунту можуть накластися один на одного.

Ще однією причиною реінтеграції може стати намокання полотна, що також призведе до усадки полотна. В результаті чого порушиться зв'язок фарбового шару з ґрунтом та ґрунту з основою і в результаті утворяться дахоподібні зсідання полотна, що може спричинити осипання фарбового шару до ґрунту [2, с.53].

В основі сучасної наукової реставрації лежать дві конструктивні ідеї: відновлення зруйнованих предметів, створених у минулому, в первинному вигляді і їх збереження. Перша ідея визначила початкову стадію формування сучасної реставрації. Саме ця ідея, поставлена як мета, формує структуру дій для її реалізації. Перш ніж приступити до реставрації, тобто до відновлення твору в його первинній формі, необхідно підготувати проект.

Слід звернути особливу увагу на те, що в процесі реставрації пам'ятник «відновлюється» двічі. Один раз в ідеальній формі, як результат пошуку втраченої цілісності, інший – фізично, як результат ремісничої обробки матеріалу. Для зручності ідеальне відновлення ми називатимемо реконструкцією, фактичне – реставрацією [4].

Іноді необхідно усунути колишині «записи» оскільки вони часто бувають пошкоджені або зачіпають і оригінальні неушкоджені частини; це передбачає реставрацію лаку. Для зняття старих записів використовуються такі розчинники, як ацитон, формамід та димексид [3, с.150].

Теорія сучасної реставрації полягає в тому, щоб зняти якомога більше слідів часу, що позбавляють картину її оригінальності. При цьому власне втручання реставратора має бути мінімальним.

Часткове зняття лаку не ушкоджує фарбовий шар, але він більш трудомісткий, ніж повне зняття лаку. Якщо картина має лише декілька прихованих під лаком записів їх можна відреставрувати, знявши локальні зони лаку, які потім заново покриваються лаком із захватом прилеглих до цих зон частин. Проте якщо фарбовий шар потребує повної реставрації, то необхідне і повне видалення лаку. Наступна фраза підводить свого роду підсумок цій альтернативі: «Повне оголення фарбового первинного шару завжди підкреслює матеріальність і йде в збиток образу; надаючи нового вигляду старому об'єкту, воно створює в глибині останнього диссонанс, якусь фальси-

фікацію; воно акцентує перевагу матерії над формою і гігієні над естетикою» (П. Філіппе) [3, с.135].

Отже, можна зробити висновок, щоб запобігти повторній реставрації потрібно дотримувати вимог щодо збереження творів живопису, а також при реставрації враховувати часові властивості та зміни використовуваних матеріалів.

Список використаних джерел:

1. Гренберг Ю.И. Основы музейной консервации и исследования произведений станковой живописи. Москва, 1976.
2. Иванова Е.Ю., Постернак О. П. Техника реставрации станковой масляной живописи. Москва, 2005.
3. Кудрявцев Е.В. Техника реставрации картин. Москва : В. Шевчук, 2002. 252 с.

4. Сомов А. Реставрация. *Энциклопедический словарь*. 1899. Т. 53. С. 613-617.
5. Федосеева Т.С. Материалы для реставрации живописи и предметов прикладного искусства». Москва, 1999.
6. Социальный специализированный интернет-ресурс содействия в сфере сохранения, консервации и реставрации материальных памятников культуры. URL: <http://art-con.ru>.

The article considers the features of the recovery of restoration paintings, which require repeat restoration restoration; characterized the reasons that led to the restoration of works of painting and methods of their elimination.

Key words: restoration, preservation, duplications, strengthening, adhesives.

Отримано: 06.11.2018

УДК 73:027:7.071.1(477.43)

І. В. Лашко, асистент

СКУЛЬПТУРНИЙ ДОРОБОК У ПЕДАГОГІЧНІЙ І МИСТЕЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В. І. ЛАШКА

У статті розглядається скульптурний доробок у педагогічній і мистецькій діяльності Лашка Володимира Ілліча, вплив творчості на культурний та естетичний вигляд міста і регіону.

Ключові слова: скульптура, мистецтво, творчість, пам'ятник.

Постановка проблеми. Творчість члена спілки дизайнерів України, заслуженого майстра народної творчості Лашка Володимира Ілліча, зокрема скульптурний доробок, важливий для вивчення та систематизації. Літературні джерела свідчать про те, що дана проблема має актуальність і потребує змістовного дослідження. Головним завданням статті є виявлення та розкриття основного творчого скульптурного доробку Лашка В.І.

Мета роботи – проаналізувати скульптурну спадщину Лашка В.І.

Виклад основного матеріалу. Українська сучасна скульптура кінця ХХ – початку ХХІ ст. віддзеркалює усі сучасні тенденції світового мистецтва. Представником цього напрямку є подільський скульптор, художник, дизайнер В.І. Лашко.

Життєвий шлях Лашка Володимира Ілліча починається від народження 27 березня 1957 року на Полтавщині. Навчався в Харкові в художньому училищі (1972-1976) та художньо-промислому інституті (1979-1984). В Кам'янці працював на заводі «Електроприлад» (1984-1992), співпрацюючи з Кам'янець-Подільським державним історичним музеєм-заповідником (1986-2010). Став другим лауреатом обласної премії в галузі мистецтва ім. В.К. Розвадовського. У 2001 році присвоєно почесне звання «Заслуженого майстра народної творчості України», указом президента України. Викладав в КіПНУ (2003-2013), малюнок, графічні техніки проектування, конструювання, музейний дизайн.

Значну частину творчості В.І. Лашко складають меморіальні комплекси, та пам'ятні дошки. В його роботах прочитується складна конструкція, виразність силуету, лінія яка лаконічно підкреслює форму. Творчий потенціал митця повною мірою розкривається при створенні скульптурних композицій історичних особистостей: поетів, музикантів, художників, діячів культури, відомих кам'янчан тощо, як в індивідуальних творах В. Лашка – барельєфи: Н. Косаревій в місті Хмельницькому та селі Шарівка (2014); почесному громадянину міста О. Лесовому (2003); академіку А. Чорному (директору індустріального коледжу (2010). В співтворстві з Б. Негодою були створені меморіальні дошки та знаки в місті Кам'янці-Подільському: на честь 90-ліття КіПНУ імені І. Огієнка (2008); фундатору і першому ректору КіПНУ І. Огієнку (2003) почесному громадянину міста – Г. Тонкачєву (2004) та українським поетам В. Свідзінському та М. Драй-Хмарі у сквері головного корпусу КіПНУ (2006), погруддя Т.Г. Шевченка в смт. Н. Ушиця (2014); барельєф українському композитору М. Леонтовичу (2002) на фасаді КіПНАУ, колишньої семінарії, в стінах якої навчався М. Леонтович [2, с.212]. Його ластівка несе на своїх крилах людям дзвін древнього українського мелосу, даруючи неповторну святкову мелодію, фрагмент

якої викарбуваний внизу композиції. В. Лашку пощастило в друге звернутись до образу М. Леонтовича, створюючи меморіальну дошку для інтер'єру мистецького корпусу КіПНУ на честь 120-річчя від дня народження. Тема дзвону, присутність ластівки та рельєфний портрет композитора об'єднує обидві композиції але в різній інтерпретації (2017).

Митець надає скульптурі поетико-філософського підтексту. Його творіння це спосіб широкого, чуттєвого висловлювання. Художник розкриває філософський зміст любові в якій бачить особливу божественну силу [3]. Скульптор з'єднує світову художню тенденцію індивідуального сприйняття світу та українську глибинну ментальність [1].

В творчому доробку Володимира Лашка є серія робіт з історії України. Ця ідея чудово втілена у пам'ятному знаку у вигляді Св. Яна, у монументах на честь загиблих в Афганістані та в меморіалі пам'яті загиблих воїнів АТО.

Одна з ранніх робіт – фігура Св. Яна, яка встановлена на місці бою між польськими та турецькими військами між селами Абрикосівка та Калиня (1988). Св. Ян зображений в одязі католицького священика, з квіткою лілії та стилізований під образ святих XVII ст. Сакральна скульптура костелів Кам'янця-Подільського стала головним натхненням для створення образу.

Творча співпраця скульпторів В. Лашка, Б. Негоди, та О. Янішевського позначилась на художньому оздобленні міста Кам'янця-Подільського та Хмельниччини. Вони стали авторами пам'ятника воїнам, що загинули в Афганістані в Кам'янці (1989). Він являє собою зруйнований храм «людської душі». Сюжет скорботи втілений в образах жінок та «розп'ятті» з фігурою українця [2, с.206-207]. Це виняткова за пластичною скульптурно-архітектурна споруда. Митці В. Лашко та Б. Негода вкотре звернулись до втілення одвічного образу матері, що почорніла від чекання своїх синів з війни та образу жертвовного янгола-свічі, що згорає, створюючи меморіали «афганцям» у смт. Чемирівці (2007) та смт. Н. Ушиця (2011) [5, с.158]. До творчого спадку В. Лашка відноситься і меморіал пам'яті Героїв АТО біля Центру розмінування Кам'янця-Подільського (2015). Цей гранітний моноліт, на якому буяє орнамент з деревом життя та гербом України, уособлює єдину неподільну Україну, в якій «влучий» російський «град». Створений В.І. Лашком пам'ятник жертвам чорнобильської трагедії (2011) має рельєфну композицію з чорного граніту та сірими елементами зображення лелек-бузків, що відлітають у вирій, як душі померлих у формі стилізованого дзвону з прорізаним хрестом, який «дзвонить» по загиблих та про небезпеку «мирного» атому.

Висновки. Творчий доробок В. Лашка має декілька напрямів: скульптурні портрети, меморіальні комплекси, пам'ятні дошки, садово-паркова та анімалістична скульптура, є важливою художньою спадщиною Поділля. Провідним жан-

ром митця виступає психологічний портрет, сюжетно-тематична композиція, анімалістична пластика. Оптимізм характерна риса творчості В.І. Лашка. Роботи яскраво відображають характерні особливості історичних подій. Творчий метод художника акумулює традиції української скульптури.

Список використаних джерел:

1. Белый А.Н., Архипенко П.С. Смысл искусства. Москва, 1994. 450 с.
2. Будзей О.В. Вулицями Кам'янець-Подільського. Серія «Історичні місця України». Львів : Світ, 2005. С. 206-207, 212-213
3. Коновалов М.Ю. О роли современного искусства в формировании национальной идентичности. Москва, 1993. 209 с.
4. Урсу Н.О., Березина І.В. Образотворче мистецтво. *Вища педагогічна освіта і наука України : історія, сьогодення та перспективи розвитку. Хмельницька обл.* / ред. рада вид.: В.Г. Кремень (гол.) [та ін.] ; редкол. тому: О.М. Завальнюк (гол.) [та ін.]. – Київ : Знання України, 2010. С. 118-132.
5. Урсу Н.О. Нариси з історії образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва Хмельниччини : навчальний посібник для студентів художніх спеціальностей, рекомендований МОН України (№ 1/11-11741 від 17.07.2012). Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2012. С. 141, 158.

6. Художня школа від учора до сьогодні: До 100-річчя художньої освіти на Поділлі. Кам'янець-Подільський : ПП «ВІТА», 2006. С. 31, 33.
7. Будзей О. В. Прилетіла ластівочка до Леонтовича. *Подільнин*. 2002. 13 грудня. С. 4.
8. Шуханова Т. Героям Чорнобиля. *Подільнин*. 2011. 29 квітня. С. 1.
9. Яцемірська Н. Сторінками історії. *Подільнин*. 2005. 13 травня. С. 3.

The article presents sculptural achievements in the pedagogical and artistic activity of Lashko Vladimir Ilyich, the influence of creativity on the cultural and aesthetic appearance of the city and the region.

Key words: sculpture, art, creativity, monument.

Отримано: 14.11.2018

УДК 739.2

С. В. Луць, кандидат мистецтвознавства

УКРАЇНСЬКЕ ЮВЕЛІРСТВО КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ: ПРОБЛЕМАТИКА ПОСТУПУ

У статті проаналізовано основні засади поступу ювелірного мистецтва України на зламі ХХ – ХХІ століть. Позитивні результати характеризуються відповідними художніми процесами, які відображені в творчості представників сучасного українського ювелірного мистецтва.

Ключові слова: українське ювелірство, експерименти, методи, формотворення, процеси, художники-ювеліри, ювелірний арт-риннок.

Постановка проблеми. Аналізуючи нинішній стан розвитку сучасного українського ювелірного мистецтва, стає очевидним, що відродження даного виду декоративно-прикладного мистецтва складає потужну ланку у формуванні загальної концепції культурно-творчого процесу країни. Поступ українського ювелірного мистецтва кінця ХХ – початку ХХІ ст. тісно пов'язаний з соціокультурними тенденціями історико-геополітичного простору та яскравими виражальними засобами, що покладені на національну основу. Останні десятиліття ХХ ст. в позначилися формуванням художньо-образної системи, яка базується на розмаїтті інтерпретацій міфів, легенд, сакральних знаків і символів, історії та релігії, що є вагомим складовою в образній структурі українського та світового ювелірного мистецтва. Зазначені ознаки в синтезі з новаторськими та креативними вирішеннями завдань технологічних експериментів, а також різноманітних методів формотворення, де в основі закладені традиційні класичні ювелірні техніки, в наслідку надали феноменальні результати, що характеризуються відповідними художніми процесами, які відображені в творчості представників сучасного українського ювелірного мистецтва. Провідні місця у цьому просторі належать, як представникам авторського ювелірного мистецтва, так і творчим колективам, що функціонують в форматах державних та приватних ювелірних підприємств, широкий ряд, яких нині є зразком системного поетапного творчого зростання. Всі ці чинники є ефективною основою для формування нової національної моделі ювелірного мистецтва України в контексті сучасного світового ювелірного арт-ринку на зламі ХХ-ХХІ століть [3].

Мета статті – проаналізувати основні аспекти розвитку українського ювелірного мистецтва на зламі ХХ-ХХІ століть.

Виклад основного матеріалу. Останнє десятиліття минулого століття в українському ювелірстві позначилося бурхливим розвитком і нестримним бажанням художників та зацікавлених осіб долучитися до творчих процесів в цій галузі. Вакуум, що утворився в радянські часи, де приватне ювелірство було заборонене, почав стрімко заповнюватися новими іменами авторського ювелірного мистецтва та брендами ювелірних фірм. Отримавши довгоочікувану свободу творчості, художники-ювеліри доти ще з не розкритим потужним творчим потенціалом, що базувався на традиціях та досвіді майстрів попередніх поколінь, розпочали різносторонній процес технологічних експериментів, креативних підходів та методів пошуку нова-

торських вирішень композиційних та формотворчих завдань. Завдяки відкритому інформаційному простору та можливості перебувати за межами країни на спеціалізованих виставках, фестивалях, симпозиумах, українські художники-ювеліри ще з більшим стремлінням та фаховими амбіціями розкрилися своєю творчістю в царині ювелірного мистецтва. Це підтверджується високими творчими результатами, що засвідчують дипломи та нагороди багатьох спеціалізованих заходів. Поступово сформувалася ціла плеяда художників та майстрів новітнього українського ювелірного мистецтва, що з фанатичним захопленням стрімко стверджувалися на вітчизняному та світовому арт-ринку. Серед корифеїв, що ще в 70-80 роках ХХ ст. заклали фундамент новітнього українського ювелірного мистецтва, варто виокремити когорту майстрів, більшість з яких і нині знаходяться в активному творчому процесі. Тут яскраво вирізняються: В. Хоменко, В. Балибердін, С. Серов, В. Заварзін, Є. Друзенко, Т. Волошенюк, Ю. Жданов, С. Вольський, Г. Хоменко, О. Жарков, М. Руснак та багато інших художників-ювелірів, які представляють різні регіони країни. Відзначимо, що початок 1990-х років вибухнув якісним числом творчих особистостей, що своїм новаторським розмаїттям художньо-образних та технологічних процесів ефективно доповнили палітру визнаних майстрів українського ювелірного мистецтва. Серед них: Ш. Пержан, К. Кравчук, О. Мірошніков, В. Шоломій, О. Івасюга, С. Микита, Р. Велігурський, А. Шерстюк, О. Дрокін, А. Вольський та інші. Яскравими представниками творчої генерації початку нового століття, які нині є впевненим та логічним продовженням розбудови загальної концепції сучасного українського ювелірного мистецтва є багато художників, що творчо експериментують в різних напрямках і стилях, та відзначилися вже в першому десятилітті ХХІ ст., використовуючи при цьому потужний арсенал традиційних ювелірних технік, цікавих композиційних прийомів і новаторських формотворчих процесів. До цього ряду відносяться: О. Барбалат, О. Гаркус, Р. Гарматюк, В. Крохмалюк, О. Буйвідт, А. Кулигін, В. Лесогор, А. Боллох, Петрів, О. Окіпняк, Д. Мамчур, В. Дицьо, М. Франко, М. Козар, О. Хомякова, М. Котельницька, А. Савчук, брати Кочути та багато інших [1-5].

Відмітимо, що наближення до національно-культурних основ, форсування художньо-експериментальних ідей нових методів формотворення, які базуються на традиційних технологіях художнього металу, спрямувало українських ювелірів у русло творчого взаємного обміну. Зауважи-

мо, що обмін інформацією між художниками, майстрами, мистецтвознавцями щодо творчих процесів, які окреслюють різноманітні аспекти вітчизняного та закордонного ювелірного мистецтва позитивно вплинуло на поступ новітнього українського ювелірного мистецтва в цілому, відкрило нові сторони стилістики дизайну. Вагомим у становленні та поступі українського ювелірного мистецтва кінця ХХ – початку ХХІ ст. є відкритість та інформаційна прозорість всіх дизайнерських і технологічних формотворчих процесів, що відбуваються у світі та дають можливість логічно усвідомлювати сутність мистецтва нової епохи. Трансформація давньоруських мотивів у креативні дизайнерські вирішення, використання різних художньо-образних елементів, які ідентифікують ювелірного мистецтва вітчизняних майстрів саме як українське, виводять його на позиції самодостатніх культур, що активно розвиваються та взаємодіють в просторі світового арт-ринку. Прикладом цього є здобутки українських художників-ювелірів, репрезентовані на різних мистецьких форумах, що систематично відбуваються в багатьох країнах світу. На межі ХХ-ХХІ ст. у світі інтенсивно розгортається рух різноманітних міжнародних симпозіумів, фестивалів, конкурсів, виставок та інших спеціалізованих мистецьких акцій, що дали змогу розкритися як молодим так і вже досвідченим художникам-ювелірам. Активно беручи участь в таких культурно-мистецьких заходах, українські художники-ювеліри швидко адаптуються до вже сформованих європейських мистецьких принципів та виходять на близькі позиції зі своїми колегами з інших країн, що свідчить про аналітичність мислення та усвідомлення необхідності впровадження креативно-інноваційних процесів формотворення, цим самим формуючи сучасну концепцію розвитку українського ювелірного мистецтва в контексті світового ювелірного мистецтва [5].

Висновки. Узагальнення власних експериментальних аспектів в технологічній площині, активне впровадження в творчий процес прогресивних ідей та напрацьованого за чисельні роки досвіду попереднього покоління майстрів, що спеціалізувалися в різноманітних кваліфікаціях ювелірного мистецтва (модельєра, майстра з литва, монтувальника, закріпника каміння та ін.) вивело українських ювелірів на новий якісний етап розвитку. Оптимальне співвідношення тра-

диційних методів та новаторських експериментальних чинників технологічного та творчого процесу загалом сформуло загальну концепцію розвитку нової моделі національного ювелірного мистецтва, що характеризується яскравими теоретично-практичними дослідницькими методами та сприяє народженню новітніх творчих форм реалізації потенціалу українських художників-ювелірів кінця ХХ століття. Всі ці аспекти виводять сучасне українське ювелірное мистецтво на шлях ефективної адаптації до нових принципів роботи та трансформації у простір європейського ювелірного арт-ринку. Дослідження передумов становлення та розвитку ювелірного мистецтва в Україні періоду незалежності на зламі ХХ-ХХІ ст. показує – нині вітчизняне ювелірное мистецтво впевнено вийшло на нову якісну стадію свого поступу, зумовлену головним чином пріоритетами творчої свободи та національними цінностями, що яскраво відображається у творах сучасних українських художників-ювелірів різних поколінь.

Список використаних джерел:

1. Квадра міні-метал. Ювелічне – мистецтво – міні-емалі : каталог / вступ. ст. А.Ф. Вялець, Л. Пасічник, Т. Лїйна ; упоряд. та ред. Л. Пасічник. Київ : Арталекс-принт, 2014. 63 с.
2. Пасічник Л.В. Ювелічне мистецтво України ХХ-ХХІ століть. Київ : Наукова думка, 2017. 302 с.
3. Рукотворний світ : каталог. Київ : Ковальська майстерня, 2011. Вип. 4. 147 с. : іл.
4. Чегусова З. Декоративне мистецтво України кінця ХХ століття. 200 імен : альбом-каталог. Київ : ЗАТ «Атлант Юем СІ», 2002. 511 с.
5. Шмагало Р.Т. Художній метал України ХХ – поч. ХХІ ст. Енциклопедія художнього металу. Львів : Априорі, 2015. Т. 2. 276 с., 668 іл.

The article analyzes the basic principles of the progress of the jewelry art of Ukraine at the turn of the ХХ – ХХІ centuries. Positive results are characterized by appropriate artistic processes, which are reflected in the works of representatives of contemporary Ukrainian jewelry.

Key words: Ukrainian jewelry, experiments, methods, forms formation, processes, jewelery artists, jewelry art market.

Отримано: 09.11.2018

УДК 378.147.091.31-051:78

О. В. Мартинюк, викладач

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ МУЗИЧНО-ТЕОРЕТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

У статті аналізуються педагогічні умови формування методичної компетентності та їх конкретизація і розвиток в процесі музично-теоретичної підготовки.

Ключові слова: методична компетентність, вчитель музики, музично-теоретичні дисципліни.

Постановка проблеми. Для розвитку мистецької освіти важливим фактором є формування методичної компетентності сучасного вчителя музичного мистецтва. Головною складовою професійної підготовки вчителя музики ВНЗ є цикл музично-теоретичних дисциплін (теорія музики, сольфеджіо, гармонія, аналіз музичних форм, поліфонія, історія зарубіжної та української музики). Основними дисциплінами музично-теоретичного циклу є теорія музики та сольфеджіо. На заняттях із цих дисциплін здобуваються знання, формуються та удосконалюються спеціальні музичні здібності, практичні уміння, навички, необхідні для здійснення майбутньої професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про постійну увагу дослідників до проблем підвищення рівня музично-теоретичної підготовки фахівців. Так, проблема наукової організації навчального процесу з акцентом на формуванні системи музично-теоретичних знань, умінь і навичок у студентів-музикантів досліджується у працях Е. Абдулліна, Л. Арчажникової, І. Немикіної, О. Олексюк, Г. Падалки, О. Ростовської, О. Рудницької, О. Щолокової та ін. У працях О. Ковальова, Г. Костюка, Є. Мілеряна, Б. Теплової науково обґрунтовано психологічні засади роз-

витку умінь, подано їх типологічну характеристику. Ґрунтовно розроблені і впроваджені окремі вузькоспеціальні методики формування музично-теоретичних навичок (К. Станіславська), теоретико-аналітичних умінь (Т. Панащенко), музично-історичних підходів до фахової підготовки (І. Малашевська) студентів. Проте формування методичної компетентності в процесі музично-теоретичної підготовки висвітлено неоднозначно тому **метою статті** є розглянути музично-теоретичну підготовку, яка виступає однією з пріоритетних у становленні майбутнього вчителя музики, а сформованість методичної компетентності дозволяє відкривати нові змістовні аспекти художньої образності музичних структур, тембрально-звукових характеристик.

Основними завданнями у підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва є формування й розвиток у студентів певних фахових компетентностей: чути й визначати ладо-функціональний розвиток будь-якого уривку з музичного твору, запам'ятовувати й відтворювати його на фортепіано чи іншому інструменті; чути структуру акорду та його розташування; розуміти й аналізувати будову мелодії; чисто інтонувати мелодію (голосом); відчувати тональність та триматися в ній без допомоги інструмента; від-

чувати ладовий устрій та зміщення тяжіння; читати ноти з аркуша й транспонувати нотний текст у необхідну тональність; запам'ятовувати й відтворювати голосом певні музичні комплекси. Таким чином, на аудиторних заняттях з дисципліни «Сольфеджіо» у студентів мистецьких факультетів необхідно формувати методичну компетентність, яка є складовою професійної, що дозволяє ефективно здійснювати музично-теоретичну підготовку школярів.

Формування професійної компетентності здійснюється поетапно і, в кінцевому рахунку, переростає у майстерність і творчість [1]. Слід зазначити, що компетентність як прояв майстерності ніколи не може бути механічною, адже це окремі дії, що утворюють продуктивну діяльність, пов'язану з вирішенням нетипових теоретичних і практичних завдань. Набуття знань, умінь, навичок можливе лише у процесі пізнавальної діяльності. Музично-аналітична діяльність має специфічний характер і знаходить застосування у процесі вивчення музично-теоретичних і фахових дисциплін.

Оскільки компетентність є важливим засобом свідомої, цілеспрямованої, творчої праці і показником майстерності студентів, її формування повинно бути у центрі всього навчально-виховного процесу.

Кожне заняття з сольфеджіо базується на таких формах і методах роботи: сольфеджування, спів з аркуша, музичний диктант, слуховий аналіз та творчі завдання.

Основна увага під час сольфеджування приділяється інтонації. Її точність залежить від уміння охопити перспективу мелодії. Правильний, виразний та музично осмислений спів неможливий без попереднього аналізу, який слід проводити на кожному занятті. Для успішного співу з аркуша необхідним є уміння аналізувати музичний текст: визначення форми прикладу; визначення тонального плану, ладових та інтервально-гармонічних особливостей; визначення та аналіз метроритмічної складової вправи; спираючись на проведений аналіз, визначити інтонаційні особливості та правильну організацію дихання.

Завдання для самостійного опрацювання, окрім сольфеджування, містять також і спів вивчених напам'ять мелодій у різних тональностях. Це сприяє розвитку ладотонального мислення. Під час співу необхідно дотримуватись зазначених у вправі темпу та динамічних відтінків.

Надзвичайно важливою формою роботи в курсі сольфеджіо є слуховий аналіз. В аналізі на слух найповніше усвідомлюються й визначаються різноманітні елементи музичної мови та зв'язок між ними. Музично-аналітична

діяльність у процесі слухового аналізу значною мірою залежить від рівня музичного розвитку студентів і оволодіння самостійним музично-слуховим аналізом, що призводить до позитивних зрушень професійного розвитку майбутнього вчителя музики. Найбільш повною формою аналізу почутого є запис музики – музичний диктант. Слуховий аналіз та диктант – це сформований комплекс знань і навичок, який визначає рівень музично-аналітичних умінь студента. Методика роботи над диктантом передбачає виконання таких видів навчальної роботи: створювати та закріплювати зв'язок почутого й написаного (нотних знаків), тобто умінь почуте перетворити в написане; використовувати диктант як засіб для закріплення та практичного застосування знань і навичок, отриманих в курсах теорії музики, а також на заняттях з дисципліни «Сольфеджіо».

Одним із найбільш перспективних напрямків розвитку творчих здібностей особистості у формуванні професійних умінь, необхідних сучасному вчителю музики є проблемність. Проблемна ситуація вимагає від особистості активних дій і у такий спосіб забезпечує процес виявлення та формування необхідної методичної компетентності.

Метод вирішення проблемних ситуацій активізує участь студентів у отриманні необхідних фахових знань, а також спонукає до практичного застосування, закріплення та узагальнення отриманих знань при постановці нових проблем. Для реалізації принципів проблемності у практичній діяльності найбільш відповідними є ігрові технології навчання.

Отже, формування методичної компетентності майбутнього вчителя музики буде більш ефективним, якщо в процесі музично-теоретичної підготовки студентів будуть застосовуватись основні форми й методи роботи як під час аудиторних занять так і під час самостійної роботи.

Список використаних джерел:

1. Каган М.С. Человеческая деятельность (Опыт системного анализа). Москва : Политиздат, 1974.– 328 с.
2. Рудницька О.П., Ісьянова Л.М., Цвігун О.А. та ін. Основи викладання мистецьких дисциплін : навч. посібник / ред. О.П. Рудницька. Київ, 1998. 184 с.

In the article the basic methods of formation of methodological competence and their specification and development in the musical and theoretical training.

Key words: methodical competence, music teacher, musical-theoretical disciplines.

Отримано: 15.11.2018

УДК 7.071.1(477.43)(092)

Н. В. Мендерецька, асистент

ПРАЦЯ ВОЛОДИМИРА ГАГЕНМЕЙСТЕРА «ГУТНЕ ШКЛО ПОДІЛЛЯ»

Стаття розкриває суть праці Володимира Гагенмейстера «Гутне шкло Поділля» як мистецтвознавчого джерела.

Ключові слова: Гагенмейстер, скло, Поділля, матеріал, гута, зразки.

Постановка проблеми. Унікальною за своєю самобутністю є праця В.М. Гагенмейстера «Гутне шкло Поділля», у якій він вперше зробив спробу систематизувати і проаналізувати скляні вироби, які на той час зберігалися у фондах Кам'янець-Подільського музею старожитностей. Можна казати про те, що свого часу ця праця стала єдиною у своєму роді мистецтвознавчою спробою звернення до вивчення кам'янецького скла, а у подальшому фундаментальною для науковців, які зверталися до теми дослідження саме українського скла, і дотично скла Кам'яниччини. Актуальною і вагомою праця видатного педагога-науковця залишається і для сучасних мистецтвознавців, краєзнавців і викладачів дисциплін з циклу декоративно-прикладного мистецтва. До теми вивчення наукової спадщини В.М. Гагенмейстера зверталось чи мало науковців, з останніх можна відзначити праці Урсу Н.О., Гуцула І.А.

Метою статті є спроба проаналізувати працю Володимира Гагенмейстера «Гутне шкло Поділля» 1931 року видання як джерела сучасних мистецтвознавчих пошуків у дослідженні художнього скла Кам'яниччини.

Виклад основного матеріалу. У передмові до своєї праці «Гутне шкло Поділля» В.М. Гагенмейстер зазначав, що Кам'янецький Краєзнавчий Музей поставив собі одним із завдань представити місцеву промисловість, як у минулому так і сучасному її стані. Між іншими експонатами місцевої промисловості, заслуговують на увагу вироби подільських колишніх гут, з якими історично пов'язане сучасне гутарство України. Гути – важлива ілюстрація історії розвитку промисловості України з половини XVII до половини XIX ст. Гути задовольняли своєю продукцією потреби, головним чином міщанства та кулацьких прошарків села [1].

Гути, де працювали обезземелені селяни, майже до кінця XIX ст. зберігали на Україні старі форми виробів та примітивну техніку, провадили роботу по старовинним, унаслідкованим від минулого тасмніцям-рецептам; не дивлячись на давність скляної техніки, вона розвивалась незалежно від успіхів теоретичних знань.

«Гути на Поділлі» – перша невелика спроба подати відомості до мало відомої галузі колишньої промисловості Поділля – гутарства. Можна стверджувати, що саме Воло-

диміру Гагенмейстера належить думка довести сам факт існування гутництва на Кам'янецьчині. Він аргументує це аналізуючи етимологію назв селищ, у складі яких було слово «гута», вивчаючи архівні документи.

Крім архівного, не менш важливий матеріал, до вивчення подільського гутного скла дають зразки самої продукції, які ще й тепер можна надбати в селах та особливо містечках. Кам'янецький Краєзнавчий музей, один з багатьох провінціальних, що збірки їх мають важливе значення своєю локальністю, має порівнюючи зовсім малу колекцію, бо справа збирання скла в ньому щойно розпочата. Збірка ця звичайно не вичерпує все багатство форм виробництва подільського гутного скла, можливо дещо в ній не з подільських гут, проте вона, разом із зразками гутного скла подільського походження в інших музеях – Всеукраїнському Історичному ім. Т. Шевченка у Києві, Українському Мистецтв у Харкові, Кам'янецького Шкляно-Порцелянового Технікуму та інших музеїв і приватних збірок, може дати уявлення про барви, форми, та до деякої міри і про техніку виробництва.

У В. Гагенмейстера зустрічаємо відомості про те, що особливе місце займають вироби аптечного посуду з «мальованням» (олійними фарбами) та написами відповідних ліків [1, с.17, 23].

Подібний посуд до часів імперіалістичної війни можна було зустріти в багатьох аптеках Поділля, разом з порцеляновими, гарно розмальованими слоїками волинського Баранівського заводу. Форми посуду й розмір мають багацько варіантів. В Кам'янецькому музеї є маленький прегарний чотиригранний штофок, аметистового скла, прикрашений на одному з плоских боків білим (пожовклим) медальйоном з бантиком жовтої фарби вверху і чотирирядковим написом чорними літерами.

В переліку ілюстрацій до праці Володимира Гагенмейстера «Гутне скло Поділля» 1931 року, бачимо три ілюстрації з аптечним посудом. Перша – на сторінці 13 – «Гало, каламарчик і аптечний посуд. (Кам'янецький Краєзнавчий Музей)». Друга – на 22 сторінці – «Аптечний посуд. Вис. 11 см. (Кам'янецький Краєзнавчий Музей)». Третя – на 25 сторінці – «Аптечний посуд. Вис. 14 см., шир. 8 см. (Кам'янецький Краєзнавчий Музей)».

На жаль, самі ілюстрації, у двох досліджуваних екземплярах книги Володимира Гагенмейстера «Гутне скло Поділля» 1931 року видання, не збереглися до наших часів, але це дає можливість припущення про наявність досить великого асортименту аптекарського посуду і розмаїття його форм у тогочасній колекції Кам'янець-Подільського Краєзнавчого музею. Перший екземпляр книги знаходиться у бібліотечних фондах НІАЗ «Кам'янець», другий, люб'язно наданий дочкою В. Гагенмейстера О. Ерн з особистого архіву, – у Львові.

Чималу типологічну групу скляних виробів у фондах Кам'янець-Подільського історичного музею-заповідника складає посуд для зберігання рідин і пиття, який репрезентований різноманітними пляшками, штофами, глеками, фігурними виробами функціонального вжитку.

В. Гагенмейстер у праці «Гутне скло Поділля» зазначає: «Сулії, гранчасті штофи та півштофи, особливо поширені, бо корчми були майже в кожному селі; вони мимохідь нагадують давні лубки та різні картини, що змальовують

корчму з розставленими на полицях рядками штофів, колись офіційного посуду для вина» [1].

Клейма першої чверті XIX століття мали такі ознаки:

- 1) зазвичай наявність букви «Ф», що означала фабрику;
- 2) зазначення об'єму або початковими буквами («Б» – бутылка, «ПБ» – полубутылка, «Ш» – штоф), або в скороченому варіанті («полуб.»), («полубутыл.»), («бут.»), («бутыл.»), («полштоф.»), («четвер.ш.»);
- 3) ініціали власника фабрики; рік заснування виробництва чи отримання ліцензії.

Саме такі клейма маємо можливість спостерігати на пляшках пивного заводу баронеси Євеліни Юній, які складають колекцію тарного посуду у фондах Кам'янець-Подільського історичного музею-заповідника. Різноманітні за формою, кольором і об'ємом пляшки поєднують вишукане, у дусі тогочасної моди, декоративне вирішення з елементами графічного оздоблення у вигляді вензелів, що є характерними для хронологічного маркування скляних виробів доби раннього модерну.

Висновки. Праця В.М. Гагенмейстера «Гутне скло Поділля» залишається унікальною і самобутньою, змістовною і інформативною щодо вивчення декоративно-прикладного мистецтва нашого регіону. В.М. Гагенмейстер вперше зробив спробу систематизувати і проаналізувати скляні вироби, які на той час зберігалися у фондах Кам'янець-Подільського музею старожитностей. Можна казати про те, що свого часу саме ця праця стала єдиною у своєму роді мистецтвознавчою спробою звернення до вивчення кам'янецького скла, а у подальшому фундаментальною для науковців, які зверталися до теми дослідження саме українського скла, і дотично скла Кам'янецьчини. Актуальною і вагомим праця видатного педагога-науковця залишається і для сучасних мистецтвознавців, краєзнавців і викладачів дисциплін з циклу декоративно-прикладного мистецтва. Вивчаючи «Гутне скло Поділля» можна простежити історію гутного справи Кам'янецьчини, її художні і стильові особливості у контексті розвитку декоративно-прикладного мистецтва України.

Список використаних джерел:

1. Гагенмейстер В.М. Гутне скло Поділля. Кам'янець-Подільський : Наука, 1931. 148 с.
2. Гуцул І.А., Урсу Н.О.. Володимир Гагенмейстер. Життя і творчість : монографія. Кам'янець-Подільський : ФОП Син Я.І., 2015.224 с.; іл.
3. Урсу Н.О. Нариси з історії образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва Хмельниччини : навчальний посібник для студентів художніх спеціальностей. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2012. 224 с.
4. Урсу Н.О., Гуцул І.А. Володимир Гагенмейстер – вільний слухач Кам'янець-Подільського державного українського університету. *Педагогічна освіта: теорія і практика* : збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський, 2018. Вип. 24 (1-2018). Ч. 2. С. 164-169.

The article reveals the essence of Vladimir Gagenmeister's work «The blown glass of Podilia» as an art history source.

Key words: Gagenmeister, glass, Podilia, material, «huta», samples.

Отримано: 07.11.2018

УДК 781.2:159.955.2

Б. Є. Панчук, аспірант

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ ОБРАЗНО-ІНТОНАЦІЙНОГО МИСЛЕННЯ

У статті висвітлюються теоретичні основи дослідження сутності поняття образно-інтонаційного мислення. Завдяки різнобічному підходу та розгляду означеної проблеми конкретизується сутність поняття образно-інтонаційного мислення та визначаються основні взаємопов'язані компоненти мислення: сприймання, рефлексія, творчість.

Ключові слова: образно-інтонаційне мислення, сприймання, рефлексія, творчість, музичне мислення, вчитель музичного мистецтва.

Система освіти в Україні потребує обґрунтування ряду важливих принципів, які мають скласти основу формування нового професійного мислення педагога, діяльність якого

фактично визначає інтелектуальний, естетичний, етичний розвиток майбутнього покоління [2]. У зв'язку з цим актуальною є проблема вдосконалення професійної підготовки вчителя

ля музики, яка характеризується не лише його предметною і методичною компетентністю, а й умінням формувати у школярів музичний смак, виховувати естетичні почуття та переживання, розвивати кругозір [4, с.121].

Мета: дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні поняття образно-інтонаційного мислення, розкритті механізму мисленнєвого процесу та визначенні основних компонентів образно-інтонаційного мислення, які взаємопов'язані між собою (сприймання, рефлексія, творчість).

Вагомий внесок у теорію мистецької освіти стосовно проблеми формування образно-інтонаційного мислення, зокрема музичної інтонації як ключового поняття процесу інтонування, був зроблений науковими працями видатних музикантів – теоретиків: Б. Асаф'єва, В. Медушевського, Ю. Тюліна, Є. Назайкінського, Л. Мазеля, С. Незванова, М. Переверзева, А. Сохора, Т. Чередниченко, Б. Яворського та ін., завдяки яким утворився новий науковий контекст розуміння інтонаційної сутності музичного мислення.

Шлях до розуміння феномену музичного мислення пролягає через поняття «мислення» як такого. Мислення людини відбувається в різних формах і структурах, у яких закріплені й узагальнені пізнавальні та соціально-історичний досвід людства. Ґрунтуючись на чуттєвому досвіді, мислення перетворює його, дає можливість отримати знання про такі якості й відношення об'єктів, котрі недоступні безпосередньо емпіричному пізнанню; воно розширює пізнавальні можливості людини, дозволяє проникнути в закономірності природи, суспільства і самого мислення. Мислення є процесом опосередкованого й узагальненого відображення людиною предметів і явищ об'єктивної дійсності в їхніх істотних властивостях, зв'язках та відношеннях; воно є одним із провідних пізнавальних процесів, його вважають найвищим ступенем пізнання [2, с.299].

В системі Б. Яворського розвинуте музичне мислення передбачало засвоєння закономірностей процесу розвитку музичної думки, досягнення логіки становлення музичних процесів. Підґрунтям оволодіння музичним мисленням виступає теорія ладового ритму яка включає:

- розвиток ладового чуття і здатності досягати ладовий перебіг,
- розвиток здібностей вирішувати питання цензурності, фразування [5].

Слід підкреслити, що в основі мислительного процесу лежить інтонаційна активність внутрішнього слуху. Мається на увазі визначена Б. Асаф'євим здатність до інтонування і розуміння музики внутрішнім слухом. Завдяки інтонаційній активності внутрішнього слуху забезпечується художньо – образне (інтонаційно – смислове) розкриття музичного твору. Вчений вважає процес інтонування виявленням людського розуму в специфічних формах музичного мистецтва. «Інтонування – діяльність людського інтелекту, своєрідна «образно-інтонаційна» форма його мислення» [3]. Б.Асаф'єв образно порівнює процес втілення творчої думки (« звукоінтонації») з «подорожжю по далекому тракту».

Ідеї Б. Асаф'єва про інтонаційно – процесуальну природу музики, триєдність музичного мистецтва, в якому нерозривно пов'язані створення, виконання і сприймання, про «живе» спостереження за розвитком музики, методи наведення на її сприймання стали основою для розвитку теорії музичного мислення.

Музичне мислення, як категорія художнього, за своєю природою є комплексним. Не дивлячись на багатогранні думки вчених, воно є нерозривною єдністю трьох основних компонентів: сприймання, рефлексії, творчості. М. Д'яченко, І. Котляревський, Ю. Полянський показують трифазну структуру мислення у вигляді таксономічної карти, де кожен момент у процесі свого розгортання проходить фази сприймання, рефлексії, творчості (див. рис. 1).

	С	Р	Т
С	1	4	7
Р	2	5	8
Т	3	6	9

С – сприймання,
Р – рефлексія,
Т – творчість

Рис. 1.

Структура матриці в цілому відбиває як механізм одномоментного акту художнього мислення, так і закономірність більш розгорнутого процесу розвитку мислення. Горизонтальні ряди фіксують послідовність зміни фаз сприймання, рефлексії, творчості у кожному часі функціонування мислення. Вертикальні ряди показують, що одночасно всі фази є єдністю сприймання, рефлексії, творчості. Таким чином, кожна фаза розкривається завжди в цих трьох аспектах, зокрема:

1. Сприймання в аспекті сприймання – активна форма, яка забезпечує запам'ятовування та розпізнавання сприйнятого, віднесення його до індивідуального інтонаційного фонду.
2. Сприймання в аспекті рефлексії – усвідомлене сприймання музичних явищ, спрямоване на вибір та корекцію матеріалу з метою його наступного вивчення.
3. Сприймання в аспекті творчості – звернення з високим ступенем мотивації до музичних явищ для встановлення музично-історичного кругозору та усвідомлення цих явищ у якості бази творчої діяльності.
4. Рефлексія в аспекті сприймання – первинні форми усвідомлення характерних рис музичних явищ, які сприяють їх запам'ятовуванню, а також їх творчій інтерпретації.
5. Рефлексія в аспекті рефлексії – глибоке теоретичне усвідомлення накопиченого матеріалу з виходами на форми його творчого опрацювання.
6. Рефлексія в аспекті творчості – цілеспрямоване використання теоретичних знань та наявного широкого музично-історичного кругозору для забезпечення повноцінної творчої діяльності.
7. Творчість в аспекті сприймання – форми практичної діяльності, які сприяють активізації творчого сприймання музичних явищ та усвідомлення їх властивостей у різних інтерпретаціях.
8. Творчість в аспекті рефлексії – форми практичної діяльності, які пропонують переробку художнього матеріалу в плані його історико-стилістичного та теоретичного усвідомлення.
9. Творчість в аспекті творчості – творча діяльність на базі широкого історичного кругозору та глибоких теоретичних знань [1, с.59-90].

Отже, сутність образно-інтонаційного мислення полягає у пізнанні та перетворенні, у творчому процесі творення, сприйманні специфічних музично-звукових образів, що виражаються в інтонаціях. Цей процес має три основні компоненти: сприймання, рефлексію, творчість, які схильні розгортатися, проходячи ті ж самі фази, та набувати нової якості. Відтак сприймання, рефлексія та творчість, перебуваючи в аспекті сприймання, відповідають первинним якостям музично-інтонаційного мислення (накопичення музично-інтонаційного словника); в аспекті рефлексії відповідають стадії глибокого усвідомлення цього процесу; в аспекті творчості відповідають найвищій стадії, коли до музичних явищ звертаються з великим ступенем мотивації, цілеспрямовано використовуючи теоретичні знання, творча діяльність здійснюється на базі широкого музично-історичного кругозору.

Список використаних джерел:

1. Дьяченко Н.Г., Котляревский А.И., Полянский Ю.А. Теоретические основы воспитания и обучения в музыкальных учебных заведениях. Киев : Муз. Україна, 1987. 111 с.
2. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. Київ : Шкільний світ, 2001. 16 с.
3. Орлова Е.М. Интонационная теория Асафьева, как учение о специфике музыкального мышления: История. Становление. Сущность. Москва, 1966. 144 с.
4. Панкевич Г. И. Звучащие образы (о музыкальной выразительности). Москва : Знания, 1977. 112 с.
5. Яворский Б. Статьи. Воспоминания. Переписка. Москва : Сов. композитор, 1972. Т. 1. 711с.

The article covers the theoretical basis of the study of the essence of the concept of figurative-intonational thinking. Due to the versatile approach and consideration of the mentioned problem, the essence of the concept of figurative-intonational thinking is specified, and the main interrelated components of thinking are defined: perception, reflection, creativity.

Key words: figurative-intonational thinking, perception, reflection, creativity, musical thinking, teacher of musical art.

Отримано: 07.11.2018

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТВОРІВ ДРУКОВАНОЇ ГРАФІКИ ПРИ ВИКЛАДАННІ МИСТЕЦТВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН

У статті підкреслюється інформаційний потенціал художніх та видових листівок як різновиду творів друкованої графіки при викладанні мистецтвознавчих дисциплін, зокрема історії українського мистецтва. Вказано видавництва початку ХХ ст. де друкувалися твори прикладної графіки.

Ключові слова: твори друкованої графіки, художня листівка, мандрівна художня виставка, Община Св. Євгенії, види Кам'янець-Подільського, видавництво.

Постановка проблеми. До творів друкованої прикладної графіки відносяться кореспонденційні картки які є багатограним соціокультурним явищем, а їх дослідження сприяє висвітленню окремих аспектів історії суспільної свідомості, видавничої справи, цензури, фотографії, пошти, торгівлі, туризму тощо. Вони були створені на межі поштової та видавничої справи, мистецтва, міжлюдської комунікації і громадської діяльності, а їх поява й розповсюдження стали можливими завдяки розвитку фотографії, видавництва й туризму. На початку 1900-х рр., що інколи називають «золотим віком листівок», виразно простежувалася широка розмаїтість їх тематики, а також було суттєво вдосконалено їх художній та поліграфічний рівень. Якщо враховувати вибір сюжетів, якість матеріалів та культуру поліграфічного виконання, то місцеві картки виготовляли на рівні кращих європейських зразків. Видавалися просвітницькі листівки, видові листівки з кольоровими картинками для дітей, ілюстровані кореспондентські картки з репродукціями творів вітчизняних і зарубіжних художників, а також зі світлинами відомих і анонімних авторів.

Мета роботи. Визначити інформаційний потенціал творів друкованої графіки, зокрема поштових листівок при викладанні мистецтвознавчих дисциплін.

Виклад основного матеріалу. Найвідомішими українськими видавництвами, що випускали художні листівки визначеного періоду були: «Час», «День», «Глобус», «Друкар», «Рассвет», «Квітка» (м. Київ), «Дністер» (м. Кам'янець-Подільський), «Русалка», «Українська хата» (м. Львів), «Журавлі» (м. Рогатин), «Сучасна штука» (м. Перемишль), «Українська книга» (м. Ужгород), Я Орешштейна (м. Коломия) [12, с.4]. Незабаром у роботі над ілюстраціями листівок почали брати участь художники. Зокрема, популяризації творчості українських митців багато прислужився відомий громадський діяч і художник В. Розвадовський, який у 1904-1909 рр. видавав кольорові листівки з репродукціями найкращих картин, експонованих у містах і селах України на організованих ним мандрівних художніх виставках. Картки «Видання Народної вистави картин» тепер досить рідкісні, їх високо цінують колекціонери за якість друку [11, с.86]. Його ініціативу підтримало Кам'янець-Подільське «Товариство витончених мистецтв» у 1908 р., що планувало видати серію листівок за мотивами творів Т. Шевченка, а кошти, отримані з їх продажу, повинні були використанні на виготовлення і встановлення пам'ятника українському поету. Авторами сюжетних композицій цих листівок були знані художники І. Репін (акварель «Прометей») та В. Розвадовський («Хустина», «Катерина», «Назар Стодола», «Гамалія») [10, с.4].

Серії якісно видрукованих листівок київського видавництва «Рассвет» знайомлять із творами А. Маневича, М. Пимоненка, Є. Вжеша, М. Холодовського, І. Генюка, М. Романовського та ін. [4, с.48-58]. Пейзаж у творчості відомого маляра Я. Пстрака дуже добре репрезентований серією поштівків «Красвиди Прикарпаття», яку видала 1913 р. у Львові «Русалка» [5, с.47-50]. Значна кількість малярських творів С. Васильківського репродукована у виданнях «Української хати» в Києві й П. Дятлова у Відні. Так, дванадцять тонових карток віденської серії 1918 р. пропонують чимало творів цього художника, які майже не трапляються в інших виданнях. Надзвичайно популярними в той час були тематичні добірки художніх листівок. Серед інших випускало їх і відоме київське видавництво «День», активна діяльність якого припадає на 1908-1915 рр. У 1914 р. було видано три серії кольорових карток (по вісім назв у кожній), об'єднаних однією темою – «Київ у творах українських художників» [1, с.92].

Слід зазначити, що на замовлення Общини Св. Євгенії Товариство «Р. Голіке і А. Вільборг» видрукувало листівку з видом Кафедральних воріт у Старому місті Кам'янець-Подільського за картиною Г. Лукомського. У 1910 р. він відвідав місто, а свої враження від побачених архітектурних ансамблів висловив у статті в журналі «Зодчий» [7, с.173-174]. Визнаючи художній хист і талант Г. Лукомського, висловимо припущення, що його картина «Кафедральні ворота» була написана на підставі відомої фотографії М. Грейма.

До 1903 р. Община випускала ілюстровані листівки двічі на рік, більшість з яких були віддруковані за картинами художників, створених безкоштовно спеціально для цього. Коли керівником цього видавничого проекту став О. Бенуа, який розширив зображальний ряд листівок, а їх випуск став регулярним. Він акцентував увагу на просвітницькій й навчальній функції листівок, прагнув зробити їх художнім інструментом мистецтва нового покоління й орієнтувався на використання творів художників із об'єднання «Світ мистецтв» – І. Білібіна, Г. Лукомського, Н. Реріха, замовляв друк листівок у літографії І. Кадушину, друкарні С. Прокудіна-Горського, картографічному закладі А. Ільїна й «Товаристві Р. Голіке та А. Вільборг» [8, с.156-159].

Це об'єднання, з яким художник співпрацював у створенні сюжетів для листівок, мало штат співробітників для фотографування видів окремих провінційних міст. За кожну із фотографій її автор отримував 1-2 руб. у той час, коли художники за сюжетний малюнок для відкритої листівки – 15 руб. Відомо, що фотографування видів м. Кам'янець-Подільського здійснив російський художник українського походження С. Яремич [9, с.33]. Його основними живописними роботами стали архітектурні види Петербурга, Версаля, Києва, Венеції та інших міст. Як мистецтвознавець, він написав безліч робіт з історії російського і українського мистецтва. Після Лютневої революції 1917 р. працював в Ермітажі [13].

Зазначимо, що на початку 1900-х рр. видавці почали залучати для сюжетів нових листівок відомих художників, імена яких зазначалися на зображенні чи на звороті листівок. Кам'янецький підприємець В. Вінарський не став винятком і у співпраці з художником М. Тшебінським видав серію з 12 кольорових листівок із видами м. Кам'янець-Подільського за акварельними редуками останнього: «Вигляд на Кам'янець-Подільський з північно-західного боку», «Новопланівський міст і східна частина Кам'янця», «Стара фортеця та Карвасарий», «Кам'янець-Подільський замок», «Видрівка Кам'янецького замку», «Тринітарський костел», «Домініканський костел», «Хрестовоздвиженська церква», «Мінарет кафедральний», «Руська брама», «Руська брама (інтер'єр)», «Берег Смотрича». Кожна з них була підписана М. Тшебінським і датована 1912 р. [2, с.62-75].

У роки Першої світової війни у Відні накладом Української книгарні Т. Савула було видано україномовну серію листівок «Українські міста» [6, с.1005]. Види з Кам'янця на Поділлі, кожна з яких відтворювала акварельні ведуги М. Тшебінського: «Берег Смотрича», «Руська брама (інтер'єр)», «Тринітарський костел», «Хрестовоздвиженська церква» тощо.

Також, популярних сюжетів листівок із видами Кам'янець-Подільського, що використовували ряд видавців на початку ХХ ст., була гравюра К. Вейрмана (за малюнком С. Фабіанського) [3, с.209]. Першим на цю гравюру із зображенням північно-західної частини Старого міста звернув увагу М. Грейм.

Висновки. Отже, художні та видові поштівки листівок є цінним джерелом для дослідження українського пейзажного та графічного мистецтва кінця ХІХ – початку

XX ст. Вони популяризують репродукції з картин українських художників, що доносять до нас красиви у всій мальовничій красі, і попри декоративну умовність кольорів, притаманних справжньому живопису, досить точно передають загальну колористичну гаму певної архітектурної споруди та її доквілля в різні пори року і дня. Самі ці твори стають у пригоді дослідникам, бо ж основна маса тогочасних зображень міст, зокрема Кам'янця-Подільського – чорно-білі й тоновані світлини.

Список використаних джерел:

1. Вероцький В., Забочень М., Киркевич В. Киев на иллюстрированных открытках. *Советский коллекционер*. 1984. №21. С. 80-95.
2. Дробна (Паур) І.В. Акварельні ведути М. Тшебінського як джерело при вивченні історії Кам'янця-Подільського кінця XIX – початку XX ст. (за документальними листівками). *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки* / редкол.: В.С. Степанков (відп.ред.) та ін. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2011. Вип. 4. С. 62-75.
3. З української старовини. Альбом / упор. В.Ю. Іванченко. Київ : Мистецтво, 1991. 316 с.
4. Забочень М.С. Открытки издательства «Рассвет». *Среди коллекционеров*. 1992. №1. С. 48-58.
5. Каталог поштовых карток Ярослава Пстрака, виданих за життя художника у 1904-1914 рр. / під ред. М. Забочень, С. Полегенький. Дрогобич : Дрогобицький колекціонер, 1994. 68 с.
6. Книгарство і кольпортаж. *Енциклопедія українознавства*. Загальна частина (ЕУ-І) / ред. В. Кубійович, З. Кузеля.

Мюнхен ; Нью-Йорк : Вид-во «Молоде Життя», 1949. Т. 3. С. 1004-1005.

7. Лукомский Г.К. Несколько слов о Каменец-Подольском. *Зодчий*. 1910. №16. С. 173-174.
8. Мозохина Н.А. В.П. Шнейдер и А.Н. Бенуа как художественные лидеры издательства при общине Св. Евгении. К вопросу о преемственности двух этапов истории фирмы. *Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского*. 2009. №6 (2). С. 155-160.
9. Мозохина Н.А. Художники объединения «Мир искусства» как фотографы издатели видовых и репродуктивных открытых писем. *Филокартия*. 2008. №4 (10). С. 32-33.
10. Новинки. *Художественно-юмористическая открытка*. 1908. №5. С. 4.
11. Цинколовська І., Юхимець Г. Київ очима українських малярів початку XX століття: за матеріалами альбому «Київ» видавництва «День». *Пам'ятки України: історія та культура*. 1999. №1. С. 85-89.
12. Шонк-Русич К. Україна у листівках. Нью-Йорк, 1981. 70 с.
13. Яремич Степан Петрович. *Большая советская энциклопедия*. URL: <http://bigencyclica.ru/92956>.

The article emphasizes the information potential of art and species cards as a variety of works of printed graphics in the teaching of art disciplines, in particular the history of Ukrainian art. Indicated publishing house of the early twentieth century, where the works were printed.

Key words: works of printed graphics, art postcard, traveling art exhibition, Community of St. Eugenia, views of Kamyanets-Podilsky, publishing house.

Отримано: 13.11.2018

УДК 378.091.31-051:7.071.2

Т. Д. Пухальський, асистент

КРИТЕРІЇ СФОРМОВАНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ ЗАСОБАМИ ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВИХ ДИСЦИПЛІН

У статті розглядаються критерії сформованості професійної компетентності майбутніх учителів музики засобами диригентсько-хорових дисциплін.

Ключові слова: професійна компетентність, критерій, вчитель музики.

Постановка проблеми. Формування професійної компетентності фахівців залишається провідним завданням закладів вищої педагогічної освіти. Реалізація цього завдання пов'язана не тільки з використанням нових дієвих методів та засобів підготовки фахівців, а й з використанням комплексних методів діагностики сформованості їх професійної компетентності. Важливим аспектом діагностики є її об'єктивність, оскільки ці дані становлять основу пошуків шляхів підвищення рівня професійної підготовки на музично-педагогічних факультетах закладів вищої освіти.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Розробка критеріїв, показників та рівнів сформованості професійної компетентності вчителів музики здійснювалася на основі аналізу наукових праць Н. Гречанник, І. Коваленко, С. Світайло, З. Софроній, Н. Тарарак, І. Цюряк та ін.

Поняття «критерій» у Великому тлумачному словнику сучасної української мови визначається як «підстава для оцінки, визначення або класифікації чогось ... мірило істинності, вірогідності людських знань, їх відповідності об'єктивній дійсності» [1, с.588]. У сучасних дослідженнях розробка критеріїв неодмінно передбачає визначення головних показників явища, що вивчається. «Показник» за словником характеризується як «... свідчення, доказ, ознака чого-небудь; наочні дані про результати якоїсь роботи, якогось процесу; дані про досягнення в чому-небудь» [1, с.1024]. Тому за основу критеріального апарату дослідження було взято розроблену нами структуру професійної компетентності, специфіковану до особливостей диригентсько-хорової підготовки учителя музики.

Мета статті – розглянути критерії сформованості професійної компетентності майбутнього вчителя музики засобами диригентсько-хорових дисциплін.

Виклад основного матеріалу. Розробку критеріального апарату дослідження ми здійснювали на основі особи-

стісно орієнтованого, діяльнісного, компетентнісного та акмеологічного підходів, дотримуючись положень про системотвірну позицію особистості учителя музики у формуванні його професійної компетентності. Зважаючи на те, що рівень розвитку професійно важливих особистісних характеристик учителя музики (особистісний компонент) можна діагностувати лише в активній формі, розробку критеріїв ми здійснили на основі розробленої структури, кожен з яких відповідає основним компонентам (мотиваційному, когнітивному, діяльнісному) в поєднанні з особистісним: мотиваційно-рефлексивний; когнітивно-пізнавальний; діялісно-творчий. У такий спосіб можна діагностувати у процесі визначення рівня сформованості основних компонентів професійної компетентності майбутніх учителів музики також параметри особистісного компонента (індивідуальні характеристики, особистісні здібності, особистісні якості), враховуючи специфіку його підготовки, забезпечуючи об'єктивність діагностики.

Мотиваційно-рефлексивний критерій покликаний діагностувати мотивацію (як спонукальний актив професійного розвитку), рефлексію (як здатність до самодіагностики та самоосмислення) та саморегуляцію (як здатність планувати та коригувати формування професійної компетентності). Мотивація реалізує функцію рушійної сили професійного розвитку та саморозвитку майбутнього учителя музики. Їх розвиненість у поєднанні з іншими компонентами дає широкі можливості у досягненні акме-вершин у процесі професійного становлення, подальшій професійної діяльності. Показниками мотиваційно-рефлексивного критерію визначено: мотивацію до розвитку професійної компетентності засобами диригентсько-хорової діяльності; здатність до рефлексії та об'єктивної самооцінки своєї професійної компетентності; здатність до професійного самовдосконалення. Ці

показники тісно пов'язані між собою і віддзеркалюють здатність майбутніх учителів музики до підвищення рівня професійної компетентності через поетапну їх реалізацію як єдиного механізму: «прагну–аналізую–програмую самовдосконалення». В такому їх поєднанні важливе місце займають особистісні характеристики студентів: загальні та спеціальні здібності, особистісні якості.

Когнітивно-пізнавальний критерій відповідає когнітивному компоненту структури професійної компетентності, а також охоплює професійно важливі характеристики особистості учителя музики (особистісний компонент), які визначають його здатність до підвищення рівня власної професійної компетентності через ефективну роботу з навчальною інформацією (вміння аналізувати, узагальнювати, систематизувати, структурувати, трансформувати, синтезувати тощо). Знання в поєднанні із особистісними здібностями (загальними та спеціальними) та особистісними якостями (активність, організованість, винахідливість, ерудованість тощо) створюють основу для формування професійної компетентності майбутнього учителя музики. Визначені такі показники когнітивно-пізнавального критерію: обізнаність в диригентсько-хоровій галузі; здатність до музично-теоретичного та словесно-образного аналізу хорових творів; володіння педагогічними та методичними засадами роботи зі шкільним хоровим колективом.

Здатність до ефективної навчальної діяльності студента у процесі його професійного становлення є метапредметною характеристикою і стосується вивчення всіх навчальних дисциплін та системи самоосвітньої діяльності у їх контексті та на міжпредметному рівні.

У розробці **діяльнісно-творчого критерію** ми орієнтувалися на практичний бік професійної компетентності вчителя музики, який передбачає застосування набутих знань, їх трансформацію в дію, формування професійних вмінь і навичок. Ці процеси у музично-педагогічній діяльності несуть ознаки індивідуальності завдяки великому значенню особистості вчителя музики, а також дають широкі можливості для творчості. Музична діяльність, надто диригентсько-хорова, нерозривно пов'язана з творчістю. Тому діяльнісний компонент характеризується ознаками творчості, виходячи з особливостей професії вчителя музики, та передбачає використання творчого підходу у цих видах діяльності. У такий спосіб реалізується підхід, закладений в структуру професійної компетентності вчителя музики.

Показниками діяльнісно-творчого критерію визначено: вміння адаптувати хоровий репертуар до можливостей шкільного хорового колективу; розвиненість виконавських та інтерпретаційних вмінь; розвиненість комунікативних вмінь та здатність до інтерактивної взаємодії зі школярами у процесі хорового навчання.

Отже, формування професійної компетентності має відбуватися як проектування перспектив розвитку майбутньої музично-педагогічної діяльності на особистісно орієнтованій основі. Тому у розробці критеріїв ми враховували, що процес формування професійної компетентності майбутнього вчителя музики засобами диригентсько-хорових дисциплін вимагає не стільки розвитку окремих його компонентів, скільки забезпечення їх комплексності та взаємодії у контексті компетентності як цілості. Тому визначені критерії взаємопов'язані та взаємозалежні, орієнтовані на специфіку диригентсько-хорової підготовки.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Гречаник Н.І. Методична підготовка студентів педагогічних університетів до творчої самореалізації в процесі вивчення диригентсько-хорових дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2012. 20 с.
3. Світайло С.В. Формування фахової компетентності майбутніх учителів музики у процесі диригентсько-хорової підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2012. 20 с.
4. Софроній З.В. Методика формування виконавської уваги майбутніх учителів музики у процесі вивчення диригентсько-хорових дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2010. 22 с.
5. Цюряк І.О. Методика застосування особистісно орієнтованих технологій навчання в процесі диригентсько-хорової підготовки майбутнього вчителя музики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2009. 23 с.

The article analyzes the criteria for the formation of professional competence of future music teachers by means of conducting and choral disciplines.

Key words: professional competence, criterion, teacher of music.

Отримано: 02.11.2018

УДК 378.147:51:371

Л. М. Сидорук, аспірант

МАТЕМАТИЧНА ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ В АДАПТИВНОМУ ОСВІТЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті обґрунтовано необхідність адаптації процесу навчання математики до індивідуальних потреб здобувачів вищої освіти, в тому числі осіб з особливими освітніми потребами. Визначено, що основою якісної математичної підготовки студентів економічного профілю є адаптивне освітнє середовище закладу вищої освіти.

Ключові слова: математичні знання, фахівці економічного профілю, адаптивна освітня система, інклюзія.

Реформування системи освіти в умовах соціально-економічного розвитку України, євроінтеграційні процеси орієнтують заклади вищої освіти на створення умов для розвитку та самореалізації особистості, і як громадянина країни, і як фахівця, конкурентоспроможного та конкурентоздатного на ринку праці.

Математичні знання є стрижневими для більшості загальноосвітніх та спеціальних дисциплін у закладах вищої освіти, зокрема коледжах, обумовлюють необхідність забезпечення у них якісної математичної підготовки. У сучасному світі високих технологій математична компетентність є ключовою компетентністю фахівців у багатьох сферах, в тому числі й економіці.

Разом з тим одним з пріоритетів державної політики в галузі освіти є створення рівних прав та можливостей для навчання осіб з різними освітніми потребами. Ідея інклюзії з'явилася в межах значних змін в осмисленні прав людини, її гідності, ідентичності, а також механізмів соціальних і культурних процесів, що визначають її статус і впливають

на забезпечення її прав. Зміна ставлення до людей з інвалідністю та обмеженими можливостями здоров'я відображає лише один із проявів цих змін. Адаптивна освітня система здатна кожному студенту допомогти досягти оптимального рівня інтелектуального розвитку відповідно до його природних задатків і здібностей.

Питання інтеграції осіб з вадами здоров'я засобами освіти та можливості доступу їх до освіти, зокрема вищої, різні аспекти організації та здійснення соціально-педагогічної підтримки дітей та молоді з обмеженими можливостями досліджували Б. Барбер, О. Безпалько Г. Беккер, П. Бурдье, Дж. Девіс, К. Дженкс, І. Іванова, В. Ільїн, Х. Кербо, М. Крозьє, Ф. Кросбі, В. Ляшенко, Є. Мартинов, О. Молчан, Т. Самсонов, Н. Софій, Є. Тарасенко, О. Полякова, К. Тейлор, В. Тесленка та ін.

Супроводу навчання студентів з особливими потребами у закладах вищої освіти присвячено дослідження Г. Бойко, А. Кісляк, К. Кольченко, С. Місяк, П. Таланчука, В. Шиян та ін.

Освітній процес у вищій школі є предметом дослідження А. Алексюка, С. Архангельського, З. Бакума, В. Галузинського, З. Курлянд, О. Малихіна, В. Чайки, О. Янкович та ін. Проблему навчання математичних дисциплін студентів ЗВО порушували С. Кирилашук, О. Комісаренко, О. Кондратьєва, В. Плахова, С. Раков, Н. Рашевська, С. Семеріков, З. Слєпкань, Я. Стельмах, Ю. Триус та ін.

Детальне вивчення наукових джерел з обраної теми дає можливість стверджувати, що вони лише частково охоплюють проблематику математичної підготовки студентів економічного профілю в адаптивному освітньому середовищі закладу вищої освіти. Водночас трансформаційні процеси в суспільстві зумовлюють проектування моделі нового освітнього середовища закладу вищої освіти, яке дозволить реалізувати надання інклюзивних освітніх послуг та забезпечити якісну математичну підготовку майбутніх фахівців економічного профілю.

Критичне осмислення існуючих теорій і досліджень в галузі інклюзивної освіти пов'язане у першу чергу з аналізом педагогічних підходів до освіти, а також з розробкою ефективних технологій роботи з усіма категоріями молоді. Тому на сучасному етапі розвитку інклюзивної освіти важливим завданням стає осмислення особливостей адаптивного освітнього середовища, яке через свій зміст і властивості впливає на всебічний розвиток здобувача вищої освіти. При цьому адаптивне освітнє середовище є системою умов і взаємин (інклюзивна культура), що створюється в закладі освіти і максимально забезпечує можливості для задоволення особливих освітніх потреб здобувача вищої освіти.

Право людини з інвалідністю на отримання освіти закріплено низкою міжнародних та державних законодавчих документів. Відповідно до Конституції України кожна людина, громадянин має право на здобуття вищої освіти. Закони щодо соціального захисту населення з інвалідністю, здійснення реабілітації та надання освіти вказують та регламентують порядок здобуття вищої освіти даної категорії громадян.

Нормативною базою здобуття вищої освіти особами з обмеженими можливостями є Закони України «Про вищу освіту» [1], «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» [2], Концепція розвитку інклюзивного навчання [5], Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [6], Конвенція про права осіб з інвалідністю, ратифікована Україною у 2009 році [4].

Однак, створення рівних можливостей доступу до вищої освіти всім громадянам України, в тому числі особам з порушеннями здоров'я, буде можливим лише за умови розвитку освітнього простору для реалізації педагогічної діяльності зі студентами з особливими потребами у закладах вищої освіти. А це в свою чергу стане фундаментом для забезпечення ефективної математичної підготовки майбутніх фахівців економічного профілю.

Математична освіта передбачає засвоєння студентами певної системи математичних фактів, оволодіння математичними вміннями та навичками, розвиток математичного мислення. Численні дослідження науковців і практичний досвід педагогів та дефектологів вказують на те, що під впливом спеціально організованого навчання і виховання особи з порушення здоров'я здібні до високого розумового розвитку, до оволодіння основами знань, в тому числі й математичних [3, с.33-52].

В процесі викладання математики студентам з особливими освітніми потребами виникає необхідність вирішення специфічних завдань, зумовлених особливостями їх розвитку, зокрема мислення та мови. Необхідним є впровадження методів і прийомів навчання, які б допомагали їм не лише успішно засвоювати знання, формувати вміння та навички розв'язувати задачі, а й готували їх до майбутньої професійної діяльності. Застосовування різноманітних методів нав-

чання дозволяє організувати і скеровувати пізнавальну діяльність студентів, розвивати їх розумові здібності.

Впровадження в освітній процес інформаційних технологій підвищує якість математичної підготовки, створюючи умови для адаптації процесу навчання до індивідуальних потреб та здібностей студента [7, с.296]. За продуманого підходу, можливості комп'ютерної підтримки навчально-пізнавальної діяльності при вивченні математики досить широкі, оскільки застосування програмних засобів дає наочні уявлення про основні поняття математики та полегшує їх розуміння, сприяє розвитку образного мислення, підштовхує студентів до дослідницької діяльності.

Використання інформаційних технологій при вивченні курсу математики дає можливість зробити процес засвоєння студентами навчального матеріалу доступним і цікавим: поєднати високі обчислювальні можливості під час дослідження різноманітних функціональних залежностей з перевагами графічного подання інформації, розвитку графічних навичок, геометричної інтуїції тощо. Електронні засоби навчання відкривають можливості для організації індивідуальних і групових форм навчальної діяльності на занятті, своєчасного контролю знань, вмінь та навичок здобувачів вищої освіти, створення умов для індивідуального темпу засвоєння навчального матеріалу.

Таким чином, основою якісної математичної підготовки студентів економічного профілю є адаптивне освітнє середовище закладу вищої освіти, яке відповідає потребам і можливостям кожного учасника освітнього процесу, незалежно від особливостей його психофізичного розвитку. Це зумовлює необхідність забезпечення нового рівня математичної підготовки фахівців у закладах вищої освіти за рахунок розробки нових методик викладання з використанням інформаційних технологій (залежно від індивідуальних потреб студента) та створення відповідного навчально-методичного забезпечення.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про вищу освіту». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
2. Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» від 21 березня 1991 р. №876-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12>.
3. Колупаєва А.А., Савчук Л.О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання : науково-методичний посібник. Київ : АТОПОЛ, 2011. 274 с.
4. Конвенція про права осіб з інвалідністю. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71.
5. Концепція розвитку інклюзивної освіти: наказ Міністерства освіти і науки України від 01.10.2010 р. №912. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsiirozvitku-inklyuzivnogo-navchannya>.
6. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України від 25 червня 2013 року №344/2013. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.
7. Шеремет Б.Г., Лещій Н.П. Інформаційні технології в навчанні глухих та слаббачуючих дітей. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2013. Вип. 23. С. 295-298.

The article substantiates the necessity of adapting the process of teaching mathematicians to the individual needs of educational institutions acquired. It is determined that the basic characteristic of the material training of students of economic development.

Key words: mathematical knowledge, specialists of economic profile, adaptive education, inculcency.

Отримано: 02.11.2018

СПЕЦИФІКА ТА ТЕХНОЛОГІЯ ЗОЛОЧЕННЯ РЕЛЬЄФНИХ ПОВЕРХОНЬ

У статті представлені технологічні особливості та специфіка виконання золочення рельєфних поверхонь.

Ключові слова: сусальне золото, мордан, амальгама.

Постановка проблеми. Золото завжди приваблювало людей, вони прагнули прикрасити цим дорогоцінним металом себе і простір навколо. У стародавні часи подібна розкіш була прерогативою тільки вищих верств суспільства і церкви. З відкриттям способів виготовлення тонкої фольги золота, оздоблення стало більш доступним. А поталь – фольга зі сплавів, що імітує натуральне золото, зробила золочення цілком рядовим способом декорування архітектурних елементів, меблів і предметів інтер'єру.

Мета роботи – простежити історичний шлях розвитку техніки золочення з найдавніших часів до нашого часу, виявити особливості сучасних технік.

Виклад основного матеріалу. Одне з найбільш ранніх письмових свідчень про використання сусального золота містить Лузькому манускрипті VIII століття. У цьому збірнику рецептів докладно описаний рецепт приготування поліменту – основи під позолоту. Цей матеріал готували з «тонкого» гіпсу і вірменського болюсу з додаванням до них невеликої кількості меду. Вірменський болюс – натуральний земляний пігмент зі значною домішкою глини та вапняку – відомий з часів середньовіччя, коли його почали застосовувати для приготування поліменту.

Подібні свідчення можна зустріти в багатьох трактатах і манускриптах. Найбільш докладну інформацію містить трактат Ченніно Ченніні [4]. Золочення було невід'ємною частиною слов'янського іконопису протягом усього його багатовікового існування. Починаючи з перших ікон, майстри використовували всі основні прийоми золочення.

З часом техніка золочення удосконалювалася. З огляду на всі канони позолотних робіт, техніка золочення підрозділяється на два основних способи: золочення на полімент і золочення на мордан.

Золочення на полімент був найбільш поширеним способом золочення, оскільки його рецепти, починаючи з XVII століття, дійшли до нашого часу в значній кількості. Цей спосіб золочення поверхонь надзвичайно трудомісткий на всіх етапах позолотних робіт. Його використовують тільки висококваліфіковані майстри. Золочення на полімент застосовують при обробці та реставрації меблів, картин, інших предметів інтер'єру, а також складних ліпних прикрас. Цей метод широко поширений в іконописі. Процес золочення здійснюється таким чином: золоті листи з книжки переносяться на золотарний ніж, а потім – на золотарну подушку, де ріжуться на потрібні частини. Потім пензлем з ворсу білки поверхню обробляють горілкою, і після цього за допомогою лапки викладають золото. Завершується процес золочення поліруванням, яке виконується агатовим зубком. Золочення на полімент дає найбільший художній ефект: визолочена поверхня має блиск справжнього литого золота з глянцевою ефектом [1].

Золочення на мордан або олійне золочення називається так тому, що в процесі всіх підготовчих операцій застосовуються матеріали на рослинних оліях, а сам золотий шар накладається на спеціальний лак-мордан, також виготовлений на олійній основі. Цей спосіб золочення простіший і доступніший. Олійне золочення здійснюється по металу, дереву, гіпсу, мастиці, каменю.

Золочення на мордан також складається з підготовчого етапу і безпосередньо нанесення золотого шару. Очищену поверхню ґрунтують фарбою з свинцевого сурику. Завдяки цьому покриттю поверхня і набуває надійний антикорозійний захист. Потім приступають до шпаклювання в кілька операцій, даючи висохнути кожному шару. Після цього поверхню шліфують. Добре відшліфовану поверхню покривають олійним лаком. Після приступають до золочення поверхні. Сьогодні золочення на мордан – найбільш вживаний спосіб. Використовується як в інтер'єрних, так і

екстер'єрних роботах. Золочення на мордан надає поверхні ефект оксамиту і матовості [2, с.4-8].

Види золочення:

- Комбіноване: це особливий вид золочення, коли золото набуває нижній матовий відтінок. Вся підготовча робота однотипна з золоченням на полімент.
- Золочення твореним золотом: часто зустрічається на дрібних антикварних предметах, особливо розписі. Метод цей необхідний при реставрації мініатюр, широко застосовується в іконописі.
- Водно-синтетичне золочення: за методом і результатом цей спосіб більше нагадує олійне золочення. Цим методом виконують золочення архітектурних елементів. Він зберігає властивості олійного золочення, але при цьому має блиск водяного золочення.
- Бронзування: це покриття поверхні особливим металевим порошком – бронзової пудрою. Це золочення частіше здійснюється морданним способом, а також за допомогою інших лаків. Коли при виконанні робіт з'являється необхідний «відліп», м'яким пензлем наноситься бронзовий порошок, який добре пристає до липкої поверхні [6].
- «Часникове» золочення: один з найдавніших способів золочення називається «часниковим». З часточок свіжого часнику механічним шляхом отримують сік. Для зручності нанесення на нього золота сік може бути розбавлений дистильованою водою. Сік наносять м'яким пензлем на підготовлену поверхню рівним шаром, після висихання, його полірують. Просохлий і відполірований шар зволожують диханням до появи відлипу. Потім сусальне золото переносять на поверхню і притискають тампоном. Поверхня при такому золоченні набуває незвичайний блиск.
- Золочення «через вогонь»: спосіб золочення «через вогонь», або ртутне золочення, полягає в тому, що поверхня покривається амальгамою з золота і ртуті. Цей спосіб застосовувався при зовнішніх позолотних роботах – золочення куполів, фонтанів, мостових і балконних ґрат. Очищену поверхню покривають амальгамою, після цього деталь пропускають через вогонь, щоб випарувати ртуть. Потім поверхню охолоджують і полірують агатовими зубками. Цей спосіб дозволяє золоту міцно з'єднатися з металом. Зазвичай така позолота тримається понад 100 років [7].

Висновки. Отже, від обраної техніки нанесення сусального золота залежить блиск поверхні, її довговічність, а також сама процедура золочення та набір матеріалів. Однак будь-який метод золочення вимагає величезної майстерності у виконанні кожної операції. Унікальні деталі народжуються після ретельної роботи майстра-позолотника і можуть служити десятиліттями.

Список використаних джерел:

1. Популярная библиотека химических элементов. 2007. С. 102.
2. Ченніно Ченніні. Книга об искусстве или трактат о живописи / перевод А.Н. Лужецкой ; под ред. А.А. Рыбникова. Огиз – Изогиз. 1933 г.
3. Энциклопедия живописи. Москва : Амфора. 2000. С. 418.
4. Анцов В. Золочение и серебрение по дереву. Санкт-Петербург, 1908. С. 211.
5. Шмидт Л. Золочение, серебрение и бронзирование по дереву. Москва, 1903. С. 87.
6. Реставрация икон. Методические рекомендации / под ред. и с ил. М.В. Наумовой. Москва : В.Х.Н.Р.Ц. им. академика И.Э. Грабаря, 1993. С. 190.
7. Свод реставрационных правил. 2-ая редакция 7.09.2009 г.

The article presents the technological features and specifics of gilding of relief surfaces.

Key words: gold leaf, mordant, amalgam.

Отримано: 02.11.2018

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ МУЗИЧНОГО СТИЛЮ

У статті висвітлюється теоретичні основи дослідження сутності поняття музичного стилю та розглядаються основні етапи його еволюції.

Ключові слова: стиль, музичний стиль, стильова система, етапи еволюції.

Феномен стилю належить до найскладніших явищ мистецтва, відносно якого в сучасній науці спостерігається певна суперечливість поглядів. Протягом багатьох століть філософи, вчені, художники намагалися відповісти на питання щодо сутності стилю, природу його походження, закономірність розвитку, принципи класифікації, структуру тощо.

Фундамент теорії музичного стилю складають праці Б. Асаф'єва, М. Михайлова, С. Скребкова, В. Медушевського, В. Москаленка, О. Сокола, С. Тишка, Т. Чередниченко та ін.. Різні аспекти феномену стилю досліджено у філософських працях Арістотеля, Г. Гегеля, І. Гете, Ф. Ніцше та ін., а також у наукових роботах загальноестетичного та культурологічного спрямування Н. Бердяєва, Ю. Борєва, Д. Донцова, Д. Наливайка, Д. Чижєвського, Ю. Шереха та ін.

Початкове значення слова «стиль» (від грец. «*stylos*») відповідало письмовому приладдю, бронзовому стрижню або паличці для письма на воскових дощечках. Пізніше слово «стиль» набуває таких значень як почерк, манера, характер викладення.

Історіографічний огляд дозволяє виділити основні етапи еволюції категорії музичного стилю, що характеризується сходженням від емпіричного рівня до теоретичного, від ізольованого розгляду окремих аспектів стилю до вивчення цього феномена шляхом системного підходу.

У музичному мистецтві античних часів первинний смисл поняття стилю відбивається у характеристиці наспівів за місцем походження на основі їх ладових відмінностей. Чіткий розподіл ознак і їх зв'язок з конкретними особливостями дозволяє говорити про зародження диференціації категорії стилю за національними та місцевими відмінностями (напрямами або школами).

Надалі різна природа ознак спільності, що виступали критеріями типологізації художніх явищ, зумовила існування численних та різноманітних інтерпретацій поняття музичного стилю. Так, під впливом церковної ідеології Середньовіччя виникли «церковний» та «світський», «релігійний» та «життєвий» стилі [5, с.32-33]. Розмежування музичного мистецтва за доби Відродження сприяло класифікації стилів за жанровим критерієм. Прикладом є підхід Й. де Грохео, який поділяв музику на «вчену, народну та церковну» [5, с.237].

У епоху бароко в трактатах про музику з'являються поняття стиля «як злободенної техніко-практичної категорії і свідомому застосуванню композиторами різних типів техніки і фактури, визначених поняттями «старий стиль», «новий стиль» тощо» [9, с.58]. У XVII ст. розрізняють такі стилі музичної творчості: церковний, театральний, камерний, канонічний, мотетний, мадригальний, мелізматичний тощо. Пізніше його зближують із поняттям «манери» та майже ототожнюють зі словом «форма». Таке трактування стилю, як певної форми вираження, існує і дотепер.

В епоху Просвітництва основи розуміння стилю були закладені як естетичної категорії, яка виражає особливості художньо-творчого мислення. Поняття стилю в музиці стає загальноживим та набуває багато значень. Наприклад, Г. Телеман в автобіографії пише про французьку й італійську театральні манери, трактуючи їх як різні національні стилі.

Серед визначень стилю, що за добу Просвітництва зберігають широту та різноманітність інтерпретацій, виділяється трактування Ж.-Ж. Руссо, який зазначає, що стиль є «відмінний характер композиції або виконавства», залежний «від країни, національного смаку, обдарованості авторів відповідно до змісту, місця, часу, теми» [4, с.10]. Також йдеться про інструментальний стиль, мелізматичний, імпровізаційний, танцювальний тощо.

У 1732 році музичний теоретик І. Вальтер вказує на велику багатозначність трактування стилю – виокремлює

веселий, величний, важливий, а також високий, низький стиль тощо.

Основи розуміння стилю в мистецтвознавстві заклад німецький мистецтвознавець І. Вінкельман в своїй праці «Історія мистецтва давнини». У цій праці автор спробував дати характеристику окремим стилям епох, народів і конкретних художників в порівнянні з «ідеальним» стилем античного мистецтва, проте точного визначення стилю І. Вінкельман не виводить.

На початку XIX ст. виникають нові орієнтири поняття, що характеризують музично-виконавську манеру, наприклад, «блискучий стиль» виконання та інші. Зацікавленість проблемою стилю підвищується. Над цим питанням працювали багато мислителів-музикантів, таких як Г. Ларош, В. Одоєвський, А. Серов, а в XX ст. – Б. Асаф'єв, Е. Бюкен, П. Мііс, Б. Яворський.

Подальший пошук конкретних характеристик стильових ознак на початку XX ст. пов'язаний із соціально-історичними або специфічно-формальними критеріями. Визначальним стало становлення наукової методики стильового аналізу, що сприяло усвідомленню системної сутності стилю і зумовило розвиток сучасного музичного стилізнавства.

У XX ст. поняття стилю трактувалось як змістовна система засобів (Л. Мазель) і як найвищий вид художньої єдності (С. Скребков). У будь-якому з трактувань стиль – це, перш за все, цілісність та єдність.

Академік Б. Асаф'єв надав формулювання стилю, що залишається актуальним і до теперішнього часу. Стиль – «властивість або основні риси, за якими можна відрізнити твори одного композитора від іншого, або твори одного історичного періоду від іншого» [2, с.76-77]. Схожа думка є у Н. Перельмана: «Стиль – законодавець часу (<...>), а «час в музиці – елемент стилю. При повній тотожності темпу і метрону ма час у Бетховена не схожий на час Шуберта, час Баха – на час Моцарта...» [8, с.130].

Об'єднуючи зміст попередніх висловлювань, в останній редакції словника термінів Б. Асаф'єв дає таке визначення стилю: «Стиль – якість, манера, характерні риси, сукупність і, нарешті, система виразних якостей» [2, с.137]. Підкреслюючи особливості функціонування стильової системи, Б. Асаф'єв звертає увагу на її діалектичний характер: стиль – «комплекс, взятий в протиріччях»; стиль – «те, що діалектично зумовлює відхилення від норми...» [7, с.236].

У працях Б. Яворського інтерпретація стилю пов'язана з категорією музичного мислення. Розуміючи стиль як вияв особливостей художнього мислення, вчений наголошував на історико-епохальному змісті цієї категорії.

Підходи, започатковані Б. Асаф'євим та Б. Яворським, дістали подальшого розвитку в працях М. Михайлова. Спираючись на положення про специфіку окремого виду мистецтва, яка в музиці виявляється в інтонації (Б. Асаф'єв), що народжується в творчому мисленні композитора (Б. Яворський), М. Михайлов розглядає стиль у нерозривному зв'язку з комплексом суміжних проблем, створивши «основи теорії музичного стилю» [1, с.18].

Поряд з працями М. Михайлова суттєвим внеском у розробку психологічного аспекту музично-стильових проблем стали дослідження В. Медушевського, Є. Назайкінського, С. Шипа. Розглядаючи музичний стиль з точки зору його генетичної природи, Є. Назайкінський трактує поняття стилю як якість, що «дозволяє в музиці чути, відгадувати, визначати того чи тих, хто її створює чи відтворює...» [6, с.176].

В. Медушевський, розуміючи стиль як «цілісну модель світосприйняття», що виражає «багатомірність особистості», визначає стиль як семіотичний об'єкт, що «виникає на основі творів, об'єднаних цілісністю світосприйняття, яке стає тим, що означає стиль, нерозривно пов'язаним з його означуванням – системою виразних засобів» [3, с.31].

Отже, проведений аналіз літератури відображає сучасні уявлення про багатовекторність історико-сміслових характеристик стильового феномену як складного наукового явища. Теоретичний аналіз категорії стилю виявив, що сутнісними ознаками стильового феномену виступають: духовність, типологічність, цілісність, інваріантність, змістовність форми. Таким чином, музичний стиль – це багаторівнева, організована за діалектичним принципом єдності загального та особливого, система образного мислення та музичних засобів, музично-інтонаційний зміст якої, зумовлений соціально-історичними та індивідуально-психологічними чинниками, відбивається в окремому музичному творі.

Список використаних джерел:

1. Арановский М. Концепция музыкального стиля в работах М. К. Михайлова. *Этюды о стиле в музыке*. Ленинград : Музыка, 1990. С. 13-38.
2. Асафьев Б.В. Путеводитель по концертам: Словарь наиболее необходимых терминов и понятий. 2-е изд. Москва : Сов. композитор, 1978. 200 с.
3. Мечникова Г.С. Ціннісно-адаптаційний потенціал мистецтва постмодерну в аспекті неklasичної естетики : автореф. дис. ... д-ра філософ. наук : 09.00.08. Київ, 2005. 36 с.

4. Михайлов М.К. Стиль в музыке. Ленинград : Музыка, 1981. С. 117-148.
5. Музыкальная эстетика западноевропейского средневековья и Возрождения. Москва : Музыка, 1966. 574 с.
6. Назайкинский Е. Стиль как предмет теории музыки. *Сб. научных трудов Моск. гос. консерватории*. Москва : МГК, 1987. С. 175-185.
7. Орлова Е. Интонационная теория Асафьева как учение о специфике музыкального мышления. Москва : Музыка, 1984. 302 с.
8. Перельман Н.Е. В классе рояля: Короткие рассуждения. Москва : Классика-XXI, 2002. 152 с.
9. Сапонов М.А. Искусство импровизации : импровизационные виды творчества в западноевропейской музыке средних веков и Возрождения. Москва : Музыка, 1982. 77 с.

The article highlights the theoretical foundations of research essence of the concept of musical style and examines the main stages of its evolution.

Key words: style, musical style, stylistic system, stages of evolution.

Отримано: 09.11.2018

УДК 37.041:78.01

Р. Б. Чорніта, аспірант

ЗНАЧЕННЯ РОБОТИ НАД СОБОЮ ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬОГО СМАКУ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті висвітлено особливості формування художнього смаку майбутнього вчителя музичного мистецтва у процесі роботи над собою, окреслено роль особистісних художніх смаків і професійних уподобань у процес інструментально-виконавської діяльності студента-баяніста.

Ключові слова: баянне мистецтво, художній смак, виконавська майстерність, музична тканина, самопідготовка.

В сучасних умовах, коли одним із головних завдань освіти в Україні є спрямованість на ціннісну значимість людської особистості як носія духовності, проблема художнього смаку набуває особливої актуальності. В державних документах – Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»), Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Концепції загальної мистецької освіти, Національній державній комплексній програмі естетичного виховання (проект), Державній програмі «Вчитель» – наголошується на необхідності формування особистості, яка характеризується шанобливим ставленням до культури, мистецтва, історії, та має можливість формувати естетичні почуття, художній смак, інтереси та художні ідеали.

Аналіз проблеми роботи над собою як умови формування художнього смаку особистості в історико-культурологічних дослідженнях дав можливість визначити педагогічні, філософські і психологічні аспекти проблеми смаку як естетичної категорії, які висвітлено у дослідженнях Л. Антонової, Н. Арініної, О. Бурова, Х. Ейсенка, М. Кагана, М. Кнященка, М. Колесника, Л. Левчук, М. Лейзерова, О. Лосєва, І. Маца, А. Молчанової, В. Розумного, В. Скатерщикова, Т. Хастінгса, Л. Чайлда, В. Шестакова, Є. Шимунєка, Є.Яковлєва та ін.

Для початку слід зазначити, що художній смак – це здатність особистості до адекватного та художнього сприйняття і оцінки естетичних і художніх явищ; індивідуальна властивість особистості, що забезпечує оригінальність сприйняття видів мистецтва й естетичного освоєння дійсності; здатність, яка необхідна для естетичного відображення; інтерес, схильність, емоції; система суб'єктивних симпатій і антипатій; здатність емоційно оцінювати різноманітні естетичні властивості [3, с.47].

У професійній підготовці майбутніх вчителів музичного мистецтва є низка суперечностей: між вимогами до рівня підготовки студентів та їхньої практичної готовності до майбутньої діяльності; між потребами сучасного суспільства у творчому, ініціативному фахівці із розвиненим художнім смаком і споживачькою малоініціативною позицією студента; між системою підготовки вчителя музичного мистецтва і нерозробленістю засобів, форм і методів формування художньо-

го смаку майбутнього вчителя музичного мистецтва у процесі професійної підготовки та роботи над собою. Ці суперечності окреслюють проблему теоретичного і методичного формування художнього смаку майбутнього вчителя музичного мистецтва у процесі професійної підготовки [4, с.84].

Складний і суперечливий процес роботи над собою включає розвиток здібностей художнього сприйняття явищ мистецтва і дійсності, навичок естетичної оцінки та суджень, формування системи естетичних потреб та інтересів. У процесі розвитку художнього смаку створюється система особистісних критеріїв майбутніх вчителів музичного мистецтва не тільки у сфері художньо-естетичної діяльності, але і в ціннісних орієнтаціях професіонала. Саме такі ціннісні орієнтації характеризують готовність майбутнього вчителя до формування світосприйняття школярів.

На формування та становлення художнього смаку майбутнього вчителя музичного мистецтва здійснюють вплив чимало чинників. Так, на процес формування художнього смаку майбутнього вчителя музичного мистецтва впливають як об'єктивні чинники, що не залежать від волі та свідомості особистості, так і суб'єктивні, зумовлені її свідомістю та активністю. Проте в кожному конкретному випадку їхній вплив виступає у формі того чи іншого співвідношення, яке може суттєво змінюватися, оскільки чіткої межі між об'єктивними та суб'єктивними чинниками не існує [2, с.154].

До об'єктивних чинників, що впливають на формування художнього смаку майбутнього вчителя, слід віднести: чинник дії біосоціального успадкування; чинник єдності соціального та несвідомого; чинник відповідності до потреб середовища та чинник адаптації; чинник звичаїв та традицій; чинник впливу соціальних норм; чинник настанови; чинник негативного впливу надмірної регламентації; чинник відбору інформації та інформатизації освіти.

Процес формування художнього смаку майбутнього вчителя музики, передбачає врахування його природних нахилів та здібностей до того чи іншого виду діяльності, особливості темпераменту тощо, тобто суб'єктивних чинників які і є основою для саморозвитку та бажання працювати над самим собою.

До суб'єктивних чинників віднесено: чинник резонансного збудження; чинник вольової детермінації; чинник послідовного розвитку та чинник зростання ентропії; чин-

ник відносності; чинник домінанти та чинник інерції; чинник рефлекторного характеру діяльності; духовний чинник та національний чинник.

Отже, оцінюючи цілісний характер художнього смаку майбутніх вчителів музичного мистецтва, можна дійти до висновку, що рівень їхніх смаків залежить від запасу художньо-естетичних знань, рівня розвитку естетичної оцінки, естетичних потреб, поваги до смаків, потреб, безперервної роботи над собою та саморозвитку, поглядів і симпатій інших людей.

Саме завдяки роботі над собою та саморозвитку можна досягти певного рівня розвитку художнього смаку і сприйняття творів музичного мистецтва, досягнути гарного рівня виконавської майстерності та володіння інструментом для кращого відтворення музичного твору.

Список використаних джерел:

1. Гуров С.Ю. Зміст та структура художнього смаку особистості. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*. Серія: Педагогіка і психологія. Ялта : РВВ РВНЗ КГУ, 2007. Вип. 13. Ч. 1. С. 93-100.
2. Гуров С.Ю. Методика формування художнього смаку майбутнього вчителя музики. *Проблеми сучасної педагогічної*

освіти. Серія: Педагогіка і психологія. Ялта : РВВ РВНЗ КГУ, 2007. Вип. 16. Ч. 1. С. 152-159.

3. Розвиток естетичних смаків у системі професійної підготовки вчителя музики початкових класів. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*. Серія: Педагогіка і психологія : зб. статей. Київ : Пед. преса, 2001. Вип. 3. Ч. 2. П. 78. С. 47-54.
4. Сформованість естетичних смаків студентської молоді у сфері музичного мистецтва. *Наукові записки. Психолого-педагогічні науки*. Ніжин : НДПУ ім. М. Гоголя, 2002. №1. С. 48-51.
5. Основи розвитку естетичних смаків студентів музично-педагогічного факультету засобами сучасної інструментальної музики (методичні рекомендації до спецкурсу) / укл. Л.П. Гончаренко. Кіровоград : ОЦ, 1998. 47 с.

In this article the peculiarities of forming the artistic taste of the future teacher of musical art in the process of working on himself are highlighted, the role of personal artistic tastes and professional tastes in the process of instrumental and performing activity of student-bayanist is outlined.

Key words: artistic flavor, artistic taste, performing skill, musical fabric, self-training.

Отримано: 13.11.2018

УДК 76:7.071.1(477.43)

Н. А. Шульц, кандидат мистецтвознавства

ГРАФІЧНА СПАДЩИНА ДМИТРА ЖУДИНА

У статті представлено графічну спадщину подільського художника Дмитра Жудіна.

Ключові слова: графіка, портрет, пейзаж, художник, метод, техніка.

Постановка проблеми. Мистецтво, як ніяка інша діяльність, вимагає забезпечення більшого, простору особистої ініціативи й індивідуальних нахилів, простору думок і фантазії, форми і змісту, підтримки таланту і створення умов для реалізації художнього обдарування. Творчість Дмитра Жудіна є постійною дією двох рівних сил – покликання і здійснюваних під його впливом зусиль на боротьбу з впливами матеріального, побутового, соціального, морального, релігійного, професійного характеру у його діяльності.

Емоційна характеристика картин, створених пензлем Дмитра Жудіна, посилюється особливо в образах натурах. Митець проникливо споріднюється з персонажами своїх творів, віддає їм свої почуття і повагу. Це прокладає стежину для довірливого діалогу між картиною та глядачем. Така відвертість збагачує «контактність» творів митця – портрети, пейзажі, сповнені красою внутрішнього стану, викликають нашу безперечну симпатію.

Мета роботи – проаналізувати графічну спадщину художника Д. Жудіна.

Виклад основного матеріалу. Значну частину графічної спадщини Д. Жудіна складають етюдні рисунки, які об'єднують документально точне відображення окремих подій у житті простих людей. Усі вони позбавлені соціального аналізу, що зближує їх із творами художників першої половини ХХ ст. Але тематична різнобічність дає підставу стверджувати, що вони стали ґрунтом для розв'язання митцем актуальних проблем того часу, які зводилися до розкриття широкого спектра суспільних явищ.

Рисунки Д. Жудіна завжди тонально насичені, чи то детально розроблена робота, чи то швидка зарисовка. Він зумів обмежитися мінімальними засобами: за декількома штрихами прочитується складна конструкція, контражур виявляє виразність силуету, бокове освітлення ліпить форму великими щільно побаченими відношеннями, штрих часто звільняється від вирішення тональних задач, перетворюючись в лінію, яка лаконічно підкреслює форму. Звідси і точність у розкритті емоційного стану моделі: контур плеча, поворот голови, лінія руки.

У 1890-х рр. Д. Жудін зацікавився графічним портретом. Створюючи його, художник торкався різних сторін життя українського народу, а саме звертав увагу на ті явища, які хвилювали тогочасне суспільство. Образи, що їх втілював художник у своїх графічних творах, взяті безпо-

середньо із життя. Їх значення розкривається у контексті із суспільно-політичними подіями того часу [6].

Створюючи значну кількість портретів своїх друзів та учнів, він часто звертався до монохромної техніки. Завдання (передати в портреті внутрішній світ людини) визначає творчий метод художника. Д. Жудін уникає всього, що могло б відволікти від більш чіткої фіксації рис обличчя, їх виразності. Художник надає першорядного значення виразності рисунку, який в поєднанні зі світлотіньовим моделюванням стає основою його майстерності.

Д. Жудін досягав максимальної схожості графічних портретів з моделлю завдяки точному рисунку, ретельно пропрацьованому рельєфу голови та обличчя, ліпкою форми світлотінью – контрастами, півтонами, ледь помітними переходами світлого й темного. Нерідко в однотонному матеріалі (соус, сепія, олівець) за допомогою тонкої градації, умілого використання білого кольору паперу він досягав враження від кольору. Його портрети, які виконані м'яким матеріалом, володіють психологічно та художньо виразні.

Узагальнення образу й розкриття з його допомогою провідної національної ідеї стало подальшим етапом у творчості Д. Жудіна як графіка. Творчий потенціал митця повною мірою розкривається при створенні графічних зарисовок природи та простих селян [4].

Розкриваючи ідею і тему твору, акцентуючи увагу на ключових подіях, художник зберігає у своїх рисунках ясність ситуації і точність характеристики, надає їм поетико-філософського підтексту. Ці риси творчості посилили універсальність мистецької програми й істотно поглибили інтелектуальний вимір мистецтва Д. Жудіна як одного з чільних репрезентантів українського мистецтва початку ХХ ст.

Особливість теми, що стала предметом розгляду, залежала від умов, у яких відбувався розвиток митця зазначеного періоду. Прості селяни та подільські красавиці, що були джерелом натхнення художника, сприяли формуванню відчуття історизму його графіки. Це поняття стійко пов'язувалося з практичною діяльністю, спрямованою на збереження пам'яток минулого, що свідчило про величність подільського народу.

Кожна графічна робота Д. Жудіна при її детальному вивченні є незамінним і цікавим джерелом інформації. Художник багато подорожував і робив величезну кількість начерків різних куточків досліджуваних географічних об'єктів і тери-

торій: «Подільське село», «Красвиди Поділля», «Околиці Кам'янця», «Кам'янець», «Річка», «Красвиди Кам'янця» [5].

У тій чималій кількості картин, що залишив нащадкам майстер, перед нами постає образ скромної і працелюбною людини, образ талановитого, обдарованого, глибоко національного художника, мистецтво якого органічно поєднало в собі обидва століття – XIX і XX ст. Портрет, пейзаж, натюрморт, побутова картина, масло, вугілля, соус, сангіна – важко знайти і мальовничі, і графічні жанри, в яких би не працював Д. Жудін, і матеріали, які б він не використовував.

Висновки. Отже, творчий доробок Дмитра Жудіна є достовірною візуальною інформацією про культурне життя, мистецтво та події минулого, а його живописні полотна – важливою художньою спадщиною. Провідним жанром митця виступає психологічний портрет, наступним – пейзаж, далі – сюжетно-тематична композиція. Саме оптимізм та енергійна манера письма, теплий колорит картин – характерні риси творчості майстра Д. Жудіна. Роботи мають культурологічну спрямованість і яскраво відображають характерні особливості, притаманні історичній академічній картині тих років: застосування пленеру в зображенні пейзажного фону; прагнення до оптичної ілюзії форм. Творчий метод художника акумулює традиції романтизму, академізму, реалізму.

Його творчий спадок став зразком майстерності, довершеного малюнку, композиційної досконалості. Роботи митця будуть ще довго жити душі й серця прихильників

його таланту, сприятимуть формуванню майстерності обдарованої молоді.

Список використаних джерел:

1. Візуальні мистецтва. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/1635/1/Shyluk.pdf>.
2. Степовик Д. Українське мистецтво першої половини XIX століття. Київ: Мистецтво, 1982. 191 с.
3. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (далі ЦДАМЛМУ), ф.1138, оп.1, спр.2. Екслібриси зібрані Олексієм Ростилавом Івановичем (колекція), 1868-1985.
4. ЦДАМЛМУ, ф.Р-495, оп.1, спр.109. Начерки чоловічих портретів (папір, олівець). 3 арк., 11 жовтня 1876.
5. ЦДАМЛМУ, ф.Р-495, оп.1, спр.120. Сільський пейзаж (папір, олівець). 4 арк., без дати.
6. ЦДАМЛМУ, ф.Р-495, оп.1, спр.129. Портрети, зарисовки, де зображено Д. Жудіна (папір, олівець). 4 арк., 11 жовтня 1876.
7. ЦДАМЛМУ, ф.Р-495, оп.1, спр.135. Альбом з малюнками (папір, олівець), 40 арк., 11 жовтня 1876.

This article presents the graphic heritage of Podolsky artist Dmitry Judina.

Key words: graphics, portrait, landscape, artist, method, technique.

Отримано: 12.11.2018

УДК 7.025.4:762.1

О. П. Якубовська, асистент

МЕТОДИ РОЗЧИСТКИ ПІЗНІШИХ ФАРБОВИХ НАШАРУВАНЬ ПОЛІХРОМНОГО РІЗЬБЛЕННЯ У РЕСТАВРАЦІЙНІЙ ПРАКТИЦІ

У статті розглянуто особливості пізніших фарбових нашарувань поліхромного різьблення та методи їх усунення у реставраційній практиці.

Ключові слова: реставрація, поліхромне різьблення, розчистка, записи.

Постановка проблеми. У XVII-XVIII ст. в Україні розвивалася кругла скульптура як культового, так і побутового призначення – фігури святих, розп'яття [5].

Поліхромне різьблення в українській культурі відіграє утилітарну та сакральну роль. Протягом століть у різних кутках України місцеві ремісники та знамениті майстри, від невідомого майстра до Іоанна Георга Пінзеля, створювали свої маленькі та великі шедеври. Однак не зважаючи на ім'я чи безіменність майстра поліхромна скульптура та поліхромне різьблення займають чільне місце у культурній спадщині України і світу загалом.

Поліхромія у різьбленні – це покриття поверхні кольоровим (поліхромним) розписом із попереднім нанесенням левкасу, або без нього.

Мета роботи – проаналізувати причини виникнення записів та пізніших нашарувань на поліхромному різьбленні та розглянути методи їх видалення.

Виклад основного матеріалу. Доцільно розглянути найбільш розповсюджені пам'ятки поліхромного різьблення – процесійні розп'яття, що займають окрему сходинку серед сакральних артефактів. Незважаючи на глибоке духовне начало та часте використання (поховальні обряди, хресна хода, тощо) такі розп'яття зберігались не у найкращих умовах.

Процесійні хрести та патериці можна класифікувати, опираючись на формотворчі та домінуючі художньо-виразальні риси:

- а) форми (хрестовидні, круглі, овальні);
- б) матеріал (дерево, метал, дерево та метал);
- в) декор (різьблення, іконне зображення) [1].

Цікавими є розп'яття зі скульптурою Ісуса, які завжди готувалися місцевими церковними малярами, поліхромні розписи їх, зокрема, починають зустрічатися відносно недавно, наприкінці XVIII ст. Такі скульптурні розп'яття несуть у собі ідеї епохи Відродження та вкрай цікаву техніку виконання.

Складність створення таких речей полягає у постійній зміні об'єктів та заглибленні, використанні тонально обдуманих відтінків кольорів. При нанесенні левкасу також є немало нюансів, зокрема корекція шару левкасу таким чином, щоб не змінити задум у скульптурі, оскільки левкасний, або ґрунтовий шар має свою товщину. Взаємодія матеріалу основи різьблення з верхніми шарами левкасу та фарби формує міцну та довговічну структуру, яка нажалі з часом втрачає у кольорі, оскільки будь яка фарба має тенденцію до вицвітання пігменту, а зважаючи на місця у яких зазвичай і зберігають такі об'єкти, ще й втрачається міцність в'язива фарбового шару.

Дуже часто у таких розп'яттях окрім левкасу та фарбового шару наявні різні фрагменти паволоки, у вигляді скріплюючих елементів, найчастіше в області приєднання рук до тіла. Паволокою могли служити найрізноманітніші види тканин, найчастіше лляні та конопляні полотна, грубі та домоткані. Часто місцеві майстри маючи у запасі густі затерті власноруч фарби зафарбовували скульптуру поверх паволоки навіть без ґрунтового шару, як це помітно на розп'ятті кінця XIX ст. із с. Плотича, Тернопільського р-ну.

Розп'яття процесійного типу мало численні ушкодження. При дослідженні була виявлена невідповідність основи- хреста до скульптури Ісуса. Скульптура була змонтована на хрест за допомогою цвяхів та мідного дроту, цвяхові пробірки мали хаотичний характер, який не відповідав отворах на хресті, що свідчить про перенос скульптури з більш ранньої основи на існуючу.

Поліхромія скульптури була розтріскана з припіднятими краями фарбових лусок. Сильне згущене пилове забруднення заважало визначити автентичність фарбового шару. Однак при детальнішому огляді та пробній розчистці фрагментів в області пов'язки, тернового вінця та торсу від пилу та бруду, було виявлено що під лусками верхнього шару фарби проглядається старіший фарбовий шар, із незначним кракелюром та більш м'якою кольоровою гамою. Зокрема, терновий вінець, був густо покритий бронзовою фарбою. При детальному дослідженні кракелюрів бронзаньки під еле-

ктронним мікроскопом, було виявлено зелене забарвлення та щільнішу структуру фарби. Такі ж результати були отримані при огляді пов'язки на стегнах Ісуса, де під шільним шаром бронзянки був присутній білий колір ранньої поліхромії.

При детальному дослідженні всієї скульптури було виявлено що верхній фарбовий шар нанесений на рідну поліхромію, для покращення візуального стану пам'ятки, чим часто займаються у громадах невеликих церков, без залучення професійних реставраторів. Автентичний фарбовий шар був виконаний темперними фарбами, м'яким лесуванням.

Розчистка записів була проведена у кілька етапів. Спочатку було повністю видалено пил та бруд з поверхні, за допомогою теплої води та мильної піни. Наступним етапом було застосування примочок з суміші терпентину, етилового спирту та диметилсульфоксиду у співвідношенні 1:2:1 на 2,5 хвилини. Процес був досить складним через накладання примочок на рельєфну поверхню, тому зверху на них через поліетиленову плівку були накладені м'які мішечки з піском, який, заповнивши заглиблення під собою, створював рівномірний тиск на ділянку. Примочки дали чудовий результат, верхній шар розтрісканої фарби був пом'якшений та легко видалений із поверхні скальпелем та ватними тампонами. На ділянках кріплення рук виявлені фрагменти паволоки зафарбованої «по-сирому» без використання левкасу. Цікавим також стало виявлення пізнішого фарбового шару на верхньому фрагменті паволоки, та залишки обох шарів на внутрішній нижній частині паволоки, також обидва фрагменти відрізнялись між собою за зернистістю. Ділянка волосся та бороди були перемальовані фарбою затертою на бітумі, скипидарі та сажі з церковного кадила, про що збереглися усні перекази жителів села. З часом в'язка фарба втягнула у себе величезну кількість пилу, та змінила відтінок тепло-коричневого на брудно-сірий. При розчистці цієї суміші терпентином, був відчутний запах лада-ну та кіптяви.

Третій етап полягав у усуненні бруду, пилу та воску які нашарувались на темперній поліхромії та були переписані поверх пізнішим фарбовим шаром. Для цього був виконаний підбір оптимального розчинника, який не завдав би шкоди шару темпері. Було вирішено використати синтетичну слину, та терпентин для видалення плям воску. Після тривалої розчистки скульптура набула гармонійного колориту, складного тонального рішення та унікального вигляду.

Загальне кольорове рішення скульптури було м'яким, через холодні відтінки перлового, зелено-білого, неаполітанського рожевого та жовтого кольорів, відмінно від грубих записів брудно рожевою та бронзяною фарбою.

Ділянка голови та волосся детально пророблена у скульптурному рішенні, яскраво передає страждання Ісуса на хресті, скульптура підкреслена драматичними глибокими кольоровими проробками заглибин очей та рота. Волосся виконане м'якими відтінками холодного коричневого кольору. Загальний холодний колорит підкреслений яскравими лесуваннями тепло-червоного кольору, що зображували динамічні потоки крові з ран Ісуса.

Висновки. Загалом скульптура заслуговує уваги та свого місця у культурній спадщині краю, оскільки виконана надзвичайно майстерно та тонко. Колорит та рішення видають талановитого майстра. Розп'яття однозначно є реліквією та символом церкви громади.

Технічні особливості розчисток подібної поліхромії від пізніших записів мають декілька важливих аспектів: підбір хімікатів які не зашкодять нижній поліхромії; складний хімічний склад фарб пізніших нашарувань, адже рецептура їх залежить від місця та періоду нанесення; розчистка з відкритих ділянок паволоки, часто не покритих шаром левкасу. Всі ці особливості формують особливий підхід до усунення записів, виокремлення необхідності збереження деяких з них як самостійних елементів, які варто зберегти через культурну чи технічну цінність, та розкриття авторської поліхромії як способу віднайдіння втрачених реліквій.

Список використаних джерел:

1. Болюк О.М. Профілювання та різьблення у художній системі оздоблення дерев'яної сакральної архітектури Українських Карпат XVII – початку XX ст. : автореф. дис. ... канд. мистецтвознав. Львів, 2000. 18 с.
2. Драган М. Українська декоративна різьба XVI-XVIII ст. Київ, 1970. 202 с.
3. Этический Кодекс Голландской ассоциации профессиональных реставраторов. URL: <http://art-con.ru/node/355>.
4. Станкевич М. Українське художнє дерево XVI-XX ст. Львів, 2002. 480 с.
5. Хрест в українському мистецтві: каталог виставки / в ред. М. Станкевича. Львів, 1996. С. 9-13.

The article is devoted to later layers of paint polychrome carvings and trouble of removing of later layers of paint in practice of restoration polychrome carvings.

Keywords: restoration, polychrome carving, removing, renovation.

Отримано: 02.11.2018

ФЛОРИСТИЧНА СИМВОЛІКА У ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ І. ОГІЄНКА

Предметом дослідження у статті стала флористична символіка в поетичній творчості І. Огієнка. Вбираючи аспекти християнської символіки, рослинні макрообрази у текстах І. Огієнка набирають рис сакральності. Флористичні символи стають ключем до розуміння не лише творчих інтенцій І. Огієнка, а й також його громадянської позиції, його філософії життя.

Ключові слова: макрообраз, символ, флористична символіка, І. Огієнка.

Поетична спадщина І. Огієнка стала тим естетичним домом, у якому письменник закумуляував філософські, релігійні бачення світобудови, виявив свої національно-патріотичні прагнення. Одна із провідних ролей у художній системі творів І. Огієнка належить символу. Через багату символіку митець створює неповторні художні образи, що відзначаються високою асоціативністю. Значне місце у поетичній творчості І. Огієнка займає флористична символіка.

У сучасному літературознавстві простежується поживлення інтересу до флористичної символіки в художній літературі. Роль та місце рослинних образів-символів стають предметом дослідження у працях Е. Гаврилук [1], М. Лапій [2], Н. Науменко [3], Т. Ткаченко [5], О. Чепелик [6], А. Швець [7] тощо. Інтерес до флористичної символіки зумовлений тим, що "образи квітів здавна несли в собі глибоке символічно-сміслові значення, що віддзеркалювали національну специфіку тієї чи тієї літератури та репрезентували найістотніші особливості етносу" [6, с. 313]. Національна тематика творчості І. Огієнка та часте залучення рослин-символів зумовлюють актуальність дослідження.

Розглянемо особливості флористичної символіки у творчості І. Огієнка на прикладі поеми «На Голготі». У творі центральними є два флористичних символи – троянда та лілія.

Троянда набирає у поемі І. Огієнка символічних значень. Перш за все, акцентується роль троянди як Божої квітки: «*вонна квітка Божя*» [4, с.299], «*пахуча квітка Божя*» [4, с.316]. У християнській символіці троянда фігурує як священна квітка, «як емблема Христа і Діви Марії» [8, с.419]. Християнськими мотивами наскрізь пронизана і поема «На Голготі». Тому не випадково символ троянди стає одним із ключових у творі. Він не лише виконує роль маркера сакральності, а й стає поєднуючою ланкою між епізодами, організовує твір у композиційну цілісність. Прикметно, що означуване поняття «рожа» отримує в поемі постійний епітет «*вонна*», який фігурує у 10-х епітетних структурах. Ще у 2-х епітетних структурах означуване слово «рожа» супроводжується епітетом «*пахуча*». Акцентуація запаху троянди натякає на її райське походження, адже за біблійною легендою, на троянді після гріхопадіння Адама і Єви з'явилися шипи, які б мали нагадувати людям про їхній гріх, і тільки «запах і краса квітів продовжують нагадувати їй [людині. – І. В.] про рай» [8, с.419]. В поемі І. Огієнка рай прочитується як у буквальному сенсі (як священний сад-Едем), так і в символічному – як досягнення бажаної свободи рідним народом. Тому запах троянди символізує у творі внутрішнє піднесення, надію на духовне воскресіння. Увесь тернистий шлях центрального персонажа поеми – Івана Борини – всяяний «вонними рожами». Перевага саме архаїчної форми епітета «вонна рожа» над сучасною авторові «пахуча рожа» додає пафосу урочистості, виводить квітку із ряду звичних, вказує на її сакральність. Епітетний комплекс із постійною епітетною структурою «*вонні рожі*» стає втіленням отієї духовної константи, незрадливої віри і нездоланної внутрішньої сили «людських пророків», які ціную власного добробуту прохо-

дять хресним шляхом на Голгофу заради України. У долі Івана Борини є і падіння, і злети, і радощі, і знову страждання. Та незмінним залишається трояндний аромат, що нагадує про мету – повернути рай Батьківщині – і спонукає героя підніматися з колін та йти далі.

Прикметно, що на початку поеми постійна епітетна структура «*вонна рожа*» урізноманітнюється епітетним ланцюжком: «*осіння вонна рожа*» [4, с.288]. Невдовзі у тексті поеми епітетний ланцюг трансформується у «*травнева вонна рожа*» [4, с.316]. Епітет «*травнева*» супроводжує означуване слово «рожі» тричі. Таким чином відбувається і зміна настроїв твору – від осіннього смутку до весняної життєствердності. Оптимізм посилюється епітетними структурами «*пишна рожа*» [4, с.318], «*плідну вонну рожу*» [4, с.322]. Епітети тут несуть профетичну інформацію.

Важливим у символіці троянди є також її колір. В поемі І. Огієнка «На Голготі» троянда постає у двох кольорових іпостасях: білій («*травнева біла рожа*» [4, с.299]) і червоній («*червоні вкрили рожі*» [4, с.326]). Білий колір троянди в християнській символіці «означає чистоту, чесноту, цноту, любов до Бога» [8, с.419]. Саме з білою трояндою порівнюється у творі рідне село Івана Борини, у якому герой зростав. Білий колір троянди символізує тут дитячу чистоту, довірливість. Червоний колір троянди «означає милість, духовність (пелюстки), очищення і звільнення від гріхів, мучеництво» [8, с.419]. На відміну від білої троянди, яка з'являється у поемі на фоні теплих і світлих спогадів героя про дитинство, образ червоної троянди постає в момент страждання героя. «Червона троянда адресована пролитій крові і ранам Христа, а також містичному народженню» [8, с.419]. Така зміна кольорів у поемі «На Голготі» символізує хресний шлях Христа, який страждав не через власні провини, а заради спасіння людства. Герой поеми І. Огієнка також проходить через повне вірвання та муки заради священної мрії про свободу для України.

Лілія, як і троянда, представлена в поемі І. Огієнка «На Голготі» Божою квіткою. На це вказує епітетна структура «*травнева райська лелія*» [4, с.318]. Ця квітка займає помітне місце у християнській символіці й трактується «як символ світла, чистоти, невинності, цноти, а також милосердя» [8, с.285]. Прикметно, що найбільш акцентованою ознакою квітки в поемі є знову ж таки запах (як і в троянди): «*вонні лелії*» [4, с.289], «*пахкі лелії*» [4, с.292], «*пахучі лелії*» [4, с.303]. Аромат лілій співвідноситься із раєм, із запахом священних олій, а також – що є виключно інтерпретацією І. Огієнка – із мрією. Майже у кожній строфі, в якій фігурує лілія, з'являється поняття мрії: «*Тому-то в минулім / Все вонні лелії, / І в серденьку чулім / Цвітуть тихі мрії*» [4, с.289]; «*В садках розкохані лелії. / Як цілувалися з россою. / Про волю снили тихі мрії / Й пишалась райською красою*» [4, с.316]; «*І закотилася надія, / Потьмились людям горді сні, / І вже не пахла нам лелія / У мрійних подихах весни*» [4, с.328] тощо. Образ лілії в поемі І. Огієнка позбавлений пластичності; він набирає рис аморфності, перетікає у чисто духовну площину, стає симво-

лом світлої надії, мрії про волю. Образ лілії також співвідноситься з Україною. В епітетній структурі «Україна лелійно біла» [4, с.315] квітка-символ експлікується через ознаку, що виносить на передній план оцінний момент. Так само з лілією порівнюється мова: «Бо рідна мова – тишина рожа. / Травнева райська лелія» [4, с.318]. Таким чином, Україна та українська мова у творчості І. Огієнка отримують риси сакральності, чистоти, райської довершеності.

У християнській символіці лілія також уособлює «триєдиність розуму, душі й тіла, які манифестують себе в людині» [8, с.285]. Тому не дивно, що І. Огієнко обирає лілію внутрішнім атрибутом Івана Борини: «В Борини в серці легіт ніжний / Цілує завжди горді мрії, / В душі ж глибокій, білосніжній / Цвітуть пахучії лелії» [4, с.303]. Головний герой поеми постає не лише незламним борцем за справедливість (промовистим є і саме прізвисько персонажа – Борина (від «боротися», «боротьба»), а й разом з тим чуйною особистістю, здатною на тонкі душевні переживання. Прикметно, що саме на шляху до мети, в пориві палкої праці Іван Борина уподібнюється лілії: «Стрункий Борина, як тополя, / З обличчя б'є йому натхнення, / Увесь як вонна квітка з поля, / В очах ясних блакить весіння» [4, с.304]. Щоправда лілія тут названа через перифраз «квітка в полі», та читач впізнає її за епітетом «вонна», що супроводжує це поняття впродовж усього твору. На перший погляд образ натхненного борця-Борини дисонує з образом тендітної лілії. Проте, у цьому порівнянні заховані глибинні смисли, коріння яких бере початок у християнській символіці. Недалеко лілія названа тут польовою квіткою. «У Біблії «лілії полів» згадуються як символ відданого служіння Богу» [8, с.285]. Через порівняння героя твору з польовою лілією автор натякає читачеві, що боротьба за свободу і щастя Батьківщини рівноцінна служінню Богові.

Флористичні символи поеми І. Огієнка «На Голготі» представлені квітковими макрообразами «троянди» і «лілії». Вбираючи аспекти християнської символіки, ці макрообрази у творчості І. Огієнка набувають рис сакральності. Флористичні символи стають ключем до розуміння не лише творчих інтен-

цій І. Огієнка, а й також його громадянської позиції, його філософії життя.

Список використаних джерел:

1. Гаврилюк Е. Рослинна символіка в контексті української календарної обрядовості: проблема семантико-функціонального аспекту: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 1999. 18 с.
2. Лапій М. Флористичні та анімалістичні образи як поліестетичні художні коди (на матеріалі прози Івана Франка). *Українське літературознавство*. 2011. Вип. 74. С. 140-148.
3. Науменко Н. Символіка в образній структурі української новелістики кінця XIX – початку XX століття: дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2002. 204 с.
4. Огієнко І. На Голготі. *Рятування України*. Київ, 2005. С. 282-348.
5. Ткаченко Т. «Квіткові» нариси Уляни Кравченко. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. Філологічні науки. 2004. № 4. С. 109-111.
6. Чепелик О. Флористична символіка в ліриці французьких та російських символістів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія Філологічна. 2012. Вип. 27. С. 313-316.
7. Швець А. «Цвіт – се кокотерія рослини...» (флористичні образи у творчості Івана Франка). *Іван Франко: дух, наука, думка, воля: матеріали Міжнарод. наук. конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка*. Львів, 2008. С. 825-832.
8. *Енциклопедія. Символи, знаки, емблеми*. Москва, 2004. 556 с.

The subject of the study in the article was the floral symbolism in the poetic work of I. Ohienko. By absorbing aspects of Christian symbolism, vegetative macro-images in the texts of I. Ohienko gain the characteristic of sacredness. Floral symbols become the key to understanding not only the creative intentions of I. Ohienko, but also his civil position, his philosophy of life.

Key words: macro-image, symbol, floral symbolism, I. Ohienko.

Отримано: 05.11.2018

УДК 821.161.2-4 (430+73)Шерех

Н. А. Загоруйко, кандидат філологічних наук

СВІТОГЛЯДНІ ДОМІНАНТИ ЕСЕЇСТИКИ ЮРІЯ ШЕРЕХА

У статті проаналізовано есеї Ю. Шереха, визначено їх світоглядні домінанти та встановлено, що конфлікт Ю. Шевельова з системою, який головно виник у морально-психологічній площині, згодом став оновою світогляду, залишивши глибокий слід у його інтелектуальній спадщині як мислителя.

Ключові слова: есе, автобіографічна мемуаристика, публіцистика, національна ідентичність, розстріляне відродження, українізація.

Вивчаючи есеїстику Ю. Шереха – одного з найвідоміших представників цього жанру в українській публіцистиці, на особливу увагу заслуговує той факт, що на формування національної ідентичності як Ю. Шевельова так і шістдесятників, мала культура Розстріляного відродження, яка була інтелектуальним орієнтиром, бо саме від митців, яким удалось вижити в сталінських таборах та повернутись в Україну, вони перейняли естафету духовного розвитку (М. Коцюбинська): «Корінням українського шістдесятництва, – твердить Р. Корогодський, – було українське Відродження 20-х років» [2, с.92]. Сам Ю. Шевельов підкреслює, що життєдайними соками українського шістдесятництва, появу якого назвав вибухом *легалної людяности*, є «українське задушене, але не забуте відродження двадцятих років». Учений робить посутнє уточнення: «Етика легальної людяности, що блискавицею протяла українську ніч післясталінських років, уперше постала не в Києві, Дніпропетровську й Львові, а на еміграції». Попри те, наголошує, що це ніяк не применшує заслуги І. Дзюби, І. Драча, В. Голобородька, Л. Костенко, І. Калинця та багатьох інших, бо «на еміграції це було справою прозориння, а на Україні це вимагало ще МУЖНОСТІ» [5, с.322-325]. Мислитель також говорить, що одна з наскрізних тем його літературознавчих досліджень – *тема української провінційності як гальма в розвитку культури* – знайшла свій розвиток у дослідженнях Івана Дзюби, Валентина Мороза, Євгена Сверстюка.

У «Інтродукції» до «Вибраного листування на тлі доби» О. Забужко, апелюючи до його спогадів «Я – мене – мені», виокремлює два ключові етапи у кристалізації національної ідентичності Ю. Шевельова: спочатку його захопили високі осяги української культури – «Березіль» Л. Курбаса, писання М. Хвильового, вірші П. Тичини, проза Ю. Яновського, відкриття Т. Шевченка в оригіналі, а особливо, на перших кроках, відкриття Лесі Українки з її поєднанням європейськості з українськістю: «Бо я не був селюк, і українськість найбільше промовляла до мене через європейськість». Шерех припускає, що вирішального значення це не мало, якби «не пізніше, вже від кінця двадцятих років почате, а в тридцятих доведено до гротескної трагедії переслідування українців і української культури. Тепер українці були перетворені на те, що англійські народи окреслюють словом *underdog*, і тепер відійти від того, чим я захоплювався в двадцятих роках, було б ганьбою й злочином перед самим собою. [...] Коли запроваджувано пашпорти, треба було визначити для пашпорта свою національність, я усвідомлював, що було б куди безпечніше написати *росіянин*, і це цілком залежало від мого вільного вибору, але після недовгих вагань я вибрав – *українець*». Як бачимо, ключову роль зіграли, говорячи словами С. Павличко, не лише факт небувалого спалаху творчої активності українських літераторів, а й більшовицька розп-

рава над ними. Юрій Володимирович зізнався, що тоді у нього витворився комплекс приналежності до української стихії й культури та комплекс самостійництва: «Я занадто багато вклав себе в цю культуру, щоб пристати на її знищення, а єдиний рятунок від такої перспективи була самостійність і викоринення російського з України».

Проте – вище наведений фрагмент – це лише одне з багатьох свідчень Юрія Шевельова, бо тема його вибору – лейтмотив його спогадів та есеїстики. Аналізуючи своє минуле, порівнюючи факти свого життя, він щоразу повертається до цієї теми: «Коли я дивлюся на своє життя сьогодні і зважую причини мого вибору, мені здається, що найвирішальнішим було все-таки не майбутнє, а минуле. І мені здається, що українськість завжди була в моїй родині. Так, це парадоксально. І батько й мати німецького коріння. Обидва виховані в Петербурзі. Вони жили в російській культурі і в російській мові. Так вони виховували дітей, зокрема мене. [...] І все-таки, все-таки... Українськість якось ірраціонально жила в Харкові, жила в матері і в сестрі. Тисячею дрібниць вона входила в життя [...] Майже ніщо з того не було на поверхні, і все-таки воно існувало. Є в німців слово *Sein* – буття, і є добре неперекладне слово *Dasein* – бути в певному часі і місці, бути тут, бути навколо, оточувати. І – додаю – бути любленим, бути своїм. Україна була своєю, з її пейзажем, з її людьми, з її білими (тоді!) хатками» [5, с.87]. Саме тому свій вибір називав шляхом до Дамаску, який був якоюсь мірою второваним матір'ю. На цьому аспекті О. Забужко у вже згаданій «Інтродукції» робить особливий наголос [1, с.33-35]. Також важливу роль у цьому плані відіграло блискуче домашнє виховання та освіта, яку отримав ще за «старими стандартами». Зауважував, що у період, на який припало формування його світогляду, «староімперська школа розхиталась, а нова, комуністична, ще була в сповитку», на всі впливи мав вироблену свою протироту. Про себе говорив: «Я був нережимним», про стосунки між людьми зауважував: «Було в радянській людині того часу специфічне шосте відчуття: відчуття порядності й внутрішньої не-радянськості (що не кінце означає протирадянськості зустрічного)».

У цьому контексті доречно згадати й про те, що Ю. Шевельов, навчаючись в інституті, відмовився від стипендії – не хотів бути боржником радянської держави. Промовистою є також відмова записатися у фольксдойче (*Volksdeutsche*) під час війни, що гарантувало б мінімальну опіку, харч і паливо. Проте: «Німець я не хотів робитися. Рід родом, але я не був згодний міняти свою шкуру й душу. [...] Не думаю, що «батьківщину не можна вибирати», – в обставинах мішаного населення кожний її вибирає, але думаю, що можна її вибрати тільки раз» [6, с.348]. В спогаді «28 днів особливої служби соціалістичній батьківщині і по тому» про самого себе скаже: «був же він ні німець, ні росіянин».

Ідентифікація з українством Ю. Шевельова була зумовлена глибокими внутрішніми переживаннями. Він казав, що можна бути ідейним ворогом певної системи й водночас психологічно бути її частинкою. Система тоталітарного суспільства, залякуючи людей, виробляла в них ряд комплексів. У мемуарах «Я – мене – мені...» Шевельов розповідає, що в нього з шкільних років було два комплекси: *комплекс другої партії* – «глибоко приховане бажання не висуватися (але бути висуненим, ніби проти власної волі), що був зумовлений як страхом за своє «неправильне соціальне походження» (був сином царського генерала) так і усвідомленням: «надмір індивідуального мислення не належав у Радянській Україні до рис надто заохочуваних». Другий комплекс – це *комплекс Вичлінського* – несподіваний удар однокашника зрушив підсвідомість та продемонстрував, що *слова й добрі почування – ніщо перед брутальною силою*. Це прямо суперечило тому, чого навчала мати, бо дома його ніколи не били, що мало виховувати гідність, а свою правоту доводив логічними аргументами: «Світ вимальовувався як непримиренний конфлікт. Мати – проти Вичлінського, Мати – проти Леніна» [6, с.55]. Згодом, як зауважував, комплекс Вичлінського – «бити безборонного противника, справжнього чи, частіше, уявного, в пах – став провідною засадою політичного й культурного життя. Тепер його можна було б назвати комплексом Сталіна» [6, с.154].

Проявами цього комплексу були сексотство та доноси, які вимагали «від кожного нищити інших». Тому Шевельова

не лише пригнічувала залежність від режиму, а й лякала можливість керувати долями інших. Через це ніколи не пробував піти до комсомолу чи до партії, уникав відповідальних посад, що дають змогу й право порядкувати долею і життям інших: «У науці пристосування я засвоїв собі просту мудрість, що треба мати якийсь «громадське навантаження», але таке, де не треба було б судити й винувати людей, таке, що було б тільки заслоною від закидів, а поза тим треба стояти на іншому рівні, ніж більшість і система» [6, с.176]. Саме тому, після «дружньої розмови» в НКВД, про що розповідає у спогаді «28 днів особливої служби соціалістичній батьківщині і по тому», твердо знав, що по війні не зможе залишатися в Радянському Союзі, бо «з мерзотника символічного мав би перетворитися на справжнього».

Впадає в око, що Ю. Шевельов, описуючи становлення нового радянського ладу, яке назвав вступом до масового суспільства, звертається до вчення Х. Ортеги-і-Гасета про маси. До речі, Юрій Володимирович зараховував до числа своїх вчителів іспанського філософа. Шерех говорить про «знелюднення людини», позбавлення її індивідуальних рис, бо індивід має підпорядковуватись «велінням і хотінням мас», а до гідності людини не мають ніякого розуміння. Підкреслює, що основою філософії ленінізму стала «безглуздість усього людського і людиною створеного». Крізь призму власного досвіду Шевельов порушує тему конфлікту «ніжнюшкірої людини-особистості з тими грубошкірими масами, яких революція винесла на поверхню життя». У «Бунті мас» іспанський філософ констатує: «*ворба* раптом стала видима і влаштувалася на краях місцях у суспільстві» [3, с.17].

Говорячи про духовну катастрофу ХХ століття, Шерех підкреслює, що поодинокі люди в радянській системі не мала ніякої вартості – «це була ера безвартісності людського життя і здобутків людських культурних цінностей», а нову людину мало виховувати «псевдомистецтво штампа й спрощених почувань». Шерех констатував наступ «організованої пересічності», з власного досвіду знав, що таке «під'юджування посередностей проти талантів». (Особливо боляче переживав цькування Л. Курбаса). Іспанський філософ говорив: «Маса розчавлює під собою все, що відмінне, незвичайне, індивідуальне, кваліфіковане й добірне».

Позиція Шереха було зумовлена внутрішнім спротивом радянській владі, яка була заснована на терорі та нищенні особистості. Опинившись, за висловом Р. Корогодського, в магнетному полі «пожнив'я років чистого гуманізму», Юрій Володимирович не міг і не хотів ставати частиною системи: «Моє давнє внутрішнє неприйняття радянщини примхливою психологічною грою ввійшло в асоціації зі станом української культури: її женуть і переслідують, значить – ми спільники» [6, с.192]. У спогадах підкреслює, що не хотів належати і до росіян: «Росіяни були паннами, я волів бути з андердогами. Українці були в потоптанні, але і в ставанні» [6, с.179]. Перше викликало в нього симпатію, друге – бажання рухатися разом. Поза тим наголошує: «Можливо, якби не українізаційна політика тих часів, я пішов би за інерцією свого середовища в його зверхніх виявах і став би російським діячем» [6, с.179].

В одному з есеїв Ю. Шевельов розглядає лексичне значення англійського слова «*privacy*», зауважуючи, що англо-українські словники пропонують спотворений переклад: «самотність, відокремленість, відлюдність, безлюдність», тоді як головне значення – «*право бути собою*, належати собі, мати свій дім – свій храм, мати свій світогляд, свої манери» [4, с.346]. Він слушно підкреслює, що протилежний до *privacy* – «*це communitis, куди належить і комунізм, коммуна, компартія*». За цим простим словесним аналізом проглядається не лише квінтесенція полярих ідеологій, але й його власне відмежування, бо відкинення радянської системи для Шевельова також означало відстояти своє право на *privacy* – мати свою маленьку *privacy*. І хоча у ті часи було важко мати свій дім (після квартирної «ущільнення» у їхньому помешканні для нього з матір'ю залишилось вісім метрів) – право належати собі він залишив за собою, бо в родині була релігія науки й книжки, були мистецтво, театр, музика. Шевельов зізнався, що у ті роки його рятували студії в О. Білецького, Л. Булаховського, А. Шамрая.

Відтак, конфлікт Ю. Шевельова з системою, який головно виник у морально-психологічній площині, згодом став основою світогляду, залишивши глибокий слід у його інтелектуальній спадщині як мислителя: «вся діяльність Шереха, – говорив він, – в певному аспекті була історією визволення від цього ладу» [4, с.28]. Юрій Шерех протиставляє країні червоного терору країну культурного ренесансу 20-х років, країну, в якій українськість промовляла до нього через європейськість.

Список використаних джерел:

1. Забужко О., Шевельов Ю. Вибране листування на тлі доби: 1992-2002. Київ : Висока Полиця, ВД Факт, 2011. С. 33-35.
2. Корогодський Р. Брама світла. Батьки. Київ : Гелікон, 2004. С. 92.
3. Ортега-і-Гассет Х. Вибрані твори / перекл. з іспанської В. Бургардта, В. Сахна, О. Товстенко. Київ : Основи, 1994. С. 17.

УДК 070:004.492:ЗМІ

О. М. Колупасва, кандидат філологічних наук

ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ВІРУСНОГО КОНТЕНТУ У НОВИХ МЕДІА

У статті досліджено особливості вірусного контенту в мережі Інтернет, його головні ознаки, функціонування на сучасному етапі розвитку медійної системи. Розглянуто основні види вірусного контенту та визначено завдання, які він вирішує. Підкреслено значення формату, емоцій, тематики у посиленні віральності.

Ключові слова: вірусний контент, соціальна мережа, віральність.

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що сьогодні контент є способом комунікації між медіа та потенційними споживачами в Інтернеті. Контент-маркетинг є актуальним способом залучення споживачів у вивчення пропозицій бренду. Під вірусним контентом розуміють «матеріал, такий як стаття, зображення або відео, що швидко поширюється в Інтернеті через посилання на веб-сайтах та соціальний обмін» [1]. Практично будь-який онлайн-контент, у якому зацікавлена достатня кількість користувачів, які можуть поділитися ним, може стати вірусним.

Сьогодні відомі дослідження А. Мірошниченко, що присвячені редагуванню вірусного контенту в Інтернеті [5]. Вірусному відео присвячена праця С. Антипова [1]. Контент як компонент онлайн-комунікації є в центрі дослідження Є. Гусевої [2].

При створенні контенту користувачу варто ставити собі такі питання:

- чи має контент будь-який емоційний елемент?
- чи є в ньому елементи, якими люди схильні ділитися найчастіше: цитати, зображення, факти?
- чи це тема, яка цікавить аудиторію? чи вона знаходиться в тренді?
- чи контент створений в тому форматі, який добре працює з аудиторією? Наприклад, вікторини або практичні поради?

Крім того, користувачу варто ілюструвати тексти, додавати до матеріалу зображення, скріншоти, що підтверджують тези. Н. Міхенков [6] наголошує, що найохочіше люди діляться постами-добрітками, статтями How-to. Контент з графікою має практично в два рази більше репостів. За словами С. Кузнецової [4], час публікацій також має значення. До того ж, довжина контенту впливає на віральність.

Серед основних завдань, які вирішує вірусний контент, можна виокремити такі:

1. Привернути увагу цільової аудиторії.
2. Привернути увагу лідерів думок і експертів.
3. Залучити цільовий трафік на сайт.

Варто зазначити, що такі медіа-платформи як Facebook і Twitter, широко вважаються авторитетами у використанні та поширенні вірусного контенту. Їхня здатність охопити велику кількість людей, робить соціальний вплив особливо цінним для тих, хто хоче отримати контент для широкої аудиторії.

Існують базові компоненти, які повинен містити контент. Серед них:

- соціальна валюта (незвичайний, унікальний, секретний контент, через який користувач чи ЗМІ може виокремитися);

4. Шевельов Ю. З історії незакінченої війни / упоряд. О. Забужко, Л. Масенко. Київ : Видавничий дім «КМ Академія», 2009. С. 346.
5. Шерех Ю.В. Пороги і запоріжжя: Література. Мистецтво. Ідеологія : в 3 т. Харків : Фоліо, 2012. 571 с.
6. Шерех Ю.В. Я – мене – мені... (і доокруги). Спогади. 1. В Україні. Харків : Фоліо, 2012. 475 с.

Taking into consideration the importance of Shevelov's personality and the intensity of his intellectual searches, the autobiographical memories of Yuriy Shereh are an invaluable source both for studying the history of the Ukrainian journalism and literary criticism, and for understanding the creative laboratory of the author.

Key words: essay, autobiographical memories, publicism, national identity, Executed Renaissance, ukrainization.

Отримано: 07.11.2018

- тригери (вірусний контент впливає на те, що вас будуть асоціювати з певною сферою);
- емоції (сильні емоції – страх, гнів, сміх, змушують ділитися контентом);
- практична цінність (люди почувають себе добре, коли допомагають іншим);
- історії (люди вірять історіям більше, ніж рекламі).

Видавничий підхід до створення контенту реалізується за рахунок сторітеллінга, де текстовий зміст контенту – це історія. Текст – це головний компонент, який скріплює всі інші елементи контенту (звук, ілюстрації, відео) в єдине ціле. Додавання фото, відео та інших візуальних елементів робить таку історію «живою», зрозумілою користувачеві, допомагає передати сенс різними способами, посилити вплив на глядача, втримати його увагу [3].

М. Стелзнер [7] надає декілька практичних порад щодо створення вірусного контенту:

- Працюйте над заголовком.
- Поділіться вмістом, який викликає страх і розваги в списку.
- Поділіться корисним вмістом у форматі списку.
- Зображення працюють – подумайте над списками із зображеннями.

Варто зазначити, що сьогодні вірусний контент існує в різних формах: текстовій, звуковій, відео. Особливою популярністю користуються вірусні відеоролики. За змістом вірусні відеоролики класифікують таким чином:

1. Ролики з несподіваною кінцівкою.
2. Ролики з дітьми і тваринами. Саме вони викликають позитивні емоції у більшості глядачів і ними діляться частіше, ніж іншими відео.
3. Флеш-моби та розіграші. Цей тип вірусного ролика часто використовується брендами для проведення рекламних кампаній.
4. Відеоролики, побудовані на оригінальному сценарному, режисерському або операторському прийомі.
5. Скетчі, анекдоти, пародії.
6. Відеоігри. Механіка YouTube дозволяє розміщувати всередині ролика посилання на інші відео, перетворюючи його в інтерактивну гру.
7. Вірусні ролики на межі фолу (для реклами, що не проходить ТВ-цензуру). Щоб привернути до них увагу інтернет-аудиторії, дуже часто в заголовках пишуть «Заборонена реклама».

Список використаних джерел:

1. Антипов С. Как создать успешный вирусный ролик? URL: <http://www.likeni.ru/analytics/Kak-sozdat-uspeshnyy-virusnyy-rolik>.

2. Гусева Е.С. Контент как основной инструмент онлайн-коммуникации с потребителем URL: https://elibrary.ru/download/elibrary_34967542_74228494.pdf.
3. Зинкевич А. 10 видов контента, которые увеличивают трафик и приводят клиентов. URL: <http://azinkevich.com/virusnyj-kontent>.
4. Кузнецова С. Как образовательный контент увеличивает целевой трафик и продажи? URL: <http://texterra.ru/blog/kak-obrazovatelnyy-kontent-uvlichivaet-tselevoy-trafik-i-pr>.
5. Мирошниченко А. Бренды как медиа: борьба за внимание. URL: http://slon.ru/future/brendy_kak_media_borba_zh_vnimanie-598950.xhtml.
6. Михеенков Н. Производство контента. Контент как основа разработки сайтов и недооцененная рынком услуга. Как

- перестать работать с формой и заняться смыслом? URL: http://www.slideshare.net/Nimax_agency/ss-53765363.
7. Стелзнер М. Контент-маркетинг: Новые методы привлечения клиентов в эпоху Интернета. URL: <http://booksonline.com.ua/view.php?book=163788&page=57>.

The article deals with the features of viral content in the Internet, its main features, functioning at the present stage of the development of media system. The main types of viral content are considered and the tasks that it solves are identified. The importance of format, emotions, subject in increasing of virality is emphasized.

Key words: viral content, social network, virality.

Отримано: 09.11.2018

УДК 811.161.2'327.23

Н. Б. Ладияк, кандидат філологічних наук

РЕЛІГІЙНА ЛЕКСИКА В СУЧАСНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (на матеріалі газети «Україна молода»)

Досліджено зміни в семантиці релігійних лексем, які потрапляють в інше стилістичне оточення – публіцистичний дискурс, представлений зразками газетних текстів, зокрема газети «Україна молода» (2018 рік). Проаналізовано лексико-семантичні типи релігійних лексем з нейтральним значенням. Подано стилістичний коментар до художньо-образного уживання відповідних лексем, встановлено їхні функції.

Ключові слова: публіцистичний дискурс, релігійна лексика, переносне значення, стилістика.

У сучасному мовознавстві зростає інтерес до публіцистичного дискурсу, який представлено газетними жанрами, усним мовленням дикторів, журналістів тощо. Публіцистичний дискурс є діяльністю, яка мотивована певною метою, залежно від цієї мети набуває специфічного змісту, у ньому висвітлюються інтереси та погляди суспільства. Найбільш швидко реагуючи на зміни, що відбуваються у мові, такий дискурс має, водночас, свої особливості: виразна лексикою і синтаксична будова, зумовлені комунікативною зорієнтованістю публіцистичних текстів. Однак у газетах, у громадсько-політичних журналах «вкрай важливо висловлюватися точно й образно, щоб якнайбільше впливати на читачів, на їхню розумову і почуттєву сферу, на мислення, свідомість» [1, с.91]. Соціально-політичні зміни в Україні, релігійні процеси (створення Помісної православної церкви) спричинили оновлення лексикону, що, безперечно, має відбиток у сучасних українських ЗМІ, зокрема йдеться про активне уживання релігійних лексем не лише у прямому їх значенні, але й з відповідною конотативною семантикою, стилістичним забарвленням.

Сучасні вітчизняні студії присвячено проблемам становлення й розвитку релігійної термінології (С. Бібла, Г. Наконечна, Н. Пуряєва, Ю. Осінчук) [2; 5], уживанню релігійних лексем у текстах Святого Письма та культовому спілкуванні (Н. Бабич, С. Богдан, В. Німчук, І. Павлова, Л. Шевченко) [4]. Окрім того, дослідники все частіше предметом наукового аналізу обирають релігійні найменування, які функціонують поза конфесійним стилем, зокрема в сучасному художньому дискурсі, де вони набувають статусу маркованих лексичних одиниць (А. Берестова, Ю. Браїлко, Д. Гурська та ін.).

Мета нашого дослідження – схарактеризувати функціонування релігійних лексем у сучасному публіцистичному дискурсі, визначити їх групи та стилістичні функції. Джерелом фактичного матеріалу обрано газету «Україна молода» (далі подаватимемо скорочення «УМ») за 2018 рік. Зауважимо, що матеріали релігійного змісту здебільшого в ній подаються за рубриками: «Головна», «Політика», «Суспільство», «Культура».

З-поміж аналізованих текстів виявлено уживання релігійної лексики (здебільшого християнської), що має нейтральну стилістику і вживається у прямому значенні. Її ми класифікували в основні лексичні групи:

1) теоніми: *Бог, Ісус Христос, Богородиця та ін.* Наприклад: «*За церковними переказами, колись у цей день узяв Ісус Христос Петра, Якова та Івана й повів їх на високу гору. Там, просто на очах своїх здивованих учнів, Ісус преобразився – обличчя його засяяло, а одяг став світлим, аж білим*» (УМ, 17.08.2018);

2) назви служителів релігії (духовних осіб): *Вселенський патріарх, Святіший Патріарх Київський і всієї Руси-України, Владика, Митрополит, ієрарх, священик, протоієрей та ін.* Наприклад: «*Чіткий сигнал українським архієреям 3 листопада в Стамбулі дали Президент Петро Порошенко і Вселенський патріарх Варфоломій, підписавши угоду «Про співпрацю та взаємодію між Україною і Вселенським Константинопольським патріархатом*» (УМ, 13.11.2018);

3) церковні служби та їх складові, назви молитов: *Служба Божжа, вечірня, літургія, причастя та ін.* Наприклад: «*Ми не звикли жити на волі, в нас 172 рази забирали мову, книжку, пісню, літургію*» (УМ, 07.11.2018);

4) назви релігійних свят, постів (офіційні, визначені Церквою та народною традицією): *Різдво Христове, Великдень, Воскресіння Христове, Трійця, Спас Яблучний Трійця, Великий піст, Різдвяний піст та ін.* Наприклад: «*У неділю, 19 серпня, православні українці відзначають Другий Спас – Яблучний <...> Також кажуть, який день на Спасі – така погода й на Покрову, 14 жовтня. Нагадаємо, наступний, третій, Спас відзначатимемо 29 серпня. Його ще називають Горіховим або Хлібним Спасом...*» (УМ, 17.08.2018);

5) назви релігійних книг: *Біблія, Євангеліє, Святе Письмо, Катехізис та ін.* Наприклад: «*Найдавніші видання, представлені у сховищах України, – книжки, видані в середині XV ст. Йоганном Гутенбергом та його учнями. Це також найдавніші українські книги, що побачили світ завдяки друкареві Івану Федоровичу – це «Львівський Апостол» (1574 р.), «Острозька Біблія» (1581 р.), унікальними є давні видання друкарень Києво-Печерської лаври, Львівського братства, монастирів Почаївського, Унівського та інших (кінець XVI ст. – XVIII ст.)*» (УМ, 10.10.2018);

6) назви церков та релігійних організацій, об'єднань: *Константинопольська Церква, УПЦ КП (Українська православна церква Київського патріархату), УПЦ МП / УПЦ Московського патріархату (Українська православна церква Московського патріархату), УАПЦ (Українська автокефальна православна церква), УГКЦ (Українська греко-католицька церква), Вірменська апостольська церква, Помісна православна церква, Синод, екзархат, Об'єднавчий Собор та ін.* Наприклад: «*Православ'я будується за національною ознакою, тут зовсім інший принцип, ніж у католицькій церкві, де є намісник Бога на землі Папа Римській, а всі церкви – філії. У православ'ї всі церкви – рівні. І от на церковній мапі ви бачите Болгарську православну церкву, Грецьку, Російську, Грузинську, Вірменську...*» (УМ, 11.05.2018);

7) назви священних для християн місць, релігійних споруд: *Єрусалим, Церква / Храм Гробу Господнього, Константинополь та ін.* Наприклад: «*Церква Гробу Господнього*

вважається одним з найбільш священних у світі місць для християн. Багато вірян вважають, що на місці, де вона перебуває, був похований і згодом воскрес Ісус Христос» (УМ, 26.02.2018); «На цю благу вість у суботу, 15 грудня, під стінами Святої Софії чекали десятки тисяч людей. Нерви в багатьох були на межі, адже православний Собор тривав упродовж довгих восьми годин» (УМ, 18.12.2018).

За нашими спостереженнями, у питаннях релігії автори газети дотримуються відверто проукраїнської позиції, ставлення до надання Україні Томосу виявляє серед них насамперед симпатиків УПЦ КП, що, вважаємо, позначилося і на уживанні лексем з негативною конотацією щодо представників духовенства УПЦ МП, яких названо прихильниками «руського міра» та «поплічниками» Путіна: «Путін увійде в історію, як лузер, при якому втратила Україну»: відгуки про надання Україні Томосу» (УМ, 17.10.2018); «Ця мить стала визначальною для багатьох вірних УПЦ МП, які чи не вперше замислилися над тим, що слово «українська» в її назві – лише декорація. Бо не може бути українською церква, якщо її патріарх сидить у Москві – столиці держави, яка веде проти України війну» (УМ, 04.12.2018). Авторі публікацій виявляючи власне критичне ставлення (здебільшого негативне) до духовних осіб або подій, спонукають читачів до такого ж сприйняття. З огляду на це, релігійні оніми доповнюються епітетами, згрубілою лексикою, жаргонізмами, поданими не лише в тексті, а й у самому заголовку. Наприклад: «Кого плющить від Томосу» (УМ: «Колонки», Зоя Казанжи); «Хай там як, а на офіційному фото вираз обличчя в московського владики [Кіріла] доволі кислий, а от патріарх Варфоломій – як завжди, осяйно-усміхнений (УМ, 04.09.2018); «Хто такий Кирило? Це не східноєвропейський духівник. Це другосортний агент «Михайлов» радянського КДБ» (УМ, 06.11.2018). Окрім того, спостерігаємо стилізацію мовлення прихильників «руського міра», здебільшого росіянізми релігійної тематики. Такі лексеми, часто узяті в лапки, надають мовленню іронічного підтексту, тон мовлення стає зневажливим: Тим часом керівництво РФ та підконтрольної їй церкви, що лише на словах ратує за «врячваніє раскола» серед українських християн, усе шукає способів перешикодити процесу єднання православних нашої країни (який, по суті, ще й не починався) (УМ, 04.09.2018); «Ще я люблю заходити на сторінки тих, кого Борис Херсонський влучно назвав «Одеськой Интеллигенцией». Там суцільні руськоміриці. Вони охороняють одеські скрепи, плачуть за одеським язиком... і ніють, що «разделили братские народы» (УМ: «Колонки», Зоя Казанжи).

Також автори публікацій використовують інші способи створити гумористичний ефект – використовують «гру слів», уживають народні фразеологізми. Наприклад: «Нечисті активізувалися на Пречисту» (УМ, 29.08.2018) [про обстріли бойовиками українських військових у зоні ООС під час християнського свята Успіння Пресвятої Богородиці, у народі – Перша Пречиста]; «моці Миколая «розмножилися» (УМ, 15.12.2018) [про перевірку ученими фрагментів тіла Святого Миколая Мирликійського, не усі з яких, на їхню думку, є достовірними].

Спостережено також уживання релігійних лексем, що належать іншим віросповіданням, наприклад мусульманству. Однак, їх кількість значно обмежена, припускаємо через те, що авторів публікацій цікавлять насамперед релігійні процеси в межах України, інші ж релігії згадуються принагідно в огляді міжнародних подій. Наприклад: «Ми не підтримуємо вбивство невинних людей <...> Ми ходимо до мечетей, цитуємо Коран, але не робимо таких речей...» (УМ, 29.05.2018). Або ж коли йдеться про утиски віруючих кримських татар в анексованому Криму з боку Росії як окупанта: «У місті Феодосія, що у Криму, російські окупанти збираються побудувати храм РПЦ на історичному місці мечеті Хан-Джамі. Про це у Facebook написав муфтії Саїд Ізмаїлов» (УМ, 29.04.2018).

Здійснений аналіз засвідчив активне уживання релігійної лексики, яка виконує не лише основну функцію – найменування релігійних понять, у публіцистичному дискурсі ці лексеми набувають додаткового, конотативного значення. Вони виявляють позицію автора щодо релігійних процесів, ставлення до духовних осіб, спонукають читача до відповідного сприйняття. Перспективно дослідження вважаємо частіше охоплення релігійної лексики, яка функціонує в текстах журналістів-представників різних поглядів та віросповідань. Це дасть змогу повною мірою схарактеризувати функціонування релігійної лексики в сучасній українській мові, зокрема її публіцистичному стилі.

Список використаних джерел:

1. Дудик П. Стилістика української мови : навч. посіб. Київ : Видавничий центр «Академія», 2005. 368 с.
2. Наконечна Г. Українська богословська термінологія: характеристика системи. Християнство й українська мова : матеріали наукової конференції (Київ, 5-6 жовтня 2000 р.) / відп. ред.: В. Німчук. Львів, 2000. С. 79-92.
3. Україна молода. 2018. URL: <http://umoloda.kiev.ua>.
4. Павлова І. Слово як семантико-функціональна одиниця в структурі української проповіді : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2005. 20 с.
5. Пуряєва Н. Формування української церковно-обрядової термінології (назви богослужбових предметів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2001. 20 с.
6. Пуряєва Н. Словник церковно-обрядової термінології. Львів : Свічадо, 2001. 156 с.

The changes in the semantics of religious lexemes in the journalistic discourse, which is represented by newspaper texts, in particular, the newspaper «Ukraina Moloda» (2018), are described in the article. The lexical-semantic types of religious lexes with neutral values are analyzed. The article also contains the stylistic commentaries on the artistic and figurative use of religious lexemes and functions these units in the newspaper's texts.

Key words: journalistic discourse, religious lexemes, figurative meaning, stylistic.

Отримано: 07.11.2018

ІТЕРАЦІЙНИЙ МЕТОД РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ІНТЕГРО-ФУНКЦІОНАЛЬНИХ РІВНЯНЬ З ДОДАТКОВИМИ УМОВАМИ

У статті досліджується задача на сумісність одного типу інтегро-функціонального рівняння з додатковими умовами (обмеженнями), коли оператор внутрішньої суперпозиції знаходиться в підінтегральному виразі інтегрального оператора. Розглянуто питання побудови наближених розв'язків як основної так і допоміжної задач. Показано, що при виконанні певних умов такі розв'язки можна отримати, застосувавши до задачі один варіант ітераційного методу.

Ключові слова: наближений розв'язок, додаткові умови, обмеження, інтегро-функціональні рівняння, інтегральне рівняння, ітераційний метод, обернений оператор.

Розглянемо в просторі $L_2[a, b]$ інтегро-функціональне рівняння де

$$y(x) = f(x) + \int_a^b K(x, t)y(t)dt + \int_a^b H(x, t)y(h(t))dt, \quad (1)$$

з умовою

$$y(x) = \psi(x), x \notin [a, b], \quad (2)$$

та обмеженнями

$$\int_a^b \Phi_i(x)y(x)dx = \gamma_i, i = \overline{1, m}, \quad (3)$$

де $f(x), \psi(x)$ – задані відповідно на $[a, b]$ та за його межами функції, а $y(x)$ – шукана функція. Лінійно-незалежна система функцій $\{\Phi_i(x)\}$ та числова множина $\{\gamma_i\}, i = \overline{1, m}$ – відомі. До рівняння (1) зводиться крайова задача для диференціального рівняння з відхиленням аргументу із запізненням, у випадку сталого запізнення $\Delta, h(x) = x - \Delta$.

Задачу (1)-(3) будемо вважати сумісною, якщо існує така функція $y(x)$, яка є розв'язком рівняння (1), задовольняє умову (2) та обмеження (3).

Розглянемо випадок, коли функції $K(x, t), H(x, t)$ в квадраті $[a, b]^2$ задовольняють умови

$$\iint_{a, a}^{b, b} K^2(x, t)dxdt = K^2 < \infty, \quad (4)$$

$$\iint_{a, a}^{b, b} H^2(x, t)dxdt = H^2 < \infty, \quad (5)$$

функція $\Phi(t; y)$ в області $D = \{a \leq t \leq b, -\infty < y < \infty\}$ вимірна за t при всіх y і неперервна за y при всіх t (умова Каратеодорі) і задовольняє умову Ліпшиця:

$$|\Phi(t; y) - \Phi(t; \bar{y})| \leq L|y - \bar{y}|,$$

де L – деяка додатна стала; функція $h(x)$ є неперервною разом із своєю похідною на $[a, b]$ і справджуються нерівності

$$x - h(x) \geq \Delta > 0, \quad (6)$$

$$h'(x) \geq l > 0. \quad (7)$$

Можна показати, що рівняння (1) з умовою (2) при виконанні умов (7) зводиться до інтегрального рівняння.

$$y(x) = f(x) + \int_a^b K(x, t)y(t)dt + \varphi(x) +$$

$$+ \int_a^b \tilde{H}(x, s)y(s)ds, x \in [a, b],$$

$$\tilde{H}(x, s) = \begin{cases} \frac{H(x, h^{-1}(s))}{h'(h^{-1}(s))}, s \in [a, h(b)], \\ 0, s \in (h(b), b], x \in [a, b]. \end{cases} \quad (8)$$

або

$$y(x) = f_1(x) + \int_a^b T(x, t)y(t)dt, \quad (9)$$

де

$$f_1(x) = f(x) + \varphi(x) = f(x) + \int_a^{h^{-1}(a)} H(x, t)\psi(h(t))dt, \quad (10)$$

$$T(x, t) = K(x, t) + \tilde{H}(x, t), (x, t) \in [a, b]^2. \quad (11)$$

Зуваження. Умова (6), у приведених вище міркуваннях, не є суттєвою. Вона впливає лише на визначення нових меж при згаданій заміні змінної в другому інтегралі рівняння (1) та вказує на те, що умова (2) виконується конкретно на проміжку $[h^{-1}(a), a]$. Міркування аналогічні приведеним, можна провести і в тому випадку, коли стосовно функції $h(x)$ виконується лише умова (7). Це говорить про те, що для цієї функції може існувати такий проміжок $[x_1; x_2] \subseteq [a, b]$ (чи декілька проміжків), що $h(x) \geq x, \forall x \in [x_1; x_2]$.

Ідея ітераційного методу стосовно задачі (1)-(3) полягає в тому, що послідовні наближення до шуканого розв'язку знаходимо на підставі формул

$$z_k(x) = f(x) + \int_a^b K(x; t)y_{k-1}(t)dt + \int_a^b H(x; t)y_{k-1}(h(t))dt, x \in [a; b], \quad (12)$$

$$y_{k-1}(x) = \psi(x), x \notin [a; b], \quad (13)$$

$$\tilde{y}_k(x) = z_k(x) + \int_a^b K(x; t)u_k(t)dt + \int_a^b H(x; t)u_k(h(t))dt, x \in [a; b], \quad (14)$$

$$u_k(x) = \sum_{j=1}^m \lambda_j^k \xi_j^k(x), x \in [a, b], u_k(x) = 0, x \notin [a, b], \quad (15)$$

$$\int_a^b \Phi_i(x)y_k(x)dx = \gamma_i, i = \overline{1, m}, y_k(x) = \tilde{y}_k(x) - u_k(x). \quad (16)$$

Для визначення невідомих параметрів $\lambda_j^k, j = \overline{1, m}$, отримаємо систему лінійних алгебраїчних рівнянь. Дійсно, на підставі наведених вище формул матимемо

$$y_k(x) = z_k(x) - \sum_{j=1}^m \lambda_j^k \eta_j(x). \quad (16)$$

Якщо підставити цю функцію в першу з формул (15), то отримаємо

$$\sum_{j=1}^m a_{ij} \lambda_j^k = b^k, i = \overline{1, m}, \quad (17)$$

де

$$b_i^k = \int_a^b \Phi_i(x) z_k(x) dx - \gamma_i, i = \overline{1, m}. \quad (18)$$

Приходимо, зокрема, до висновку, що метод (12)-(16) буде збіжним, якщо матриця Λ не вироджена, задача (1)-(3) сумісна і $\rho(M) < 1$, причому послідовність $\{y_k(x)\}$ збігатиметься до єдиного розв'язку $y^*(x)$ задачі (1)-(3), а послідовність $\{u_k(x)\}$ збігатиметься до нуля.

УДК 372.853:372.854:372.857

Н. І. Німчук, аспірант

КОМП'ЮТЕРНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ ТА ЯВИЩ НА УРОКАХ ФІЗИКИ

У статті розглянуто основні принципи та завдання комп'ютерного моделювання при фізичних процесах та явищах на уроках фізики старшокласниками. Одним із найперспективніших напрямків використання інформаційних технологій у викладанні фізики, астрономії та інших навчальних предметів є комп'ютерне моделювання процесів та явищ, спрямоване на підвищення ефективності (оптимізації) навчання.

Ключові слова: урок, комп'ютерне моделювання, програмні засоби для вивчення фізики.

Комп'ютерні моделі легко вписуються в традиційний урок, дозволяючи вчителю продемонструвати на екрані комп'ютера більшість фізичних, астрономічних та інших ефектів, а також дозволяють організовувати нові нетрадиційні види навчальної діяльності [3].

Основні задачі використання комп'ютера на уроках: розвиток творчих здібностей школярів, уміння аналізувати, моделювати, прогнозувати, творчо мислити. Підвищення мотивації навчання. Удосконалення практичних навичок учнів під час роботи з ПК. Формування умінь учнів отримувати знання самостійно, працюючи з навчальними програмами на комп'ютері. Формування умінь учнів використовувати пакет MS Office (Word, Excel, PowerPoint та ін.) для моделювання, дослідження фізичних та інших процесів та оформлення результатів роботи. Здійснення диференційованого підходу до учнів при вивченні різних предметів, використовуючи комп'ютер [1].

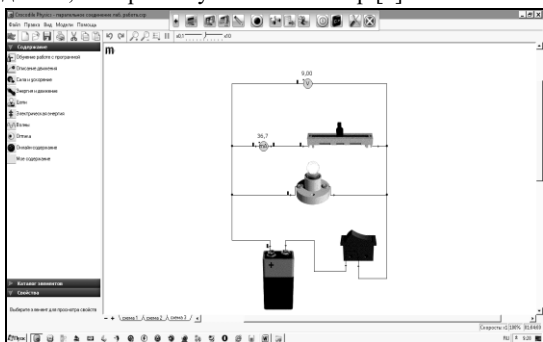

Рис. 1.

Коли ж доцільно використовувати комп'ютерні програми на уроках фізики? Насамперед, необхідно розуміти, що застосування комп'ютерних технологій в освіті доцільно тільки в тих випадках, коли виникає суттєва перевага порівняно з традиційними формами навчання. Одним із таких випадків є викладання фізики та астрономії з використанням комп'ютерних моделей. Комп'ютерні моделі дозволяють отримувати в динаміці наочні запам'ятовувальні

Список використаних джерел:

1. Лучка А.Ю. Методи розв'язування рівнянь з обмеженнями і проєкційно-ітеративний метод Ю.Д. Соколова/ *Укр. мат. журн.* 1996. №11. С. 1501-1509.
2. Лучка А.Ю. Интегральные уравнения и методы их решения. *Кибернетика и систем. анализ.* 1996. №3. С. 82-96.
3. Лучка А.Ю., Кучерук Т.А. Итерационный метод построения разв'язків лінійних рівнянь з обмеженнями. *Укр. мат. журн.* 2002. Т. 54. №4. С. 472-482.

The article deals with the problem of compatibility of one type of integro-functional equation with additional conditions (restrictions), when the operator of the internal superposition is in the integral operator integral expression. The paper deals with the problem of construction of approximate solutions of both basic and auxiliary problems. It is shown that under certain conditions, such solutions can be obtained by applying one variant of the iterative method to the problem.

Key words: approximate solution, additional conditions, restrictions, integro-functional equations, integral equation, iterative method, inverse operator.

Отримано: 12.11.2018

ілюстрації фізичних експериментів та явищ, відтворити їхні тонкі деталі, які можуть «вислизати» при спостереженні реальних експериментів. Комп'ютерне моделювання дозволяє змінювати часовий масштаб, змінювати у широкій межі параметри і умови експериментів, а також моделювати ситуації, недосяжні в реальних експериментах.

Деякі моделі дозволяють виводити на екран графіки залежності від часу величин, які описують експерименти, причому графіки виводяться на екран одночасно з відображенням самих експериментів, що надає їм особливу наочність і полегшує розуміння загальних закономірностей процесів, що вивчаються. У цьому випадку графічний спосіб відображення результатів моделювання полегшує засвоєння великих обсягів отриманої інформації [2].

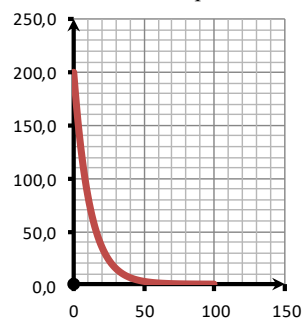

Рис. 2.

Під час використання моделей комп'ютер надає унікальну, нереалізовану у реальному фізичному експерименті, можливість візуалізації нереального явища природи, а його спрощеної теоретичної моделі з поступним включенням у розгляд додаткових ускладнюючих факторів, поступово наближаючи цю модель до реального явища. Крім того, не секрет, що можливості організації масового виконання різноманітних лабораторних робіт, причому на сучасному рівні, у середній школі досить обмежені внаслідок слабкої обладнаності кабінетів фізики. У цьому випадку робота учнів з комп'ютерними моделями також наймовірніше корисна, так як комп'ютерне моделювання дозволяє ство-

риту на екрані комп'ютера живу, динамічну картину фізичних дослідів чи явищ, яку краще запам'ятати [2].

У той же час використання комп'ютерного моделювання не повинно розглядатися в якості спроби підмінити реальні фізичні експерименти їхніми симуляціями, так як кількість фізичних явищ, які вивчаються у школі, не охоплених реальними демонстраціями, навіть при найкращому оснащенні кабінету фізики, дуже велика. Декілька умовний характер відображення результатів комп'ютерного моделювання можна компенсувати демонстрацією відеозаписів реальних експериментів, які дають адекватне уявлення про реальний перебіг фізичних явищ [1].

При грамотному використанні комп'ютерних моделей фізичних явищ можна досягти більшості з того, що вимагається для неформального засвоєння курсів фізики та астрономії, а також формування фізичної картини світу.

Комп'ютер допомагає зробити це навіть у несприятливих умовах, таких як: відсутність інтересу до предмету в учня, коли він вважає, що фізика у майбутньому йому не буде потрібна; недостатнє лабораторне обладнання у школі для демонстрації експерименту.

Для ефективного включення учнів у навчальну діяльність з використанням комп'ютерних моделей необхідні індивідуальні роздавальні матеріали із завданнями та питаннями різного рівня складності.

Модель явища необхідно використовувати лише в тому випадку, коли неможливо провести експеримент або коли це явище відбувається дуже швидко та за ним неможливо простежити детально.

Комп'ютерна модель повинна допомагати розумітися на деталях явища, яке вивчають, або служити ілюстрацією умови розв'язувальної задачі.

Внаслідок роботи з моделлю учні повинні виявити як якісні, так і кількісні залежності між величинами, які характеризують явище [3].

Під час роботи з моделлю необхідно пропонувати учням завдання різного рівня складності, які міститимуть елементи самостійної творчості.

Планувати уроки з використанням комп'ютера необхідно починаючи з ретельного вивчення можливостей програмних навчальних продуктів. Комп'ютер може бути використано на будь-якому уроці, тому необхідно спланувати, що і коли використати для більш ефективного результату.

Можна сформулювати принципи комп'ютерної підтримки уроків фізики і не тільки їх: комп'ютер не може повністю замінити вчителя. Тільки вчитель має можливість зацікавити учнів, пробудити в них допитливість, завоювати їх довіру, він може направити їх увагу на ті чи інші аспекти

предмету, який вивчається, нагородити їх зусилля та примусити навчатися.

Методика проведення уроку фізики з використанням комп'ютера залежить від підготовленості вчителя та від програм, що забезпечують комп'ютерну підтримку.

Реальний експеримент необхідно проводити завжди тоді, коли це можливо, а комп'ютерну модель доцільно використовувати, якщо немає можливості показати дане явище [5].

Неможливо використовувати комп'ютер на кожному уроці, так як це призведе до порушення санітарних норм та до погіршення здоров'я школярів.

Професійний ріст учителя, на мій погляд, завжди пов'язаний з пошуком. Роль його полягає в тому, щоб стати організатором пізнавальної діяльності, де головною дійовою особою стає учень. Вчитель має організувати і керувати навчальною діяльністю своїх вихованців. І реалізувати це можна, використовуючи різні сучасні педагогічні технології, у тому числі інформаційні, комп'ютерні технології.

Список використаних джерел:

1. Атаманчук П.С. Інноваційні технології управління навчанням. Кам'янець-Подільський : КПДПУ ІВЦ, 1999.
2. Атаманчук П.С., Німчук Н.І. Комп'ютеризація процесу навчання розв'язування фізичних задач старшокласниками. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна*. 2018. №24. С. 49-52.
3. Зарецька І.Т., Гуржій А.М., Соколов О.Ю. Інформатика : підручник для 10-11 кл. загальноосвіт. навч. закл. У 2-х ч. Київ : Форум, 2004.
4. Пометун О.І., Пироженко Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук. метод. посібн. Київ : А.С.К., 2005. 192 с.
5. Воронікова І.П., Геращенко О.А.. Електронні засоби навчального призначення: каталог, методичні рекомендації та конспекти уроків (природничо-наукові дисципліни, математика, інформатика, управління навчальним закладом). Луганськ : СПД Резніків В.С., 2008. 252 с.

The article deals with the basic principles and tasks of computer simulation in physical processes and phenomena in the physics classes of senior pupils. One of the most promising areas of using information technology in the teaching of physics, astronomy and other educational subjects is computer simulation of processes and phenomena aimed at increasing the efficiency (optimization) of training.

Key words: lesson, computer simulation, program for the study of physics.

Отримано: 05.11.2018

УДК 004.652.4(075.2)

*В. П. Татауров, асистент,
К. С. Чевська, асистент*

ДОСЛІДЖЕННЯ NOSQL-ТЕХНОЛОГІЙ

Прогресивність світу інформаційних технологій ставить перед розробниками все нові і нові вимоги. Так потужний всплеск інтернет торгівлі, хмарних обчислень для яких використання реляційних моделей баз даних недостатньо. Мова йде про NoSQL бази даних, які мають свої переваги, недоліки та відповідну сферу застосування. Синонімом NoSQL стали величезні обсяги даних, лінійна масштабованість, кластери, відмовостійкість, нереляційність. Проте мало в кого є чітке розуміння, що таке нереляційна база даних (NoSQL), як з'явився цей термін і якими загальними характеристиками вони володіють.

Ключові слова: реляційні бази даних, MongoDB, СУБД, NoSQL.

Комп'ютеризація людства виступає головною сферою автоматизації промислової, управлінської та наукової роботи, де обов'язковим є збереження, обробка, отримання, передача і збір в єдине ціле всієї інформації. Автоматизація змінила стандарти обробки даних, надаючи згаджену роботу промисловості і організацій на базі нових інформаційних технологій. Застосування персонального комп'ютера у вигляді механізму обробки інформації в різних областях людської діяльності підвищує інформаційну культуру суспільства, сприяючи без ускладнень перейти до інформаційного суспільства, де інформація є найціннішим матеріалом нарівні з фінансовими, енергетичними та іншими ресурсами.

Вчасно отримана, правильно оброблена і чітко представлена інформація часто збільшує ефективність прийнятих рішень і, отже, їх результат. Автоматизовані інформаційні системи, в основу яких покладені бази даних, з'явилися в 60-х роках 20 століття спочатку у військовій промисловості, а потім перейшли в бізнес – туди, де були накопичені великі обсяги вихідних даних. Перше застосування бази даних знайшли в хімії, ядерній фізиці, космонавтиці і інших науках, які вимагають систематичного підходу до роботи з інформацією.

Для вирішення різних завдань розроблялося все більше різних СУБД (реляційних та нереляційних) і програм

для роботи з ними (MSSQL, MySQL, PostgreSQL, MongoDB, Redis і т.д.)

До недавнього часу всі дані зберігались в реляційних базах даних (MS SQL, MySQL, Oracle, PostgreSQL). При цьому було не так важливо, чи підходять реляційні бази даних для зберігання даного типу даних чи ні.

Нещодавно, стали набирати популярність нереляційні системи з обцяною позбутися старих проблем баз даних і додати новий функціонал. Виключаючи жорстку структуру даних, при цьому зберігши реляційний стиль, ці СУБД пропонують більш вільний спосіб роботи з ними і набагато більші можливості для їх налаштування.

Поява нереляційних баз даних була викликана декількома проблемами у використанні реляційних баз даних у межах роботи веб-додатків, а саме:

- значна кількість високонавантажених веб-додатків обробляють такі об'єкти даних, які на порядок більше тих, що можуть бути оброблені реляційними базами даних;
- реляційні системи управління базами даних не завжди здатні забезпечити одночасний доступ до даних мільйонам користувачів Internet;
- на сьогодні існує потреба в обробці нетабличних даних [1].

Нереляційні бази даних не є чимось новим в системах обробки даних. Перші такі бази з'явилися ще за часів перших мейнфреймів і до сих пір використовуються в спеціалізованих сховищах документів і службах каталогів. Термін «No RDBMS» («нереляційна база даних») не прижився, і зараз для всіх нереляційних баз даних використовується скорочення NoSQL («заперечення SQL»). Причиною появи нереляційних баз даних в першу чергу стало різке збільшення обсягів інформаційних сховищ і ускладнення зв'язків між документами. Інформація в базах даних перестала бути ізольованою і стала менш структурованою. Кожна сторінка в Інтернет посилається на безліч інших, товари в Інтернет-магазині можуть мати десятки параметрів, за якими необхідно проводити складний пошук, тощо. Іноді взагалі неможливо жорстко описати структуру інформації, що зберігається.

Загальних характеристик для всіх NoSQL не так багато, так як під лейбл NoSQL на даний час підпадає безліч різномірних систем [3]. Багато характеристик властиві тільки певним NoSQL базам.

До основних видів NoSQL баз даних відносяться наступні: сховища даних «ключ-значення», стовпцеві (колоночні) СУБД, документо-орієнтовані СУБД, графо-орієнтовані СУБД, об'єктно-орієнтовані СУБД.

Для прикладу, документо-орієнтована модель даних реалізує новий підхід до побудови баз даних, де немає таблиць, схем, запитів SQL, зовнішніх ключів і багатьох інших речей, які притаманні об'єктно-реляційним базам даних. Ці системи оперують абстрактним поняттям «Документ», в якому відбувається інкапсуляція та кодування інформації, що зберігається у стандартному форматі (XML, YAML, JSON, BSON, бінарні формати PDF, документи Microsoft Office та ін.). Документи усереднені документо-орієнтованих БД деяким чином схожі на записи реляційних БД, але є більш гнучкими. Вони не вимагають наявності одних і тих же розділів, частин, ключів тощо. Документи адресуються у БД допомогою унікального ключа, який представляє конкретний документ. Часто роль ключа виконує звичайний рядок, шлях до файлу тощо. Зазвичай, документо-орієнтовані СУБД будують індекси за таким ключам, що дозволяє досить швидко отримати документ з бази даних. Прикладами документо-орієнтованих СУБД є MongoDB, IBM Lotus Notes, CouchDB, Oracle NoSQL та ін. [2, с.42].

Порівнявши SQL і NoSQL системи управління базами даних можна зробити такі **висновки**:

Структури даних і їх типи – реляційні БД використовують строгі схеми даних, NoSQL БД допускають будь-який тип даних.

Запити – незалежно від типу ліцензії, реляційні бази даних в тій чи іншій мірі відповідають стандартам SQL, тому дані з них можна отримувати за допомогою мови SQL. NoSQL БД використовують специфічні способи запитів до даних.

Масштабованість – обидва ці типи СУБД досить легко піддаються вертикальному масштабуванню (тобто збільшення системних ресурсів). Проте, так як NoSQL це більш сучасний продукт, саме такі СУБД пропонують більш прості способи горизонтального масштабування (тобто створення кластера з декількох машин).

Надійність – коли справа доходить до збереження даних і гарантії виконання транзакцій SQL БД як і раніше займають лідируючі позиції.

Підтримка – реляційні СУБД мають не малу історію за плечима. Вони дуже популярні і пропонують як платні, так і безкоштовні рішення. При виникненні проблем, все ж набагато простіше знайти відповідь, якщо справа стосується реляційних систем, ніж NoSQL, особливо якщо рішення досить складне за своєю природою (наприклад MongoDB).

Зберігання та доступ до складних структур даних – спочатку реляційні системи припускали роботу зі складними структурами, саме тому вони перевершують інші рішення по продуктивності.

Завдяки десятиліттям розробки, СУБД досягли досить високого рівня в продуктивності та відмовостійкості. Досвідом розробників і адміністраторів було доведено, що всі ці інструменти відмінно справляються зі своїми функціями в додатках будь-якої складності, не втрачають даних навіть при некоректних завершеннях роботи. Незважаючи на великі обмеження у формуванні і управлінні даними, реляційні бази даних зберігають широкі можливості по налаштуванню і пропонують досить великий функціонал. NoSQL прибирає всі обмеження реляційної моделі і полегшує засоби зберігання і доступу до даних. Такі бази даних використовують неструктурований підхід (створення структури на льоту), тим самим знімаючи обмеження жорстких зв'язків і пропонуючи різні типи доступу до специфічних даних.

Список використаних джерел:

1. Селезнев К. От SQL к NoSQL и обратно. URL: <http://www.osp.ru/os/2012/02/13014127>.
2. Шаров С.В., Петровський В.В. Огляд нереляційних баз даних. *Всеукраїнська Інтернет-конференція «Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення»* : збірник тез доповідей. Тернопіль : Тайп, 2015. Вип. 14. С. 16-18.
3. NOSQL. List of Nosql database. URL: <http://nosql-database.org>.

The progressiveness of the world of information technology puts for developers with more and more demands. So a powerful burst of online trading, cloud computing for which the use of relational database models is not enough. It's about NoSQL databases that have their advantages, disadvantages and their respective applications. NoSQL synonymous with enormous amounts of data, linear scalability, clusters, fault tolerance, non-relationality. However, few who have a clear understanding of what is a non-relational database (NoSQL), how this term appeared and what general characteristics they possess.

Key words: relational databases, MongoDB, DBMS, NoSQL.

Отримано: 07.11.2018

МОДЕЛЮВАННЯ РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ЗАДАЧ З ЯДЕРНОЇ ФІЗИКИ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті обґрунтовано доцільність використання інформаційних технологій при вивченні ядерної фізики на основі комп'ютерного моделювання фундаментальних дослідів. Визначено дидактичні засади застосування програмно-методичного забезпечення з ядерної фізики: удосконалення навчального процесу, систему критеріїв вибору змісту ПМЗ, встановлення інформаційних зв'язків між елементами знань.

Ключові слова: інформаційні технології, освіта, фізичні задачі, навчальний процес, моделювання, експеримент.

Актуальність. Сучасний швидкий розвиток суспільства вимагає відповідних змін і перетворень у системі середньої освіти України. Тому, сучасний учитель повинен бути методично підкованим, володіти інформаційними технологіями. Найбільш сприятливі умови для розв'язання зазначеної проблеми створюються у процесі реалізації практично-діяльничної складової навчання фізики. Фізичні задачі у поєднанні з сучасними ІКТ виступають потужним засобом введення учнів у діяльність, яка забезпечує інтеграцію теоретичних знань і практичних дій, що сприяє підвищенню активності учнів у пізнавальному процесі, а, отже, рівня їх фундаментальної підготовки з фізики [1].

Мета статті – запропонувати технологію моделювання розв'язування задач з ядерної фізики з використанням інформаційних технологій.

Згідно із Законом України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки», одним із пріоритетних напрямів державної політики є розвиток інформаційного суспільства в Україні та всебічного впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій [3]. На сьогодні ІКТ використовуються практично в усіх сферах людської діяльності, зокрема і в освітній галузі. На думку М. Жалдака, широке використання сучасних ІКТ у навчальному процесі дає змогу розкрити значний гуманітарний потенціал усіх дисциплін завдяки формуванню наукового світогляду, розвитку аналітичного й творчого мислення, суспільної свідомості та свідомого ставлення до навколишнього світу. Питанням розробки методики навчання фізики в умовах системного застосування ІКТ і розробки ППЗ відповідно цим методикам займалися Л. Анциферов, Н. Пуришева, О. Бугайов, О. Сергєєв, Н. Сосницька та інші дослідники. Визначенню ролі та місця фундаментальних експериментів у навчанні фізики в різний час приділяли увагу відомі вчені, методисти-фізики Є. Коршак, Б. Миргородський, Н. Пуришева, Л. Резніков, В. Тишук, О. Сергєєв та інші.

Розв'язування задач з використанням інформаційних технологій є невід'ємною складовою частиною навчального процесу тому, що дозволяє формувати і збагачувати фізичні поняття, розвиває фізичне мислення учнів, їх навички застосування знань на практиці. Розв'язування задач є способом перевірки і систематизації знань, дає можливість раціонально проводити теоретичні експерименти, розширювати і поглиблювати знання, сприяє формуванню світогляду, знайомить з досягненнями науки, техніки, створювати моделі ядерних реакцій у віртуальному світі. Розв'язування задач є складовою частиною майже кожного уроку [2]. Саме під час розв'язування задач з ядерної фізики забезпечується єдність засвоєння теоретичного матеріалу з його практичним застосуванням. Особливо це стосується експериментальних задач.

При цьому особливо актуальним стає прищеплення учням дослідницьких навичок до вивчення певних фізичних явищ та процесів на основі імітаційного комп'ютерного моделювання:

- планування експерименту;
- створення теоретичної моделі явища чи процесу;
- розробка математичної моделі явища чи процесу;
- розробка імітаційної комп'ютерної моделі явища чи процесу;
- виконання вимірювань з достатнім ступенем точності;
- визначення похибок вимірювань;
- узагальнення результатів.

Особливо це відноситься до фундаментального експерименту. Фундаментальними є експерименти, які визначили становлення та розвиток фізичної науки, стали її експериментальною основою у ядерній фізиці є метод рентгеноструктурного аналізу (досліди В. Рентгена, М. Лауе), метод мічених атомів (досліди Т. Жоліо-Кюрі, Ф. Жоліо-Кюрі), голографічний метод (досліди Д. Габора, Ю.М. Денисюка, Е. Лейта) [4, 5].

Для моделювання задачі потрібно її розв'язати спочатку аналітично (необхідно використати фізичні залежності та відповідний математичний апарат) для того, щоб отримати кінцеву формулу, яка послугує вихідним матеріалом для подальшої роботи по створенню комп'ютерної моделі і отримання графічної залежності.

Розглянемо приклад розв'язування задачі теоретичним методом та з використанням табличного процесора.

Обчислити дефект маси Δm і енергію зв'язку ΔE ядра 1_5B .

1. Аналітичний спосіб.

Розв'язування. Дефект маси ядра визначимо за формулою: $\Delta m = Zm_p + (A - Z)m_n - m_a$. Підставимо в цю формулу m_p , m_n та m_a (m_a – табличне значення);

$$m_p = 1,672 \cdot 10^{-27} \text{ кг} = 1,00783 \text{ а.о.м.};$$

$$m_n = 1,675 \cdot 10^{-27} \text{ кг} = 1,00867 \text{ а.о.м.};$$

$$m_a = 11,00931 \text{ а.о.м.},$$

отримаємо:

$$\Delta m = 5 \cdot 1,00783 + (11 - 5) \cdot 1,00867 - 11,00931 = 5,03915 + 6,05202 - 11,0931 = 0,08186 \text{ а.о.м.}$$

Енергію зв'язку ядра обчислимо за формулою:

$$\Delta E = \Delta m \cdot c^2.$$

$$\Delta E = 0,08186 \cdot 931 = 76,2 \text{ Дж} = 12,2 \text{ МеВ.}$$

Відповідь:

$$\Delta m = 0,08186 \text{ а.о.м.}, \Delta E = 76,2 \text{ Дж} = 12,2 \text{ МеВ.}$$

2. Створення комп'ютерної моделі з використання табличного процесора MS Excel.

Побудова комп'ютерної моделі – процес, який складається з декількох етапів: розробка інформаційної моделі, розробка математичної моделі, розробка алгоритмів і програм, створення обчислювальної моделі. У процесі навчання комп'ютерному моделюванню виникає проблема наближення технології побудови комп'ютерних моделей до початківця, який не знається на мові програмування. Застосування табличного процесора Excel для створення комп'ютерних моделей є одним з шляхів вирішення даної проблеми.

Отже, для розв'язування задач на знаходження дефекту маси та енергії зв'язку ядра:

1. Створюємо шаблон у табличному процесорі який зображений на рис. 1.
2. В комірку С3 вписуємо назву хімічного елемента.
3. В комірку В3 вписуємо масове число хімічного елемента.
4. В комірку В4 вписуємо порядковий номер хімічного елемента.
5. В комірку Н5 вписуємо табличне значення маси ядра відповідного елемента.
6. Отримуємо результат розв'язування задачі зображений на рис. 2.

Назва хімічного елемента				
A		m_p	1,0078	а.о.м.
Z		m_n	1,0087	а.о.м.
		m_α		а.о.м.
$\Delta m = Zm_p + (A - Z)m_n - m_\alpha$				
$\Delta m = (B3*N2) + ((B2-B3)*N3) - N4$				
$\Delta m =$ а.о.м.				
$\Delta E = \Delta m * c^2$				
$\Delta E = C9*931$				
$\Delta E =$ Дж = МеВ				

Рис. 1. Шаблон розв'язку задач

Назва хімічного елемента				
A	11	m_p	1,0078	а.о.м.
Z	5	m_n	1,0087	а.о.м.
		m_α	11,093	а.о.м.
$\Delta m = Zm_p + (A - Z)m_n - m_\alpha$				
$\Delta m = (B3*N2) + ((B2-B3)*N3) - N4$				
$\Delta m =$ 0,08186 а.о.м.				
$\Delta E = \Delta m * c^2$				
$\Delta E = C9*931$				
$\Delta E = 76,2$ Дж = 12 МеВ				

Рис. 2. Приклад розв'язку готової задачі

Висновки. Вивчення ядерної фізики в старшій школі на основі комп'ютерного моделювання фундаментальних

дослідів сприяє створенню умов для набуття учнями: – знань про цикл наукового пізнання, про місце експерименту в ньому, про співвідношення теорії й експерименту; про роль та місце фундаментальних дослідів у історії розвитку фізичної науки; про історію розвитку фізики; про наукову діяльність вчених; – предметних умінь: планувати експеримент; виконувати експеримент; застосовувати математичні методи до розв'язування теоретичних задач; готувати та представляти модельний експеримент; використовувати засоби сучасних інформаційних технологій.

Список використаних джерел:

1. Атаманчук П.С., Сосницька Н.Л. Основи впровадження інноваційних технологій навчання фізиці : [навч. посіб.]. Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2007. 200 с.
2. Атаманчук П.С., Роздобудько М.О. Проектно-дослідницька діяльність студентів як засіб реалізації компетентнісного підходу в результативному навчанні фізиці. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2012. Вип. 18. С. 100-103.
3. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. URL: zakon.rada.gov.ua/go/1392-2011-п.4.
4. Жалдак М.І. Педагогічний потенціал впровадження дистанційних форм навчання. *Матеріали наук.-метод. семінару «Інформ. технології в навч. процесі»*. Одеса : Вид-во ВМВ, 2009.
5. Кулик Л.О. Фізичні задачі як засіб розвитку дивергентного мислення студентів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2010. 224 с.

The article substantiates the expediency of using information technologies in the study of nuclear physics on the basis of computer simulation of fundamental experiments. The didactic principles of application of software and methodological support for nuclear physics are determined: improvement of the educational process, the system of criteria for selecting the content of the PMZ, the establishment of information links between the elements of knowledge.

Key words: information technologies, education, physical tasks, educational process, modeling, experiment.

Отримано: 09.11.2018

Секція ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ, СПОРТУ І ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

УДК 001.8:796.322

М. Р. Біла, викладач

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТЕХНІЧНИХ ЕЛЕМЕНТІВ В НАПАДІ В СУЧАСНОМУ ГАНДБОЛІ

У статті подані результати дослідження технічних елементів в нападі в сучасному гандболі. Проаналізовано ігри Чемпіонату України жіночої суперліги. Визначені особливості використання технічних елементів: кидка як основного технічного прийому нападу в гандболі.

Ключові слова: гандбол, змагальна діяльність, технічний елемент, гра в нападі.

Постановка проблеми Сучасний гандбол – гра атлетична, що ставить високі вимоги до руховим і функціональними можливостями спортсмена. Беручи участь у змаганнях, гандболіст здійснює велику роботу. За гру спортсмен команди високого розряду долає в середньому відстань 4000-6500 м. при стрімкому переході в напад і від нападу до захисту своїх воріт гандболіст здійснює до 50 ривків і прискорень, долаючи при цьому до 25% всього покривається за гру відстані. Пересування на високій швидкості поєднується з ловом, передачею, веденням м'яча та кидком м'яча у ворота.

Гандбол відноситься до видів спорту з так званою конфліктною діяльністю. Команди прагнуть досягти переваги над суперником, маскуючи свої задуми і одночасно намагаючись розкрити плани противника. Тому розглядати спортивну боротьбу команд необхідно з позицій протиборства сторін. Процес гри визначається наявністю техніки, тактики і стратегії.

Техніка гри – комплекс спеціальних прийомів, які необхідні гандболісту для успішної участі в грі. За напрямком дій техніка поділяється на техніку в захисті і техніку в нападі. До техніки нападу належить переміщення, передача м'яча, ловіння м'яча, ведення м'яча, кидки у ворота. Кидок – це прийом, що дозволяє закинути м'яч у ворота. Кидок можна виконати у стрибку, в опорному положенні, в падінні.

Рівень сучасного гандболу змушує розглядати технічну майстерність як вирішальний фактор досягнення високих спортивних результатів. Недостатній рівень технічної підготовленості не дозволяє спортсменам ефективно реалізувати свій потенціал, що значно зменшує можливість досягнення високого спортивного результату.

Сучасні тенденції розвитку спортсменів високої кваліфікації у світовому гандболі слугують загальною спрямованістю до системи підготовки чоловічих і жіночих клубних гандбольних команд, а також збірних команд України.

1. Спостерігається подальший ріст інтенсифікації гри як у чоловіків, так і жінок, вираженої у підвищенні швидкості переміщення і маневреності виконання ігрових прийомів у захисті і нападі.
2. У більшості випадків тактика гри в нападі будується за рахунок коротко ходових швидких передач (2-3 гравців) з використанням гравців, які володіють варіативною технікою кидка, його сили, точності і неочікуваності виконання із загальним часом на атаку 11-13 с.
3. Збільшується діапазон засобів передачі м'яча:
4. Підвищився рівень майстерності гандболістів під час виконання кидків м'яча з відкритих і закритих позицій.

Мета та завдання дослідження – визначити загальну кількість і реалізацію кидків м'яча у ворота, співвідношення кидків в стрибку, в опорі та в падінні.

Методи дослідження. Під час дослідження використовували загальнонаукові методи: аналіз, синтез, узагальнення, систематизацію, педагогічне спостереження, методи математичної статистики. Опрацьовували наукові та документальні літературні джерела.

Об'єкт – змагальна діяльність у гандболі.

Предмет – техніка гри в нападі в сучасному гандболі.

Обговорення результатів дослідження. Спостереження проводилось за допомогою відео. Змагання Чемпіонату України серед команд Жіночої суперліги. Для дослідження було взято 6 команд: ГК «Галичанка», ГК «Спартак», ГК «Податковий Університет», ГК «Карпати», ГК «Економічний Університет», ГК «ДЮСШ 3».

Терміни, що використовуються в гандболі: «Задня лінія» – лівий напівсередній, розігруючий, правий напівсередній. «Передня лінія» – лівий крайній, лінійний, правий крайній.

Обрахувавши кількість кидків за гру різних команд жіночої суперліги було виявлено наступні дані:

В середньому за гру команда кидає в ворота від 40 до 70 кидків. Найбільше в грі використовують кидки в стрибку, приблизно 65%, кидків в опорі використовують 20% (в основному «задня лінія»), 15% кидків в падінні (частіше виконують гравці «передньої лінії») (рис. 1). До обрахунків не бралась статистика штрафних кидків.

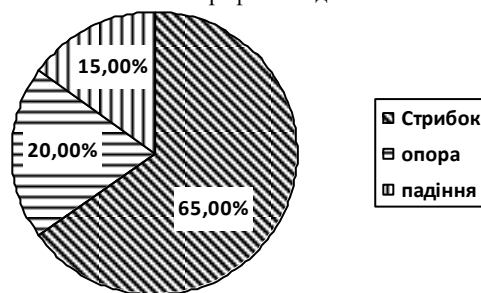

Рис. 1. Співвідношення кидків

Таблиця 1

Середньостатистичні дані
результативності кидків у ворота

Назва команди	Кількість кидків	Кількість голів	Результативність (%)
ГК «Галичанка»	57	30	53
ГК «Спартак»	61	19	31
ГК «Податковий Університет»	43	17	39
ГК «Карпати»	53	32	60
ГК «Економічний Університет»	67	33	49
ГК «ДЮСШ 3»	61	33	54

Висновки:

1. В теперішній час одною з тенденцій в сучасному гандболі є те, що в нападаючих діях команд гравець будь-якої ігрової позиції має вміння виконувати майже всі види кидків. І може змінювати своє амплуа протягом гри.
2. Найчастіше в грі виконуються кидки в стрибку. В нападі кидки в попарному положенні частіше використовую-

ються «задньою лінією», натомість «передня лінія» їх майже не використовує, хоча бувають поодинокі випадки, коли гравець, що грає в лінії, лівий край або правий край може їх застосувати.

3. Результат гри повністю залежить від ефективності кидків, тобто їх реалізації, а не кількості виконаних кидків у ворота. Успіх кожної команди залежить в основному від індивідуальної майстерності гравців.

Список використаних джерел:

1. Алтухов С.В. Государственное управление и рыночное саморегулирование экономики профессионального спорта в Российской Федерации : автореф. дис. ... канд экон. наук Москва, 2007. 27 с.
2. Носко М.О., Данілов О.О., Маслов В.М. ГАНДБОЛ технологія підготовки команд вищої спортивної майстерності : підручник. Київ : СПД Чалчинська Н.В., 2013. 236 с.

3. Линець М., Шульга Л. Развитие профессионального спорта в Украине. *Теория и методика физического воспитания и спорта*. Київ : Олімпійська література, 2005. №1. С. 23-30.
4. Платонов В.Н., Гуськов С.И. Олимпийский спорт : учебник : в 2 кн. Киев : Олимпийская литература, 1997. Кн. 2. 384 с.
5. Цапенко В.А., Гусак А.Е., Дорошенко Э.Ю. Соревнования и соревновательная деятельность в гандболе : учебн. пособие. Запорожье : ЗДУ, 2004. С. 82

The article presents the results of research of technical elements in the attack in the modern handball. The games of the Championship of Ukraine Women's Superleague are analyzed. The features of the use of technical elements are defined: the throw as the main technical admission of an attack in the handball.

Key words: handball, competitive activity, technical element, game of attack

Отримано: 06.11.2018

УДК 378.091.39:796.032

А. О. Боднар, кандидат педагогічних наук

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ В ОЛІМПІЙСЬКІЙ ОСВІТІ СТУДЕНТІВ

У статті розкрито особливості використання інтерактивних методів навчання у в олімпійській освіті студентів закладів вищої освіти. Подано авторські приклади реалізації олімпійської освіти шляхом використання інтерактивних методів під час навчально-виховного процесу.

Ключові слова: олімпійська освіта, інтерактивні методи навчання, студенти.

Постановка проблеми. Для забезпечення високого рівня освітніх результатів у закладах вищої освіти ефективно використовуються інтерактивні методи навчання. Тому окрім традиційної структури проведення лекційних і семінарських занять, ми проводили заняття з використанням інтерактивних методів навчання, які дозволяють активізувати засвоєння студентами теоретичних знань, забезпечують розвиток професійного творчого мислення, пізнавального інтересу до змісту навчального предмету.

Мета дослідження: проаналізувати особливості використання інтерактивних методів навчання в олімпійській освіті студентів.

Методи дослідження: аналіз, порівняння та систематизація наукових джерел, узагальнення теоретичних даних.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нижче наведемо приклади інтерактивних методів навчання, котрі ми використовували під час семінарських занять.

«Мікрофон» – інтерактивний метод навчання, коли студенти по черзі висловлюються з приводу проблеми або відповідають на запитання, передаючи один одному уявний мікрофон.

Цей метод ми використали під час вивчення теми «Олімпійська освіта у формуванні гармонійно розвиненої особистості» курсу «Педагогіка». З метою активації навчальної діяльності студентів ми запропонували їм дати коротку і лаконічну відповідь на запитання: «У чому полягає гуманістичний потенціал олімпійської освіти?». Слово надається тільки тому студенту, котрий отримує «уявний» мікрофон.

Інтерактивний метод навчання *«незакінчені речення»*, ми використовували під час вивчення курсу «Історія фізичної культури» з метою формування у студентів когнітивного компоненту досліджуваної готовності та розуміння ними основних термінів і понять, які лежать в основі олімпійської освіти. Наведемо приклади визначень, які потрібно було продовжити студентам:

1. «Калокагатія – це старогрецький ідеал, що передбачає виховання прекрасної людини, для якої характерні...».
2. «Агоністика – це принцип змагальності, що реалізовувався у всіх сферах життя (праці, мистецтві, спорті) з метою...».
3. «Олімпізм – це життєва філософія, що...».
4. «Фейр Плей» – це збірка правил, яких дотримуються...».

Далі наведемо фрагмент семінарського заняття з дисципліни «Вступ до спеціальності» під час розгляду питання

«Роль олімпійської освіти у гармонійному розвитку людини» шляхом використання методу *«робота в групах»*.

На початку заняття викладач актуалізує увагу студентів на тому, що кінцевою метою як фізичної культури так і олімпійської освіти є формування гармонійно розвиненої особистості. Далі студенти поділяються на групи по 5-6 осіб. Кожна група отримала завдання назвати якомога більше ідеалів і цінностей олімпізму та розкрити їх роль у формуванні гармонійного розвитку особистості. Протягом двадцяти хвилин у групах відбувалось обговорення отриманого завдання, після чого кожна з них по черзі презентувала результати своєї роботи, які після завершення останньої доповіді були обговорені та проаналізовані з метою розробки єдиної позиції усієї групи. За підсумками роботи у групах студенти під керівництвом викладача склали таблицю «Основні ідеали та цінності олімпізму». Увага студентів акцентувалась на тому, що зазначені ідеали та цінності олімпізму є невід'ємною частиною формування гармонійно розвиненої особистості в тому числі їх, як майбутніх учасників фізичної культури (як суб'єктів олімпійської освіти).

Метод *«конкретних ситуацій»* заснований на твердженні, що шлях до вдосконалення власних знань можна прокласти лише через розгляд, вивчення та обговорення конкретних проблемних ситуацій. Такі ситуації та їх обговорення в аудиторії дають можливість ознайомитися з прийомами розв'язування проблеми з різних позицій – знання справи, досвіду, спостережень. Необхідним, вважають, навчитися приймати правильні рішення, а це можливо лише за умови великої кількості їх прийняття. Необхідно пам'ятати, що немає рішення без дії. Саме тому студенти вчаться переходити від споглядання до вироблення навичок і вмінь, необхідних для практичної діяльності.

«Рольові ігри». Цей метод передбачає в комплексі рольову гру з різними інтересами її учасників і необхідністю прийняття рішення після закінчення або під час гри. Рольові ігри допомагають формувати в студентів такі якості, як комунікативні здібності, самостійність мислення та ін. Вони проходять у формі групового мисленнєвого пошуку, що потребує залучення до комунікації всіх учасників гри. Отже, цей метод навчання є особливою формою комунікації. Завершується ділова гра підбиття підсумків, де основна увага приділяється аналізу отриманих результатів, найбільш значущих для практики. Проте завершальна фаза може бути розширена до рефлексії всього перебігу гри. Об'єктами такої рефлексії можуть стати: динаміка індиві-

дуальних, групових траєкторій руху розумових процесів; динаміка утворення колективної думки.

Метод рольових ігор ми використали під час вивчення теми «Боротьба з використанням допінгу у спорті» з навчальної дисципліни «Правознавство», де разом із викладачем цього предмету розробили та реалізували інтерактивне семінарське заняття у формі судового засідання «Суд над допінгом». На лаві підсудних опинилися студенти, які представляли п'ять основних груп заборонених препаратів: анаболічні стероїди, пептидні гормони, діуретики, психотропні та наркотичні речовини. Свідками обвинувачення виступили студенти, які представляли Всесвітнє антидопінгове агентство (ВАДА), Міжнародний олімпійський комітет (МОК) та Національний антидопінговий центр.

Запропоноване інтерактивне заняття сприяло реалізації як мотиваційного, так і когнітивного компонентів, адже готуючи обвинувачення, студенти використовували знання про вплив зазначених препаратів на організм людини, її життєдіяльність, суперечність чесній грі, загальнолюдським цінностям, морально-етичним нормам та ідеалам олімпізму. Емоційний вплив судового засідання відобразив певну сформованість у студентів мотиваційного компоненту досліджуваної готовності, адже студенти не просто аргументували негативний вплив допінгових препаратів, а й пропонували шляхи боротьби з ними. Така позиція доводить усвідомлення студентами існуючої проблеми, яка сьогодні є не тільки серед професійних спортсменів, а й у дитячому віці.

УДК 796.091.2

А. Б. Ладияк, викладач

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ НАВЧАЛЬНО-ТРЕНУВАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ЛЕГКОАТЛЕТІВ

У статті розглядається методика застосування технічних засобів в удосконаленні навчально-тренувального процесу легкоатлетів. Обґрунтовується ефективність управління процесом оволодіння необхідними вміннями і навичками з навчальних дисциплін та удосконалення технічної підготовки легкоатлетів у навчально-тренувальному процесі.

Ключові слова: технічні засоби навчання, апаратно-програмне забезпечення, легка атлетика.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку та вдосконалення освіти ставить перед вищою школою завдання якісної перебудови навчального процесу – значне поліпшення його ефективності. Педагогічному процесу в сфері фізичної культури і спорту властиві свої змістові і організаційні (процесуальні) ознаки. Зміст складають: мета, функції, напрями, принципи, методи, рівень майстерності педагога. Процесуальна сторона – організація, вид діяльності, засоби, форми і ефективність роботи. Одним із напрямів покращення ефективності педагогічного процесу є активне застосування різноманітних технічних засобів навчання (ТЗН).

Мета дослідження: проаналізувати особливості використання технічних засобів навчання під час навчально-тренувального процесу легкоатлетів.

Методи дослідження: аналіз, порівняння та систематизація наукових джерел, узагальнення теоретичних даних.

Виклад основного матеріалу дослідження. Студенти пізнають навколишнє середовище за допомогою всіх органів чуттів. Проте, основними каналами отримання інформації є зорові аналізатори. Система «вухо-мозок» пропускає за секунду 50 одиниць інформації, а система «око-мозок» – 500. Тому не випадково, що 90 відсотків всієї інформації учні отримують за допомогою зору, а 10 відсотків за допомогою слуху.

Власний практичний досвід викладачів кафедри легкої атлетики показав, що застосування різноманітних ТЗН поліпшують ефективність навчального, навчально-тренувального процесу, який проявляється у прискореному розвитку рухових здібностей, більш швидкому оволодінні вмінь і навичок, складними технічними прийомами, сприяють свідомості навчання і тренування, створюють умови для підвищення моторної щільності занять.

Саме поняття «технічні засоби навчання» (ТЗН) об'єднує різноманітну групу інструментів, пристроїв, приладів, які використовують викладачі кафедри для підвищення ефективності навчального та навчально-тренувального процесу.

Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок, що інтерактивні методи навчання дозволяють більш ефективно активізувати роботу студентів на навчальних заняттях і тим самим досягнути суб'єкт-суб'єктних відносин у навчально-виховному процесі.

Список використаних джерел:

1. Гуска М.Б., Зубаль М.В., Гуска М.В., Мазур В.Й. Теорія і методика викладання рухливих ігор і забав : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. 400 с.
2. Ермолова В.М. Олімпійська освіта в школі. Київ, 2009. 85 с.
3. Ермолова В.М. Олімпійська освіта: теорія і практика : навч. посіб. Київ, 2011. 335 с.
4. Платонов В.Н., Булатова М.М., Бубка С.Н. [и др.]. Олімпійський спорт : в 2 т. / под общ. ред. В.Н. Платонова. Киев : Олимп. л-ра, 2009. Т. 1. 736 с.
5. Платонов В.Н., Булатова М.М., Бубка С.Н. [и др.]. Олімпійський спорт : в 2 т. / под общ. ред. В.Н. Платонова. Киев : Олимп. л-ра, 2009. Т. 2. 696 с.

The article describes the features of the use of interactive teaching methods in the Olympic education of students of higher education institutions. Author's examples of the implementation of Olympic education through the use of interactive methods during the educational process are provided.

Key words: olympic education, interactive teaching methods, students.

Отримано: 13.11.2018

Особливе місце серед них займають такі технічні засоби навчання: графоскоп, теле-відео апаратура, персональний комп'ютер, який дає можливість оперативного запису і відтворення зорової і звукової інформації в процесі цілісного навчального, навчально-тренувального процесу або виконання окремої вправи.

Для формування теоретичних знань застосовується графоскоп та комп'ютер. Під час лекцій, практичних та семінарських занять графоскоп використовується з метою відображення на екрані текстового та графічного матеріалу, що полегшує засвоєння навчального матеріалу, для цього використовується спеціальна прозора плівка на яку за допомогою принтера, це все і наноситься. Особливе місце у формуванні теоретичних знань у студентів займають комп'ютери. На електронних носіях кафедри накопичено необхідну інформацію з навчальних дисциплін якими користуються викладачі під час занять та для самостійної роботи студентів. Викладачами та студентами створено відеотеку з різних видів спорту (легка атлетика, лижний спорт, ковзанярський спорт, важка атлетика та силові види спорту), яка використовується як наочний матеріал під час навчальних та навчально-тренувальних занять з легкої атлетки, лижного і ковзанярського спорту, силових видів та теорії і методики дитячо-юнацького спорту.

Ефективність управління процесом оволодіння необхідними вміннями і навичками з дисциплін кафедри та удосконалення технічної підготовки легкоатлетів у навчально-тренувальному процесі залежить від отримання термінової інформації про форму та зміст виконаних рухів. Одним із основних засобів отримання термінової інформації про виконану вправу, рух є застосування теле-відео апаратури. Використання відеокамери в поєднанні з монітором (телевізор, комп'ютер, планшет) дозволяє оперативно відтворити виконану вправу, рух в різних режимах та визначити якість їх виконання, внести корективи для виправлення помилок.

Що ж до використання комп'ютера та планшета, то тут розкривається великий спектр можливостей пов'язаних створенням

ренням, редагуванням і подальшим відтворенням навчально-го, навчально-методичного матеріалу студентам різних курсів. Персональні комп'ютери володіють програмно-апаратними можливостями, реалізація яких забезпечує:

- роботу в інтерактивному режимі;
- негайний зворотній зв'язок між користувачем і персональним комп'ютером;
- візуалізацію (наприклад, у вигляді моделей, графіків, діаграм, таблиць) закономірностей, які вивчаються, в тому числі і процесу, що реально відбувається;
- керування відображенням на екрані персонального комп'ютера моделей різних об'єктів або процесів, явищ, які реально відбуваються;
- реєстрацію, збір, нагромадження і опрацювання інформації з дисциплін кафедри;
- архівне збереження достатньо великих об'ємів інформації з можливістю легкого доступу, передачі і спілкування студента з центральним інформаційним банком даних;
- автоматизацію процесу опрацювання результатів експерименту з можливістю багаторазового повторення фрагмента експерименту.

Висновки. Основну роль відіграє програмне забезпечення, тобто те що дозволяє викладачу реалізувати свої ідеї. В залежності від завдань, які ставить перед собою викладач потрібні і різні програми, такі наприклад як «Sound Forge» для обробки аудіо файлів, «Adobe Premiere» та «Windows Movie Maker» для запису і обробки відеоматеріалу, створення візуальних ефектів і анімованої графіки, редагування наявного матеріалу, створення відеоуроків. Також на кафедрі легкої атлетики з методикою викладання підключено до всесвітньої мережі Інтернет, що дозволяє здійснювати пошук великої

кількості різноманітної інформації, а саме мається на увазі наявність в мережі великої кількості електронних бібліотек, наукових статей та збірників, різної навчальної і навчально-методичної літератури, аудіо- та відео-файлів, сайтів на різну тематику пов'язаних з дисциплінами кафедри.

Список використаних джерел:

1. Браткевич В.В. Информатика. Комп'ютерна техніка. Комп'ютерні технології : підручник для студ. вищих навч. закладів. Київ : ВЦ «Академія», 2002. 704 с.
2. Дибкова Л.М. Информатика та комп'ютерна техніка : посібник для студ. вищих навч. закладів. Київ : ВЦ «Академія», 2002. 320 с.
3. Железняк Ю.Д. Основы научно-методической деятельности в физической культуре и спорте : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва : Издательский центр «Академия», 2005. 272 с.
4. Платонов В.Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. Общая теория и ее практические приложения. Киев : Олимпийская литература, 2004. 808 с.
5. Шестакова М.П. Статистика. Обработка спортивных данных на компьютере : учеб. пос. для студ. высш. учеб. заведений физической культуры. Москва : СпортАкадемПресс, 2002. 278 с.

In the article considers the methodic of technical means in improving the training process of athletes is considered. The effectiveness of managing the process of mastering the necessary skills and skills in the disciplines and improving the technical training of athletes in the training process is substantiated.

Key words: technical means of study, hardware-software, track and field.

Отримано: 07.11.2018

УДК 796.015.6:796.4-055.25

Д. В. Марчук, викладач

ВПЛИВ СПЕЦИФІЧНИХ НАВАНТАЖЕНЬ НА ФІЗИЧНИЙ РОЗВИТОК ЮНИХ ГІМНАСТОК

У статті розглядається методика фізичних навантажень, всебічний розвиток юних гімнасток та особливості спортивної гімнастики яка дає можливість надавати широкий вплив на весь організм юних гімнасток і одночасно з цим вибірково впливати на розвиток різних частин і органів тіла.

Ключові слова: спорт, гімнастика, фізичний розвиток, підвищення функцій.

Актуальність. В останні роки все частіше дослідники звертають увагу на зниження рівня фізичного розвитку юного покоління, погіршення здоров'я і слабку зацікавленість в заняттях фізкультурою і спортом. Враховуючи на потужні регулюючі і тренувальні дії спортивної гімнастики на організм, а також сприятливо впливаючи на здоров'я і розвиток молодого покоління, необхідно залучати якомога більше дітей до занять різними видами спорту, особливо спортивною гімнастикою.

При заняттях спортом відбувається підвищення рівня фізичного розвитку, а також підвищення працездатності, поліпшення роботи всіх функціональних систем організму. Так само, важливе значення має підвищення стійкості організму до дії несприятливих чинників навколишнього середовища. В результаті підвищення неспецифічного імунітету поліпшується і стійкість до простудних захворювань.

Стійка адаптація організму до фізичних зусиль розвивається при повторюваних навантаженнях, які збігаються з фазою супер компенсації і подальшим повільним і поступовим збільшенням обсягу або темпу роботи. Багаторазова кумуляція тренувальних ефектів приводить з часом до суттєвих адаптаційних змін стану організму, збільшення його функціональних можливостей, становленню та закріпленню рухових навичок.

Спорт, не маючи державної підтримки і достатнього фінансування, в останні роки перебудови був не належного рівні. А також останнім часом в нашому місті розвивався, один з видів гімнастики – художня гімнастика, що є конкурентом для спортивної гімнастики. У зв'язку з перерахованими факторами і несприятливим демографічним становищем, існував і існує виражений недолік в наборі дітей. Необхідно намагатися підвищення інтересу дітей та їх батьків до занять спортом, зокрема, спортивною гімнастикою.

Мета оцінити ефективність залучених засобів і методів навчання в спортивній гімнастиці, зокрема для фізичного розвитку юних гімнасток.

Об'єкт дослідження навчально-тренувальний процес у спортивній гімнастиці.

Предмет дослідження особливості впливу специфічних навантажень на фізичний розвиток юних гімнасток.

Обговорення результатів дослідження. Проблемі поглибленого і різнобічного вивчення спортивної гімнастики як виду спорту, та пристосування жіночого організму до інтенсивних фізичних навантажень присвячено багато наукових робіт.

Відзначено, що індивідуально-типологічні характеристики жінок спортсменок більше відповідають особливостям виду спорту, ніж характеристики спортсменів-чоловіків. Дівчата 7-11 річного віку (На відміну від хлопчиків) мають гарну відповідність між типом статури і організацією енергетичного метаболізму м'язів.

У спортивній гімнастиці період поглиблених тренувань і спортивного вдосконалення збігається з пубертатним періодом, коли відбувається становлення репродуктивної системи. Відзначено, що у дівчат, що мають більш виражену жирову масу тіла, менархе настає раніше. Вважається, що у дівчат в яких рано формується статеве дозрівання, як правило, спостерігається менша довжина тіла в дорослому віці, ніж у дітей, що дозрівають пізніше.

Показано: щоб у жінки могли виникнути і встановитися нормальні менструальні цикли – а, отже, і здатність до народження дитини, в її організмі має накопичитися деяка «гранична», мінімальна, кількість жиру (17-22%). Якщо в результаті суворої дієти або інтенсивного фізичного наван-

таження, маса жиру стає нижче порогової, то наступ менархе може затримуватися і до 20 років. Механізм впливу кількості жирової тканини на обмін речовин в даний час досить інтенсивно вивчається. По-перше, в жировій тканині накопичуються стероїди, в тому числі і статеві гормони, по-друге, в жировій тканині андрогени перетворюються в естрогени (як у жінок, так і у чоловіків), по-третє, від вмісту жиру залежить, чи будуть андрогени перетворюватися в активну або неактивну форму естрогенів. Крім цього, виявлено, що чим менше у дівчат маса тіла до моменту менархе, тим більше в крові глобуліну, що зв'язує статеві гормони, відповідно він пов'язує і естрогени.

В результаті інтенсивних фізичних тренувань може відбуватися зміна співвідношення жирової і активної маси тіла. В результаті чого відбувається зниження рівня естрогенів, що призводить в подальшому до порушень менструального циклу і пізнім менархе. Якщо тренування через травми припинялися, вміст гормонів поверталася до вихідного рівня, і відновлювалися нормальні менструальні цикли. Численне дослідження жінок у віці від 20 до 80 років, показало, що у колишніх спортсменок рідше зустрічається рак молочних залоз і статевих органів. Цей факт автор пов'язує з більш низьким рівнем естрогену і більш високим відносним вмістом малоактивних форм цих гормонів. Деяка зовнішня «маскулінізація» жінок, а також особливості мотивації, характерні для чоловіків, пов'язаних зі спортивним відбором, а не з впливом тренувань. Оскільки пристосувальні можливості організму не безмежні, зростання майстерності спортсменки багато в чому залежить від того, наскільки правильно вдається узгодити навчально-тренувальний процес з біологічними ритмами її організму. Ігнорування знань про вплив менструального циклу на тренувальний процес може призводити до зниження фізичної працездатності та передчасного завершення тренувань дівчат у спортивній гімнастиці.

За даними останніх наукових досліджень у дівчат, що займаються спортивною гімнастикою, вік настання менархе становить 14,7±0,28 року. При цьому вважається затримкою наступ менархе після 14 років. Менш швидкі темпи статевого дозрівання гімнасток обумовлені, як відбором дівчат, так і наслідком гальмуючих дій фізичних навантажень на статеве дозрівання. Разом з тим, відзначено, що показники технічної майстерності гімнасток обумовлені ступенем їх статевого дозрівання.

Вважається, що інтенсивні фізичні навантаження і зниження загальної маси тіла при низькій жировій масі можуть призводити до порушення менструального циклу. У той же час проведення тренувань з урахуванням фізіологічних особливостей жіночого організму підвищує адаптаційні можливості систем, відповідальних за регуляцію менструального циклу.

Висновки. Вправи спортивної гімнастики формують правильну поставу, розвивають швидкодію-силові якості, витривалість, збільшують рухливість в суглобах, покращують координацію рухів, удосконалюють почуття рівноваги і стрибучість. Динамічність вправ сприяє поліпшенню кровообігу, посиленню обміну речовин і підвищенню функціональних можливостей дихального апарату, серцево-судинної системи і, отже, підвищенню працездатності. Заняття спортивною гімнастикою одночасно сприяють формуванню більш повноцінної особистості, виховує працьовитість, волю, наполегливість і завзятість. Спортивна гімнастика впливає на розвиток таких жіночих якостей, як гнучкість, граціозність і плавність.

Спортивна гімнастика відноситься до ациклічних, складно координованих видів спорту, які розвивають широкий спектр фізичних якостей. В цілому заняття спортивною гімнастикою надають оптимізує вплив на компонентний склад статури, сприяючи гармонізації фізичного розвитку.

Так само доведено, що під впливом занять спортивною гімнастикою відбувається оптимізація компонентного складу тіла спортсменок, яка полягає в зниженні жирового і збільшенні м'язового компонента. Заняття спортивною гімнастикою надають більш позитивний вплив на функціональні можливості м'язової і кардіо-респіраторної систем, ніж на морфологічні прояви конституції.

Список використаних джерел:

1. Ляшук Р.П., Огнестий А.В. Гімнастика : навч. посіб. (у двох частинах). Тернопіль : ТДПУ, 2001. Ч. 1.
2. Майер В.І. Профілактика зорового стомлення і розвиток зорових здібностей. *Теорія та методика фізичного виховання*. 2002. №3. С. 39-49.
3. Петров П.К. Методика преподавания гимнастики в школе : учеб. для студ. высш. учеб. заведений. Москва : Гуманит, изд. центр ВЛАДОС, 2000.
4. Сергієнко Л.П. Основи спортивної генетики : навчальний посібник. Київ : Вища шк., 2004.
5. Теория и методика физического воспитания и спорта : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва : Изд. центр «Академия», 2000. 480 с.

The article examines the method of physical activity, the comprehensive development of young gymnasts and the feature of gymnastics, which gives the opportunity to exert a wide influence on the whole body of young gymnasts and at the same time selectively influence the development of various parts and organs of the body.

Key words: sport, gymnastics, physical development, increase of functions.

Отримано: 09.11.2018

УДК 355.044:755.035

Т. М. Погребняк, викладач

ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКА РОЗВИТКУ РУХОВИХ ЗДІБНОСТЕЙ ЛЮДИНИ

У статті вивчено питання індивідуального прогнозу розвитку рухових здібностей людини за допомогою методу генетичних маркерів. Проаналізовано проблему застосування методу генетичних маркерів. Доведено, що одним з таких маркерів є особливість будови та кольору райдужної оболонки ока. Експериментально обґрунтовано застосування методу іридіодіагностики для вирішення проблеми індивідуального прогнозу розвитку рухових здібностей людини. Наведено результати досліджень взаємозв'язку між особливостями будови райдужної оболонки ока, рівнем розвитку координаційних здібностей та фізичної працездатності у дітей. Сформовано систему індивідуального прогнозу розвитку рухових здібностей людини за допомогою комплексу іридіодіагностичних маркерів, які дозволяють здійснювати орієнтацію дітей та підлітків на певні види рухової діяльності.

Ключові слова: індивідуальний прогноз, генетичні маркери, іридіодіагностика, рухові здібності людини, райдужна оболонка ока.

Постановка проблеми. Сьогодні у дослідженнях більшості сучасних фахівців затвердилися уявлення про фізичне виховання, як про процес керування індивідуальним розвитком здібностей і властивостей людини, які необхідні їй у галузі рухової діяльності (В.К. Бальсевич, 1999; Л.В. Волков, 1997; Т.Ю. Круцевич, 1999). Яскравим виявом необхідності прогнозу рівня розвитку рухових здібностей людини є професійна і спортивна діяльність.

Для вирішення проблеми індивідуального прогнозу розвитку морфологічних показників, рухових здібностей та

функціональних ознак людини перспективним напрямком є використання генетичних маркерів (А.Л. Garay, L. Levine, 1974; L. Serhiyenko, 1999).

До генетичних маркерів належать групи крові, деякі білки плазми, дерматогліфіка (будова папілярних візерунків пальців, долонь та підшов людини), одонтогліфіка (морфологічні особливості будови зубів), здібність відчувати мигдальний запах синільної кислоти, а також смак фенілтіокарбіді, особливості будови райдужної оболонки ока (Б.А. Нікітук, 1985; Л.П. Сергієнко, 1993; Р.Е. Мотиланська, 1986).

При виявленні ознаки-маркера можна стверджувати про наявність чи відсутність схильності у розвитку морфологічної ознаки чи рухової здібності людини, що досліджується (Є.Т. Лізін, Є.А. Богомазов, П.Б. Гофман-Кадошніков, 1983; В.Н. Ростовцев, 1988).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багаточисленними дослідженнями було доведено значну перспективу у вирішенні проблеми індивідуального прогнозу розвитку рухових здібностей людини відкриває іридіодіагностика – достатньо новий метод «маркіювання» вроджених здібностей людини за райдужною оболонкою ока (Є.С. Вельховер, 1992; Б. Дженсон, Д. Бодін, 1995; В.В. Кривенко, Г.П. Потєбня, Г.С. Лісовенко, Т.С. Сядро, 1995). Метод інформативний, досить простий у застосуванні, не потребує складного апаратного забезпечення. У практиці фізичної культури та спорту іридіодіагностика сьогодні використовується недостатньо. Вивчення цього питання дозволить поповнити систему індивідуального прогнозу розвитку рухових здібностей людини комплексом іридогенетичних маркерів, які дозволять здійснювати орієнтацію дітей та підлітків до певних видів рухової діяльності.

Мета дослідження – експериментально довести можливість використання іридіодіагностики у прогнозі індивідуального розвитку рухових здібностей людини.

Предмет дослідження – взаємозв'язок між особливостями будови райдужною оболонки ока й рівнем розвитку рухових здібностей (фізичної працездатності та координаційних здібностей) людини.

Постановка завдань дослідження.

1. Визначити взаємозв'язок між особливостями будови райдужною оболонки ока (РОО) та руховими здібностями дітей, які генетично зумовлені у розвитку.
2. Визначити взаємозв'язок між особливостями будови райдужною оболонки ока та рівнем розвитку рухових здібностей у спортсменів на етапі реалізації рухових індивідуальних можливостей багаторічної підготовки.
3. Виявити інформативність іридіодіагностичних маркерів в індивідуальному прогнозі розвитку здібностей людини.

Гіпотеза. Передбачалося, що система індивідуального прогнозування розвитку рухових здібностей людини на прикладі спортивного відбору, з використанням комплексу генетичних маркерів (особливості кольору та структури райдужною оболонки ока), обов'язково повинна використовуватись для прогнозування індивідуальних здібностей до рухової діяльності у дітей.

Виклад основного матеріалу. Методика іридіодіагностики пропонує дослідження райдужки ока візуально і за допомогою різноманітних збільшувальних приборів від лупи з 4-х разовим збільшенням (Б. Дженсен 1995 р.) до стаціонарних цільових ламп, які використовуються у клінічних умовах.

Нами визначалися основні структурні одиниці РОО: колір, ступінь щільності, іридогенетичний тип, автономне кільце. Усі ці особливості будови райдужною оболонки ока стосуються топостабільних іридогенетичних ознак, які передаються у спадок і несуть інформацію про конституцію людини.

Результати експериментального дослідження, які присвячені вивченню іридіодіагностичних особливостей юних гімнасток першого й другого року навчання: порівняння кількісного складу груп за першим та другим роками навчання говорять про те, що діти з карим кольором очей, першим ступенем щільності РОО, радіально-гомогенним і радіальним іридогенетичним типом райдужки, певне, мають більш високі координаційні здібності і краще адаптуються до навантажень, які характерні для гімнастики.

Нами також вивчався взаємозв'язок між особливостями будови РОО і рівнем розвитку координаційних здібностей дітей за результатами батареї тестів. Координаційні здібності у гімнасток оцінювалися за допомогою тестів: «Фламінго», «човниковий» біг, переступання через гімнастичну палицю. За показниками усіх трьох тестів був виведений комплексний показник – батарея тестів.

Порівнявши показники координаційних здібностей між групами дівчаток із різноманітними іридіодіагностичними ознаками райдужною оболонки ока, ми встановили, що кароокі дівчатка, вірогідно ($p < 0,05$), більш координовані, ніж дівчатка з блакитним, сірим і змішаним кольором очей. Абсолютну перевагу у розвитку координаційних здібностей мали діти з першим ступенем щільності РОО ($p < 0,05$). Дівчатка з другим ступенем щільності більш координовано здібні порівняно з дітьми, які мають третій ступінь щільності РОО ($p < 0,05$).

Іридіодіагностичні особливості юних гімнасток першого та другого року навчання й порівняння показників координаційних здібностей за результатами ($M \pm m$) батареї тестів.

Отримані результати дозволили припустити, що генетичним маркером передумови до розвитку високих рухових здібностей у гімнастів є такий іридіодіагностичний комплекс: колір райдужною оболонки ока – карий, ступінь щільності – перший, іридогенетичний тип – радіально-гомогенний і радіальний.

Дівчатка зі змішаним кольором РОО достовірно витриваліші карооких ($t=2,186$; $p < 0,05$) і зеленооких ($t=2,295$; $p < 0,05$). Блакитноока дівчатка мають достовірну перевагу над зеленоокими ($t=2,603$; $p < 0,05$) за показниками фізичної працездатності.

При порівнянні середніх значень індексу Гарвардського степ-тесту у дівчаток із різним ступенем щільності РОО, достовірна різниця виявлена не була.

Отримані результати дослідження підтверджують наявність генетичних маркерів фізичної працездатності у дітей – це колір (змішаний та блакитний), тип (нейрогенний) РОО.

Результати вивчення взаємозв'язку між особливостями будови РОО, рівнем розвитку координаційних здібностей (тест «Фламінго») та загальної витривалості дозволили встановити певні закономірності. Високий рівень витривалості притаманний людям з карим та блакитним кольором РОО, другим ступенем щільності, нейрогенним типом РОО ($p < 0,05$), а координаційних здібностей – у людей з карим кольором РОО, другим ступенем щільності, «саявом» автономного кільця, радіально-гомогенним і радіальним типом райдужною оболонки ока ($p < 0,05$).

Висновки: Аналіз наукової літератури дозволив нам стверджувати, що за допомогою генетичних маркерів можна прогнозувати морфо-функціональні показники і рухові здібності людини. Вивчення спеціальної літератури з питань іридіодіагностики дозволило нам припустити можливість індивідуального прогнозу розвитку рухових здібностей людини за особливостями будови райдужною оболонки ока, тому, що райдужка є показником генетично зумовлених ознак людини.

Список використаних джерел:

1. Хутіев Т.В., Артомонов Ю.Г., Котова А.Б., Пустовойт О.Г. Управление физическим состоянием организма. Тренирующая терапия. Москва : Медицина, 1999. 256 с.
2. Братченко К.О. Фітнес. Діалог із тілом. Харків : Видавництво «Ранок», 2012. 160 с.: іл.
3. Каганов Л.С. Развиваем выносливость. Москва : Знание, 1998. 98 с.
4. Линец М.М., Андрієнко Г.М. Витривалість, здоров'я, працездатність. Львів, 2003. 132 с.
5. Магльований А., Белов В., Котова А. Організм і особистість. Діагностика та керування. Львів : Медична газета України, 1998. С. 250.
6. URL: <http://lib.sportedu.ru>.

The thesis deals with the problem of individual prognosis of development of human motor abilities by means of method of genetic markers. It was proved that peculiarities of iris structure and its color are the one of such markers. The experimental basing of applying the method of iridodiagnosis for solving the problem of individual prognosis of human motor abilities is represented in this dissertation. The results of research of correlation between the peculiarities of iris structure, the level of coordinative abilities and physical efficiency in children are shown.

Key words: individual prognosis, genetic markers, iridodiagnosis, human motor abilities, iris.

Отримано: 08.11.2018

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЗАНЯТЬ З ОЗДОРОВЧОГО ЛЕГКОАТЛЕТИЧНОГО БІГУ

У статті розглядається комплексний методологічний підхід до занять оздоровчим бігом. Розкриваються механізми впливу оздоровчого бігу на організм людини та протипоказання для використання даного засобу. Розкривається методологія вирішення питання дозування навантаження, на основі функціонального стану організму та реакції на фізичні вправи.

Ключові слова: оздоровчий біг, частота серцевих скорочень, гіподинамія, методологія, фізична підготовленість.

Постановка проблеми. Однією з головних проблем сучасного суспільства з урахуванням швидкого розвитку науково технічного прогресу є гіподинамія, яка призводить до погіршення стану здоров'я нації. Фахівці фізичної культури та спорту для протидії вищезначеному явищу рекомендують виконувати фізичні вправи [3, с.101]. У сучасних соціальних умовах для значної кількості українців заняття у комерційних спортивних залах унеможливаються економічною складовою. Тому слід шукати вирішення даного питання у площині більш простих та доступних форм здоров'язберігаючих технологій.

Загальновідомим є факт використання значною кількістю населення планети оздоровчого бігу як засобу зміцнення здоров'я, який не вимагає особливих умов та мінімізує економічну складову.

Значна кількість людей самостійно розпочинають заняття оздоровчим бігом лише на основі власного самопочуття та інформації отриманої експериментальним шляхом, що може призвести до відставленого позитивного ефекту або ж отримання негативних (непоправних) наслідків щодо власного здоров'я [6, с.59].

Мета дослідження – на основі літературного аналізу встановити особливості методологічного підходу до занять оздоровчим бігом.

Результати дослідження і їх обговорення. Техніка оздоровчого бігу настільки проста, що не потребує спеціального вивчення, його вплив на організм людини надзвичайно великий, а можливість легко дозувати навантаження робить його універсальним найдоступнішим засобом зміцнення здоров'я для людей різного віку. Однак, не слід забувати, що незважаючи на удавану простоту і такий біг досить сильнодіючий засіб, яким потрібно уміло користуватись [4, с.162]. Оздоровчий біг позитивно впливає на організм людини у різноманітних проявах: покращує функціонування ЦНС; компенсує відсутні енерговитрати (завдяки активізації жирового обміну біг є ефективним засобом нормалізації маси тіла); сприяє функціональним зрушенням в системі кровообігу й зниженню захворюваності (збільшення вмісту в крові еритроцитів, гемоглобіну й лімфоцитів, внаслідок чого підвищується киснева ємність крові, її захисні функції); підвищує опірність організму до ракових захворювань [8, с.614]; збільшує функціональні можливості серцево-судинної системи й аеробної продуктивності організму (збільшенні скорочувальної й «насосної» функції серця, зростанню фізичної працездатності).

Необхідно пам'ятати, що вищезначених ефектів можна досягти, лише при раціональному плануванні навантаження, з урахуванням у тренувальному процесі наступних факторів: віку, статі, маси тіла, рівня здоров'я, резервних можливостей організму [1, с.58].

Також слід означити, що для даного виду занять є протипоказання які в обов'язковому порядку слід враховувати, до яких належать: вроджені пороки серця; перенесений інсульт або інфаркт міокарда; різко виражені порушення серцевого ритму, типу миготливої аритмії; недостатність кровообігу або легенева недостатність будь-якої етіології; висока артеріальна гіпертензія, стійка до дії медикаментозної терапії; цукровий діабет; глаукома і прогресуюча короткозорість, що загрожує відпаданню сітківки; будь-яке гостре захворювання, включаючи простудні, а також загострення хронічної хвороби [5, с.38].

Стан здоров'я, рівень фізичної підготовленості, вік, стать вимагають індивідуального підходу до рівня навантажень при оздоровчих заняттях. В оздоровчому бігу величина тренувального навантаження складається з двох показників: об'єму та інтенсивності. Об'єм залежить від сумарно виконаної роботи, а інтенсивність від швидкості руху за одиницю часу.

Щоб вірно підібрати методику занять оздоровчим бігом, можна розділити всіх людей на 3 групи [2, с.18].

До **першої** групи слід віднести людей з ослабленим здоров'ям та зайвою вагою (на 15-20 кг. перевищують норму).

До **другої** – люди практично здорові, які раніше ніколи займалися фізичною культурою.

До **третьої** групи – здорові люди які раніше займалися фізичною культурою та спортом з високим рівнем фізичної підготовленості.

Першій групі рекомендують займатися бігом у чергуванні з ходьбою (100+100, 200+200 метрів і т.д.). Біг у повільному темпі. Поступово інтервали ходьби можна скорочувати, збільшуючи довжину пробіжок. Бігове навантаження регулюється пульсометрією та самопочуттям (115-120 ск/хв., можливе збільшення до 130 ск/хв.) Тривалість одного заняття коливається в межах 10-40 хв. Заняття для збереження тренувального ефекту радять проводити через день з періодом відновлення в межах 48 годин.

Для другої групи можна рекомендувати безперервний біг через день, з тривалістю 15-20 хвилин зі швидкістю пробігання 1 км. за 6,5-6 хв. Надалі можна бігати щодня від 20 до 30-40 хвилин зі швидкістю 6-5,5 хвилин на 1 км. Крім щоденного бігу можна займатися двічі на тиждень активними формами відпочинку протягом 1-1,5 год. (велосипед, лижі, плавання, спортивні ігри). Пульс при бігові може становити близько 140-150 ск/хв.

Для третьої групи заняття проводиться організовано в клубах любителів бігу за програмою підготовки на відповідні дистанції на 10, 15, 20, 30 км. і більше. Мета пробігів на означені дистанції – приймати участь в кросах, пробігах.

Перш ніж розпочати самостійні заняття оздоровчим бігом, слід об'єктивно оцінити свої можливості, проконсультуватись у лікаря, фахівця з фізичної культури (тренера) і лише на основі вищезначених даних будувати систему занять спрямовану на досягнення позитивного впливу оздоровчого бігу.

Список використаних джерел:

1. Гилмор Г. Бег ради жизни. Москва : КСП, 1995. С. 3-116
2. Губка П.И. Оптимальные тренировочные режимы в оздоровительном беге для мужчин различных профессиональных групп : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Москва, 2008. 22 с.
3. Костюченко В.Ф. Бег оздоровительный, бег спортивный: учеб. пособие для студентов вузов физ. культуры. Санкт-Петербург, 2014. 123 с.
4. Купер К. Аэробика для хорошего самочувствия. Москва : Физкультура и спорт, 1987. 190 с
5. Линець М.М., Андрієнко Г.М. Витривалість, здоров'я, працездатність. Львів, 2013. 132 с.
6. Малков Е.А. Подружись с «королевой спорта»: Книга для учащихся. Москва : Просвещение, 2011. 128 с.
7. Мильнер Е.Г. Формула бега. Москва : Физкультура и спорт, 2000. 192 с.
8. Мищенко В.С., Тусинская Е.И., Губка П.И. Некоторые показатели гемодинамики и системы крови для оценки эффективности занятий оздоровительным бегом. *Физиология человека*. 1988. Т. 14. №4. С. 613-616.

This article discusses the comprehensive methodological approach to employment jogging. Disclosed leverages jogging on the human body and contraindications for the use of this product. Methodology reveals the issue dosage load, based on the functional state of and response to exercise.

Key words: jogging, heart rate, lack of exercise, methodology, physical fitness.

Отримано: 06.11.2018

*А. О. Петров, кандидат педагогічних наук,
В. А. Стасюк, викладач*

АДАПТАЦІЯ СТУДЕНТІВ ПЕРШОГО КУРСУ ФАКУЛЬТЕТУ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті наведено теоретичний аналіз існуючих у сучасній науці підходів до вивчення проблеми адаптації студентів першого курсу факультету фізичної культури до навчання у закладах вищої освіти. Проведено анкетування, щоб виявити недоліки у навчальному процесі та усунути їх.

Ключові слова: факультет фізичної культури, адаптація, першокурсники, кредитно-модульна система, навчальна діяльність.

Постановка проблеми. На сучасному етапі проблема адаптації особистості до нових умов життя є надзвичайно актуальною, зокрема, етап вступу до ЗВО вважається одним з найбільш важких періодів у житті першокурсників. Система вищої освіти змінюється вельми швидко: виникають нові методи, методики і підходи до навчання, розвиваються нові галузі, відкриваються нові спеціальності, зростає престижність одних професій і зменшується інших, змінюються тенденції набуття вищої освіти. Але такою ж актуальною залишається проблема адаптації студентів до навчання у закладах вищої освіти. Студентство в Україні складає вагомий частку суспільства, яка зайнята специфічною працею – навчанням. Можна сказати вчорашній школяр, приходячи в університет, так само відчуває невпевненість у подальших діях, хвилювання перед новим досвідом тощо, які і є складовими процесу адаптації. І цей процес продовжується набуттям нового соціального статусу, звиканням до нових умов і ритму життя і навчання, виробленням нових умінь і навичок, здобуванням нового досвіду, формуванням нових особистісних якостей як окремого індивіда, так і в ролі члена нового соціуму (студенти, викладачі, сусіди у гуртожитку) тощо. Перші кроки випускника ЗОШ на тернистій стежці вищої школи вимагають від нього не тільки старання та загальної підготовки, але й значних якісних змін. Той, хто не готовий до них, нерідко втрачає навіть бажання здобувати вищу освіту. Саме на цьому етапі починається процес адаптації студента-першокурсника до навчання у ЗВО [1, 2, 5].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми адаптації студентів до навчання у ЗВО усебіччю розглядалась та розглядається багатьма вченими, зокрема Т.П. Браун, В.Г. Васянович, О.Є. Галус, С.О. Гура, Л.І. Дябел, А.Ц. Ердінєєв, Т.В. Алексєєва, О.П. Венгер, В.Г. Гамов, О.Д. Гречинська, Г.П. Левківська, Є.О. Резнікова, О.Г. Солодухова, Ф.Г. Хайруллін, А.В. Фурман та ін., які досліджували проблему адаптації студентів до навчання у ЗВО [3].

Отже, проблема адаптації студентів-першокурсників до умов вищої школи є однією з найважливіших загальнотеоретичних проблем і до теперішнього часу є традиційним предметом дискусій, оскільки відомо, що адаптація молоді до студентського життя – складний і багатогранний процес, що вимагає залучення соціальних і біологічних резервів організму, який ще не до кінця сформований. Прискорення процесів адаптації першокурсників до нового для них способу життя і діяльності на початковому етапі навчання, а також виявлення педагогічних і психологічних умов активізації даного процесу є надзвичайно важливими завданнями [4].

Мета статті: аналіз сучасних проблем адаптації першокурсників факультету фізичної культури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка до навчання та можливі чинники, що впливають на їх подолання.

Методи дослідження: аналіз літературних джерел, анкетування.

Організація дослідження: дослідження проводилося на першому курсі факультету фізичної культури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, в якому взяли участь 25 студентів групи FKS1-B18 віком 17-18 років.

Виклад основного матеріалу. Проблема адаптації до навчання у вищому навчальному закладі пов'язана з

процесом «входження» вчорашнього учня в систему відносин ЗВО, труднощами першого року навчання і подальшим розвитком особистості, від якого залежить професійне самовизначення, якість засвоєння навчальних дисциплін, кар'єра та особистий розвиток майбутнього фахівця. Щоб виявити недоліки у навчальному процесі та усунути їх, нами було проведено анкетування яке представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Результати анкетного опитування здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 017 Фізична культура і спорт

Питання	Варіанти відповіді	Кількість (n=25)	
		абс	%
1. Чому Ви обрали для навчання саме факультет фізичної культури К-ПНУ імені Івана Огієнка?	а) Вам порадили батьки.	3	12
	б) Вам порадили друзі (знайомі).	3	12
	в) Вас зорієнтували на навчання проведена профорієнтаційна робота викладачів чи тренерів факультету фізичної культури.	6	24
	г) Свій варіант відповіді	5	20
	д) Порада тренера	8	32
2. Чи влаштовують Вас умови проживання у гуртожитку?	а) Так.	4	16
	б) Ні.	3	12
	в) Не проживають	18	72
3. Які виховні заходи під час навчання на факультеті фізичної культури Вам сподобалися найбільше?	а) Екскурсія до Старої фортеці.	3	12
	б) Тиждень здорового способу життя.	14	56
4. Чи знайомі Ви з тим де знаходиться: читальні зали, бібліотека, музей історії К-ПНУ імені Івана Огієнка?	в) Свій варіант відповіді: не відвідувала	8	32
	а) Так.	25	100
5. Скільки часу Вам необхідно для підготовки до практичних чи семінарських занять?	б) Ні		
	в) Свій варіант відповіді		
	а) 1 година.	4	16
6. Які труднощі у Вас виникають під час підготовки до практичних чи семінарських занять?	б) 2 години.	15	60
	в) Більше 2 годин.	6	24
	а) Не достатня кількість матеріалу (конспекти лекцій, навчально-методична література).	-	-
7. Чи зареєстровані Ви у модульному середовищі навчання К-ПНУ імені Івана Огієнка?	б) Не бажання готуватися (лінь).	6	24
	в) Свій варіант: немає труднощів.	9	36
	г) Важкий матеріал, спрощення розумних висловів.	10	40
	а) Так.	11	44
8. Які дисципліни для Вас найскладніші?	б) Ні.	14	56
	в) Свій варіант відповіді	-	-
	а) Вступ до спеціальності.	-	-
9. Скільки занять (лекційних, практичних чи семінарських) Ви пропустили без поважних причин?	б) Анатомія.	6	24
	в) Іноземна мова.	8	32
	г) Біохімія.	8	32
	д) Немає.	3	12
10. Чи подобаються Вам навчально-тренувальні заняття зі спеціалізації (спортивно-педагогічного вдосконалення)?	а) Жодного без поважної причини.	19	76
	б) Два три заняття.	6	24
10. Чи подобаються Вам навчально-тренувальні заняття зі своє спеціалізації (спортивно-педагогічного вдосконалення)?	а) Так.	25	100
	б) Ні.	-	-
	в) Свій варіант відповіді:	-	-

Продовження таблиці 1

11. Чи достатню увагу Ваш тренер-викладач (зі спортивно-педагогічного вдосконалення) приділяє Вашому навчанню та умовам проживання?	а) Так.	25	100
	б) Ні.		
в) Свій варіант відповіді:			
12. Чи достатню увагу Ваш куратор приділяє навчанню та умовам проживання?	а) Так.	25	100
	б) Ні.		
в) Свій варіант відповіді:			
13. Які матеріали Ви використовуєте під час підготовки до практичних, семінарських чи лабораторних робіт ?	а) Конспекти лекцій.	11	44
	б) Навчально-методичну літературу	6	24
	в) Всесвітню мережу Інтернет (різноманітні пошукові системи)	8	32
	г) -	-	-
	д) Свій варіант відповіді:		
14. Охарактеризуйте атмосферу в групі	а) байдужість	2	8
	б) неузгодженість	3	12
	в) конфліктність	1	4
	г) взаєморозуміння,	8	32
	д) доброзичливість	-	-
	е) дружність	11	44

Перший рік навчання студента в будь-якому ЗВО по праву вважається найбільш проблематичним. Труднощі адаптації студентів на початкових етапах навчання у ЗВО обумовлені низкою особливостей. У ЗВО система навчання характеризується великим обсягом матеріалу, самостійністю і відповідальністю студентів. Особливості переходу із середньої школи до ЗВО пов'язані не тільки з перебудовою провідного типу діяльності, але і з входженням особистості в новий колектив. Вступ до ЗВО є переломною подією в житті молодих людей.

Навчаючись у ЗВО, молода людина проходить через кілька етапів соціалізації. Визначальним серед них є етап адаптації до нової соціальної ситуації розвитку, тобто – перший курс (семестр). Від того, які механізми пристосування та життєдіяльності в нових умовах будуть обрані і закріплені особистістю, залежить стиль і результативність майбутньої професійної самореалізації людини.

Проведене анкетування адаптації студентів до навчального процесу у вищому навчальному показало низку проблем. Однією з головних проблем, з якою студенти стикаються, поступивши в ЗВО, необхідність працювати не тільки на заняттях в університеті, але й самостійно вивчати матеріал, користуючись бібліотеками, Інтернетом та іншими засобами. На питання скільки часу Вам необхідно для підготовки до практичних чи семінарських занять? – 4 студенти (16%) відповіли 1 годину; 15 студентів (60%) відповіли 2 години; 6 студентів (24%) відповіли – більше 2 годин. На питання які труднощі у Вас виникають під час підготовки до практичних чи семінарських занять? – 6 студентів (24%) відповіли не бажання готуватися (лінь); 9 студен-

тів (36%) відповіли немає труднощів; 10 студентів (40%) – важкий матеріал, спрощення розумних висловів. На питання які матеріали Ви використовуєте під час підготовки до практичних, семінарських чи лабораторних робіт? – 11 студентів (44%) відповіли конспекти лекцій; 6 студентів (24%) відповіли навчально-методичну літературу; 8 студентів (32%) – всесвітню мережу Інтернет.

Висновки. Проведене анкетування щодо проблеми адаптації студентів першого курсу до умов навчання у ЗВО дає підстави для висновків про її невирішеність і навіть загостреність в сучасних умовах розвитку суспільства. Не дивлячись на достатню уважне ставлення до цієї проблеми з боку науковців, існують невирішені до кінця питання надійності критеріїв адаптації до умов навчання в конкретному навчальному закладі. Залишається недостатньо розробленою система рівнів адаптації студентів до нових умов навчання із врахуванням всіх основних її компонентів.

Щоб прискорити і створити всі умови для полегшення адаптації, крім того, з метою прискорення адаптації першокурсників до навчання у вищому навчальному закладі необхідно всім учасникам навчально-виховного процесу ЗВО з перших днів навчання надавати допомогу студентам, спрямовану на подолання труднощів, що виникають в усіх аспектах їхньої адаптації. Індивідуальний підхід до кожного – це основний принцип роботи викладачів та кураторів, які працюють з ними. Вони мають знайти спільну мову з кожним, поговорити відверто, дати пораду або рекомендації як до вивчення дисциплін так і організації їхнього дозвілля, розвинути об'єктивне оцінювання своїх знань і можливостей.

Список використаних джерел:

1. Алексеевна Т.В. Психологічні фактори та прояви процесу адаптації студентів до навчання у ВНЗ. Київ, 2004. 20 с.
2. Войтович Н.П. Відмінності шкільного та студентського колективів як аспект проблеми адаптації першокурсників до умов ВНЗ. Луцьк. 1999. 45 с.
3. Гапонова С.А. Особенности адаптации студентов вузов в процессе обучения. *Психологический журнал*. 1994. Вып. 3. С. 9-12.
4. Казміренко В.П. Програма дослідження психолого-соціальних чинників адаптації молоді людини до навчання у ВНЗ та майбутньої професії. *Практична психологія та соціальна робота*. 2004. Вып. 6. С. 76-78.
5. Левківська Г.П. Адаптація першокурсників в умовах вищого закладу освіти. К., 2000. 102 с.

The article presents a theoretical analysis of the approaches existing in modern science to the study of the problem of adaptation of students of the first year of the faculty of physical culture to studying in higher educational institutions. A questionnaire was conducted to identify shortcomings in the training process and to eliminate them.

Key words: faculty of physical culture, adaptation, freshmen, credit-modular system, learning activities.

Отримано: 08.11.2018

ЗМІСТ

Секція ЕКОНОМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

<i>Боднарчук Т. Л.</i> Исторична практика участі вітчизняного підприємництва у міжнародних виставках	3
<i>Буторіна В. Б.</i> Особливості застосування психологічних PR-технологій.....	4
<i>Рарок Л. А.</i> Застосування мотиваційного механізму стимулювання праці персоналу.....	5
<i>Рарок О. В.</i> Удосконалення системи атестації і навчання персоналу.....	6
<i>Чаплінський В. Р.</i> Особливості оцінки нематеріальних активів підприємства	7

Секція ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ

<i>Добринчук О. О.</i> Роль модальних часток в оповіданні В. Борхерта «Вночі шури таки сплять».....	9
<i>Дубінська А. В.</i> Гендерні аспекти у публіцистиці	10
<i>Зданюк Т. В.</i> Filme im Fremdsprachenunterricht.....	12
<i>Мельник І. В.</i> Основні причини комунікативних девіацій у ситуаціях побутового дискурсу провокаційного мовлення	13
<i>Нешута О. В.</i> Особливості художнього втілення російської дійсності середини ХІХ століття в романі Дж. М. Кутсі «Володар Петербурга»	14
<i>Саволайнен Я. В.</i> Improving Communicating Competence of Elementary Level Students	15
<i>Семелюк Р. М.</i> Мультикультурний світ британського роману	16
<i>Стахнюк Н. О.</i> Питання відкритої перспективи у «Провесні» Стефана Жеромського.....	17
<i>Хохель Д. Ю.</i> Specific Vocabulary Use in Vampire Society Description in «Mercy Thompson» Series by P. Briggs.....	18
<i>Яремчук І. М.</i> Розмежування байки і притчі у лінгвостилістичному аспекті.....	19
<i>Лісевич В. І.</i> Своєрідність художнього втілення проблем національно-культурної ідентичності в романі Ф. Рота «Хвороба портного».....	20

Секція ІСТОРІЇ

<i>Бабюк Д. С.</i> Перше фотоательє у Кам'янці-Подільському в другій половині ХІХ ст.	21
<i>Верстюк В. В.</i> Постаць М. Костомарова в українській історіографії доби незалежності: основні напрями досліджень	22
<i>Галецька Я. С.</i> Готфрід Оссовський та його внесок дослідження історії України.....	24
<i>Ганик М. П.</i> Невизначеність «Арабської весни» як поразка революційних рухів	25
<i>Грачов А. Я.</i> Салоніський фронт (1915-1918) у зовнішній політиці Великої Британії	26
<i>Клімчук Ю. А.</i> Українські емігранти у французькому русі опору періоду Другої Світової війни	28
<i>Ляшкович Р. С.</i> Мобілізація до галицького війська в повіті Рудки ЗУНР у листопаді-грудні 1918 р.	29
<i>Лях Г. В.</i> Доля архіву Подільської духовної консисторії (1795-1920 рр.) у першій половині ХХ століття.....	30
<i>Марчук О. І.</i> Мемуарна література про діяльність головноуповноваженого уряду УНР Івана Огієнка (листопад 1919 – липень 1920 рр.).....	32
<i>Остапов А. В.</i> Створення та діяльність державних архівів на Поділлі у 20-30-ті рр. ХХ ст.	33
<i>Починок О. О.</i> Роль регіональної еліти у популяризації ідей кооперації в Подільській губернії у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.....	35
<i>Стецюк В. Б.</i> Інститут «Вольноопределяющихся» в системі військової повинності у Правобережній Україні (1874-1914 рр.).....	36
<i>Яблонська Д. Р.</i> Життя колективу Кам'янець-Подільського ІНО за матеріалами газети «Червоний кордон»	37
<i>Ярич В. П.</i> Місія емісара ЗП УГВР В. Охрімовича в УРСР в 1951 р.....	40

Секція КОРЕКЦІЙНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ

<i>Бугера Ю. Ю.</i> Теоретичні основи оволодіння професійною термінологією студентами закладів вищої освіти	43
<i>Буйняк М. Г.</i> До проблеми психолого-педагогічного вивчення дітей раннього віку з особливими освітніми потребами.....	44

<i>Гевчук Н. С.</i> Використання загальних технологій у роботі фахівця соціальної сфери	45
<i>Докучина Т. О.</i> Мотивація навчання учнів з особливими освітніми потребами	46
<i>Жуляк Н. В.</i> Основні детермінанти формування самосвідомості в юнацькому віці	47
<i>Куриця Д. І.</i> Психологічний аналіз проблеми самоактуалізації менеджерів	48
<i>Марціновська І. П.</i> Стрес та травматичний стрес у дітей та підлітків з інтелектуальними порушеннями	50
<i>Матвійчук І. І.</i> Роль географії у розвитку учнів з інтелектуальними порушеннями	51
<i>Михальська Ю. А.</i> Сучасні аспекти профілактики захворюваності дітей молодшого шкільного віку	51
<i>Опалюк Т. Л.</i> Методики діагностування адаптивної компетентності студентів	53
<i>Орлянська А. В.</i> Роль батьків у формуванні поведінки дітей з розладами спектру аутизму	54
<i>Свідерська М. М.</i> Свідомість читання дітей з інтелектуальними порушеннями	55
<i>Чеканська О. А., Куриця Д. І.</i> Дослідження психологічних особливостей структури сім'ї та взаємодії в ній	55
<i>Чопік О. В.</i> Роль соціального педагога і практичного психолога у формуванні колективу учнів інклюзивного класу	57

Секція МИСТЕЦТВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН

<i>Бачинський Д. П.</i> Роль Кам'янець-Подільської міської ДМШ імені Фадея Ганіцького у формуванні музично-професійної освіти та розвитку культури на Поділлі	58
<i>Бренюк А. Г.</i> Художня освіта Кам'янця-Подільського в ХХ столітті	59
<i>Бучачий О. В.</i> Методи реставрації старого лакового покриття	61
<i>Кліщ О. А.</i> Комп'ютерна графіка у сучасному плакаті	62
<i>Костю Д. В.</i> Генеза жіночого образу в контексті українського портретного живопису XVI-XVIII ст.	63
<i>Кучма Н. І.</i> Особливості повторної реставрації творів живопису	65
<i>Лашко І. В.</i> Скульптурний доробок у педагогічній і мистецькій діяльності В. І. Лашка	66
<i>Луць С. В.</i> Українське ювелірство кінця ХХ – початку ХХІ століття: проблематика поступу	67
<i>Мартинюк О. В.</i> Педагогічні умови формування методичної компетентності майбутнього вчителя музики в процесі вивчення музично-теоретичних дисциплін	68
<i>Мендерецька Н. В.</i> Праця Володимира Гагенмейстера «Гутне скло Поділля»	69
<i>Панчук Б. С.</i> Теоретичні основи дослідження сутності поняття образно-інтонаційного мислення	70
<i>Паур І. В.</i> Інформаційний потенціал творів друкованої графіки при викладанні мистецтвознавчих дисциплін	72
<i>Пухальський Т. Д.</i> Критерії сформованості професійної компетентності майбутніх учителів музики засобами диригентсько-хорових дисциплін	73
<i>Сидорук Л. М.</i> Математична підготовка студентів економічного профілю в адаптивному освітньому середовищі закладу вищої освіти	74
<i>Такіров Т. Н.</i> Специфіка та технологія золочення рельєфних поверхонь	76
<i>Хмелюк М. О.</i> Теоретичні основи дослідження сутності поняття музичного стилю	77
<i>Чорніта Р. Б.</i> Значення роботи над собою як умова формування художнього смаку майбутнього вчителя музичного мистецтва	78
<i>Шульц Н. А.</i> Графічна спадщина Дмитра Жудіна	79
<i>Якубовська О. П.</i> Методи розчистки пізніших фарбових нашарувань поліхромного різьблення у реставраційній практиці	80

Секція УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ

<i>Волковинська І. В.</i> Флористична символіка у поетичній творчості І. Огієнка	82
<i>Загоруйко Н. А.</i> Світоглядні домінанти есеїстики Юрія Шереха	83
<i>Колунаєва О. М.</i> Особливості створення вірусного контенту у нових медіа	85
<i>Ладияк Н. Б.</i> Релігійна лексика в сучасному публіцистичному дискурсі (на матеріалі газети «Україна молода»)	86

Секція ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНИХ НАУК

<i>Геселева К. Г.</i> Ітераційний метод розв'язування інтегро-функціональних рівнянь з додатковими умовами	88
<i>Німчук Н. І.</i> Комп'ютерне моделювання процесів та явищ на уроках фізики	89
<i>Татауров В. П., Чевська К. С.</i> Дослідження NOSQL-технологій	90
<i>Цехміїстер В. А.</i> Моделювання розв'язування задач з ядерної фізики з використанням інформаційних технологій	92

Секція ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ, СПОРТУ І ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

<i>Біла М. Р.</i> Дослідження ефективності технічних елементів в нападі в сучасному гандболі	94
<i>Боднар А. О.</i> Особливості використання інтерактивних методів навчання в олімпійській освіті студентів	95
<i>Ладиняк А. Б.</i> Шляхи удосконалення навчально-тренувального процесу легкоатлетів	96
<i>Марчук Д. В.</i> Вплив специфічних навантажень на фізичний розвиток юних гімнасток	97
<i>Погребняк Т. М.</i> Засоби діагностика розвитку рухових здібностей людини	98
<i>Ротар О. В.</i> Методологічні основи занять з оздоровчого легкоатлетичного бігу	100
<i>Петров А. О.</i> Адаптація студентів першого курсу факультету фізичної культури до навчання у закладах вищої освіти ...	101

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
МОЛОДИХ ВЧЕНИХ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА**

Випуск 10

Підписано до друку 05.06.2019 р. Гарнітура «Таймс».
Папір офсетний. Друк різнографічний. Формат 60х90 1/8.
Умовн. друк. арк. 13,25. Обл.-вид. арк. 18,2.
Тираж 50. Зам. № 859.

Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.
Свідоцтво серії ДК № 3382 від 05.02.2009 р.

Надруковано в Кам'янець-Подільському національному
університеті імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.